

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

САБАДАШ НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 352.07:304.4]:342.25(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

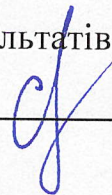
**ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

052 – Політологія

Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Н.В. Сабадаш

Науковий керівник **Круглашов Анатолій Миколайович**, доктор політичних
наук, професор

Чернівці – 2026

АНОТАЦІЯ

Сабадаш Н. В. Гуманітарна політика територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 052 – Політологія. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2026.

Дисертаційна робота присвячена актуальній концептуалізації гуманітарної політики як чинника утвердження політичної суб'єктності територіальних громад в умовах трансформації владних відносин в умовах децентралізації влади в Україні. Процеси об'єднання територіальних громад та децентралізація влади в Україні призвели до збільшення повноважень суб'єктів місцевого самоврядування щодо реалізації гуманітарної політики, однак ці повноваження не завжди підкріплені необхідною ресурсною спроможністю. Реформа децентралізації влади в Україні розширила повноваження місцевих громад у гуманітарній сфері, але часто без достатніх ресурсів. Це зумовлює необхідність формування науково обґрунтованої гуманітарної політики на місцевому рівні, з урахуванням європейського досвіду, національних традицій та викликів правового режиму воєнного стану. Ефективна гуманітарна політика є ключовою для забезпечення прав громадян та національної безпеки, особливо в умовах російської агресії, що підкреслює актуальність цього дослідження. Недооцінка гуманітарних питань, таких як мова, освіта, культура та патріотичне виховання, може призвести до гуманітарної кризи. Тому необхідно розбудовувати людиноцентричну політику, яка б враховувала потреби суспільства та захищала права і свободи громадян. Це зумовлює актуальність дослідження гуманітарної політики та необхідність її ефективного впровадження. Саме на розв'язання цих проблем і спрямовано дисертаційну роботу, опрацювання теми якої має велику наукову актуальність та практичну значущість для подальшого ефективного впровадження гуманітарної політики територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні.

Враховуючи це, **об'єктом дослідження** є діяльність територіальних громад України.

Предметом дисертаційного дослідження є гуманітарна політика територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні.

Метою дослідження є вивчення діяльності територіальних громад у системі місцевого самоврядування України щодо реалізації гуманітарної політики. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**: систематизувати теоретико-методологічні підходи до вивчення та реалізації гуманітарної сфери; проаналізувати нормативно-правове забезпечення та інституціональні засади реалізації гуманітарної політики в Україні; охарактеризувати тенденції реалізації гуманітарної політики територіальних громад в Україні; здійснити політологічний аналіз стану та особливостей реалізації гуманітарної політики в Чернівецькій області; розробити науково-практичні рекомендації щодо удосконалення гуманітарної політики на національному, регіональному та локальному рівнях.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено аналіз сучасного стану та перспектив реалізації гуманітарної політики в Україні та зокрема, у Чернівецькій області в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Також, запропоновано конкретні шляхи удосконалення місцевих програм у гуманітарній сфері, а саме: адаптацію до потреб громадян в умовах правового режиму воєнного стану, покращення координації між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також забезпечення належного фінансування. Окрім того, розширено розуміння можливостей застосування європейських підходів у гуманітарній політиці України та розроблено практичні рекомендації для покращення гуманітарної політики на національному та регіональному та локальному рівнях.

Дослідження спиралося на методологію неоінституціоналізму, що дозволило комплексно вивчити формальні та неформальні аспекти децентралізації, виявити інтереси ключових учасників та їх вплив. Використовувалися також методи дискурс-аналізу, контент-аналізу та кейс-

стаді (на прикладі Чернівецької області), що дозволило поглиблено вивчити процеси децентралізації, гуманітарну політику та безпекові аспекти. Застосовувалися кількісні (статистичний аналіз) та якісні (аналіз документів) методи та порівняльний аналіз. Важливими є теорії представництва, що пояснюють відображення інтересів громадян у політичних рішеннях.

Результати дослідження мають практичне застосування в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема в Чернівецькій області. Вони можуть бути використані для вдосконалення законодавства та розробки місцевих програм у гуманітарній сфері. Окрім того, матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі для підготовки фахівців у галузі політичних наук та державного управління, а також для підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування.

Практична цінність дослідження підтверджується його використанням при розробці місцевих цільових програм Чернівецької міської територіальної громади, а саме: Програми молодіжної політики «Успішна молодь» на 2024-2025 рр.; Програми з реалізації сімейної, гендерної політики, запобігання домашньому насильству та протидії торгівлі людьми на 2024-2025 рр.; Програми забезпечення молоді житлом на 2023-2027 рр.; Програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2024-2025 роки.

Дослідження є результатом особистої роботи здобувачки, яка самостійно отримала всі наукові результати, положення та розробки, представлені в дисертації. У випадках співавторства, використані лише ті ідеї та висновки, які є особистим внеском автора.

Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У вступі обґрунтовано актуальність та своєчасність виконаного дослідження, сформульовано його мету й завдання, подано об'єкт й предмет, методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, описано їх апробацію.

У першому розділі дисертації закладено теоретичний фундамент дослідження гуманітарної політики територіальних громад в Україні та поняття децентралізації влади. Він складається з двох ключових підрозділів, в яких розглянуто основні наукові теорії та методи, які використовуються для аналізу гуманітарної сфери. Особлива увага приділялася неоінституціоналізму, який дозволяє дослідити як формальні, так і неформальні аспекти гуманітарної політики. Також розглядалися підходи дискурс-аналізу, контент-аналізу та кейс-стаді. Надано увагу, щодо огляду та аналізу наукових праць, нормативно-правових актів та інших джерел, які використовувались в дослідженні. Це дозволило визначити стан вивчення теми та виявити прогалини, які необхідно заповнити. Отже, перший розділ створює необхідну теоретичну базу для дослідження, визначаючи ключові концепції, методи та джерела, використані у дослідженні.

Другий розділ дисертації присвячений аналізу сучасного стану гуманітарної політики в Україні. У ньому розглянуто законодавчу базу, що регулює гуманітарну сферу в Україні. Проаналізовано основні закони, постанови та інші нормативно-правові акти, що визначають принципи та механізми реалізації гуманітарної політики. Також, вивчено державні інституції, відповідальні за формування та реалізацію гуманітарної політики на національному рівні. Розглянуто їхні функції, повноваження та взаємодія. Досліджено, як гуманітарна політика реалізується на рівні територіальних громад. Виявлено основні тенденції, проблеми та перспективи управління гуманітарною сферою на місцевому рівні. Тут визначено ключові напрями гуманітарної політики, які набувають особливої актуальності в умовах збройного протистояння. Розглянуто питання захисту прав людини, надання гуманітарної допомоги, підтримки культурної спадщини тощо. Цей розділ надає цілісне уявлення про гуманітарну політику в Україні, її нормативно-правове забезпечення, інституційні засади та особливості реалізації в умовах децентралізації влади та правового режиму воєнного стану.

Третій розділ дисертації присвячений дослідженню можливостей та шляхів впровадження європейських підходів до формування та реалізації гуманітарної політики в Україні, особливо в умовах війни. Проаналізовано різні моделі децентралізації, які використовуються в європейських країнах. Досліджено їхні особливості, переваги та недоліки, а також можливості їх адаптації до українських реалій. Розглянуто процеси європеїзації гуманітарної політики України, особливо в контексті російсько-української війни. Проаналізовано можливості використання європейського досвіду для розв'язання гуманітарних проблем, які виникли внаслідок збройного протистояння. Визначено мету, як Україна може використати європейський досвід для покращення своєї гуманітарної політики, особливо в умовах російсько-української війни.

У четвертому розділі дисертації детально розглянуто механізми та інструменти реалізації гуманітарної політики територіальними громадами на прикладі Чернівецької області. Здійснено порівняння реалізації напрямків гуманітарної політики в Україні до та після реформи децентралізації влади. Наведено дані про чисельність наявного населення Чернівецької області, а також підкреслюється, що демографічна ситуація області містить ряд ризиків для її майбутнього розвитку. Звернено увагу на ключові стратегічні документи, зокрема, на розроблення стратегія розвитку та інвестиційних паспортів у територіальних громадах Чернівецької області. Досліджено роль та ефективність місцевих цільових програм як інструменту реалізації гуманітарної політики, проаналізовано приклади конкретних програм, їхні цілі та завдання. Наведено інформацію у розрізі територіальних громад щодо фінансової самодостатності та доступності послуг територіальних громад. Особлива увага приділена етнонаціональному факторові в гуманітарній сфері. Досліджено, як політика громад враховує потреби та особливості національних меншин регіону, а також механізми забезпечення їхніх культурних та освітніх прав. Розглянуто міжнародну співпрацю та транскордонне співробітництво територіальних громад як важливий інструмент підтримки та розвитку гуманітарної сфери.

Відображено порівняльний аналіз сильних та слабких сторін гуманітарної політики Чернівецької області у два ключові періоди: з 2014 до 2022 р. (до повномасштабного вторгнення росії в Україну) та другий період повномасштабного вторгнення з 2022 до 2025 р. включно. За результатами дослідження визначено ключові проблеми, які потребують вирішення, та пріоритетні напрями подальшої роботи з удосконалення гуманітарної політики.

Запропоновано власну розробку науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення гуманітарної політики на національному, регіональному та локальному рівнях, підтверджено їх використання при розробці місцевих цільових програм Чернівецької міської територіальної громади.

Ключові слова: політика, гуманітарна політика, децентралізація влади, місцеве самоврядування, транскордонна співпраця, безпека, реформи самоврядування, місцева демократія, російсько-українська війна, злочини проти людства, соціальна сфера, національна стійкість, урядові та неурядові міжнародні організації, європеїзація, взаємодія влади з громадськістю.

ABSTRACT

Sabadash N. Humanitarian Policy of Territorial Communities in the Context of Decentralization of Power in Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 052 – Political Science. – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2025.

The dissertation is devoted to the topical issue of studying the essence and place of humanitarian policy of territorial communities in the context of decentralization of power in Ukraine. The processes of uniting territorial communities and decentralization of power gradually lead to an increase in the powers of local self-government entities regarding the implementation of humanitarian policy, but these powers are not always supported by the necessary resource capacity. The decentralization reform in Ukraine has expanded the powers of local communities in the humanitarian sphere, but often without sufficient

resources. This necessitates the formation of a scientifically grounded humanitarian policy at the local level, taking into account European experience, national traditions, and the challenges of the legal regime of martial law. Effective humanitarian policy is key to ensuring the rights of citizens and national security, especially in the context of Russian aggression, which underscores the relevance of this research. Underestimation of humanitarian issues such as language, education, culture, and patriotic education can lead to a humanitarian crisis. Therefore, it is necessary to build a human-centered policy that would take into account the needs of society and protect the rights and freedoms of citizens. This determines the relevance of the study of humanitarian policy and the need for its effective implementation. The dissertation work is aimed at solving these problems, and the development of the topic has high scientific relevance and great practical significance for the further effective implementation of humanitarian policy of territorial communities in the context of decentralization of power in Ukraine.

Given this, the object of the research is the activities of territorial communities of Ukraine. The subject of the dissertation research is the humanitarian policy of territorial communities in the context of the decentralization of power in Ukraine.

The purpose of the study is to analyze the performance of Ukraine's territorial communities in the local self-government system in terms of implementing humanitarian policy. To achieve it, a number of specific tasks were solved, namely: systematized theoretical and methodological approaches to the study of humanitarian sphere management; analyzed the legal framework and institutional foundations for the implementation of humanitarian policy; characterized the trends in the organization of management in the field of humanitarian policy of territorial communities; revealed ways to implement European approaches to the formation and implementation of humanitarian policy in Ukraine; highlighted the state and problems of the implementation of humanitarian policy in Chernivtsi region; developed scientific and practical recommendations for improving humanitarian policy at the national and local levels.

The novelty of the research lies in the fact that for the first time an analysis of the current state and prospects for the implementation of humanitarian policy in Ukraine and, in particular, in the Chernivtsi region in the context of the legal regime of martial law in Ukraine was carried out. Also, specific ways to improve local programs in the humanitarian sphere were proposed, namely: adaptation to the needs of citizens in the context of the legal regime of martial law, improved coordination between state authorities and local self-government bodies, as well as ensuring adequate funding. In addition, the understanding of the possibilities of applying European approaches in the humanitarian policy of Ukraine was expanded and practical recommendations for improving humanitarian policy at the national and local levels were developed.

The research was based on the methodology of neo-institutionalism, which made it possible to comprehensively study the formal and informal aspects of decentralization, identify the interests of key participants and their impact. Methods of discourse analysis, content analysis and case study (on the example of the Chernivtsi region) were also used, which made it possible to study in depth the processes of decentralization, humanitarian policy and security aspects. Quantitative (statistical analysis) and qualitative (document analysis) methods and comparative analysis were used. Representation theories that explain the reflection of citizens' interests in political decisions are important.

The results of the research have practical application in the activities of state authorities and local self-government, in particular in the Chernivtsi region. They can be used to improve legislation and develop local programs in the humanitarian sphere. In addition, the research materials can be used in the educational process to train specialists in the field of political science and public administration, as well as to improve the qualifications of civil servants and officials of local self-government bodies.

The practical value of the research is confirmed by its use in the development of local target programs of Chernivtsi city territorial community, namely: Youth Policy Program “Successful Youth” for 2024-2025; Program for the implementation

of family, gender policy, prevention of domestic violence and combating human trafficking for 2024-2025; Program for providing youth with housing for 2023-2027; Program of national-patriotic education of children and youth for 2024-2025.

The research is the result of the personal work of the applicant, who independently obtained all the scientific results, provisions and developments presented in the dissertation. In cases of co-authorship, only those ideas and conclusions that are the personal contribution of the author were used.

The dissertation consists of an abstract, introduction, four chapters, conclusions, a list of used sources and appendices. The introduction substantiates the relevance and timeliness of the research, formulates its purpose and tasks, presents the object and subject, research methods, formulates the scientific novelty and practical significance of the results, and describes their approbation.

The first chapter of the dissertation lays the theoretical foundation for the study of humanitarian policy of territorial communities in Ukraine and the concept of decentralization of power. It consists of two key subsections in which the main scientific theories and methods used to analyze the humanitarian sphere were considered. Special attention is paid to neo-institutionalism, which allows the study of both formal and informal aspects of humanitarian policy. Approaches of discourse analysis, content analysis and case study are also considered. Attention is paid to the review and analysis of scientific works, legal acts and other sources used in the research. This made it possible to determine the state of the study of the topic and identify gaps that need to be filled. Thus, the first chapter creates the necessary theoretical basis for the research, defining the key concepts, methods and sources used in the work.

The second chapter of the dissertation is devoted to the analysis of the current state of humanitarian policy in Ukraine. It examines the legislative framework that regulates the humanitarian sphere in Ukraine. The main laws, regulations and other legal acts that define the principles and mechanisms of humanitarian policy implementation are analyzed. Also, state institutions responsible for the formation and implementation of humanitarian policy at the national level are analyzed. Their

functions, powers and interactions are considered. It is investigated how humanitarian policy is implemented at the level of territorial communities. The main trends, problems and prospects of humanitarian sphere management at the local level are identified. The key directions of humanitarian policy that become particularly relevant in the context of armed conflict are identified here. Issues of human rights protection, humanitarian aid provision, cultural heritage support, etc. are considered. This chapter provides a comprehensive view of humanitarian policy in Ukraine, its legal framework, institutional foundations and features of implementation in the context of decentralization and martial law.

The third chapter of the dissertation is devoted to the study of opportunities and ways to implement European approaches to the formation and implementation of humanitarian policy in Ukraine, especially in the context of war. Various models of decentralization used in European countries are analyzed. Their features, advantages and disadvantages, as well as the possibilities of their adaptation to Ukrainian realities are studied. The processes of Europeanization of humanitarian policy of Ukraine, especially in the context of war, are considered. The possibilities of using European experience to solve humanitarian problems that arose as a result of armed conflict are analyzed. The goal is to determine how Ukraine can use European experience to improve its humanitarian policy, especially in the context of war.

Chapter Four of the dissertation provides a detailed examination of the mechanisms and instruments for the implementation of humanitarian policy by territorial communities, using the example of the Chernivtsi region. The chapter begins with a comparison of the implementation of humanitarian policy directions in Ukraine before and after the decentralization reform. To establish context, data on the current population size of the Chernivtsi region is presented, emphasizing that the region's demographic situation carries several risks for its future development. Attention is paid to key strategic documents, including the process of developing development strategies and investment passports within the territorial communities of the Chernivtsi region. The role and effectiveness of local target programs as an

instrument of humanitarian policy are investigated, with an analysis of specific program examples, their goals, and objectives. Information on the financial self-sufficiency and accessibility of services is provided in the context of individual territorial communities. Particular focus is given to the ethno-national factor in the humanitarian sphere. The study examines how community policies address the needs and specific characteristics of the region's national minorities, and the mechanisms used to ensure their cultural and educational rights. The chapter also addresses international cooperation and cross-border collaboration of territorial communities as an important tool for supporting and developing the humanitarian sphere. Finally, a comparative analysis of the strengths and weaknesses of the humanitarian policy in the Chernivtsi region is presented for two key periods: 2014 to 2022 (before the full-scale invasion) and the second period of the full-scale invasion, from 2022 to 2025 inclusive. Based on the research findings, key challenges requiring resolution and priority directions for the further improvement of humanitarian policy are determined.

The author's own development of scientific and practical recommendations for improving humanitarian policy at the national and local levels is proposed, confirmed by its use in the development of local target programs of Chernivtsi region territorial community.

Keywords: policy, humanitarian policy, decentralization of power, local self-government, cross-border cooperation, security, self-government reforms, local democracy, Russian-Ukrainian war, crimes against humanity, social sphere, national resilience, governmental and non-governmental international organizations, Europeanization, interaction of authorities with the public.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Одноосібний розділ у колективній монографії:

1. Сабадаш Н. Гуманітарна політика в територіальних громадах в умовах воєнного стану/Політичні інститути та процеси в Україні в кінці XX – на початку XXI століть: колективна монографія/за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: В. Бортніков, В. Бурдяк, М. Готра, В. Дудінський, І. Дудінська, М. Зан, Н. Кононенко, А. Круглашов, В. Лебедюк, Ю. Остапець, М. Палінчак, Н. Ротар, Н. Сабадаш, Д. Стеблак, І. Тодоров, М. Токар, Т. Федорчак, К. Червеняк, М. Шелемба]; Каф. політ. і держ.упр.; Каф. соціології та соц. роб.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2025. С. 459-480.

Наукова праця у періодичному науковому виданні, проіндексованому у наукометричній базі даних Scopus:

1. Kruglashov A., Sabadash N. Decentralisation Processes in Ukraine: Dilemmas of Democratisation and National Security. *Public policy and administration*. 2022. Т. 21, Nr. 1. Р. 22–37. ISSN 1648-2603. (Внесок авторів: Круглашов А.: розробка концепції взаємозв'язку між процесами децентралізації влади та викликами національній безпеці; Внесок Сабадаш Н.: аналіз практичних аспектів реалізації реформи децентралізації влади, виявлення суперечностей між локальною демократією та необхідністю централізації управлінських рішень для гарантування безпеки на регіональному рівні).

***Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових
видань України:***

1. Круглашов А., Сабадаш Н. Молодіжна політика в територіальних громадах в умовах російсько-української війни. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2024. Вип. 2 (166). С. 3–14. (Внесок авторів: Круглашов А. М.: концептуалізація стратегічних пріоритетів державної молодіжної політики в контексті національної стійкості; Внесок Сабадаш Н. В.: виявлення особливостей трансформації молодіжної роботи на рівні територіальних громад, дослідження нових форм активності молоді та механізмів адаптації молодіжної інфраструктури до викликів правового режиму воєнного часу).

2. Круглашов А., Сабадаш Н. Транскордонне співробітництво в умовах повномасштабної війни в Україні: гуманітарні та безпекові виміри. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. Т. 14. С. 35–58. (Внесок авторів: Круглашов А. М.: обґрунтування безпекових аспектів та політичних ризиків транскордонної співпраці в умовах правового режиму воєнного стану; Внесок Сабадаш Н. В.: аналіз гуманітарної складової транскордонної взаємодії, дослідження ролі регіональних та місцевих органів влади у забезпеченні логістики гуманітарної допомоги та підтримки внутрішньо переміщених осіб у прикордонних регіонах).

3. Круглашов А., Сабадаш Н. Гуманітарна політика: основні поняття. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. Т. 15. С. 205–227. (Внесок авторів: Круглашов А. М.: наукове редагування та розробка теоретико-методологічних засад дослідження гуманітарної політики; Внесок Сабадаш Н. В.: здійснення понятійного аналізу терміна «гуманітарна політика», визначення її структури, функцій та ключових напрямів реалізації в умовах сучасних викликів).

4. Сабадаш Н. Інституційні засади реалізації гуманітарної політики в Україні в умовах російсько-української війни. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2025. Вип. 58. С. 392–404.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Сабадаш Н. Індекс благополуччя молоді як індикатор транскордонної співпраці м. Чернівці. *Транскордонна співпраця – випробування кризами: пошуки ефективності та результативності*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. семінару. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. 2022. С. 66–68.

2. Сабадаш Н. Взаємодія органів влади з громадськістю в розробці і реалізації гуманітарної політики. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: зб. матеріалів доп. учасн. X Міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці: Технодрук. 2020. С. 202–207.

3. Сабадаш Н. Зміни пріоритетів гуманітарної політики під час воєнного стану: локальний та регіональний вимір. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Чернівці: Технодрук. 2022. С. 239–243.

4. Сабадаш Н. Публічне управління у сфері молодіжної політики в умовах децентралізації та євроінтеграції України. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: зб. матеріалів доп. учасн. IX Міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці: Технодрук. 2020. С. 144–150.

5. Sabadash N. Prospects of post-war regional development in Ukraine: humanitarian aspects. The legitimacy of new regionalism in the European integration process. *Jean Monnet International Conference*. Oradea Romania. 2023. P. 56–57.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Сабадаш Н. Локалізація національної гуманітарної політики в умовах повномасштабної війни в Україні. *Влада та управління*: зб. наук. праць. Вип. 9. Чернівці: Букрек. 2023. Вип. 9. С. 95–104.

2. Круглашов А., Сабадаш Н. Соціально-гуманітарні виміри діяльності новостворених об'єднаних територіальних громад у Чернівецькій

області. *Влада та управління*: зб. наук. праць. Вип. 7. Чернівці: Букрек. 2020. Вип. 7. С. 234–255. (Внесок авторів: Круглашов А. М.: теоретичне обґрунтування соціально-гуманітарної спрямованості реформи децентралізації влади; Внесок Сабадаш Н. В.: проведення емпіричного аналізу діяльності ОТГ Чернівецької області, систематизація даних щодо реалізації гуманітарних проєктів на місцевому рівні та оцінка ефективності соціального управління в умовах об'єднання громад).

3. Круглашов А., Сабадаш Н. Публічне управління сферою молодіжної політики у процесі утворення об'єднаних територіальних громад. *Влада та управління*: зб. наук. пр. 2019. Вип. 6. С. 70–82. (Внесок авторів: Круглашов А. М.: розробка концептуальних основ публічного управління молодіжною сферою в контексті адміністративно-територіальної реформи; Внесок Сабадаш Н. В.: дослідження практичних аспектів реалізації молодіжної політики на рівні новостворених громад, аналіз організаційно-правових механізмів передачі повноважень у молодіжній сфері від районного до місцевого рівня).

4. Круглашов А., Сабадаш Н.В. Реформування молодіжної політики України у контексті європейської інтеграції. *Політологічні та соціологічні студії*: зб. наук. пр. 2019. Т. XVI. С. 156–175. (Внесок авторів: Круглашов А. М.: обґрунтування стратегічних напрямів адаптації державної молодіжної політики до стандартів Європейського Союзу; Внесок Сабадаш Н. В.: здійснення порівняльного аналізу українського та європейського молодіжного законодавства, виявлення ключових викликів та перспектив імплементації європейських практик молодіжної роботи в національну систему управління).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ.....	28
1.1. Теоретико-методологічні підходи до дослідження гуманітарної політики в сучасній політичній науці.....	28
1.2. Аналіз джерельної бази дослідження.....	54
<i>Висновки до Розділу 1.....</i>	<i>60</i>
 РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	 62
2.1. Формування системи нормативно-правового регулювання гуманітарної політики в Україні.....	62
2.2. Інституційна модель гуманітарної політики в Україні.....	76
2.3. Динаміка реалізації гуманітарної політики територіальних громад.....	102
2.4. Трансформація пріоритетів гуманітарної політики в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.....	109
<i>Висновки до Розділу 2.....</i>	<i>126</i>
 РОЗДІЛ 3. ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ ДО ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	 128
3.1. Моделі децентралізації місцевого самоврядування в країнах Європейського Союзу.....	128
3.2. Європеїзація гуманітарної політики України в умовах правового режиму воєнного стану.....	140
<i>Висновки до Розділу 3.....</i>	<i>150</i>

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ).....	152
4.1. Регіональні механізми реалізації гуманітарної політики в Чернівецькій області.....	152
4.2. Секторальні інструменти реалізації гуманітарної політики у територіальних громадах регіону.....	177
<i>Висновки до Розділу 4</i>	<i>197</i>
ВИСНОВКИ.....	199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	205
ДОДАТКИ.....	231

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

IRC – Міжнародний комітет порятунку
ОСНА – Управління ООН з координації гуманітарних питань
UNFPA – Фонд ООН у галузі народонаселення
UNHCR – Верховний комісар ООН у справах біженців
UNICEF – Дитячий фонд ООН
АТО – антитерористична операція
БПЛА – безпілотний літальний апарат
ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я
ВПО – внутрішньо переміщені особи
ВРУ – Верховна Рада України
ГО – громадські організації
ДБУ – державний бюджет України
Держказначейств – державне казначейство України
Держстат – Державна служба статистика України
ДМП – державна молодіжна політика
ДНР – Донецька народна республіка
ЄС – Європейський союз
ЗВО – заклади вищої освіти
ЗДО – заклади дошкільної освіти
ЗЗСО – заклади загальної середньої освіти
ЗМІ – Засоби масової інформації
ЗНО – зовнішнє незалежне оцінювання
ЗСУ – Збройні Сили України
ЗУ – Закон України
ІПСО – інформаційно-психологічні операції
КЗ – комунальний заклад
КМУ – Кабінет Міністрів України
ЛНР – Луганська народна республіка

МКП – місце компактного проживання
Мінветеренів – Міністерство у справах ветеранів України
Мінекономіки – Міністерство економіки України
Мінмолодьспорт – Міністерство молоді та спорту України
Мінсоцполітика – Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України
МОМ – Міжнародна організація з міграції
МОН – Міністерство освіти та науки України
МОП Міжнародна організація праці
МП – молодіжна політика
НАН – Національна академія наук України
Нацсоцслужба – Національна соціальна сервісна служба України
НБУ – Національний банк України
НУО – неурядові організації
НУШ – Нова українська школа
ОВА – обласна військова адміністрація
ОДА – обласна державна адміністрація
ОМС – органи місцевого самоврядування
ООН – організація об'єднаних націй
ООП – особливі освітні потреби
ООС – операція об'єднаних сил
ОСБД – Чернівецький обласний спеціалізований будинок дитини
ПМГ – програма медичних гарантій
ПТСР – посттравматичний стресовий розлад
РБ ООН Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй
рф – російська федерація
СБУ – Служба Безпеки України
СЖО – складні життєві обставини
СТрО – сили територіальної оборони Збройних Сил України
ТГ – територіальна громада
ТКС – транскордонне співробітництво

ТОТ – тимчасово окуповані території

УБД – учасник бойових дій

УКФ – Український культурний фонд

ФСР – фахівці із соціальної роботи

ЦНАП – центр надання адміністративних послуг

ЦОВВ – центральні органи виконавчої влади

УІНП – Український інститут національної пам'яті

ВСТУП

Актуальність теми. Процеси об'єднання територіальних громад та децентралізація влади в Україні призвели до збільшення повноважень суб'єктів місцевого самоврядування щодо реалізації гуманітарної політики, однак ці повноваження не завжди підкріплені необхідною ресурсною спроможністю. Науково обґрунтована державна гуманітарна політика територіальних громад в Україні тільки починає формуватися, і проблеми її становлення набувають особливого значення в умовах триваючої російсько-української війни. Постановці та розв'язанню цих проблем сприяє системне дослідження європейського досвіду реалізації гуманітарної політики. Процес формування й реалізації державної гуманітарної політики в Україні вимагає як від інститутів влади, так і громадянського суспільства врахування особливостей вітчизняних історичних традицій у роботі територіальних громад, а також сучасних потреб громадян, суспільства і держави з урахуванням курсу України на європейську інтеграцію та складних умов правового режиму воєнного стану в Україні. Такий стан вимагає системного підходу до формування дієвих механізмів, адекватних сучасним суспільним процесам, здатних забезпечити правові та економічні гарантії достойного життя громадян, дотримання найважливіших соціальних прав, максимального рівня їх безпеки. Це обумовлює актуальність даного дослідження.

Гуманітарна політика залишається однією із пріоритетних сфер діяльності держави, а особливо яскраво це прослідковується на сучасному етапі її розвитку, в умовах необхідності концентрації всіх ресурсів та зусиль щодо досягнення необхідного рівня національної безпеки, що викликано, насамперед загрозами, які виникли як наслідок активізації російської збройної агресії. Прояви гуманітарної небезпеки прослідковують не відразу, а гуманітарна криза є наслідком довготривалого ігнорування гуманітарних проблем (наприклад, мовних, освітніх, наукових, культурних, релігійних, міжконфесійних або етнічних, проблем патріотичного виховання тощо), які більшістю політичних акторів вважались неважливими в той чи інший період. Усвідомлення державного значення та

суспільної значущості гуманітарної політики, з одного боку, та цінності людини як окремої особистості, з необхідністю дотримання її прав та свобод, з іншого боку, потребує побудови та подальшого постійного розвитку системи цивілізованого «людино-орієнтованого» політичного курсу, у тому числі й управління у гуманітарній сфері. Визначення сучасних пріоритетів держави та належне врахування запитів суспільства у розрізі ідентифікованих компонентів державної гуманітарної політики дозволяє оцінити рівень ефективності державної політики у даній сфері з позицій її відповідності сучасним потребам суспільства, в цілому, та окремої особистості зокрема, як основних користувачів державної політики. Усе це зумовлює вибір теми дисертаційної роботи, мети та завдань, а також визначає її актуальність та практичну важливість.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення діяльності територіальних громад у системі місцевого самоврядування України щодо реалізації гуманітарної політики.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- систематизувати теоретико-методологічні підходи до вивчення та реалізації гуманітарної сфери;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення та інституціональні засади реалізації гуманітарної політики в Україні;
- охарактеризувати тенденції реалізації гуманітарної політики територіальних громад в Україні;
- здійснити політологічний аналіз стану та особливостей реалізації гуманітарної політики в Чернівецькій області;
- розробити науково-практичні рекомендації щодо удосконалення гуманітарної політики на національному, регіональному та локальному рівнях.

Об’єкт дослідження – діяльність територіальних громад України.

Предмет дослідження – гуманітарна політика територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні.

Методи дослідження. Методологія дослідження спирається передусім на наукові підходи неоінституціоналізму, тому що саме вони дозволяють повною мірою охопити як формальні, так і неформальні аспекти процесів децентралізації влади, виявити інтереси ключових акторів, суб'єктів і агентів впливу, які залучені до здійснення процесів децентралізації влади, розглянути дії основних стейкхолдерів, які відповідно визначають її хід, зміст і результати. Також у дослідженні використовувались інші наукові підходи і методи, зокрема такі як метод дискурс-аналізу, контент-аналізу і метод кейс-стаді. Щодо застосування останнього, то за його допомогою вивчені окремі виміри процесів децентралізації та здійснення гуманітарної політики на прикладі не тільки всієї України, а й поглиблено в одній з територіальних громад – Чернівецькій. Вона досить важлива для розуміння проблем і отриманих результатів децентралізаційних процесів водночас у вимірах демократизації, гуманітарної політики в цілому та у безпековому аспекті гуманітарної політики зокрема. У дослідженні застосовувався порівняльний аналіз, зокрема для зіставлення наукових праць, звітів, законодавчих актів та експертних думок пов'язані з темою дослідження. Окрім того, залучені інші кількісні та якісні методи досліджень, такі як вторинний статистичний аналіз та аналіз документів. Одними з найбільш важливих для вивчення процесів децентралізації влади є також теорії політичного представництва, у яких пояснюється, яким чином політичні інститути відображають множинність інтересів громадян в політичних рішеннях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах комплексної програми науково-дослідних робіт кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: 1) «Політичні процеси та публічне управління в умовах сучасних викликів і загроз» (№ держреєстрації 0119U103774), яка виконувалася на кафедрі упродовж 2019-2024 рр.; 2) «Забезпечення стійкості політичної системи управлінської діяльності в умовах російсько-української війни та глобальної нестабільності» (№ держреєстрації 0124U004630), яка виконується на кафедрі з 2024 року.

Наукова новизна отриманих результатів: полягає в удосконаленні теоретико-методологічних засад та розробленні практичних рекомендацій щодо реалізації гуманітарної політики територіальних громад в умовах децентралізації влади, правового режиму воєнного стану в Україні.

Уперше:

– проаналізовано реалізацію гуманітарної політики України у період 2014-2024 років в умовах децентралізації влади в Україні, війни за незалежність України та правового режиму воєнного стану в Україні;

– проаналізовано сучасний стан реалізації гуманітарної політики в Чернівецькій області в умовах правового режиму воєнного стану в Україні;

– здійснено аналіз нормативно-правової бази гуманітарної сфери у період децентралізації влади та правового режиму воєнного стану в Україні, з'ясовано, що упродовж десяти років, наперекір багатьом викликам та загрозам, відбувалось впровадження реформ в освітній сфері, охороні здоров'я, молодіжній політиці, соціальній політиці та культурі. З'являються нові напрямки політики та посилюється акцент держави на ветеранській політиці, підтримці внутрішньо переміщених осіб, реінтеграції тимчасово окупованих територій та національній стійкості та національній безпеці;

– запропоновано власне визначення поняття «гуманітарна політика» як певної системи заходів, які спрямовані на забезпечення прав людини, реалізацію принципів соціальної справедливості та формування та збереження національної ідентичності. Також запропоновано визначення «державної гуманітарної політики», що розглядається як комплекс стратегій і система заходів щодо формування та збереження української національної ідентичності, захисту прав та свобод громадян, створення належних умов їх всебічної підтримки у напрямках соціальної роботи, освіти, культури, мови, охорони здоров'я (у тому числі психологічного), молодіжної політики та національної безпеки;

– розроблено науково-практичні рекомендації щодо удосконалення гуманітарної політики на національному, регіональному та локальному рівнях.

Удосконалено:

- механізми розроблення та реалізації місцевих програм, спрямованих на розвиток соціальної, сімейної та молодіжної політики, підтримку вразливих категорій населення, ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб та інших;
- механізми залучення інститутів громадянського суспільства до процесу формування та реалізації гуманітарної політики;
- практичні рекомендації щодо реалізації гуманітарної політики в територіальних громадах України.

Набули подальшого розвитку:

- твердження про доцільність продовження децентралізації влади в Україні, передачу повноважень та ресурсів від центральних органів влади до органів місцевого самоврядування, що дозволяє їм більш ефективно розв'язувати питання місцевого значення;
- розуміння ролі органів місцевого самоврядування в умовах безпекових викликів та загроз, особливо в умовах нової фази російсько-української війни, в якій територіальні громади показали свою стійкість;
- виокремлення спроможності місцевого самоврядування до дій в умовах невизначеності та швидких змін є надзвичайно важливою. Органи місцевого самоврядування виявили здатність швидко адаптуватися до нових умов, координувати дії з іншими органами влади та громадськими організаціями, а також приймати важливі рішення в умовах обмежених ресурсів та часу.

Практичне значення очікуваних результатів. Основні положення та висновки роботи можуть бути використані: по-перше, у практичній діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування як України загалом, так і Чернівецької області, зокрема; по-друге, у процесі вдосконалення національного законодавства та підготовки нормативно-правових актів на місцевому рівні у сфері реалізації гуманітарної політики, а також у процесі розроблені місцевих цільових програм у гуманітарній сфері; по-третє, в освітньому процесі, у процесі підготовки бакалаврів і магістрів політології, публічного управління та адміністрування та фахівців з інших споріднених спеціальностей, а також у процесах перепідготовки й підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого

самоврядування.

Окрім того, результати дослідження використано при розробці місцевих цільових програм Чернівецької міської територіальної громади, зокрема: Програми молодіжної політики Чернівецької міської територіальної громади «Успішна молодь» на 2024-2025 рр., затвердженої рішенням Чернівецької міської ради VIII скликання від 31.08.2023 р. № 1383; Програми з реалізації сімейної, гендерної політики, запобігання домашньому насильству та протидії торгівлі людьми Чернівецької міської територіальної громади на 2024-2025 рр., затвердженої рішенням Чернівецької міської ради від VIII скликання від 28.09.2023 р. № 1434; Програми забезпечення молоді житлом у Чернівецькій міській територіальній громаді на 2023-2027 рр., затвердженої рішенням Чернівецької міської ради VIII скликання від 25.05.2023 р. № 1245; Програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді Чернівецької міської територіальної громади на 2024-2025 рр., затвердженої рішенням Чернівецької міської ради VIII скликання від 25.01.2024 р. № 1601.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, положення та розробки, викладені в дисертації, отримані дисертанткою особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дослідженні використано лише ті положення, ідеї та висновки, що є результатом особистих напрацювань автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертації достатньо повно представлені одноосібним розділом в одній колективній монографії, одній статті у періодичному науковому виданні, проіндексованому у наукометричній базі даних Scopus, чотирьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України (категорія «Б») та 4 статтях, які додатково відображають наукові результати дисертації. Також, наукові розробки авторки апробовані на п'яти міжнародних конференціях.

Структура роботи зумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на 10 підрозділів; висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 285 сторінок, з яких 204 – основний текст. Список використаних джерел містить 304 позиції.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Теоретико-методологічні підходи до вивчення гуманітарної політики

Для того, щоб Україна вистояла у війні з росією та могла вступити до Європейського Союзу, необхідно провести реформи гуманітарної сфери. На шляху до євроінтеграції гуманітарна політика має вирішальне значення та повинна максимально зосередитися на створених умовах для збереження розвитку людського капіталу в Україні.

Зародження та розвиток теорії децентралізації влади традиційно пов'язують з ім'ям видатного дослідника політичних систем, Алексіса де Токвіля. У своїй відомій праці «Демократія в Америці» французький мислитель детально порівнював централізацію влади, характерну для європейських держав, з тенденціями децентралізації, що спостерігалися у Сполучених Штатах. Децентралізація, на його думку, сприяє добробуту народу більше, ніж централізація [133, с. 16].

Французький економіст Моріс Блок розглядав децентралізацію як деструктивний спосіб організації влади, вважаючи, що вона може стосуватися лише окремих аспектів суспільного життя, тоді як ключові функції, такі як безпека, фінанси та правосуддя, мають залишатися в руках центральної влади [133, с.14].

Німецький правознавець Георг Еллінек зробив значний внесок у розвиток теорії децентралізації. Він стверджував, що повністю централізованих держав практично немає, і що децентралізація є ключем до розв'язання багатьох проблем, зокрема, таких як відсутність розуміння регіональних проблем з центрального рівня та зниження ефективності управління через великий розрив між чиновниками та громадянами. Децентралізація стимулює самостійність громадян, залучає їх до політичного життя, підвищує політичну відповідальність та зміцнює законність [133, с. 16].

Георг Єллінек також виділяє дві форми децентралізації: адміністративну (бюрократичну), коли держава створює місцеві представництва органів управління з широкими повноваженнями, та місцеве самоврядування, коли локальні громади формують власні органи для управління своїми справами [133, с. 16].

Важливо зазначити, що всі ці концепції розглядають децентралізацію через призму централізації, як спосіб концентрації державної влади, протилежний централізації. Цей період становлення теорії децентралізації, який тривав до 1918 р., можна назвати політичним, оскільки він характеризувався змінами політичного та геополітичного клімату, такими як розпад імперій та виникнення нових держав [133, с. 15].

Розвиток теорії децентралізації влади розпочався завдяки працям 28 президента США Вудро Вільсона. Він розглядав децентралізацію як важливу тенденцію розвитку державного управління. Він вважав, що влада на різних рівнях повинна бути рівною, взаємозалежною та співпрацювати. Це створить справедливую систему, де всі працюють разом.

У період з 1918 до 1960 рр. науковий дискурс про децентралізацію змістив акцент на управлінські та організаційні аспекти [133, с. 16].

З кінця 60-х років XX ст. інтерес до децентралізації знову зростає. Герберт Кауфман вважає, що історія держави – це зміна акцентів між представництвом, компетентністю та управлінням [133, с. 17].

Розвиток системного підходу спричинив нове науково-методологічне осмислення децентралізації. Тепер її аналізують як внутрішній політичний процес, що впливає на стан соціальної системи та її складових [133, с. 17].

Нова хвиля уваги до децентралізації зосереджується на фінансах регіонів. Чарльз Тібу вважав, що фінансова децентралізація дозволяє краще забезпечити населення благами, а конкуренція між містами – це показник ефективності [133, с. 16].

Згідно з «теоремою децентралізації» Уоллеса Оутса, надання суспільних послуг місцевими органами є більш економічно ефективним, ніж централізовано, за умови, що вони мають можливість забезпечити ці послуги за середньою вартістю [133, с. 13].

Розвиток теорії децентралізації пов'язаний з Дж. Стиглером, який об'єднав вивчення економічних та політичних процесів. Він розглядав централізоване регулювання економіки як інструмент прийняття політичних рішень, що вигідний для певних суспільних кіл. Тому місцеві фінансові рішення є більш ефективними та краще задовольняють потреби виборців [133 с. 15].

Таблиця 1.1.1.

Етапи становлення теорії децентралізації [133, с. 17]

Хронологічні межі	Теоретико-методологічна база	Підхід	Експертне середовище	Фундаментальні теоретичні положення
XIX ст. – 1918 р.	«Теорія розподілу влади»	«Політичний підхід»	А. де Токвіль, М. Блок, Г. Єллінек	«Децентралізація розглядається як принцип організації влади в межах країни, вагомий фактор демократизації суспільства».
1918 р. – кінець 60-х рр. XX ст.	«Науковий менеджмент»	«Адміністративний підхід»	В. Віллоубі, Л.Д. Уайт, Дж. М. Кейнс, Г.А. Саймон	«Децентралізація розглядається як алгоритм здійснення публічного управління, що відповідає вимогам раціональності та ефективності».
60-і рр. XX ст. - сьогодні	«Системний підхід»	«Економічний підхід»	Ч. Тібу, У. Оутс, Дж. Стиглер	«Децентралізація розглядається як матеріально – фінансове забезпечення реалізації ефективного перерозподілу владних повноважень між органами центрального та місцевого рівнів, пошук економічних моделей цього забезпечення».

Теоретичні підходи щодо вивчення місцевого самоврядування проявилися в різноманітних концепціях і реформах, що відбулися в багатьох країнах, включаючи Україну. Концептуальне оформлення місцевого самоврядування бере свій початок у XIX столітті, в епоху формування централізованих держав та розвитку ліберальної демократії. Зокрема, німецький вчений Р. Гнейст, активний учасник прусської реформи місцевого самоврядування (1872 р.), ввів термін «міське самоврядування».

Сучасне розуміння місцевого самоврядування ґрунтується на Європейській хартії місцевого самоврядування, де ключовими характеристиками місцевого самоврядування є: його роль як основи демократії, забезпечення безпосередньої участі громадян в управлінні, гарантія ефективного та наближеного до людей

управління, а також наявність демократично сформованих та автономних органів з необхідними ресурсами.

Для розуміння характеру влади, ступінь її централізації чи децентралізації, необхідно розглянути три основні теорії: державницьку, громадівську та теорію муніципального дуалізму.

Державницька теорія, основоположниками якої є Р. Гнейст, Л. Штайн, Г.Єллінек і П. Лобанд, розглядає місцеве самоврядування як форму реалізації державних функцій на місцях. Згідно з цією теорією, органи місцевого самоврядування мають обмежену автономію, а їхні повноваження визначаються державою через законодавство. Цей підхід підкреслює, що джерелом влади є держава, а діяльність органів місцевого самоврядування обмежена принципом «дозволено лише те, що передбачено законом» [236, с. 16].

Громадівська теорія, на противагу державницькій, стверджує, що громада є незалежним джерелом публічної влади, відомої як «муніципальна». Ця теорія обмежує місцеве самоврядування рівнем населених пунктів, де, на її думку, зберігаються умови для відтворення громад. На інших рівнях, таких як райони та області, самоврядування можливе лише через добровільні об'єднання громад. Громадівська теорія керується принципом «дозволено все, що не заборонено законом». Її автори, такі як О. Гірке, К. Ресслер, А. Шеффнер і А. Токвіль, М. Драгоманов обґрунтовували права громад у виконанні місцевих завдань, протиставляючи їх централізації держави. Витоки теорії сягають середньовічної Європи, зокрема магдебурзького права, і вона знайшла практичне застосування в США, де держава виникла з самоврядних громад.

Громадівська теорія місцевого самоврядування знаходить своє відображення в громадівській концепції М. Драгоманова. Драгоманов вважав індивіда основою соціального та міжнародного порядку, а громади – об'єднаннями індивідів, що формують суспільство. У своєму проєкті «Вільна Спілка» він обґрунтував політичну децентралізацію, що базувалася на незалежності місцевих одиниць. Державна ідея була відсунута, оскільки держава вважається штучною та непридатною для людини [40, с. 98].

Теорія муніципального дуалізму, або громадівсько-державницька теорія, є компромісним підходом між громадівською та державницькою теоріями. Згідно з цією теорією, місцеве самоврядування має автономію лише в неpolітичній сфері, тобто у розв'язанні місцевих громадських питань. У політичній сфері, при виконанні управлінських функцій, місцеві органи діють як політичні інститути. Відповідно, повноваження місцевого самоврядування поділяються на «власні» та «делеговані». У вирішенні власних справ місцеві органи діють незалежно, підкоряючись лише закону, тоді як делеговані повноваження виконуються під адміністративним контролем держави.

Реформа децентралізації спрямована на формування ефективної системи публічного управління, що базується на демократичних принципах, з розвиненими громадськими інституціями та здатністю реагувати на суспільні виклики.

Світовий Банк, ПРООН та Азійський Банк Розвитку виділяють чотири ключові види децентралізації: політичну, адміністративну, фіскальну та ринкову (економічну) [42, с. 122].

Політична децентралізація включає передачу владних повноважень на місцевий рівень та спільну розробку політики з залученням громадськості. Це відбувається через деволюцію, коли політична влада передається місцевим органам з чітко визначеними територіями. Для успішної політичної децентралізації потрібні конституційні та законодавчі реформи, розвиток політичних партій та активна участь громадськості. Це дозволяє громадянам брати участь у прийнятті рішень, що робить політику більш ефективною та відповідною місцевим потребам.

Адміністративна децентралізація – це передача повноважень для надання публічних послуг на місцевий рівень. Це досягається через деконцентрацію, яка передбачає перерозподіл повноважень всередині центральної влади, або делегування, яке передає повноваження. Деволюція, як одна з форм делегування, спрямована на підвищення самостійності місцевих органів, обмеження втручання центральної влади та чітке визначення завдань.

Фінансова децентралізація передбачає передачу фінансових ресурсів та повноважень щодо формування бюджету на місцевий рівень. Даний підхід

передбачає наділення органів місцевого самоврядування та суб'єктів приватного сектору повноваженнями щодо адміністрування місцевих податків і самостійного формування видаткової частини бюджету з метою ефективної реалізації децентралізованих функцій. Існує п'ять основних форм фінансової децентралізації: самофінансування, часткове фінансування, розширення місцевих доходів, трансферти та муніципальні запозичення.

Економічна децентралізація передає функції, які раніше виконували державні органи влади, приватним підприємствам, громадам, кооперативам та іншим недержавним організаціям. Це досягається через приватизацію та дерегуляцію, що стимулює участь приватного сектору та громадських організацій.

Отже, **децентралізація** – це політичний процес, коли завдання та функції, які раніше виконувалися центральними органами влади, передаються на нижчі рівні управління, де вони стають відповідальністю місцевих органів [13, с. 22].

Одним із ключових результатів успішної децентралізації є розвиток місцевого самоврядування, в основі якого лежить територіальна громада, яка відіграє вирішальну роль у розвитку демократії. Вона дозволяє громадянам безпосередньо впливати на своє життя, створюючи гнучку систему управління, що відповідає їхнім потребам і культурним традиціям.

Згідно з різними науковими та законодавчими підходами, **територіальна громада** визначається як первинний суб'єкт місцевого самоврядування, що об'єднує жителів певної території. Це об'єднання має власні інтереси та включає фізичних осіб, які працюють, володіють нерухомістю та сплачують місцеві податки [11, с. 64]

Враховуючи важливість місцевого самоврядування для демократії, варто проаналізувати теорію місцевої демократії, яка розглядає місцеве самоврядування як важливий елемент демократичного суспільства. Місцева демократія є критично важливою для реалізації концепції демократії в цілому. Рада Європи підкреслює, що справжня демократія неможлива без її існування на місцевому рівні.

Місцева демократія – це форма управління, де рішення приймаються на рівні міст, селищ, сіл та районів за участі обраних місцевих представників [200, с. 158].

Зазначено, що місцева демократія охоплює не тільки діяльність органів місцевого самоврядування, але й передбачає активну участь громадянського суспільства. Успішне місцеве управління потребує залучення громадських організацій, асоціацій, підприємств та інших місцевих ініціатив до всіх процесів прийняття рішень.

В ідеалі, місцева влада та громадянське суспільство повинні співпрацювати, щоб ефективно виявляти проблеми та знаходити інноваційні шляхи їх вирішення.

Поняття «місцева демократія» охоплює різні аспекти [200, с. 159]:

- участь громадян у місцевому управлінні: місцева громада відіграє ключову роль у прийнятті рішень, що стосуються її життєдіяльності;
- процедури обговорення: демократичний процес передбачає відкритий діалог, дебати та обговорення для розв’язання місцевих проблем;
- політична освіта: місцева демократія сприяє підвищенню політичної грамотності громадян та зміцненню зв’язку між владою та громадою;
- ефективне урядування: демократичне управління, спрямоване на зміцнення відносин між громадянами, формування самодостатньої та активної громади;
- територіальний аспект: місцева демократія реалізується на рівні конкретної адміністративно-територіальної одиниці (громади);
- матеріально-фінансове забезпечення: органи місцевого самоврядування повинні мати достатні ресурси для виконання своїх повноважень.

Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» (№ 280/97-ВР) визначає такі інструменти місцевої демократії: місцевий референдум, збори громадян, місцеві ініціативи та громадські слухання.

Важливим аспектом інструментів місцевої демократії є державна реєстрація статутів територіальних громад (ст. 19 Закону № 280), оскільки більшість локальних актів органів місцевого самоврядування, що визначають порядок застосування інструментів місцевої демократії, є частиною статуту відповідної територіальної громади.

Окрім інструментів, передбачених Законом № 280, широко застосовуються й інші форми місцевої демократії, зокрема громадський бюджет, консультації з

громадськістю (включаючи електронні), громадські ради та інші дорадчі органи при місцевих органах влади [27].

Згідно зі ст. 23-1 Закону № 393, електронні петиції до органів місцевого самоврядування є одним з інструментів місцевої демократії [27].

Сучасний стан місцевої демократії в Україні характеризується такими особливостями:

- децентралізація влади означає, що повноваження та ресурси передаються від центральної влади до місцевого самоврядування;
- розширення форм участі громадян: розвиток інститутів безпосередньої демократії, таких як місцеві вибори, референдуми, громадські слухання, місцеві ініціативи тощо;
- підвищення рівня відповідальності влади: органи місцевого самоврядування повинні бути більш відповідальними перед громадою та звітувати про свою діяльність;
- розвиток електронної демократії: використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення участі громадян у місцевому самоврядуванні.

Місцева демократія – це важлива частина демократичного суспільства, яка дозволяє громадянам брати участь у розв’язанні місцевих питань, розвиває громаду та зміцнює зв’язок між владою і людьми.

Децентралізація влади є ключовим кроком до розвитку місцевої демократії в Україні. Її основна ідея полягає в розподілі повноважень між центральною владою та місцевим самоврядуванням.

Потрібно також розглянути теоретичні засади гуманітарної політики. Уперше гуманізм згадують у зв’язку з ім’ям італійського вченого та історика Франческо Петрарки (1304-1374). Соціальні та етичні засади гуманізму походять від лат. слова «humanitas», що означає «людяність» і в основі якого лежить ідея про людину як найвищу цінність [206, с. 12]. З середини XV до XVI століття в Європі панував гуманізм, рух, який ставив людську особистість і гідність вище за будь-які інші цінності.

Зазначено, що багато учених із різних країн світу вважають, що гуманітарна політика в світі повинна базуватися на гуманістичних традиціях усіх культур. Як стверджує німецький філософ О. Козларек, кожна культура дає нам велику кількість стандартів, цінностей та ідеалів, які відрізняють культуру одну від одної [223, с. 201]. Тим не менше, кожна культура поділяє визнання утвердження прав людини. Автор пропонує почати дискусію між культурами та обговорити, що означає для людини гідне життя. Вивчення та порівняння культур дозволяє знайти спільні риси, які об'єднують усіх людей. О. Козларек зазначає, що соціальні та гуманітарні науки вважають, що універсальні гуманістичні культури неможливо створити або нав'язати іншим культурам. Вони також вважають, що універсальні цінності вже присутні в кожній культурі та що люди відчувають дегуманізацію в усьому світі. Вчений стверджує, що сучасному світу потрібні спільні стандарти, на які можуть опиратися всі. Це має сприяти глобальному суспільству у створенні гуманітарної політики, яка поширюється на весь світ.

Інші дослідники стверджують, що ідеї гуманізму закладалися та розвивалися в релігійній думці, спочатку грецької, потім мусульманської та нарешті християнської, в основі вироблення гуманітарної політики повинні покладатися релігійні вчення. Так, М. Гусейн, єгипетський політолог ісламознавець, нагадує, що гуманізм є джерелом деяких ісламських шкіл [223, с. 202]. Окрім того, китайський професор Лю Ці вважає, що основні цінності китайської цивілізації, така як доброзичливість (у конфуціанців), універсальна любов (у моїстів), співчуття (у даоїстів) і сердечна доброта (у буддистів), є зразками розвитку універсальної гармонії. Таким чином, автор стверджує, що вчення Конфуція та Мен-цзи можна вважати загальним зразком розвитку нового гуманізму [223, с. 203].

Ідеї гуманізму становлять основу вироблення гуманітарної політики. Втім, варто зазначити, що саме поняття «гуманітарна політика» досить нове. Для всебічного аналізу досліджуваної проблеми слід визначити основні поняття, що формують основу гуманітарної політики.

Попри різноманітність наукових підходів, гуманітарну сферу можна визначити як всеосяжний простір суспільного буття, що визначається пріоритетом людських

цінностей та інтересів. Згідно з тлумачним словником, гуманітарна сфера – це галузь людської діяльності, що охоплює як фізичний, так і духовний аспекти життя, де людина та її цінності є визначальними [223, с. 204].

За М. Баюком, гуманітарна сфера держави – це система соціально-орієнтованих галузей, що забезпечують духовні потреби та права громадян через освіту, культуру, медицину та інформацію.

Два фундаментальні видання з державного управління, а саме «Енциклопедичний словник з державного управління» та «Енциклопедія державного управління», охоплюють такі ключові категорії, що стосуються гуманітарної області: гуманітарна політика, гуманітарна катастрофа, гуманітарна парадигма, гуманітарна безпека та державне регулювання гуманітарної безпеки (див. Додаток А).

Наступне важливе поняття – гуманітарна складова державної безпеки. Так, наприклад, на думку В. Пироженка, гуманітарна безпека – це забезпечення захисту важливих суспільних і політичних суб'єктів на основі їхніх унікальних світоглядних та ціннісних орієнтирів. Пріоритетом є виховання в суспільстві таких цінностей, що підтримують національну ідентичність [146, с. 62].

Зазначено, що національний гуманітарний простір формує систему ідей та цінностей, що впливають на свідомість людей. Тому гуманітарний розвиток спрямований на розкриття потенціалу особистості та суспільства, забезпечуючи умови для реалізації їхніх інтелектуальних і творчих можливостей [146, с. 64].

З огляду на це, гуманітарна політика є комплексною системою, що включає принципи, механізми та заходи, які забезпечують розвиток гуманітарної сфери, соціальну та духовну безпеку, а також сприяють реалізації потреб і розвитку потенціалу особистості та суспільства [209, с. 164].

Після розгляду споріднених дефініцій, необхідно звернутись до широкого визначення самого поняття гуманітарної політики [146, с. 64]:

- це система заходів, спрямована на розвиток гуманітарної сфери, соціального та духовного життя суспільства;
- це комплекс принципів і заходів, що забезпечують соціально-гуманітарний розвиток, безпеку та реалізацію потреб людини і суспільства;

- це діяльність, спрямована на створення, розвиток і збереження духовних цінностей;
- це різноманітні заходи, спрямовані на «олюднення» суспільства та самореалізацію людини;
- це цілеспрямована діяльність, спрямована на духовний розвиток суспільства та задоволення духовних потреб людини;
- це напрям безпекової політики, що протидіє гібридній агресії, спрямованій на знищення національної ідентичності.

Ми пропонуємо власне визначення *гуманітарної політики* як певної системи заходів, спрямованих на забезпечення прав людини, реалізацію принципів соціальної справедливості та формування національної ідентичності.

Далі варто розглянути поняття *державної гуманітарної політики*. Державна гуманітарна політика передбачає одночасне розв'язання різноманітних проблем розвитку людини, що тісно пов'язані між собою. Її інтегративний характер дозволяє об'єднати різні напрями та досягти кращих результатів. Стратегічно вона спрямована на створення умов для самореалізації, розвитку потенціалу особистості та сталого людського розвитку [51, с. 144].

Формування та реалізація державної гуманітарної політики вимагає комплексу гуманітарних заходів, що базуються на науково-обґрунтованих концепціях, бюджетному фінансуванні та державно-громадській моделі управління. Вона охоплює багатовимірні напрями, пов'язані з безпекою, такі як демографічна політика, розвиток людського потенціалу, формування національної ідентичності, захист прав людини та регулювання міжнаціональних відносин і релігійної сфери [36, с. 81]

Головною метою гуманітарної політики, за Н. Базиляк, є формування всебічно розвиненої особистості. Державна гуманітарна політика спрямована на досягнення наступних цілей: зміцнення громадянської ідентичності, виховання громадян, збереження та використання культурної спадщини, передача традиційних цінностей, розвиток творчого потенціалу та забезпечення доступу до культурних благ.

Дискусійний момент полягає в тому, що в українській науковій літературі часто спостерігається тенденція до ототожнення гуманітарної та соціальної політики.

Однак, ці поняття не є ідентичними. Соціальна політика орієнтована на забезпечення матеріального добробуту, тоді як гуманітарна – на духовний та інтелектуальний розвиток, а також на збереження та розвиток цінностей. Обидві політики мають спільну мету – створення належних умов для гідного життя та розвитку особистості й суспільства.

Отже, підсумовуючи розгляд поняття державної гуманітарної політики, пропонуємо власний варіант його визначення. *Державна гуманітарна політика* – це послідовна і систематична діяльність держави, спрямована на створення гідних умов для всебічної підтримки та розвитку своїх громадян, належного забезпечення їхніх прав та свобод, забезпечення безпеки громадян та збереження національної ідентичності. В умовах тривалого російсько-українського конфлікту ці аспекти визначення набули особливого значення для України. Тому що в умовах безпекових викликів та загроз саме національна ідентичність громадян відіграє ключову роль у захисті суверенітету та цілісності держави. Для України гуманітарна політика має охоплювати такі компоненти поняття як «збереження української національної ідентичності», оскільки агресія з боку РФ, в тому числі виправдовується Кремлем через постійне заперечення самого існування української нації. Так, російська гібридна війна в гуманітарній сфері спрямована на нівелювання української ідентичності. Це досягається шляхом заперечення української мови, культури, історії та державності. Росія використовує для цього заяви політиків, псевдонаукові центри та пропагандистські кампанії в ЗМІ, щоб вплинути на українців [144, с. 231].

Тому в умовах правового режиму воєнного стану пропонуємо власне визначення *«державної гуманітарної політики України»* – це комплекс стратегій і система заходів щодо формування та збереження української національної ідентичності, захисту прав та свобод громадян, створення належних умов їх всебічної підтримки у напрямках соціальної роботи, освіти, культури, мови, охорони здоров'я (у тому числі психологічного), молодіжної політики та національної безпеки.

Гуманітарна безпека є пріоритетом державної політики України, охоплюючи духовну сферу суспільства. Її компоненти, такі як мовна політика, політика у сфері освіти та науки, політика у сфері релігії та культури, відіграють важливу роль у

формуванні національної ідентичності. Основна мета політики – виявлення та запобігання загроз у цій сфері. Однак, гуманітарні питання часто не вважались пріоритетними, що сприяло російській експансії. Також, гуманітарна проблематика недостатньо представлена в ключових документах з національної безпеки [144, с. 233]. Так, у Стратегії національної безпеки України 2015 р. серед основних цілей зазначено «забезпечення нової якості гуманітарного розвитку». Однак, не конкретизується, що саме мається на увазі під «новою якістю» та відсутній перелік національних інтересів у гуманітарній сфері. Стратегія національної безпеки України містить неповне відображення гуманітарних загроз. Наприклад, серед основних загроз виокремлюють ведення інформаційно-психологічної операції (ІПСО), нівелювання статусу української мови та культури, фальсифікація історичної пам'яті та інформаційна війна. Гуманітарна безпека не виділена як окремий напрям державної політики, а лише частково відображена в інформаційній безпеці [132, с. 289].

Експерти прогнозували, що новий Закон України «Про національну безпеку України» виправить недоліки попередніх документів. Однак, у прийнятому законі від 21 червня 2018 р. відсутні будь-які згадки про гуманітарну складову.

С. Зубченко, використовуючи системний підхід, запропонував власне визначення гуманітарної безпеки та її політики. Він визначив, що політика гуманітарної безпеки є частиною національної безпеки та включає систему державних заходів для захисту інтересів людини, суспільства та держави від загроз у гуманітарній сфері.

Л. Чупрій вважає гуманітарну безпеку важливою частиною національної безпеки. Він визначає її як стан стійкості гуманітарного простору, що забезпечує збереження фізичного, духовного та соціального благополуччя громадян [8, с. 188].

Заслуговує на увагу у контексті дослідження і поняття «регіональна політика безпеки в гуманітарній сфері» – це спільна діяльність органів влади та інститутів громадянського суспільства, спрямована на формування безпечного простору для всебічного розвитку людини. Вона передбачає гарантування рівного доступу до якісної освіти та медицини, підтримку культурного і духовного життя, збереження

історичної спадщини та етнічних традицій, а також забезпечення права на об'єктивну інформацію та превентивну протидію гуманітарним ризикам. «Регіональні загрози безпеки в гуманітарній сфері» визначаються як явні або латентні деструктивні дії та наміри, що підривають національні інтереси на рівні регіону. Вони перешкоджають соціогуманітарному та культурному поступу території, гальмують духовний розвиток особистості та обмежують реалізацію конституційних прав і свобод громадян [8, с. 189].

Відповідно вказаному вище пропонуємо визначення *гуманітарної безпеки*. Під нею можна розуміти комплекс стратегій і заходів, які спрямовані на захист національних інтересів, мови, культури, віросповідання, посилення активної ролі інформаційної політики, освіти, молодіжної політики, охорони здоров'я, соціальної політики з метою формування безпечного середовища для життя та створення сприятливих умов самореалізації громадян.

В умовах повномасштабної російської агресії проти України, розробка та впровадження принципово нової гуманітарної політики є надзвичайно важливим завданням. Також, необхідно модернізувати теоретичні засади гуманітарної безпеки для зміцнення суверенітету та національної стійкості України [8, с. 189].

В умовах російсько-української війни і боротьби за своє існування, Україна потребує єдиного гуманітарного простору більше, ніж інші країни, для забезпечення власної соціальної та гуманітарної безпеки. Існує кілька важливих причин, чому Україні необхідно створити єдиний гуманітарний простір. По-перше, триває війна за незалежність України. По-друге, за роки незалежності не вдалося розв'язати проблеми в гуманітарній сфері, такі як соціальна нерівність та корупція. По-третє, це необхідно для зміцнення національної єдності та суспільної консолідації перед викликами.

Офіційне обговорення проєкту «Концепції гуманітарного розвитку України до 2020 р.» активізувалося після Доручення Президента від 25 травня 2012 р. та відповідного звернення МОН до закладів вищої освіти у серпні того ж року [273]. Цьому передувала ґрунтовна підготовча робота науковців НАН України та членів «Громадської гуманітарної ради при Президентові України» [168]. Варто зазначити,

що первинний варіант Концепції, схвалений Президентом на «Форумі української інтелігенції» у березні 2008 р., так і не ухвалено Верховною Радою [16]. Причиною цього стали кризові суспільно-політичні та економічні явища 2008–2009 рр., які унеможливили якісне завершення роботи над документом. Така ситуація виглядає парадоксальною, особливо з огляду на потужну гуманітарну складову гібридної агресії РФ проти України. Прийняття єдиного стратегічного документа у цій сфері могло б стати фундаментом для національної консолідації. Варто зазначити, що база для цього вже існує: раніше розроблені проєкти (зокрема, «Концепція розвитку гуманітарної сфери України» та згадана вище «Концепція до 2020 р.») за умови фахового доопрацювання та актуалізації могли б лягти в основу нової стратегії. Нова гуманітарна політика мусить враховувати як сучасні виклики, так і минулі прорахунки, які свого часу створили підґрунтя для сепаратистських настроїв у певних регіонах. Ключовим механізмом реалізації такої політики має стати інституційна посиленна взаємодія наукових установ із закладами освіти, мистецькими осередками та інституціями культурного виховання [93, с. 88].

Нова концепція гуманітарної політики має базуватися на ефективній взаємодії між наукою, освітою та мистецтвом. Це дозволить ефективно реагувати на сучасні виклики та гібридні загрози. Важливо використовувати інтерсуб'єктивний підхід, де всі учасники є рівноправними суб'єктами.

Завдяки ідеї інтерсуб'єктивності О. Кубальського, держава розглядається як один із багатьох учасників гуманітарної політики, поряд з інститутами громадянського суспільства, такими як церкви, культурні, політичні, правові та економічні учасники. Варто також зважати на те, що процеси в гуманітарній сфері формуються під впливом як внутрішніх, так і глобальних (іноземних та міжнародних) учасників [93, с. 84]. Загальна декларація прав людини у 1948 р. стала основою для європейських та міжнародних документів у гуманітарній сфері, вперше закріпивши перелік основних прав людини. Цей документ мав історичне значення, оскільки визначив ключові принципи для різних суспільних систем, такі як цінність життя, здоров'я та свободи. Комісія з прав людини ООН у 1987 р. підтвердила, що положення Декларації стали міжнародним правом. Термін «гуманітарна політика»

використовується також у широкому контексті міжнародних відносин. У таких випадках йдеться про міжнародну гуманітарну політику. «Міжнародна гуманітарна політика» – це система заходів, спрямованих передусім на захист фундаментальних цінностей: життя, здоров'я та людської гідності. Її реалізація передбачає глобальну кооперацію у сферах протидії епідеміям та продовольчим кризам, викорінення неграмотності, а також імплементацію універсальних міжнародних стандартів. Вона здійснюється на двосторонній та багатосторонній основі, особливо в умовах війн, епідемій та стихійних лих. Серед її напрямків – допомога біженцям та боротьба з тероризмом.

Для розвитку гуманітарної стійкості необхідно забезпечити потреби та права людей, аналізувати загрози та ефективно реагувати на них через роботу гуманітарної сфери [145, с. 86]. Гуманітарна стійкість має дві важливі компоненти: демографічну та етнонаціональну. Демографічна стійкість враховує міграційні проблеми, особливо актуальні під час війни. Етнонаціональна стійкість передбачає гармонійне єднання етноспільнот на основі демократичних цінностей [145, с. 87]. Мета гуманітарної стійкості – адаптація до загроз для забезпечення стабільності суспільства під час криз. Це означає не уникнення загроз, а вміння до них пристосовуватися та протистояти їм [145, с. 87].

Щоб розв'язати сучасні проблеми, влада та політики повинні розробити ефективні програми для покращення життя громадян. Це вимагає комплексного підходу, активної участі громадян та співпраці всіх зацікавлених сторін [257, с. 8]

Система стратегічних комунікацій є одним з найбільш ефективних інструментів гуманітарної політики. Вона дозволяє органам влади реалізовувати комунікативну стратегію, формувати наративи та зміцнювати суспільство перед впливом агресора [34, с. 324]. У державній гуманітарній політиці стратегічні комунікації можна визначати як скоординовану діяльність із загальнонаціональних комунікацій щодо впливу на цільові аудиторії у сприйнятті реформ у сфері гуманітарного розвитку держави [34, с. 323].

У контексті реалізації державної гуманітарної політики стратегічні комунікації забезпечують стійкість системи протидії інформаційним впливам. Адже

найважливішим елементом такої успішної протидії в умовах гібридної війни є стійка система стратегічних комунікацій. Потрібні рішення об'єктів впливу формуються шляхом зміни сприйняття тих чи інших процесів. Інструменти стратегічних комунікацій використовуються для впливу на джерела інформації та зміст повідомлень, щоб забезпечити прийняття рішень у бажаному напрямку [34, с. 325]

Стратегічні комунікації, як інструмент гуманітарної політики, мають на меті: зміцнення демократії, повагу до громадян, досягнення стратегічних цілей держави, партнерство з суспільством, діалог, прозорість влади, покращення відносин з медіа, довіру до рішень влади та ефективне внутрішнє управління [34, с. 326].

Гуманітарна політика у контексті гуманітарної допомоги – це політична стратегія та дії, спрямовані на захист та підтримку гуманітарних принципів та цінностей у контексті кризових ситуацій, таких як війни, конфлікти, природні катастрофи чи гуманітарні кризи [270].

Основні аспекти гуманітарної політики включають [270]:

1. *Гуманітарна допомога*: Гуманітарна політика спрямована на надання людям, які перебувають у складних гуманітарних ситуаціях, відповідної допомоги. Надання медичної допомоги, житла, їжі, води та інших деяких ресурсів для задоволення основних потреб постраждалих;
2. *Захист прав людини*: Права людини захищаються гуманітарною політикою, особливо вразливі групи, які можуть постраждати від кризи. Вона спрямована на боротьбу з порушеннями прав людини, такими як насильство, етнічна чи релігійна дискримінація та інші злочини проти людства;
3. *Миротворчість та превентивна дія*: Гуманітарна політика намагається запобігти конфліктам, сприяючи дипломатії, налагоджуючи мирні відносини та пропагуючи культуру світу. Крім того, вона може включати миротворчу діяльність для врегулювання конфліктів і забезпечення безпеки постраждалих територій;
4. *Розвиток та відновлення*: Гуманітарна політика спрямована на підтримку та відновлення постраждалих громад. Це включає надання доступу до освіти, медичних послуг, житла та інших базових потреб для допомоги людям у

відновленні їхнього життя;

5. *Міжнародне співробітництво*: Гуманітарна політика передбачає співпрацю з іншими країнами, міжнародними організаціями, не правліннями організаціями та громадськими об'єднаннями з метою спільної роботи щодо розв'язання гуманітарних проблем.

Система суб'єктів міжнародної гуманітарної політики та допомоги в Україні представлена розгалуженою мережею організацій, де провідну роль відіграє система ООН. Ключовим координатором виступає «Управління ООН з координації гуманітарних питань» (UN OCHA), яке забезпечує взаємодію між різними агенціями через систему кластерів ООН. Спеціалізовану допомогу надають «Всесвітня організація охорони здоров'я» (WHO), що опікується стійкістю медичної сфери, та «Управління Верховного комісара ООН у справах біженців» (UNHCR), діяльність якого зосереджена на захисті прав переміщених осіб [3]. Важливими ланками є «Дитячий фонд ООН» (UNICEF), що реалізує проєкти в інтересах дітей та молоді, а також «Міжнародна організація з міграції» (IOM), що адмініструє міграційні процеси та підтримку ВПО. Проблематика продовольчої кризи та агропромислового розвитку належить до компетенції «Продовольчої та сільськогосподарської організації» (FAO) і «Всесвітньої продовольчої програми» (WFP), тоді як «Фонд ООН у галузі народонаселення» (UNFPA) зосереджується на питаннях гендерної рівності та репродуктивного здоров'я та ін. [3].

Окремий сегмент становлять структури «Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця» (IFRC), зокрема «Міжнародний комітет Червоного Хреста» (МКЧХ), що діє в зонах конфлікту, та «Міжнародна федерація» IFRC, яка координує роботу національних товариств [114]. Потужну підтримку надає «Європейський банк реконструкції та розвитку» (EBRD) та «Міжнародний валютний фонд» (IMF), чії ресурси спрямовані на підтримку макроекономічної стабільності. На рівні безпосередньої реалізації гуманітарних ініціатив активно працюють провідні неурядові організації, серед яких «Save the Children» [301], «Корпус милосердя» («Mercy Corps») [296] та «Міжнародний комітет порятунку» (IRC) [113], які

забезпечують оперативне реагування на потреби населення безпосередньо в громадах (табл.1.1.2.).

Таблиця 1.1.2.

Класифікація міжнародних суб'єктів гуманітарної політики, які допомагають Україні [створено авторкою]

Організація	Ключова роль у 2014-2025 роках	Пріоритетні проєкти
«Управління ООН з координації гуманітарних питань (UN OCHA)»	Головний координатор допомоги	Управління системою кластерів (логістика, притулок, вода, захист) для усунення дублювання допомоги.
«Всесвітня організація охорони здоров'я» (WHO/BOOЗ)	Стійкість медицини	Відновлення лікарень, ментальне здоров'я (програма Mental Health Gap), реабілітація поранених.
«Управління Верховного комісара ООН у справах біженців» (UNHCR/УВКБ ООН)	Захист біженців і ВПО	Програми грошової допомоги, ремонт пошкодженого житла, юридична підтримка переселенців.
«Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй» (UNICEF/ЮНІСЕФ)	Захист дитинства	Мережа центрів «Спільно», відновлення шкільних укриттів, цифровізація освіти.
«Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй» (UNDP/ПРООН)	Відновлення та розвиток	Розмінування територій, підтримка реформи децентралізації, відновлення енергомереж.
«Міжнародна організація з міграції» (IOM/МОМ)	Міграційна стабільність	Облік ВПО, підтримка мікробізнесу для переселенців, реконструкція колективних центрів (МКП).
«Продовольча та сільськогосподарська організація ООН» (FAO) / «Всесвітня продовольча програма» (WFP/ВПП)	Продовольча безпека	Грошові сертифікати на продукти, підтримка дрібних фермерів (насіння, техніка) для посівної.
«Міжнародний комітет Червоного Хреста» (МКЧХ) / «Міжнародна Федерація Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця» (IFRC)	Гуманітарне право	Пошук зниклих безвісти, відвідування полонених, допомога в «сірих зонах» біля фронту.
«Європейський банк реконструкції та розвитку» (EBRD) / «Міжнародний валютний фонд» (IMF/МВФ)	Макрофінансова стабільність	Кредитування відновлення інфраструктури, підтримка банківського сектору та бюджету.
«Save the Children» / «Корпус Милосердя» («Mercy Corps») / «Міжнародний комітет порятунку» (IRC)	Оперативне реагування	Гранти для громад, захист прав дітей, швидке відновлення житла після обстрілів.

Мета гуманітарної політики полягає у тому, щоб захистити життя та гідність людей, сприяти гуманітарним цінностям і надавати гуманітарну допомогу. Вона є інструментом для забезпечення спокійного співробітництва, зменшення болю та підтримки людей у складних ситуаціях.

Гуманітарна політика базується на міжнародних конвенціях і договорах. Відповідно до «Декларації ООН про основні права людини» 1948 р. та «Римської конвенції» 1950 р. держави зобов'язані підтримувати соціальні права людини. У другій половині XX це сприяло створенню та розвитку Європейського Союзу на основі кількох міждержавних договорів, таких як «Маастрихтський договір» 1991 р. [289] та «Амстердамський договір» 1997 р. [289]. Договори регулювали політичну та економічну сферу, а також гарантували дотримання соціальних і гуманітарних вимог до єдності між громадянами та державами. Принцип субсидіарності був закріплений у договорі про Європейський Союз, який також визначив, що національні та європейські закони в гуманітарній європейській сфері повинні бути взаємопов'язані. Зазначені вище акти зобов'язують національні уряди використовувати соціально-економічні стандарти, які були затверджені Європейським парламентом і діяти в Євросоні. Для запобігання конфліктам, захисту прав соціальних меншин країни встановили соціальні стандарти та загальноєвропейські цінності.

Сьогодні існують тенденції до регіоналізації підходів у формуванні та впровадженні гуманітарної політики. Наприклад, у країнах Африки, Азії та Латинської Америки гуманітарна політика не розвивається відповідно до ідеї «загального добробуту», а державні обов'язки обмежуються наданням соціальної допомоги особам, які належать до певних соціальних груп.

Результати аналізу наукової літератури показують, що існує багато різних способів застосування елементів, які входять до сфери гуманітарних наук. Серед них ідеологія державотворення, розвиток української мови, культури, духовності, потенціал інтелекту населення, медичне забезпечення та екологічна безпека, механізми міжнародного співробітництва, розбудова інститутів громадянського суспільства, а також регулювання демографічних процесів, освіта, наука, педагогічна діяльність, свобода світогляду та віросповідання, соціальний захист і допомога,

розвиток міст і селищ.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить комплексне поєднання методів дослідження, що дозволяє забезпечити всебічний аналіз трансформації гуманітарної політики в умовах децентралізації влади та в умовах російсько-української війни. Ключове місце в дослідницьких інструментах посідає метод контент-аналізу, який застосовується для формалізованого вивчення нормативно-правових актів, стратегій розвитку територіальних громад та звітів обласних державних (військових) адміністрацій, органів місцевого самоврядування. Завдяки виділенню та кількісному підрахунку одиниць (маркерів), цей метод дозволяє об'єктивно оцінити динаміку пріоритетів гуманітарної політики, виявити ступінь уваги влади до конкретних гуманітарних проблем та відстежити зміни в розподілі ресурсів на рівні громад.

Застосування методу дискурс-аналізу використано для дослідження публічних виступів посадових осіб та стратегічних документів територіальних громад. Такий аналітичний підхід дає змогу диференціювати справжню автономію громад у реалізації гуманітарної політики. Особлива роль у роботі відведена методу кейс-стаді, що забезпечує можливість поглибленого вивчення конкретних прикладів реалізації гуманітарних проєктів у межах окремих територіальних громад. Застосування цього методу дозволило виявити найбільш ефективні моделі адаптації громад до нових умов децентралізованого влади та викликів правового режиму воєнного стану в Україні.

Важливою складовою методології виступає порівняльний аналіз, який дав змогу зіставити практику реалізації гуманітарної політики в різних типах територіальних громад, виявивши спільні закономірності та локальні особливості процесу децентралізації влади.

Дослідження доповнюється застосуванням вторинного статистичного аналізу та аналізу документів, що в сукупності забезпечує об'єктивність отриманих висновків. Зокрема, вторинний статистичний аналіз дає змогу опрацювати наявні дані державних статистичних даних, результати соціологічних опитувань та показники соціально-економічного розвитку територіальних громад, виявляючи співвідношення

між процесами децентралізації влади та якістю надання послуг.

Водночас, метод аналізу документів виступає ключовим інструментом для вивчення нормативно-правового та інституційного базису реформи. Він охоплює розгляд законів України, урядових програм, а також локальних нормотворчих актів і розпорядчих документів, стратегій розвитку громад, статутів та цільових програм у сферах молодіжної політики, освіти та соціальної політики.

Важливу роль відіграють теорії представництва, що пояснюють трансформацію громадських запитів у політичні рішення. У межах децентралізації влади це дає змогу проаналізувати ефективність органів місцевого самоврядування у впровадженні гуманітарної політики, що базується на принципах інклюзивності, підзвітності та прямого відображення інтересів територіальних громад.

Можна використовувати такі методи дослідження:

- політико-правовий (наголошується на дослідженні системи правового регулювання у сфері гуманітарної політики);
- адміністративний (визначення характеристики інституційного розвитку державного управління у сфері гуманітарних справ);
- економічний (досліджується, як економічні фактори формують і розвивають державне управління у гуманітарній сфері);
- соціальний (досліджується, які соціальні фактори впливають на явища та процеси, пов'язані з державним управлінням у гуманітарній сфері);
- статистичний (збір та узагальнення інформації про стан гуманітарної діяльності в різних сферах);
- системний (вивчає об'єкт як відкриту та ймовірнісну систему, встановлюючи зв'язки між її складовими);
- структурно-функціональний передбачає розділення системи управління на складові частини, аналіз їхніх функцій та визначення потреб для подальшого розвитку;
- прогностичний (забезпечує прогнозування та розробку відповідних сценаріїв щодо майбутнього гуманітарного управління державою);
- ситуаційний (виходить з того, що достатньо ефективне управління

гуманітарною сферою різними методами залежить від конкретної ситуації).

Використання інструментарію політико-правового аналізу у сфері гуманітарної політики дозволяє вивчити правові засади регулювання цієї сфери. Він охоплює:

- аналіз законодавства: включас вивчення Конституції, законів, постанов, указів, договорів та інших документів, що стосуються гуманітарної сфери;
- систематизація законодавства: упорядкування нормативно-правових актів для зручності їх використання та аналізу.

Застосування статистичних методів до вивчення гуманітарної політики передбачає збір, обробку та аналіз статистичних даних, які характеризують стан гуманітарної сфери. Вони дозволяють здійснити:

- збір даних: отримання інформації про кількісні та якісні показники, що характеризують гуманітарну ситуацію в країні (кількість загиблих та поранених внаслідок російсько-української війни, доступ до освіти, кількість зруйнованих закладів освіти, культурний розвиток, стан молодіжної політики тощо);
- обробку даних: систематизація, класифікація та обробка статистичної інформації для подальшого аналізу;
- аналіз даних: виявлення тенденцій, закономірностей та проблем у гуманітарній сфері на основі статистичних даних;
- візуалізація даних: представлення статистичної інформації у вигляді графіків, діаграм, таблиць для кращого сприйняття та аналізу.

Особливе значення має системний підхід який розглядає гуманітарну політику як комплекс взаємопов'язаних частин, кожна з яких сприяє досягненню спільної мети.

Цей підхід дозволяє:

- визначити, які саме сфери (освіта, охорона здоров'я, культура, соціальний захист) входять до гуманітарного сектору та як вони між собою взаємодіють;
- дослідити, як формується ієрархія в адміністративній структурі гуманітарної сфери, які політичні інститути відповідають за різні напрями та як відбувається розподіл повноважень;
- важливо визначити, які елементи системи не працюють належним чином або потребують більше ресурсів, щоб уникнути збоїв у гуманітарному секторі.

У випадку з гуманітарною політикою України, системний підхід, дозволяє побачити, що гуманітарний сектор складається з чотирьох основних компонентів: освіти, охорони здоров'я, культури та соціального захисту. Кожна з цих систем має свої підсистеми та ланки, втрата яких може призвести до серйозних наслідків для всього сектору.

На основі структурно-функціонального підходу у гуманітарній сфері виявлено наступне:

- інституції, організації та сфери діяльності, які входять до гуманітарної політики країни (освіта, охорона здоров'я, культура, соціальний захист тощо);
- функції, які виконує кожен елемент гуманітарної політики, як він сприяє досягненню загальних цілей (розвиток особистості, зміцнення суспільної свідомості, забезпечення соціального добробуту тощо);
- стратегії та програми, які враховують структурно-функціональні особливості гуманітарної системи та спрямовані на її розвиток та удосконалення.

Ситуаційний підхід, на відміну від системного, акцентує на конкретних обставинах та умовах, в яких приймаються управлінські рішення. Цей підхід передбачає:

- ретельне вивчення конкретної ситуації, її особливостей та факторів, які можуть вплинути на прийняття рішення;
- здатність швидко пристосовуватися до змін та коригувати дії;
- вміння знаходити нестандартні рішення та підходи до розв'язання проблем, враховуючи унікальність кожної ситуації.

У контексті гуманітарної політики, ситуаційний підхід є особливо важливим у випадках виникнення кризових ситуацій, таких як стихійні лиха, збройні конфлікти або епідемії. У таких умовах необхідно швидко та ефективно реагувати на потреби постраждалого населення, адаптуючи гуманітарну допомогу до конкретних умов та потреб.

В Україні відбуваються постійні інституційні зміни в управлінні гуманітарною сферою. Ці зміни або сприяють, або перешкоджають розвитку суспільної свідомості та людського потенціалу. Їх дозволяє належно вивчати неінституціональний підхід

який має визначальне значення для нашого дисертаційного дослідження.

Подолання відчуження людини від суспільства, для створення більш справедливого та гармонійного світу, де кожна людина може почуватися гідно та реалізувати свій потенціал є основою гуманістичного підходу.

Нова система освіти, науки та виховання творчої особистості є основою суб'єктного підходу до вивчення гуманітарної політики. І держава в особі її політики є основним суб'єктом забезпечення цінності гуманітарного простору країни. На першому місці є проблема нечіткого визначення суб'єктів здійснення гуманітарної політики та нечіткого розподілу обов'язків між ними.

Об'єктний підхід до гуманітарної політики зосереджується на її створенні та реалізації. Аналізуючи нормативно-правові акти України, можна виділити сфери, де застосовується гуманітарна політика: мова, освіта, наука, культура, духовність, релігія, етнічні відносини, інформаційний простір, охорона здоров'я, спорт та молодіжна політика.

Нарешті, розглянемо ключові принципи здійснення управління гуманітарною сферою в умовах децентралізації влади, яка в Україні залишається все ще не завершеним процесом. Управління гуманітарною сферою в умовах децентралізації вимагає застосування ключового принципу – оптимального поєднання централізації та децентралізації. Цей принцип передбачає чіткий розподіл функцій та повноважень між органами влади різних рівнів, що сприяє ефективному управлінню [96, с. 225].

Наступний важливим принципом є розподіл функцій між центральною та місцевою владою. Передача повноважень на місця сприяє розвитку гуманітарної сфери, підвищує ініціативу місцевих органів та демократизує управління [96, с. 225].

Процес децентралізації влади у гуманітарній сфері має базуватися на демократичних засадах, що передбачає посилення ролі місцевого самоврядування. Саме територіальні громади повинні брати безпосередню участь у регулюванні культурного життя, активно залучаючи до співпраці творчі спілки, мистецькі об'єднання та профільні асоціації [96, с. 225].

Децентралізація влади у гуманітарній сфері вимагає виваженого підходу: з одного боку – пріоритетність захисту національної ідентичності та спадщини, з

іншого – гармонізація цих надбань із динамічними культурними процесами, що відбуваються в Україні та світі. [96, с. 225].

Ключовою передумовою успішної децентралізації влади є високий фаховий рівень кадрів. Системний підхід вимагає від кваліфікованих фахівців не лише здатності до неупередженого аналізу поточної ситуації, а й готовності оперативно та рішуче діяти задля подолання існуючих викликів [96, с. 226]. В умовах сучасних загроз та складної ситуації в Україні, ключовим є розвиток національної стійкості, частиною якої є гуманітарна стійкість. Це означає здатність людей та інституцій успішно долати кризи, зберігаючи свої основні функції та ідентичність.

Варто розглянути Концепцію сталого розвитку ООН. Концепція сталого розвитку ООН – це заклик до дій для забезпечення процвітання людей і планети. Вона охоплює 17 цілей сталого розвитку (ЦСР), які стосуються різних аспектів людського життя, від подолання бідності та голоду до забезпечення якісної освіти, охорони здоров'я, гендерної рівності, сталого економічного зростання, збереження екології та миру. Для України, яка переживає важкі часи війни та гуманітарної кризи, концепція сталого розвитку набуває особливого значення. Гуманітарна політика держави має бути спрямована на досягнення ЦСР, враховуючи особливості ситуації та нагальні потреби населення (див. Додаток Б). В умовах правового режиму воєнного стану реалізувати сталий розвиток в Україні складно, але життєво необхідно для майбутнього країни [262].

Отже, гуманітарна політика є важливим інструментом для суспільства та самореалізації людини. Ключові аспекти, розглянуті в розділі, включають теоретико-методологічні підходи до вивчення гуманітарної політики, визначення основних понять, зв'язок гуманітарної політики з децентралізацією влади. Гуманітарна політика є важливим інструментом для розвитку людського потенціалу та забезпечення прав людини, децентралізація влади сприяє розвитку гуманітарної сфери та місцевої демократії. Ключовими теоретичними концепціями місцевого самоврядування є громадівська та державницька теорії. Вони відіграють вирішальну роль у формуванні моделей місцевого самоврядування, визначаючи рівень демократизації суспільства. Їхня відмінність полягає у принципово різних підходах

до здійснення публічної влади на місцевому рівні. Інші теорії є гібридними формами, що поєднують елементи цих двох основних концепцій, адаптованих до конкретних політичних, історичних та національних умов. Гуманітарна політика України має бути спрямована на досягнення Цілей сталого розвитку ООН. Ефективна реалізація гуманітарної політики вимагає застосування комплексного підходу та співпраці між різними рівнями влади та громадянським суспільством.

1.2. Джерельна база дослідження

Аналіз джерельної бази дослідження гуманітарної політики територіальних громад в умовах децентралізації розпочинається з огляду нормативно-правової основи, поділених на групи:

- міжнародний рівень: акти глобального характеру, що закладають фундаментальні принципи гуманітарного розвитку та захисту прав людини;
- європейський рівень: регіональні акти (директиви, хартії, конвенції), які визначають стандарти гуманітарної політики в контексті європейської інтеграції України;
- загальнодержавний (національний) рівень: законодавчі акти, що формують правовий фундамент та стратегічні пріоритети гуманітарної політики держави;
- галузевий рівень: нормативно-правова база, що регулює функціонування інституцій у сферах культури, освіти та соціального захисту;
- ситуативний (кризовий) рівень: нормативно-правові акти, ухвалені в умовах правового режиму воєнного стану, що зумовлюють специфіку реалізації гуманітарних функцій держави та територіальних громад.
- регіональний рівень: розпорядження начальника ОВА, рішення обласної ради;
- районний рівень: рішення районної ради;
- локальний рівень: рішення районних рад, сільських, селищних, міських рад (ТГ) та їхніх виконавчих комітетів.

Засади та принципи побудови сильного та ефективного місцевого самоврядування визначені в міжнародно-правових документах з питань місцевої

демократії, зокрема в Європейській хартії місцевого самоврядування. Його основні норми включають стандарти організації місцевого самоврядування на основі автономії, які є юридично обов'язковими і гарантують адміністративну, політичну та фінансову незалежність місцевої влади. Вони також визначають сферу компетенції органів місцевого самоврядування та їхні відносини з центральними органами влади та іншими структурами. Правову основу цього дослідження також сформували міжнародно-правові акти, зокрема, міжнародне гуманітарне право, а саме: «Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові Протоколи до них (I, II, III)», міжнародне право прав людини, саме: «Загальна декларація прав людини (1948)», «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966)», «Конвенція ООН про статус біженців (1951)», «право міжнародного Кримінального Суду», а саме: «Римський статут Міжнародного кримінального суду», «Всесвітньої декларації місцевого самоврядування (Ріо-де-Жанейро, 26 вересня 1985 р.)», «Європейська конвенція з прав людини (1950) та Протоколи до неї». Також «Європейська рамкова конвенція про основні принципи транснаціонального співробітництва між регіональними спільнотами або місцевими органами влади (1980 р.)», «Європейській хартії місцевого самоврядування (Страсбург, 15 жовтня 1985 р.)», «Європейська хартія міст I (1992 р.)», «Європейська конвенція про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні (1992 р.)», «Європейська хартія участі молоді у громадському житті на місцевому та регіональному рівнях (2003 р.)», «Європейська хартія гендерної рівності у місцевому житті (2006 р.)», «Європейська хартія міст II» («Декларація про новий урбанізм») (2008 р.), «Хартія Європейського Союзу про основні права», «Регламенти та Директиви ЄС щодо притулку та міграції» (наприклад, «Директива про тимчасовий захист») та інші. Окрім того, політико-правовий аналіз охоплює: Конституцію України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування», Закон України «Про місцеве самоврядування», Закон України «Про ратифікацію Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право на участь у справах місцевого самоврядування», Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Закон України «Про гуманітарну

допомогу», Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» тощо. Наприкінці грудня 2014 р. ВРУ ухвалила ЗУ «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» та «Про внесення змін до Податкового кодексу та деяких законів України щодо податкової реформи». Ці закони фактично започатковують якісно новий етап реформування та забезпечують змістовне наповнення і фінансове підґрунтя реформ. На початку лютого 2015 р. Парламент ухвалив ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Ухвалення цього закону дало конкретний поштовх до утворення об'єднаних. Предметом регулювання цього Закону є правовідносини, що формуються під час добровільного об'єднання територіальних громад (сільських, селищних, міських), а також під час процедури приєднання нових громад до вже створених об'єднань. Ухвалення у 2017 р. низки законів, спрямованих на вдосконалення системи місцевого самоврядування в Україні та наближення її до європейського рівня, має велике значення для збереження високих темпів децентралізації, зокрема: «Про добровільне об'єднання територіальних», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо статусу старости села, селища», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо статусу місцевих державних адміністрацій», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про внесення змін до частини Закону України «Про статус депутатів місцевих рад». *Статистичні джерела:* офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Національного інституту стратегічних досліджень України, «Урядовий портал», «Децентралізація», ДП «Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України», «Міністерства освіти і науки України», «Міністерства молодіта спорту України», «Міністерства культури України», «Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України», «Міністерства охорони здоров'я України», а також документів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, поточні документи «Чернівецької обласної військової (державної) адміністрації», «Чернівецької міської ради». Джерельну основу роботи доповнюють інформаційно-аналітичні ресурси та медійні матеріали українських і зарубіжних цифрових видань, що дозволяють

відстежити динаміку трансформацій у гуманітарній сфері в режимі реального часу, таких як: «Українська Правда», «ТСН», «Ukrainer», «Детектор медія», «Укрінформ», «Інтерфакс-Україна», «Слово і діло: аналітичний портал», «Еспreso», «Фокус», «VoxUkraine», Портал ГУРТ, «Освіта.UA», «Медіа Освіторія», «Суспільне Чернівці», «Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування» та ін.

Також статистичні дані, опубліковані міжнародними організаціями (ООН, «Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН)», «Міжнародної організації з міграції», «Міжнародний фонд «Відродження» тощо).

Результати соціологічних досліджень: опитування мешканців територіальних громад, представників органів місцевого самоврядування та ін., здійснених Центром Разумкова.

Офіційні сайти: Офіційні вебсайти ВРУ, вебсайти Президента України, вебсайти КМУ та на інших офіційних вебсайтах органів державної влади та місцевого самоврядування, вебсайти міжнародних організацій, що працюють в Україні, з інформацією про їх проекти та програми у сфері гуманітарного розвитку: «Help Ukraine Romania», «Cedos», «ОСНА» та ін.

Наукові праці вітчизняних дослідників: низку науковців в Україні досліджують гуманітарний розвиток суспільства в Україні, а також особливості механізмів формування та реалізації державної політики в гуманітарній сфері С. Чукут [268, с. 75], О. Двуреченська [246, с. 240], В. Бульба [17, с. 72].

Дослідження С. Горбатюка [36, с. 55], розглядають питання гуманітарної політики в контексті державотворчих можливостей, української національної ідеології та формування національної свідомості.

У наукових працях Л. Гаєвської [32, с. 14], Я. Радиша [97, с. 112] розглядаються концептуальні та прикладні засади реалізації державної політики в освітній, науковій, культурній та медичній галузях.

Г. Голубчик, О. Кіреєва, і Т. Хміль стверджують, що за свою сутність управління у сфері гуманітарної політики є гуманістичним. Але жодна нація у світі не вважала гуманізм важливим критерієм для створення та впровадження гуманітарної політики [78, с. 60].

С. Зубченко вважає, що здійснення гуманітарної політики має багато напрямків, і він рекомендує, щоб органи публічної влади приділяли більшу увагу розробці та реалізації нових проєктів та програм у цій галузі, а також звернув увагу на фінансове забезпечення наявних проєктів. Тим часом важливо пам'ятати про світовий та європейський досвід, який може бути використаний в Україні для правильної адаптації [65].

С. Здіорок і М. Степіко вважають, що гуманітарна політика держави проявляється в позитивній життєдіяльності, спрямованій на підтримку цих процесів відповідно до визначених пріоритетів і загальнонаціональних інтересів. Вони також вважають, що основним призначенням гуманітарної політики держави є створення умов для виявлення, формування та розвитку творчого потенціалу як кожної людини, так і суспільства [63, с. 40].

Фахівці в галузі державного управління зробили значний внесок у теоретико-методологічне опрацювання перспектив формування та реалізації національної гуманітарної політики. Вони представили результати дослідження адміністративної діяльності в різних сферах у течії значних етапів суспільного розвитку.

Дослідження П. Петровського [138, с. 18] включають теоретичні та практичні аспекти гуманітарного аудиту державного управління.

Вітчизняні вчені-правознавці звертали увагу на гуманітарну сферу країни та особливості її належного адміністративно-правового забезпечення. Ю. Климчук [79, с. 15] створив основу з метою розроблення теоретико-методологічних основ правового регулювання гуманітарної сфери в Україні.

Варто зазначити, що питання взаємодії різних елементів людського розвитку в контексті формування національної гуманітарної політики залишаються малодослідженими, незважаючи на багато наукових досліджень та експертних оцінок.

У науковому доробку Л. Сергієнко гуманітарна політика розглядається крізь призму її структурних елементів: суб'єктів, об'єктів та пріоритетних напрямів. Горбатюк С. зосередив увагу на процесах реформування, проаналізувавши сучасний стан розвитку та запропонувавши концептуальну модель відповідної політики.

Своєю чергою, В. Туренко дослідив специфіку функціонування гуманітарної сфери під факторами впливу повномасштабної російської агресії. [237, с. 36].

Теоретико-методологічні основи реформування територіальної організації влади в контексті децентралізації ґрунтовно проаналізовано у працях В. Малиновського. [104].

У працях У. Ільницької досліджено гуманітарні стратегії зовнішньої політики Європейського Союзу у контексті безпекових викликів та загроз, а також гуманітарну політику та механізми цивільного захисту у безпекових стратегіях Європейського Союзу, зокрема українського виміру в умовах російсько-української війни [70, с. 160].

Серед дослідників Чернівецького національного університету також досліджувалась дана тематика, зокрема у працях Н. Ротар поглиблено вивчає формування національного спротиву в Україні в умовах російсько-української війни та як українське суспільство мобілізується та об'єднується перед обличчям російської агресії [298, с. 266]. Бурдяк В. досліджує актуальні проблеми, що стоять перед українським суспільством, такі як порушення прав людини, вплив медіа та правове регулювання політики, зокрема законодавство держав Європи та України про територіальне самоврядування [20, с. 176]. Особливості реформи місцевого самоврядування в Україні, Латвії та Польщі досліджує Є. Юрійчук [293, с. 12].

У науковому доробку авторки є розвідки, присвячені питанням адаптації (локалізації) державної гуманітарної політики до викликів повномасштабної війни в Україні [294, с. 24].

Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД) підготував аналітичну доповідь «Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи» (Біла книга), де розглянуто завдання державної політики реінтеграції в соціогуманітарній сфері [37, с. 136].

Досліджено дисертаційні дослідження, матеріали дослідницьких програм, проєктів, сайти неурядових організацій, що висвітлюють проблеми гуманітарної політики.

Аналіз джерельної бази показав, що гуманітарна політика є складним та багатогранним явищем, яке потребує комплексного підходу. Дослідження спирається

на широкий спектр джерел, включаючи нормативно-правові акти, статистичні дані, результати соціологічних досліджень, наукові праці та матеріали аналітичних центрів. Це дозволяє отримати всебічне уявлення про гуманітарну політику територіальних громад в умовах децентралізації влади. Особливу увагу приділено вивченню впливу війни на гуманітарну сферу та процесам локалізації національної гуманітарної політики.

На основі проведеного аналізу стає можливим твердження про те, що джерельна база дослідження є достатньою для досягнення поставленої мети та вирішення завдань. Особлива увага приділяється вивченню впливу російсько-української війни на гуманітарну сферу та процесам локалізації національної гуманітарної політики, що є важливим для розуміння сучасних викликів та перспектив розвитку гуманітарної політики в Україні. Загалом, незважаючи на дослідницький інтерес до гуманітарної політики в Україні, питання її реалізації в територіальних громадах окремих регіонів потребує подальшого дослідження.

Висновки до розділу 1

Децентралізація влади розглядається як процес передачі повноважень та ресурсів від центральної влади до місцевого самоврядування, що є важливим кроком до розвитку місцевої демократії та підвищення ефективності управління.

У дослідженні підкреслено міждисциплінарний характер гуманітарної політики, що базується на синтезі знань із соціології, політології, культурології та правознавства. Такий підхід дозволяє системно аналізувати її роль у формуванні громадянського суспільства, соціальної інтеграції та збереження національної ідентичності.

Важливим аспектом дослідження є врахування зовнішніх викликів, таких як військові дії, розвиток інформаційних технологій та міграційні процеси, що впливають на трансформацію гуманітарної політики. Дослідження підтверджує необхідність адаптації національної гуманітарної політики до сучасних умов, зокрема шляхом збереження культурної самобутності та забезпечення соціальної згуртованості.

Аналіз джерельної бази дослідження гуманітарної політики територіальних громад в умовах децентралізації розпочинається з огляду нормативно-правової основи. Закони, постанови, розпорядження, положення, стратегії та програми поділено на групи: європейські законодавчі акти, що визначають принципи гуманітарної політики; базові акти, що визначають правову основу гуманітарної політики; нормативно-правова база функціонування закладів культури, освіти, соціального захисту; нормативно-правові акти, ухвалені в умовах правового режиму воєнного стану.

Засади та принципи побудови сильного та ефективного місцевого самоврядування визначені в міжнародно-правових документах з питань місцевої демократії, зокрема в Європейській хартії місцевого самоврядування. Цей нормативний акт є стандартом місцевої демократії для держав-членів Ради Європи. Його основні норми включають стандарти організації місцевого самоврядування на основі автономії, які є юридично обов'язковими і гарантують адміністративну, політичну та фінансову незалежність місцевої влади. Вони також визначають сферу компетенції органів місцевого самоврядування та їхні відносини з центральними органами влади та іншими структурами.

Таким чином, проведене дослідження створює основу для подальшого дослідження специфіки реалізації гуманітарної політики, її інституційного забезпечення та впливу на розвиток суспільства. Отримані результати є ключовими для розуміння ролі гуманітарної політики та процесів децентралізації та розробки ефективних механізмів її впровадження.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правове забезпечення гуманітарної політики в Україні

Розглянемо основні закони, постанови та інші нормативні акти, що регулюють гуманітарну сферу. Особлива увага буде приділена аналізу відповідності українського законодавства міжнародним стандартам та європейським практикам. Також буде розглянуто вплив децентралізації на нормативно-правове забезпечення гуманітарної політики на місцевому рівні.

Законодавство ЄС у сфері гуманітарної політики відображає спільні цінності та принципи, спрямовані на захист людської гідності, прав людини та надання допомоги тим, хто її потребує. Основні напрями законодавства включають:

«Європейська конвенція з прав людини»: гарантує основні права та свободи людини, включаючи «право на життя», заборона тортур та нелюдського поводження, разом із гарантуванням інтелектуальної та духовної свободи. Ці права є основоположними для гуманітарної політики.

«Європейська соціальна хартія»: встановлює стандарти соціальних та економічних прав, включаючи реалізацію конституційних свобод щодо працевлаштування, отримання соціальної допомоги, медичного обслуговування та здобуття освіти.

«Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини»: є важливим документом, що визначає принципи та цілі освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини.

«Європейська хартія участі молоді в суспільному житті на місцевому і регіональному рівні»: визначає механізми залучення молодих людей до формування порядку денного та ухвалення рішень у сферах, важливих для їхнього розвитку.

«Європейська політика згуртованості»: направлена на зменшення соціальних та економічних диспропорцій між регіонами ЄС, а також на підтримку соціальної інтеграції. Вона передбачає фінансування проєктів у сфері соціального захисту, освіти, охорони здоров'я та інших гуманітарних галузей.

«Регламент про гуманітарну допомогу»: встановлює правові рамки для надання гуманітарної допомоги ЄС, визначаючи умови та процедури для фінансування та реалізації гуманітарних операцій.

«Механізм цивільного захисту Союзу»: сприяє співпраці між державами-членами ЄС у сфері цивільного захисту, включаючи надання допомоги у разі стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій.

Враховуючи важливість прав людини на міжнародному рівні, важливо також розглянути їх відображення в національному законодавстві.

Конституція України базується на гуманістичних принципах, і в її статті 3 зазначено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначається в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [84].

В Україні досі не сформовано єдиного концептуального закону про гуманітарну політику, що суттєво ускладнює координацію дій органів влади різних рівнів та заважає системності її реалізації. Проте, основні пріоритети щодо здійснення гуманітарної політики зазначені у статті 10 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. № 2849-IX: станом на 13.12.2022 р., яким визначено [161]:

Мовна політика спрямована на забезпечення функціонування української мови як державної, а також на захист прав інших мовних груп. *Освітня політика* фокусується на доступності якісної освіти, розвитку інклюзії та інтеграції в європейський освітній простір. *Культурна політика* націлена на відродження духовних цінностей, збереження культурної спадщини та підтримку творчого потенціалу. *Політика духовного розвитку* акцентує на консолідації суспільства на основі загальнолюдських цінностей. *Політика у сфері релігійних та етнічних відносин* спрямована на формування толерантного суспільства. *Інформаційна політика* зосереджена на забезпеченні свободи слова та доступу до інформації, а також на захисті національного інформаційного простору. *Політика охорони здоров'я*

передбачає реформування медичної галузі для надання якісної та доступної допомоги. *Політика у сфері спорту* пропагує здоровий спосіб життя та організовує дозвілля. *Молодіжна політика* націлена на національно-патріотичне виховання та залучення молоді до суспільного життя.

На жаль, в Україні досі не розроблені концепція та стратегія розвитку гуманітарної політики, хоча саме в цих документах мають бути визначені основні напрями розвитку гуманітарної сфери. Відсутність концепції та стратегії ускладнює формування та реалізацію ефективної гуманітарної політики, що відповідає сучасним викликам і потребам суспільства. Слід врахувати, що спроби нормативного закріплення гуманітарних пріоритетів уже мали місце у формі проєктів концептуальних актів, а саме:

Проєкт «Концепції розвитку гуманітарної сфери України». В Україні двічі робилися спроби розробити концепцію гуманітарної політики: у 2000 та 2008 рр. У 2008 р. навіть була створена спеціальна комісія, до складу якої входили відомі науковці та діячі культури. Проте, жоден з розроблених проєктів так і не був затверджений [179].

Проєкт «Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р.». У 2012 р. зроблена ще одна спроба розробити концепцію гуманітарної політики. Тоді Президент України видав доручення, яким ініціював обговорення проєкту Концепції гуманітарного розвитку України до 2020 р. Згодом Міністерство освіти і науки України звернулося до керівників закладів вищої освіти з проханням долучитися до обговорення. До розробки проєкту Концепції долучилися провідні науковці Національної академії наук України, які працювали у тісній взаємодії з членами Громадської гуманітарної ради при Президентові України. Однак, попри активне обговорення, Концепція так і не була затверджена Верховною Радою України. Можна припустити, що це могло статися з ряду причин: політична нестабільність, відсутність консенсусу, недостатнє фінансування, інші пріоритети, такі як війна на сході країни. Також, варто зазначити, що процес розробки та затвердження таких важливих документів, як Концепція гуманітарного розвитку, є складним і тривалим. Він вимагає широкого обговорення, залучення експертів та громадськості, а також

політичної волі.

«Концепція гуманітарної стратегії України». У 2019 р., згідно з указом Президента України, Інститут аналізу та менеджменту політики розробив Концепцію гуманітарної стратегії України. Цей документ визначає основні напрямки розвитку гуманітарної сфери, такі як модернізація соціальних відносин, формування соціальної солідарності та виховання відповідальних громадян. Стратегія передбачає трирівневий підхід до вирішення завдань: на рівні держави, суспільства та громадянин (див. Додаток В) [85].

Розробка та прийняття єдиної Концепції чи Стратегії гуманітарного розвитку є критично важливими для консолідації українського соціуму, оскільки такий крок забезпечить узгодженість дій влади та запитів громадянського суспільства. Вже існують проекти таких документів, які можуть бути корисними після доопрацювання та актуалізації. Це дозволить розробити план дій для реалізації реформ на національному та регіональному рівнях.

Реалізація гуманітарної політики на регіональному рівні в останнє десятиріччя відбувається відповідно до децентралізації влади. Започатковує процес децентралізації прийняття КМУ «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади» [184]. Вона була затверджена у квітні 2014 р. з відповідним планом заходів щодо її реалізації. Також дуже важливе значення отримали законодавчі зміни до Бюджетного [150] та Податкового [155] кодексів України, які відбулись невдовзі і відіграли позитивну роль. Завдяки яким в Україні почалася фінансова децентралізація, яка дозволила суттєвою мірою змінити співвідношення фінансових потоків на користь регіонів і локальних спільнот [213]. Вказані вище зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України відіграли дуже позитивну заохочувальну роль в розгортанні реальних процесів децентралізації і створені на місцях зацікавленості в їх успішному розгортанні. Розширення повноважень територіальних громад у сфері фіскальної політики, зокрема запровадження системи прямих бюджетних трансфертів, стало ключовим етапом реформи. Орієнтуючись на успішний досвід країн Скандинавії та Балтії, вітчизняні громади акумулюють 60 % надходжень від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО).

Така модель заклала підвалини для формування оновленого соціального контракту, де органи місцевого самоврядування прямо зацікавлені у розвитку економічного потенціалу, підтримці підприємництва та розширенні податкової бази задля вирішення локальних проблем [283].

У формуванні правових засад децентралізації влади важливе значення відіграв ЗУ «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [157], який унормовував процес створення нових місцевих територіальних громад, тобто, сільських, селищних і міських рад. Завдяки цьому розпочалось їх укрупнення з метою створення нових самодостатніх територіальних громад. Надалі був прийнятий ЗУ «Про співробітництво територіальних громад» [183], який відкрив можливості для різних форм взаємодії між новоутвореними територіальними громадами, хоча його роль на практиці залишається достатньо обмеженою. Нарешті, вартує уваги Закон України «Про засади державної регіональної політики» [162], який суттєво змінив підходи держави до її формування і реалізації: від переважно ручного управління регіонами, авторитарного по своїй суті, на проєктний менеджмент, що було для України кроком вперед.

Згідно зі статтею 32 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [170], у межах власних повноважень органи місцевого самоврядування здійснюють управління інфраструктурою соціально-гуманітарної сфери. Це передбачає керівництво діяльністю закладів освіти, охорони здоров'я, культури та спорту, а також розвиток молодіжних інституцій на відповідній території, а також забезпечення здобуття освіти різних рівнів у державних і комунальних закладах освіти. Надані органам місцевого самоврядування повноваження відіграють вирішальну роль у забезпеченні якісного життя громадян на місцевому рівні. Децентралізація влади дозволяє краще враховувати потреби конкретних громад, забезпечуючи оперативне реагування на виклики та прийняття рішень, що відповідають місцевим умовам. Ефективна реалізація цих повноважень вимагає належного фінансування, професійного управління, активної участі громади, підзвітності та прозорості, що дозволить підвищити якість життя громадян на місцевому рівні.

Разом з цим правові засади нової регіональної політики мають і суттєві

прогалини донині. На жаль, дві спроби закріпити ці концептуальні законодавчі зміни в правовому полі України прийняття відповідних змін до Конституції України, які б створили належні правові рамки для здійснення процесів децентралізації і максимально надійного їх захисту від впливу політичної кон'юнктури. Вперше це спробував здійснити Президент України Петро Порошенко [154], а вдруге – нині чинний Президент Володимир Зеленський [153]. Але їх законодавчі ініціативи не призвели до успіху. Це породжує певні правові колізії між законами України, нормативно-правовими та розпорядчими актами КМУ, інших центральних органів влади, процесами децентралізації в цілому і Конституцією України. Ця суперечність в Україні залишається неподоланою дотепер і створює дуже серйозний, передовсім легальний виклик для процесів децентралізації. Тому що, по-перше, процеси децентралізації таким чином не набули конституційного підтвердження і завершення. По-друге, з погляду їх конституційності можна завжди висловити певні, легально обґрунтовані сумніви. Останнє тим важливіше, що необхідно враховувати сумні епізоди в історії функціонування Конституційного Суду в Україні, коли він неодноразово ухвалював на угоду тої чи іншої політичної кон'юнктури, чи інших ще більш сумних причин вкрай сумнівні рішення (зокрема – скасування змін до Конституції від 04.12.2004 р.) [101, с. 46]. Таким чином ця небезпека залишається актуальною і тому для України її необхідно подолати.

Прийняття 14 вересня 2020 р. оновленої «Стратегії національної безпеки України» стало знаковою подією, оскільки документ запропонував комплексне бачення механізмів нейтралізації актуальних загроз [181, 227]. Ключовим вектором державної політики проголошено досягнення миру як фундаментальної умови сталого розвитку. У сфері безпекових інтересів гуманітарний чинник отримав статус стратегічного. Це проявилось у визначенні таких пріоритетів, як політико-дипломатична та гуманітарна деокупація Криму і Севастополя, а також формування активної протидії гуманітарній експансії через розвиток національної культури та зміцнення ідентичності [181].

У «Стратегії національної безпеки України» особлива увага приділяється цифровізації суспільства, зокрема цифровізація сфери публічних послуг через

механізм безпечного «єдиного вікна» та системне підвищення рівня цифрової грамотності різних верств населення. Важливим аспектом цифрової трансформації є забезпечення кіберстійкості та кібербезпеки національної інформаційної інфраструктури, а також запобігання кібертероризму, кіберзлочинності та сепаратизму в кіберпросторі. Для реалізації «Стратегії національної безпеки» планується розробка профільних стратегій за ключовими напрямками, серед яких, сподіваємося, буде і стратегія розвитку гуманітарної сфери. Відповідним чином гуманітарна політика тісно переплетена з безпековими вимірами.

Державна політика має багатогранний вплив на гуманітарну сферу, що охоплює широкий спектр суспільних відносин, таких як освіта, наука, культура, інформація, охорона здоров'я, спорт, туризм, молодіжна політика та гуманітарна безпека. Через це важко визначити весь перелік нормативно-правових актів, що регулюють ці відносини. Тому необхідно класифікувати та систематизувати законодавчі та підзаконні акти, щоб краще аналізувати їх, виявляти сильні та слабкі сторони, а також удосконалювати адміністративно-правове регулювання державної політики в гуманітарній сфері. Зазначене дозволить сформувати дієвий правовий механізм, необхідний для узгодженого регулювання процесів розробки та реалізації відповідних галузевих стратегій на державному рівні. Аналізуючи правову базу гуманітарної політики необхідно розглянути у різних її напрямках:

1. Політика у сфері освіти і науки. Зважаючи на те, що правова база освіти була закладена до 2002 р., реформування галузі розпочалося з прийняттям Закону України «Про освіту» у 2017 р. Цей закон регулює «права та обов'язки учасників освітнього процесу», а також компетенцію органів влади. Попри зусилля держави щодо «забезпечення доступу до української освіти для жителів тимчасово окупованих територій», процес вступу до закладів вищої освіти залишається складним, а кількість вступників з цих територій не зростає.

2. Політика у галузі охорони здоров'я. Реалізація оновленої моделі охорони здоров'я в Україні вимагала оновлення правового поля. Важливим кроком у побудові сучасної системи фінансування стало прийняття Постанови КМУ № 1101, яка започаткувала діяльність «Національної служби здоров'я України», ключового

органу в реформі, що відповідає за реалізацію державних фінансових гарантій медичного обслуговування, що є важливим кроком до запровадження нової моделі фінансування. Постанова КМУ № 1074 регулює створення госпітальних округів та госпітальних рад, важливий елемент реформи, спрямований на оптимізацію мережі медичних закладів та забезпечення доступності медичної допомоги. Закон України № 421-XI вносить зміни до ряду законодавчих актів, що регулюють сферу охорони здоров'я, свідчаючи про комплексний підхід до реформування та намагання узгодити різні нормативно-правові акти. Закон України № 531-IX спрямований на підвищення доступності лікарських засобів, важливий аспект забезпечення якісної медичної допомоги, а зміни свідчать про намагання держави врегулювати питання обігу лікарських засобів. Постанова КМУ № 1073 (з подальшими змінами) регулює договори про медичне обслуговування за програмою медичних гарантій, важливий механізм, що забезпечує фінансування медичних послуг, а постанова № 1075 затверджує методику розрахунку вартості медичних послуг, важливий крок до забезпечення прозорості та ефективності фінансування. Прийняті документи свідчать про системний підхід до реформування системи охорони здоров'я, охоплюючи ключові аспекти реформи, такі як фінансування, організація медичних закладів, доступність лікарських засобів та договори про медичне обслуговування. Однак, реформа системи охорони здоров'я є складним процесом, що вимагає постійного моніторингу та корегування нормативно-правової бази, забезпечення ефективного впровадження прийнятих документів та постійного удосконалення системи.

3. Політика у сфері культури. В Україні законодавча база в галузі культури перебуває на стадії формування та вдосконалення. Важливим кроком стала підтримка культури Указом Президента України, який передбачає комплекс заходів для розвитку культурного потенціалу. Питання збереження культурної спадщини регулюються низкою законів та міжнародних документів, ратифікованих Україною. Окрім того, низький рівень споживання населенням культурної продукції та послуг зумовлений руйнуванням культурної інфраструктури в малих містах і селах. У червні 2020 р. ВРУ прийняла закони, спрямовані на бюджетне фінансування культурних індустрій та підтримка інституційної спроможності таких організацій,

як «Український культурний фонд», «Український інститут книги» та «Мистецький Арсенал». Декомунізація є важливим аспектом гуманітарної політики України, спрямованим на подолання наслідків радянського тоталітарного минулого та утвердження національної ідентичності. Вона передбачає демонтаж пам'ятників та символів комуністичного режиму, відкриття архівів КДБ та інших репресивних органів, засудження комуністичної ідеології та національно-патріотичне виховання.

4. Політика у сфері релігійних, міжконфесійних та етнічних відносин. Згідно з Конституцією України, «кожен громадянин має права свободу світогляду та віросповідання». Гарантування цих свобод є показником правового статусу держави, її демократичності та поваги до прав людини. В Україні діє близько 35 500 релігійних організацій, що представляють понад 50 різних конфесій. Ця кількість постійно зростає, що вимагає вдосконалення правового забезпечення свободи совісті та діяльності релігійних організацій. Ключовою проблемою державної етнополітики є застарілість статистичних даних про національні меншини, що актуалізує потребу в проведенні чергового перепису населення як єдиного надійного джерела інформації.

5. Політика у сфері мови. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», прийнятий 25 квітня 2019 р., Результатом багаторічних зусиль, спрямованих на утвердження державної мови, стало прийняття закону, що запровадив чіткі механізми захисту та розвитку української мови в суспільному житті. Документ забезпечив цілісну правову регламентацію статусу мови, встановив єдині нормативи та вимоги до її застосування. Попри прогресивний характер акта, його практична імплементація виявила низку прогалин. Наприклад, вилучено вимогу щодо обов'язкового володіння державною мовою для народних депутатів. Процедура формування «Національної комісії зі стандартів державної мови» також є недосконалою, особливо щодо професійного складу її членів. Окрім того, залишаються неврегульованими питання забезпечення мовних прав національних меншин та корінних народів. Існує також потреба у підтримці україномовних книжкових видань та оцифрованих бібліотечних фондів.

6. Політика у сфері інформаційного простору. Закон України «Про доступ до публічної інформації» регулює публікацію та поширення інформації в Інтернеті, а також права громадян на доступ до неї. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначає правові та організаційні основи захисту національних інтересів у кіберпросторі. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» встановлює обмеження на поширення інформації, що пропагує або виправдовує тероризм. В умовах правового режиму воєнного стану державна інформаційна політика регулюється Указом Президента України «Про введення правового режиму воєнного стану в Україні», Рішенням Ради національної безпеки і оборони України «Про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави», яке передбачає створення цілодобового інформаційного марафону «Єдині новини #UАразом», та ЗУ «Про медіа», який регулює діяльність у сфері медіа на принципах прозорості, справедливості та неупередженості. Ці акти створюють правову основу для реалізації державної інформаційної політики, особливо в умовах війни, коли інформаційна безпека набуває особливого значення.

7. Політика у сфері молоді та спорту. Одним із перших програмних документів, що визначив зміст аметумолодіжної політики в Україні, стала «Декларація Верховної Ради України «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», прийнята у 1992 р. Після «Революції Гідності» виникла необхідність кардинального оновлення молодіжного законодавства, зокрема, шляхом створення нового закону «Про молодь», який мав замінити застарілі акти. Упродовж останнього десятиліття відбулася зміна вектора молодіжної політики – від «роботи з молоддю» до «молодіжної участі». У 2021 р. до Класифікатора професій внесено нову професію «фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)», що сприяло професіоналізації роботи з молоддю. У 2017 р. Міністерство молоді та спорту України розробило «Модель реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації», яка передбачала створення структурних підрозділів з питань молоді на місцевому рівні. Нормативно-правове регулювання молодіжного сектору в Україні значною мірою адаптувалося під впливом спільних ініціатив із Радою Європи, яка пропонує власну концептуальну візію молодіжної політики [275, с. 56]. Для виявлення спільних рис та

розбіжностей у трактуванні ключових понять проведено порівняння, результати якого відображені в табл. 2.1.1.

Таблиця 2.1.1.

**Підходи до трактування «молодіжної політики» в Україні та Раді Європи:
порівняльна характеристика [275, с. 57]**

ЗУ «Про основні засади молодіжної політики»	«Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи про доступ молодих людей з неблагополучних районів до соціальних прав»
« <i>Молодіжна політика</i> – напрям державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей і молоді в суспільні процеси, що здійснюються в інтересах дітей і молоді та за їх участю»	« <i>Молодіжна політика</i> – стратегія, яку реалізують органи державної влади з метою надання молодим людям можливостей і досвіду, що сприятимуть підтримці успішної інтеграції їх в суспільство та дозволять їм бути активними й відповідальними членами своїх громад, а також агентами змін»

2021 р. став переломним у формуванні молодіжної політики в Україні завдяки прийняттю ЗУ «Про основні засади молодіжної політики», який стимулював позитивні зміни в цій сфері. Незважаючи на виклики повномасштабного вторгнення, цей закон активно впроваджується, зосереджуючись на трьох ключових аспектах: участі молоді, молодіжній інфраструктурі та фінансуванні молодіжної сфери. Важливо відзначити, що розробка та вдосконалення цього закону відбувалися за участі широкого кола експертів, представників громадських організацій та зацікавлених сторін, які брали участь у робочих групах, громадських обговореннях та презентаціях на національному та міжнародному рівнях. Після прийняття нового закону втратили чинність застарілі нормативні акти, такі як Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», закони «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» та «Про молодіжні та дитячі громадські організації». Закон України «Про основні засади молодіжної політики» не лише успадкував раніше визначені норми, але й запровадив значні інновації, що відображають сучасні потреби молоді та держави (табл. 2.1.2) [275 с. 56].

Таблиця 2.1.2.

Оновлення термінології у молодіжній політиці в контексті адаптації до стандартів Ради Європи [275, с. 56]

Оновлені терміни ЗУ «Про основні засади молодіжної політики»	Вилучена термінологія Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» та Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні»
«Нові терміни»: «бюджетний грант у сфері молодіжної політики»; «вулична культура»; «дитяча громадська організація»; «дитяче громадське об'єднання»; «інституційна підтримка»; «інституційний розвиток»; «молодіжна інфраструктура»; «молодіжна політика»; «молодіжна робота»; «молодіжний працівник»; «молодіжний проєкт»; «молодіжний простір»; «молодіжний центр»; «неформальне молодіжне об'єднання»; «обдарована молодь»; «проєктна підтримка»; «суб'єкти молодіжної роботи». «Оновлені терміни»: «молодь»; «молода сім'я»; «молодіжна громадська організація»	«Вилучені терміни»: «державна молодіжна політика»; «неповнолітні»; «соціальне становлення молоді»; «перше робоче місце»; «молодіжні центри праці»; «молода сім'я»; «центри соціальних служб для сім'ї», «дітей та молоді»; «молодіжні громадські організації»; «молодіжні трудові загони»

Таким чином, введення нових термінів відображає зміни в розумінні молодіжної політики та появу нових форм молодіжної активності, а вилучення застарілих термінів дозволяє зосередитися на актуальних питаннях. Також це дало можливість створити більш ефективну систему підтримки молоді, адже введення понять «бюджетний грант у сфері молодіжної політики» та «проєктна підтримка» сприяє залученню фінансових ресурсів для реалізації молодіжних ініціатив, а розвиток «молодіжної інфраструктури» та «молодіжних центрів» створює простори для спілкування, розвитку та самореалізації молоді. Окрім того, це дало можливість підвищити рівень участі молоді в суспільному житті, адже введення понять «молодіжна робота» та «молодіжний працівник» сприяє професіоналізації роботи з

молоддю та залученню її до активної участі в житті громади.

Еволюція вітчизняного молодіжного законодавства позначена переходом від традиційного переліку соціальних гарантій до створення інструментів розвитку та участі. Якщо раніше нормативне поле обмежувалося питаннями компетенції влади та підтримки окремих сфер (житло, освіта, спорт), то сучасний етап характеризується запровадженням інноваційних розділів. До них належать механізми молодіжної участі, інституціалізація молодіжної роботи, розбудова інфраструктури та діяльність Українського молодіжного фонду [275, с. 60]. Окрім того, на законодавчому рівні закріплено вертикаль стратегічного планування – від Національної стратегії до місцевих програм, а також впроваджено інститут радників з питань молоді, що посилює комунікацію між владою та громадою. [275, с. 58].

У 2021 р. Указом Президента України затверджена «Національна молодіжна стратегія до 2030 р.», яка має на меті розширити можливості для розвитку та конкурентоспроможності молоді, забезпечити реалізацію їх прав та свобод, пропагувати здоровий спосіб життя та сприяти активній участі молоді в суспільному житті. Оскільки стратегія прийнята у 2021 р., вона зосереджується на проблемах молоді, яка з 2014 р. проживає на «тимчасово окупованих територіях». На той час на цих територіях проживало близько мільйона дітей та молоді. Близько 300 тисяч молодих людей віком 14-18 років перебували під впливом російської пропаганди, яка спотворювала історичні факти та викривлювала уявлення про Україну, що загрожувало їхній українській ідентичності. Для інтеграції цієї молоді в українське суспільство стратегія пропонувала «заходи з реінтеграції до культурного, інформаційного та освітнього простору України, а також залучення до активного суспільного життя». Ключовим інструментарієм впровадження молодіжної політики на національному рівні стали державні програми, порівняльна характеристика яких демонструє інституційний прогрес та вдосконалення методів роботи з молоддю в умовах сучасних викликів. Так, у завданнях «Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015 рр». визначалось «створення умов для інтелектуального самовдосконалення молоді, творчого розвитку особистості, утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських

цінностей, пропаганда та формування здорового способу життя, створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді, надання підтримки молодіжним та дитячим громадським організаціям, інтеграція українських молодіжних організацій до відповідних європейських і світових організацій». У наступній «Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2016-2020 рр». з'являються такі особливі пріоритети, як «волонтерство, патріотичне виховання, неформальна освіта, зайнятість, забезпечення житлом, здоровий спосіб життя, підтримка молоді, яка проживає на окупованих територіях, та внутрішньо переміщених молодих людей». У «Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2021-2025 рр». завдання охоплюють як розвиток сталих інструментів реалізації політики, так і впровадження концептуально нових підходів, орієнтованих на вдосконалення наявних механізмів та їх адаптацію до сучасних суспільно-політичних викликів. Пріоритети Програми здійснюються на «підвищення рівня компетентностей молоді, впровадження громадянської освіти на всіх рівнях, поширення неформальної освіти, формування критичного мислення, розвитку медіаграмотності, стимулювання до вивчення STEM та STEAM дисциплін, наукових досліджень, розвитку лідерства та лідерських навичок, формування культури підприємництва, посилення відповідального ставлення до планування сім'ї та відповідального батьківства; зосереджена особлива увага реінтеграції молоді з числа учасників бойових дій та їх сімей у суспільному житті та реінтеграції та інтеграції молоді з тимчасово окупованих територій України і з-поміж внутрішньо переміщених осіб та їх адаптації в українському суспільному просторі; здійснюється впровадження інклюзивного підходу та забезпечення рівних прав, а також доступу до послуг і можливостей, інформації для різних категорій молоді, насамперед для молоді з інвалідністю тощо».

Варто зазначити, система національного законодавства України у молодіжній сфері включає чинні міжнародні договори, ратифіковані ВРУ, що забезпечує правову базу для імплементації загальноєвропейських стандартів у гуманітарну політику. Такими документами є міжнародні договори про основні напрями співробітництва в гуманітарній сфері між Україною та іншими державами, в яких гарантують повагу до

прав людини та створюють умови для їх ефективного здійснення. Також для активізації співпраці з українською діаспорою та створення дієвих механізмів надання гуманітарної допомоги, у 199 р. утворено Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою [164].

Отже, встановлено, що гуманітарна політика регулюється широким комплексом нормативно-правових актів, які включають Конституцію України, закони, державні програми та стратегії, а також міжнародні договори, ратифіковані Україною. Основоположними є норми Конституції, які гарантують права громадян на освіту, культуру, охорону здоров'я і соціальний захист. Аналіз законодавства показав, що чинна нормативна база забезпечує основу для реалізації гуманітарної політики, однак потребує оновлення з урахуванням сучасних викликів. Особливу увагу приділено аналізу правових зобов'язань України, які сприяють гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами у сфері гуманітарної політики. Розглянуто також роль державних програм, концепцій та стратегій, які є позитивними в цій сфері, включаючи розвиток молодіжної політики, розвиток освіти та соціальної політики. Висновки свідчать про необхідність посилення інтегрованого підходу до вдосконалення нормативно-правового забезпечення, що сприятиме ефективнішій реалізації гуманітарної політики в умовах динамічних змін.

2.2. Інституціональні засади та реалізація гуманітарної політики в Україні на національному рівні

В Україні інституційне забезпечення реалізації гуманітарної політики здійснюється на різних рівнях влади. Законодавча гілка влади, представлена Верховною Радою України, приймає закони, що регулюють гуманітарну сферу, а також здійснює контроль за діяльністю виконавчої влади, яка відповідає за реалізацію цих законів. Інституційна спроможність держави як ключового суб'єкта гуманітарної політики визначається належною реалізацією конституційних повноважень усіма гілками влади. Функціональний розподіл управлінських завдань у гуманітарній сфері вибудовується за такою ієрархічною структурою:

- 1) *«Президент України* забезпечує отримання прав і свобод людини в усіх

сферах, в тому числі в гуманітарній сфері; розробляє стратегію розвитку гуманітарної сфери, її основні цілі та пріоритети; створює міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, пов'язані з гуманітарною сферою, за поданням Прем'єр-міністра України; створює консультативні, дорадчі та інші допоміжні інституції для реалізації гуманітарної сфери»;

2) *«Верховна Рада України* встановлює основні принципи гуманітарної політики; схвалює загальнодержавні програми національно-культурного розвитку; контролює бюджетні витрати, пов'язані з гуманітарною сферою; призначає і контролює діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо збереження прав і свобод громадян у всіх сферах суспільного життя, в тому числі в гуманітарній сфері; законодавчо регулює мову, освіту та культуру та ін.»;

3) *«Кабінет Міністрів України* розробляє та реалізує політику держави щодо фінансування, інвестицій і податків у сфері освіти, науки та культури; розробляє та реалізує програми державного гуманітарного розвитку; керує роботою галузевих міністерств і відомств гуманітарної сфери. Кабінет Міністрів України є вищим органом у структурах органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України керує гуманітарною політикою, включаючи сім'ю та молодь, охорону здоров'я, освіту, науку, інновації, культуру, мистецтво, пресу та інформацію, фізичну культуру та спорт, міжконфесійні та міжнаціональні відносини, а також розробку державної політики у сфері мови».

4) *«Місцеві державні адміністрації* відіграють важливу роль у реалізації гуманітарної політики держави. Відповідають за впровадження загальнонаціональних принципів і програм гуманітарного розвитку в практику, адаптуючи їх до потреб і можливостей своїх регіонів»;

5) *«Політичні партії та громадські організації* представляють потреби та інтереси різних соціальних верств і груп у громадянському суспільстві, і активно впливають на гуманітарні процеси за допомогою різних засобів. Політичні партії пропонують програми духовного розвитку та механізми їх реалізації. Вони намагаються впровадити ці програми через владні відносини, участь у політичному житті країни (у структурах державної влади різних рівнів, органах місцевого

самоврядування), вплив на масову свідомість та багато іншого. На перспективи розвитку гуманітарної політики значною мірою впливають громадські організації через активну громадянську позицію та конкретні дії».

У Додатку Д відображено динаміку владної вертикалі: від центральних органів виконавчої влади (Кабінету Міністрів України, галузевих міністерств), які виступають стратегічними центрами формування політики, до органів місцевого самоврядування, що забезпечують її практичне втілення в умовах децентралізації влади, де територіальні громади отримують повноваження для адаптації загальнодержавних стандартів до локальних гуманітарних потреб. Державна політика у гуманітарній сфері не є статичною, а реалізується через розгалужену систему інституцій – від державних служб та агентств до муніципальних закладів культури, освіти та соціального захисту. Ефективність гуманітарної політики територіальних громад прямо залежить від чіткості розподілу функцій між різними рівнями інституційної структури та спроможності місцевих інституцій використовувати наданий державою інструментарій для зміцнення соціальної згуртованості та захисту прав людини на локальному рівні. Такі механізми координації, в умовах правового режиму воєнного стану забезпечують стійкість гуманітарної системи та її здатність оперативно реагувати на кризові виклики (див. Додаток Е).

Центральний рівень – Верховна Рада України: формує напрямки гуманітарної політики (освіта, культура, охорона здоров'я, молодіжну політику). Кабінет Міністрів України: реалізує та забезпечує практичну імплементацію правових норм у гуманітарній сфері, здійснюючи стратегічне планування через державні цільові програми та забезпечуючи їх належним ресурсним наповненням. Безпосередніми інституційними центрами, що координують розвиток освітнього та наукового потенціалу, опікуються збереженням історико-культурної спадщини та реалізацією конституційних гарантій у сфері охорони здоров'я, виступають галузеві Міністерства. Їхня діяльність зосереджена на модернізації інструментарію державної політики, стимулюванні інноваційних процесів та координації зусиль профільних установ для досягнення гуманітарних цілей розвитку суспільства. На регіональному рівні обласні державні адміністрації та обласні ради забезпечують адаптацію державної

гуманітарної політики до територіальних потреб та координують її практичне впровадження в межах област. Районний рівень – районні державні адміністрації: забезпечують оперативну координацію між громадами та контроль за реалізацією гуманітарної політики. На локальному рівні органи місцевого самоврядування виконують ключову роль, здійснюючи безпосередню практичну реалізацію гуманітарних ініціатив на рівні територіальних громад.

З початком повномасштабного російського вторгнення та героїчного опору українського народу спостерігається суттєве зростання довіри до інститутів влади. Це зумовлено здатністю керівництва держави стабілізувати роботу держапарату та консолідувати суспільство для відсічі агресору. Ключовим фактором незламності для громадян та міжнародної спільноти стало перебування Президента В. Зеленського, уряду та парламенту у Києві в найкритичніші моменти [192].

Попри війну, Україна зберігає демократичний устрій: парламент, судова система та органи місцевого самоврядування працюють ефективно. Хоча правовий режим воєнного стану зумовив певні конституційні обмеження прав і свобод, держава залишається відданою демократичним цінностям. ЗМІ зберігають плюралізм, а громадянське суспільство активно долучається до прийняття рішень, що підкріплюється спільним курсом на євроінтеграцію. Так, у вересні 2024 р. підтримка вступу до ЄС склала 88% [129, с. 4].

ВРУ діє як дієздатна демократична інституція, де тривають дискусії та пошук компромісів. Робочі процедури поступово відновлюються: журналісти знову мають доступ до будівлі парламенту, а засідання транслюються [129, с. 5]. На офіційному вебпорталі відновлено доступ до стенограм, даних про депутатів, результатів голосувань та роботи комітетів [129, с. 5].

Зміцнилася взаємодія з Європарламентом у межах Меморандуму про взаєморозуміння, що передбачає спільні зусилля у реформуванні та прозорості ВРУ. Важливою є співпраця на рівні комітетів щодо адаптації законодавства до стандартів ЄС [129, с. 8].

У 2024 р. виконавча влада остаточно перейшла від кризового реагування до системної адаптації в умовах правового режиму воєнного стану [129, с. 17]. Кожне з

профільних міністерств забезпечує управління відповідними підгалузями гуманітарної сфери (див. таб. 2.2.1.).

Таблиця 2.2.1.

Структури та органи, відповідальні за гуманітарну політику в Україні
[створено авторкою]

Міністерство	Підпорядковані структури та органи
«Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України»	- «Національна соціальна сервісна служба України» - «Державна служба України у справах дітей» - «Пенсійний фонд України»
«Міністерство охорони здоров'я України»	- «Національна служба здоров'я України» - «Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками»
«Міністерство освіти і науки України»	- «Національна комісія зі стандартів державної мови» - «Державна служба якості освіти України» - «Український інститут розвитку освіти»
«Міністерство молоді та спорту України»	- немає окремих підпорядкованих ЦОВВ (агентств чи служб). Усі функції виконуються безпосередньо апаратом Міністерства та мережею державних установ (наприклад, «Укрспортзабезпечення», «Спорт для всіх» «Всеукраїнський молодіжний центр»).
«Міністерство культури України»	- «Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти» - «Український інститут національної пам'яті (УІНП)» - «Державна служба України з етнополітики та свободи совісті» - «Державне агентство України з питань кіно» (Держкіно)

Профільні міністерства та підпорядковані їм інституції відіграють ключову роль у реалізації гуманітарної політики України, забезпечуючи управління від соціального захисту й охорони здоров'я до освіти, культури та спорту. Їхня діяльність спрямована на покращення якості життя громадян та розвиток гуманітарного потенціалу.

З 2014 р., внаслідок російської агресії, гуманітарна політика зазнала трансформацій через потребу в реінтеграції деокупованих територій, підтримці ВПО, зміцненні інформаційного простору та національної ідентичності. У 2015 р. затверджено «Національну стратегію у сфері прав людини» [172], яку через шість років оновлено з урахуванням умов збройної агресії. Акцент зроблено на захисті прав

ветеранів, ВПО, мешканців окупованих територій, зниклих безвісти та їхніх родин, а також на виконанні міжнародних зобов'язань, зокрема Угоди про асоціацію з ЄС [279].

Створення у 2016 р. Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб підтвердило стратегічну пріоритетність реінтеграції територій для уряду. Відомство координувало правовий, гуманітарний, економічний та інформаційний напрями цієї політики. У 2019 р. повноваження міністерства розширили на сферу соціального захисту ветеранів, проте вже у 2020 р. для реалізації державної політики у цій галузі утворено окреме профільне міністерство [261]. Створення Міністерства у справах ветеранів України зумовлене об'єктивним зростанням ролі підтримки учасників бойових дій в умовах війни. Наявність окремого органу влади дозволяє сконцентрувати ресурси на специфічних потребах цієї категорії та забезпечити сталий розвиток системи їхнього захисту.

Упродовж досліджуваного періоду Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України зазнало інституційних трансформацій, зокрема через передачу Державної служби зайнятості та Інспекції з питань праці до сфери управління Міністерства економіки. Таке рішення обґрунтоване необхідністю консолідації економічної та трудової політики для узгодження регулювання ринку праці з фінансово-економічними пріоритетами держави. Крім того, Комітет у справах ветеранів виокремлено у самостійне міністерство [261], а у 2025 р. відомство отримало свою нинішню назву [117]. У 2021 р. у структурі міністерства створено Національну соціальну сервісну службу, яка стала ключовим інструментом реалізації нової моделі соціальної підтримки. Ця модель передбачає трансформацію системи: від простого надання виплат до забезпечення адресних соціальних послуг, адаптованих до індивідуальних потреб кожної сім'ї [259]. Також у 2023 р. утворено окрему Державну службу у справах дітей, підпорядковану профільному міністерству, що посилює інституційну спроможність держави у сфері захисту прав дитини [261].

З 2016 р. в Україні стартувала медична реформа, що змінила концепцію надання допомоги, поставивши у центр системи інтереси пацієнта. Завдяки скасуванню прив'язки до місця реєстрації, громадяни отримали можливість вільного

вибору сімейного лікаря, терапевта або педіатра, які стали першою ланкою надання допомоги та координаторами подальшого лікування [279]. Нова модель фінансування «гроші йдуть за пацієнтом» стимулювала медичні заклади до підвищення якості послуг і конкуренції за прихильність людей. Важливим аспектом реформи стало зменшення бюрократичного тиску на персонал через впровадження електронних систем запису та надання лікарям більшої автономії у прийнятті клінічних рішень [279]. Паралельно з 2017 р. реалізується урядова програма «Доступні ліки», спрямована на забезпечення пацієнтів із хронічними недугами безоплатними або пільговими препаратами [279]. Системним доповненням стала запроваджена у 2020 р. «Програма медичних гарантій». Вона забезпечує рівний доступ до екстреної, первинної та спеціалізованої допомоги, реабілітації, а також специфічних послуг для дітей, вагітних і пацієнтів із тяжкими захворюваннями, незалежно від їхнього соціального статусу чи місця перебування [279].

Започаткування освітньої реформи у 2017 р. пов'язане з ухваленням ЗУ «Про освіту», який став правовою основою для модернізації системи навчання, підвищення її гнучкості та адаптації до вимог сучасності. У 2018 р. затверджено новий Державний стандарт початкової освіти, апробація якого проходила у 2017-2018 н. р. на базі 100 шкіл, після чого систему масштабовано на всі початкові класи. Подальше реформування середньої школи призупинено на три роки внаслідок пандемії коронавірусу та повномасштабної війни, проте у квітні 2023 р. цей процес відновили [279]. Пріоритетним напрямом стала «Нова українська школа», що фокусується на розвитку ключових компетенцій, особистісному зростанні та соціальній взаємодії учнів, переорієнтуючи освітній процес із простого накопичення знань на практичні навички [279]. Органи місцевого самоврядування отримали значні повноваження в межах освітньої реформи, зокрема більшу автономію шкіл, що дозволяє їм краще реагувати на потреби шкіл у своїх громадах, а також свободу у виборі освітніх програм, методик викладання. Крім того, ОМС відіграють ключову роль у впровадженні інклюзивної освіти, забезпечуючи створення безбар'єрного середовища в школах, планування шкіл, закупівлю необхідного обладнання та підтримку спеціальних навчальних програм. Реформа децентралізації влади надала

ОМС більше повноважень для управління закладами освіти, формування мережі закладів освіти з урахуванням потреб регіону та забезпечення матеріально-технічної бази закладів освіти. ОМС несуть відповідальність за якість освіти в своїх громадах, що вимагає від них ефективного управління ресурсами та співпраці з педагогічними колективами. Отже, освітня реформа надала ОМС більше можливостей для впливу на освітній процес на місцевому рівні, але також поклала на них більшу відповідальність за його якість.

У системі вищої освіти запроваджено механізм державних грантів для вступників на контрактну форму навчання, розмір яких становить від 15 тис. грн і більше щорічно протягом усього періоду здобуття освіти. Згідно із законодавчими змінами 2024 р., університетське навчання стало більш варіативним: студентам надано можливість розпочинати підготовку за міждисциплінарними програмами з подальшим вибором конкретної спеціальності після першого або другого курсу. Такі нововведення спрямовані на підвищення гнучкості освітнього процесу та адаптацію траєкторії навчання до індивідуальних запитів здобувачів [279].

Серед ключових інституційних інновацій у сфері національної молодіжної політики варто виокремити державну установу «Всеукраїнський молодіжний центр», створену у 2019 р. Відповідно до законодавства, вона функціонує як структура, що координує та сприяє розбудові мережі регіональних і місцевих молодіжних центрів [275, с. 86]. Визначальним етапом у цій сфері став 2021 р., коли ухвалено ЗУ «Про основні засади молодіжної політики», що заклав фундамент для системних трансформацій галузі [274, с. 85]. Попри виклики повномасштабного вторгнення, норми закону продовжують впроваджуватися. Концептуально документ фокусується на трьох стратегічних векторах: активізації участі молоді у суспільних процесах, розвитку молодіжної інфраструктури та забезпеченні сталого фінансування цієї сфери [40].

Ключовим аспектом стало функціонування розгалуженої системи консультативно-дорадчих органів на всіх рівнях публічної влади. До неї належать «Рада з молодіжних питань при Президентові України», «Національна рада з питань молоді при Кабінеті Міністрів України», «Національна молодіжна рада», а також

молодіжні ради при МЗС, місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування. Важливою складовою цієї системи є мережа молодіжних центрів і просторів загальнодержавного, регіонального та місцевого рівнів [275, с. 87]. Показово, що в умовах повномасштабного вторгнення лише протягом 2023 р. в Україні створено 120 нових молодіжних рад, а їхня загальна кількість перевищила 430. Попри воєнні виклики, динаміка появи нових молодіжних об'єднань залишається високою» [40].

Суттєвих інституційних трансформацій зазнала і сфера культури, де створено нові державні інституції. Зокрема, у 2017 р. засновано «Український інститут – установу, діяльність якої спрямована на розвиток міжнародної культурної та наукової співпраці, а також популяризацію знань про Україну й інтеграцію українського контексту в глобальний простір» [279]. Того ж року розпочав роботу «Український культурний фонд» (УКФ), що став ключовим суб'єктом грантової підтримки культурних ініціатив. Окрім фінансування проєктів, УКФ фокусується на популяризації національних цінностей, зміцненні ідентичності та реалізації освітньо-просвітницьких програм, спрямованих на підвищення культурного рівня суспільства й підтримку вітчизняного мистецького продукту» [279].

У 2020 р. до структури Міністерства культури України доєднано Державний комітет телебачення і радіомовлення (водночас Міністерство інформаційної політики України, що функціонувало у 2015-2018 рр., ліквідували) [261]. Згідно з Постановою КМУ від 6 вересня 2024 р. № 1028, відомство отримало назву Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. Такі трансформації та акцент на стратегічних комунікаціях засвідчили посилення ролі інформаційної безпеки, протидії дезінформації та формування національної єдності в умовах сучасних викликів. Проте вже у жовтні 2025 р. відбулося чергове перейменування, і наразі установа офіційно називається «Міністерством культури України» [253].

Важливим елементом цієї політики стало функціонування «Суспільного» мовника. Після початку повномасштабного вторгнення рівень впізнаваності та довіри громадян до «Суспільного» суттєво зріс, що підтверджує його ефективність у забезпеченні суспільства соціально значущою інформацією. Проте, як і більшість

вітчизняних медіа, мовник потерпає від недофінансування та кадрового дефіциту, що створює ризики для його стійкості та стратегічного розвитку [129, с. 29]. Попри номінальну індексацію видатків у бюджеті на 2025 р. з 1,85 до 2,17 млрд грн, реальний обсяг фінансування «Суспільного» фактично скоротився [129, с. 30].

В умовах повномасштабної російської агресії місцеве самоврядування в Україні продемонструвало високу стійкість та здатність забезпечувати життєдіяльність громад. Воно стало фундаментом для організації територіальної оборони та потужним каталізатором волонтерського руху. Саме завдяки зусиллям органів місцевого самоврядування створено належні умови для прийому та розміщення внутрішньо переміщених осіб по всій країні. Десятиріччя реформи децентралізації влади, результати якої підбито у 2024 р., підтвердило її ефективність у межах правового режиму воєнного стану, ставши доказом успішності обраного курсу [129, с. 25].

Станом на 2025 р. в Україні продовжують функціонувати 1439 територіальних громад, що охоплюють 27 883 населених пункти [231]. Децентралізація влади дозволила органам місцевого самоврядування самостійно координувати розвиток інфраструктури, розпоряджатися комунальним майном та визначати пріоритети використання бюджетних коштів. Свідченням фінансової спроможності та відповідальності громад є той факт, що лише за 2023 р. вони добровільно спрямували на підтримку ЗСУ понад 16 млрд гривень [279].

Оновлене законодавство у сфері місцевого самоврядування розширило інструментарій прямої демократії, проте не повною мірою врахувало специфіку правового режиму воєнного стану та роль військових адміністрацій, що спричиняє певні правові колізії. Ухвалені у травні 2024 р. зміни мають значний позитивний потенціал: вони чітко регламентують механізми народовладдя та встановлюють обов'язковість звітування голів громад перед мешканцями. Статути територіальних громад набувають статусу обов'язкового документа (із впровадженням до 01.01.2027 р.), а введення нормативного терміну «мешканець» створює умови для повноцінної інтеграції ВПО у життя громад [129, с. 26]. Також законодавчо врегульовано право громад фінансувати потреби сил оборони з місцевих бюджетів. Водночас ці зміни

містять низку недоліків через ігнорування реалій війни [129, с. 25]. Зокрема, не визначено особливостей реалізації місцевої демократії на деокупованих територіях та не окреслено роль військових адміністрацій у забезпеченні участі громадян у розв'язанні місцевих питань під час дії правового режиму воєнного стану [129, с. 25].

Важливим суб'єктом стійкості залишається громадянське суспільство, яке забезпечує гуманітарні потреби, підтримує обороноздатність та надає експертну допомогу уряду в процесі євроінтеграції. Під час реформування нормативної бази уряд має враховувати специфіку цього сектору, гарантуючи йому свободу функціонування та уникаючи надмірного втручання в діяльність громадських організацій [129, с. 34].

Громадянське суспільство в Україні демонструє виняткову стійкість та адаптивність в умовах війни, відіграючи ключову роль у гуманітарній сфері. Його діяльність охоплює широкий спектр напрямків, від збору коштів на гуманітарні потреби та підтримку обороноздатності країни до надання експертної допомоги уряду. Особливо цінною є роль громадянського суспільства в умовах, коли державні інституції перевантажені або не можуть оперативно реагувати на виклики.

Організації громадянського суспільства стали важливим джерелом гуманітарної допомоги, забезпечуючи населення харчовими продуктами, медикаментами, одягом та іншими необхідними речами. Вони також активно займаються психологічною підтримкою постраждалих від війни, допомагаючи їм впоратися з травмами та стресом. Волонтерські ініціативи відіграють значну роль у забезпеченні евакуації населення з небезпечних регіонів та розміщенні внутрішньо переміщених осіб.

Громадянське суспільство також є важливим партнером уряду в процесі європейської інтеграції. Його експертна підтримка допомагає у розробці та впровадженні реформ, спрямованих на наближення українського законодавства до стандартів ЄС. Уряд, зі свого боку, повинен забезпечити сприятливі умови для діяльності громадянського суспільства, уникаючи надмірного втручання та гарантуючи його незалежність.

Таким чином, громадянське суспільство є невід'язною частиною гуманітарної

системи України, особливо в умовах правового режиму воєнного стану. Його діяльність сприяє забезпеченню стійкості країни, захисту прав людини та наближенню України до європейських стандартів.

Інституційні трансформації у гуманітарній сфері стали нерозривно пов'язаними з діджиталізацією публічного управління. Впровадження цифрових технологій не лише оптимізувало внутрішні управлінські процеси, а й докорінно змінило модель взаємодії держави з громадянами, забезпечивши її доступність, прозорість та вищу ефективність. Починаючи з 2014 р., Україна обрала курс на розбудову «цифрової держави». Ключовим етапом стало створення Міністерства цифрової трансформації, що дало поштовх розвитку масштабних цифрових платформ. Впровадження електронних ресурсів та системи електронного документообігу суттєво спростило процедури отримання державних послуг і дозволило посилити захист державних інформаційних систем від сучасних кіберзагроз [279].

Одним із найрезультативніших проєктів Міністерства цифрової трансформації України став багатофункціональний портал та застосунок «Дія», що докорінно змінив парадигму взаємодії держави та громадянина. Платформа акумулювала широкий спектр послуг, раніше доступних виключно в офлайн-режимі, забезпечивши доступ до них громадянам. З початком повномасштабного вторгнення функціонал «Дії» оперативно розширився за рахунок критично важливих сервісів: механізмів фінансової компенсації, грантової підтримки власної справи («єРобота») та соціальних виплат [279]. Окрім цифрових документів, у застосунку забезпечено роботу інструментів інформування та спротиву, таких як «Дія-TV», «Дія-Радіо» та чат-бот «єВорог». Також додано освітньо-ігрові елементи (симулятор керування БПЛА), можливість придбання військових облігацій та відображення специфічних посвідчень: єДокумента, пенсійного посвідчення, а також посвідок на тимчасове чи постійне проживання [61]. Окрім того, попри об'єктивну неможливість реалізації електоральних процедур у період дії правового режиму воєнного стану, вітчизняне законодавство про вибори та референдуми проходить етап превентивної модернізації шляхом інтенсивної цифровізації, що створює нормативне підґрунтя для дистанційних форм волевиявлення. Аналіз сучасного стану цифровізації виборчого та

референдного законодавства України свідчить, що попри умови правового режиму воєнного стану та неможливість проведення виборів, триває активна модернізація правового поля в напрямку діджиталізації [278, с. 43]. Нормативна база, що охоплює Виборчий кодекс та низку спеціальних законів, уже регулює цифрові аспекти реєстрації виборців, інформаційного забезпечення, фінансової звітності та взаємодії з кандидатами. Найбільш успішним прикладом реалізації технологічних рішень є Державний реєстр виборців, створений за європейського сприяння [278, с. 43]. Проте необхідно дотримуватись обережного впровадження систем електронного голосування через високі безпекові ризики, потенційні кіберзагрози та маніпулятивні тактики, такі як дезінформація, діпфейки та зловживання алгоритмами соцмереж. Для забезпечення відповідності міжнародним і європейським стандартам, зокрема рекомендаціям Венеціанської комісії та ОБСЄ, Україна потребує детальнішого законодавчого врегулювання технічних аспектів: від аудиту цифрових систем до захисту від мікротаргетингу та неавтентичної поведінки в онлайн-просторі [278, с. 44]. ЗУ «Про Всеукраїнський референдум» уже передбачає можливість електронного волевиявлення, критично важливим залишається розв'язання конфлікту між таємністю голосування та точністю підрахунку [278, с. 44]. Таким чином, цифровізація виборчого процесу в Україні є перспективним інструментом прозорості та боротьби з корупцією, проте її легітимність і успішність у повоєнний період залежатимуть від створення надійного механізму кібербезпеки та цифрової верифікації, що є фундаментальною передумовою суспільної довіри до результатів виборів.

Результати соціологічних опитувань Центру Разумкова за вересень 2024 р. демонструють специфічну конфігурацію довіри до державних та суспільних інститутів на третьому році війни. Найвищий рівень підтримки традиційно зберігають структури безпеки та оборони, а також сектор громадянського суспільства: Збройні Сили України (91,5%), ДСНС (83%), волонтерські організації (80%), добровольчі формування (79,5%), Національна гвардія (74%) та Державна прикордонна служба (70%). Довіра також переважає щодо СБУ (64%), Міноборони (63%), Церкви (62,5%) та громадських організацій (59%) [142]. Позитивний баланс довіри зберігають

Національний банк (50% проти 39%), Національна поліція (50% проти 41%), Президент України (48,5% проти 44,5%) та Омбудсмен (42% проти 34%) [142]. Щодо органів місцевого самоврядування, то думки респондентів розділилися майже порівну: головам міст/селищ довіряють 47% (не довіряють 45%), а місцевим радам — 45% (не довіряють 46%) [142]. Водночас критично низьким залишається рівень довіри до політичних та бюрократичних інституцій. Більшість опитаних висловлюють недовіру Верховній Раді (78,5%), державному апарату (77%), політичним партіям (73,5%), Кабінету Міністрів (72,5%) та судовій системі (70%). Також зафіксовано перевагу недовіри над довірою щодо вітчизняних ЗМІ (48% проти 45%) [142].

Таким чином, у воєнний період українське суспільство демонструє консолідовану підтримку ЗСУ та волонтерського сектору, які виступають ключовими суб'єктами забезпечення національної безпеки та надання гуманітарної допомоги постраждалим. Водночас високий рівень скептицизму щодо політичних інституцій, судової влади та бюрократичного апарату підкреслює нагальну потребу в продовженні системних реформ для подолання інституційної кризи довіри.

Моніторинг офіційних вебсторінок державних органів дозволяє оцінити стан гуманітарної політики в цілому, визначаючи проблеми та пріоритети гуманітарної політики в розрізі її основних компонентів. Сергієнко Л. класифікує ключові компоненти гуманітарної політики, виходячи з ієрархії її об'єктів, суб'єктів та стратегічних пріоритетів, виокремлює чіткий розподіл функцій між профільними міністерствами (МОН, Мінмолодьспорту, Мінсоцполітики) та визначення пріоритетів, що відповідають сучасним викликам, таким як зміцнення мовної ідентичності, діджиталізація освітніх послуг, підтримка талановитої молоді та соціальний захист вразливих верств населення (див. Додаток Є) [209, с. 164].

Слід зауважити, що Урядом опрацьовувалася концепція створення єдиного «гуманітарного міністерства», що знайшло відображення у Постанові КМУ від 02.09.2019 р. № 829 «Про оптимізацію органів центральної влади». Згідно з документом, шляхом злиття міністерств культури, молоді та спорту, а також інформаційної політики утворено Міністерство культури, молоді та спорту України

[173]. Пріоритетними векторами діяльності новоствореного відомства визначили інформаційну безпеку, релігійну сферу, охорону культурної спадщини, питання тимчасово окупованих територій та спорт, а також інноваційний для структури напрям – туризм [173]. Така інституційна консолідація ключових галузей гуманітарної політики мала на меті забезпечити комплексний підхід до її формування та реалізації як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Створення єдиного Гуманітарного Міністерства, хоча й було заплановано, не відбулося з ряду причин, які відображають складність та динамічність політичних процесів в Україні. Об'єднання трьох міністерств в одне є складним організаційним процесом, що вимагає узгодження різних відомчих інтересів та процедур.

Проаналізувавши показники державного та місцевих бюджетів у частині фінансування бюджетних програм у сфері гуманітарної політики, що стосуються предметів відання «Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики», систематизація показників виконання бюджетів різних рівнів у поєднанні з офіційними даними Держказначейства, Держстату, НБУ та Мінекономіки щодо динаміки інфляційних процесів дозволяє сформулювати такі висновки.

Аналіз бюджетних асигнувань на культуру та мистецтво свідчить про сталу тенденцію до номінального зростання видатків у Зведеному бюджеті України. Зокрема, у 2024 р. цей показник зріс на 12,28 % порівняно з попереднім роком, а у 2025 р. відбувається подальше збільшення на 11,51 %. Згідно з проєктом Зведеного бюджету на 2026 р., динаміка зростання збережеться на рівні 14,87 %. Показовим є те, що основний фінансовий тягар з підтримки культурної сфери переміщується на рівень місцевого самоврядування: приріст за рахунок місцевих бюджетів становить 3 877,2 млн грн, тоді як частка держбюджету залишається майже статичною (+ 73 млн грн) (рис. 2.2.1.) [74, с. 1].

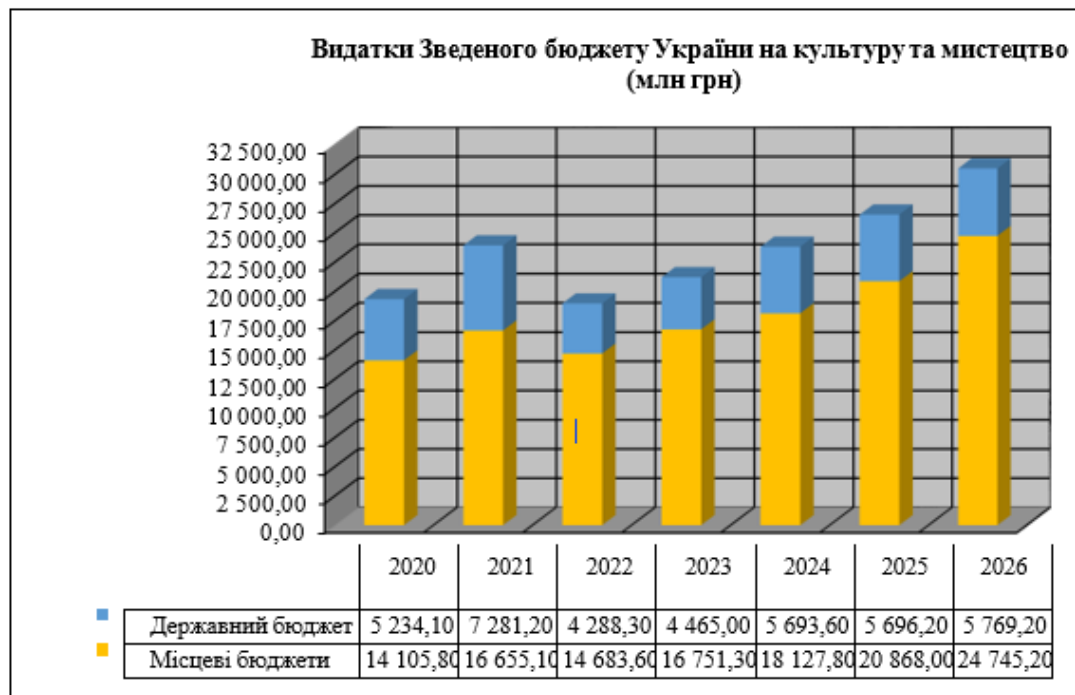

Рис. 2.2.1. Видатки на культуру та мистецтво [74, с. 1]

Графічне зображення на рис. 2.2.2. відображає очікуваний розподіл державних коштів, спрямованих на підтримку та розвиток культури та мистецтва в Україні у 2026 р.

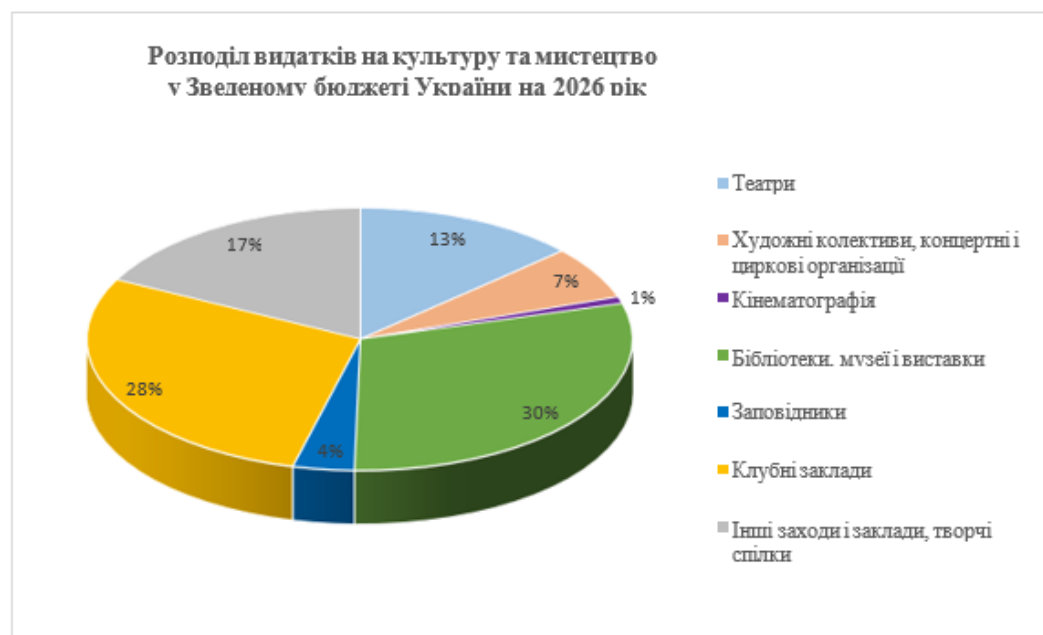

Рис. 2.2.2. Видатки на культуру та мистецтво [74, с. 2]

Динаміка видатків на медіа у Зведеному бюджеті України свідчить про поступове відновлення фінансування цієї сфери після різкого скорочення у 2022 р. Така тенденція може бути обумовлена прагненням забезпечити доступ громадян до об'єктивної інформації, підтримати незалежні медіа та протидіяти російській пропаганді. Значне зростання видатків у 2023 р., ймовірно, пов'язане з необхідністю посилення інформаційної безпеки та підтримки медіа в умовах російсько-української війни. Подальше, хоча й менш інтенсивне, збільшення фінансування у 2024 та 2025 рр. вказує на стабільне зростання уваги держави до розвитку медіапростору. Прогнозні показники на 2026 р. свідчать про збереження загальних обсягів фінансування на рівні попереднього року, проте зі зміною внутрішньої структури видатків, зокрема очікується збільшення фінансової участі місцевих громад та скорочення асигнувань із державного бюджету (див. рис. 2.2.3.) [74, с. 3].

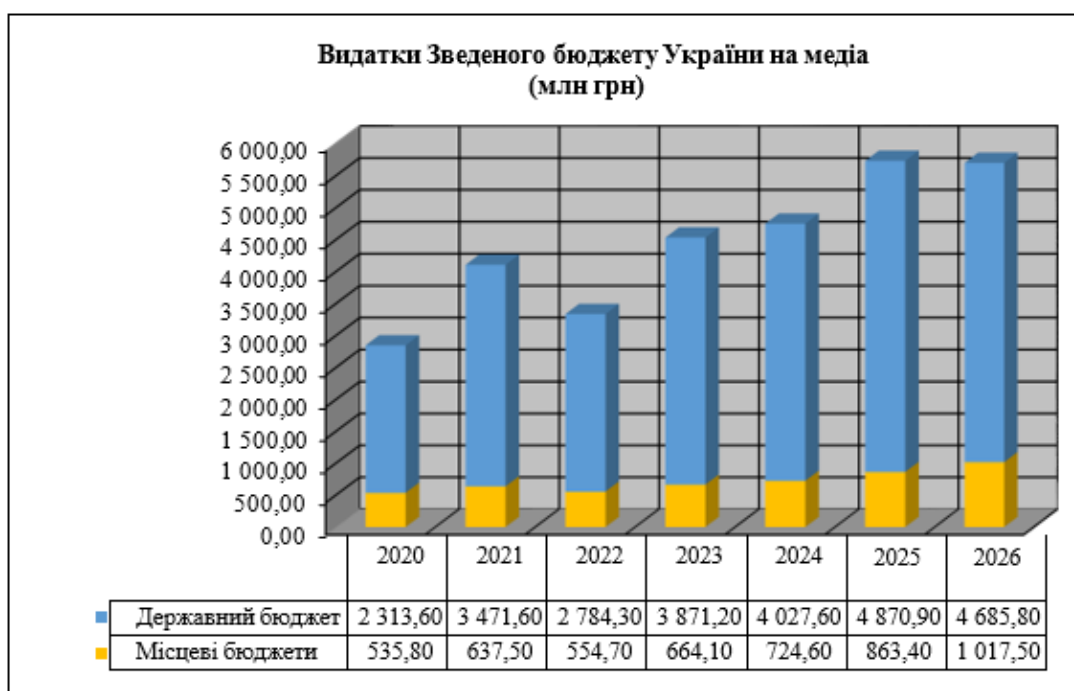

Рис 2.2.3. Видатки на медіа [74, с. 3]

Основний обсяг фінансових ресурсів розподіляється через державний бюджет України. Зокрема, у 2026 році зафіксовано динаміку зростання видатків, що зумовлено розширенням бюджетного асигнування для потреб Національної суспільної телерадіокомпанії України на суму понад 297 млн гривень [74, с. 3].

Аналіз видаткової частини бюджету в контексті забезпечення соціальних гарантій для сім'ї та молоді, а також механізмів фінансової допомоги окремим категоріям громадян виявляє значні коливання, що безпосередньо пов'язані з впливом воєнних дій в Україні. Рекордний обсяг видатків у 2023 р. (183,9 млрд грн) свідчить про надзвичайні зусилля держави, спрямовані на підтримку найбільш вразливих верств населення в умовах війни. Це включає надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, підтримку сімей військовослужбовців, а також фінансування програм для дітей та молоді, які постраждали від конфлікту. У 2024 р. відбулася певна оптимізація видатків до рівня 138,1 млрд грн. Проте показники на 2025 р. (148,1 млрд грн) та 2026 р. (173,3 млрд грн) свідчать про поступове повернення до траєкторії зростання. Це вказує на стратегічне розуміння довготривалості соціальних наслідків війни та необхідність сталого фінансування програм підтримки людського капіталу. Динаміка бюджетних призначень 2023–2026 рр. доводить, що соціальна політика перетворюється на інструмент національної стійкості. Поступове зростання фінансування до 173,3 млрд грн у 2026 р. свідчить про визнання державою довгострокового характеру гуманітарних викликів, зумовлених агресією росії (див. рис. 2.2.4) [74, с. 4].

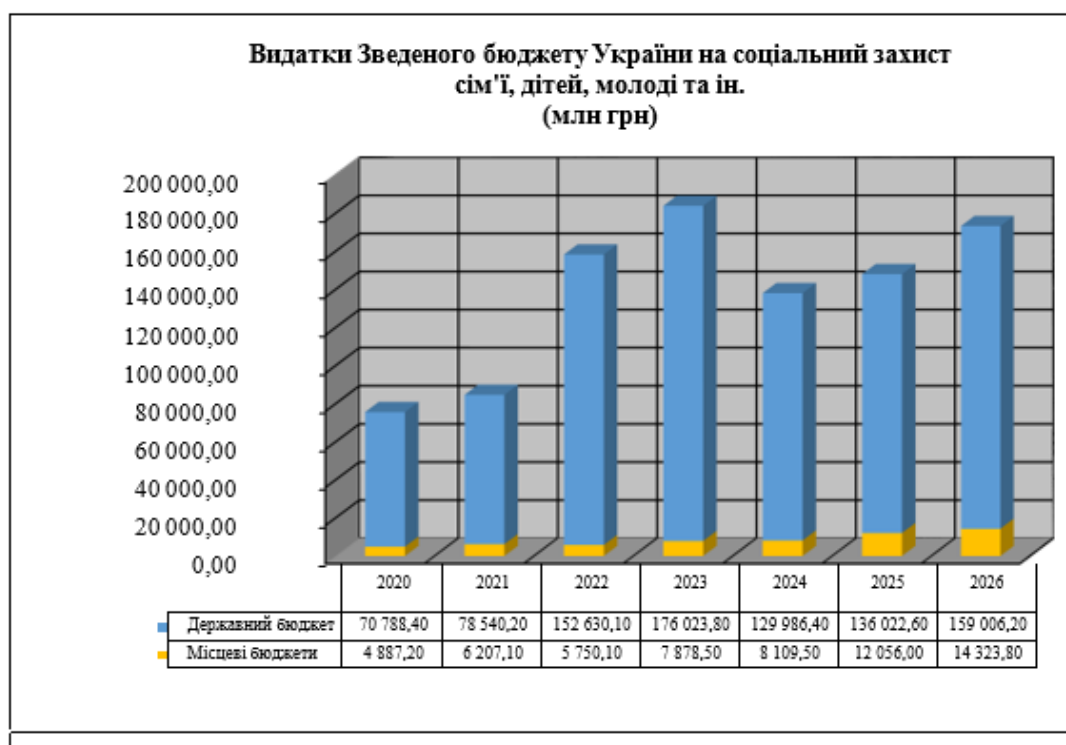

Рис. 2.2.4. Видатки на соціальну, сімейну та молодіжну політики [74, с. 4]

Упродовж останніх п'яти років, починаючи з 2020 р., понад 90% коштів, виділених на соціальну підтримку сімей, дітей, молоді та інших визначених категорій громадян, здійснювалось з державного бюджету України. Іншими словами, основне фінансове навантаження з надання соціального захисту цим групам населення покладається на центральний рівень влади [74, с. 4].

На графіку, зображеному на рис. 2.2.5., представлено динаміку змін у видатках Зведеного бюджету України за період з 2014 до 2026 р. Цей графік дозволяє порівняти загальну динаміку бюджетних витрат з динамікою інфляції, яка відображається через індекс споживчих цін. Окрім того, на графіку можна простежити, як змінювалися обсяги фінансування окремих сфер упродовж зазначеного періоду [74, с. 5].

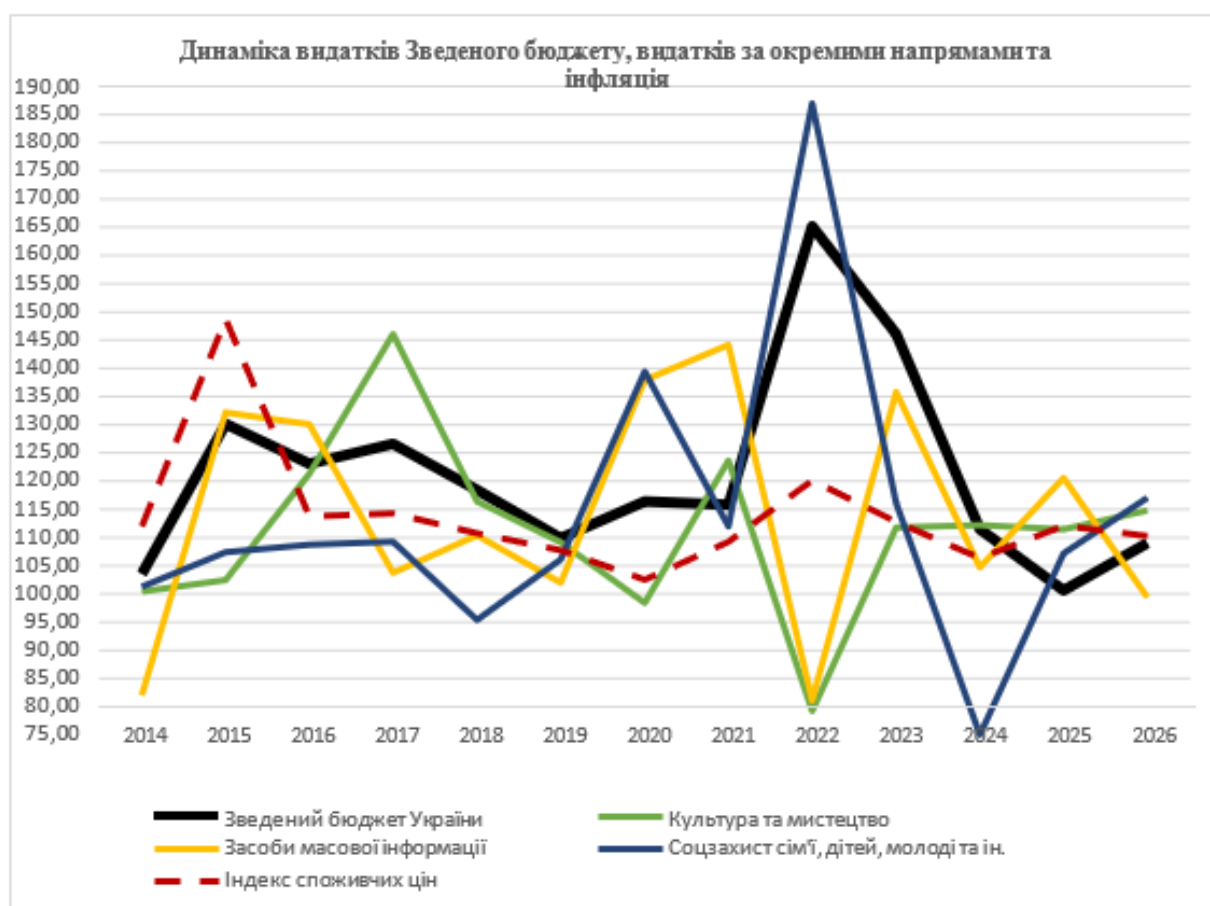

Рис. 2.2.5. Динаміка витратів Зведеного бюджету за окремими напрямками інфляції [74, с. 5]

Аналіз бюджетних даних виявляє суттєві зміни у фінансуванні ключових гуманітарних сфер України в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. У

2021 р., до початку повномасштабного вторгнення, видатки на культуру та мистецтво становили 23 936,3 млн гривень. Фінансування у 2025 р. та 2026 р. скоротилось на 28,8% менше, ніж у 2021 р. Це свідчить про значне зменшення реальних ресурсів, доступних для розвитку культури та мистецтва, що може мати негативні наслідки для збереження культурної спадщини та підтримки творчих ініціатив. Аналогічна тенденція спостерігається у фінансуванні медіа. Реальні видатки у 2026 р. на 22,5% меншими, ніж у 2021 р., що може обмежити можливості для розвитку незалежних медіа та посилити ризики інформаційної безпеки. Реальне скорочення фінансування культурної сфери майже на третину означає, що заклади культури в територіальних громадах. на місцях (бібліотеки, будинки культури, музеї) фактично втрачають ресурс не лише на розвиток, а й на утримання. Оскільки державне фінансування культурної сфери стрімко падає, територіальні громади опиняються перед вибором: або повністю фінансувати сферу культури власним коштом (що неможливо для бідних територіальних громад), або здійснювати оптимізацію мережі закладів культури. Водночас сектор соціального захисту сім'ї, дітей та молоді демонструє протилежну тенденцію. Попри інфляційні процеси, його реальне бюджетне забезпечення у 2026 році перевищує рівень 2021 р. на 14,2 %, що підтверджує зміну пріоритетів державної політики в умовах тривалої воєнної агресії. Це свідчить про пріоритетність соціальної підтримки в умовах правового режиму воєнного стану в Україні, коли держава намагається забезпечити базові потреби найбільш вразливих верств населення. Держава свідомо перерозподіляє обмежені ресурси на користь соціальної політики. Соціальна сфера стає фундаментом національної безпеки, тоді як культура та медіа фінансуються за «залишковим» принципом. Зростання реальних видатків на соціальний захист свідчить про те, що держава визнає масштабність демографічних та соціальних втрат. Це спроба пом'якшити наслідки війни для найбільш вразливих груп, що є критичним для збереження політичної стабільності [74, с. 6].

Особливої ваги набуває процес децентралізації влади, що виступає ключовим інструментом підвищення реалізації гуманітарної політики на локальному рівні. Якраз у ній можна найбільш виразно побачити співвідношення викликів демократизації і безпекових загроз. Її слабкості переконливо виявили трагічні події

2014 р., анексія Криму, роздмухування росією регіонального сепаратизму, зокрема спроби реалізувати проєкт «Новоросія» [238, с. 80], так звані «Харківську Народну Республіку» [6, с. 212], «Бессарабську народну республіку», «Буковинську народну республіку» [137, с.66,67] і, насамкінець розгорненням повномасштабної війни росії проти України, 24 лютого 2022 р. Вони довели, що в полі гуманітарної політики України, у формуванні системи громадянської освіти допускалися системні упущення. На жаль, в процесі децентралізації влади багато з цих недоліків залишаються невирішеними, вони проявляються на поверхні політичних процесів і публічної політики.

Насамперед ці недоліки стосуються розвитку місцевої демократії. З одного боку, процеси децентралізації влади відкрили надзвичайно широкий спектр можливостей для розвитку форм та інструментів місцевої демократії. Це досить помітне оновлення локальних і регіональних еліт, як політичних, так і управлінських. Це нарешті більш широке залучення населення територіальних громад новостворених районів і традиційних існуючих на тепер областей до впливу на процес прийняття публічних рішень або то органами місцевого самоврядування, або органами державної виконавчої влади на місцях. З'явилися нові статuti громад [110, с. 22], які відкривають набагато більше можливостей, аніж до 2014 р. для прямої демократії і участі громадян у процесах управління на місцях. З'явилися і поширюються такі нові для України інструменти прямої демократії як електронні петиції, які стосуються і органів місцевого самоврядування, і центральних органів виконавчої влади. Стають популярними на місцях бюджети участі, які особливо успішно приживаються в великих містах [215, с. 33]. Причому, чим більш велике місто, тим більше воно ресурсів виділяє на бюджет участі, і як правило, тим ефективніше діє цей механізм. З меншою успішністю працюють механізми консультацій з громадськістю, проведення громадських слухань з важливих для місцевих громад питань. Тривалий час і все більш інституціалізовано в Україні працює такий механізм громадянської участі як діяльність різних консультативно-дорадчих органів. Зокрема, громадських рад при органах місцевого самоврядування, тобто сільських, селищних, міських радах і при органах виконавчої влади на місцях [12, с. 64].

У цих процесах значну, якщо не визначальну роль відіграє гуманітарна складова, передовсім освітня політика, культурна політика, політика щодо молоді та розвитку спорту. А разом з тим національна гуманітарна політика володіє як ніяка інша величезним консолідаційним потенціалом, що вкрай важливо для такої держави як Україна, яка і далі перебуває у вкрай небезпечному стані. Адже в разі її успіху, формування культури громадянської участі, патріотичного, відданого і водночас свідомого відносно своїх прав та обов'язків громадянина це є нічим іншим, як найвагомим внеском у формування нової демократичної культури українського суспільства. Разом з тим, ми повинні констатувати, що на всіх трьох щаблях процесів децентралізації влади, тобто локальному, субрегіональному і регіональному, гуманітарна політика не перебуває в пріоритеті і після катастроф і потрясінь 2014 р. та 2022 р. і випробувань наступних за ним років [106, с. 45]. Отож, українська влада і певною мірою суспільство ще не зробили належних висновків про важливість, вагомість і навіть пріоритетність гуманітарної політики. У порівнянні з бюджетною політикою, фінансовими інтересами різних рівнів влади, в певному сенсі порівняно з соціально-економічною політикою в Україні гуманітарна політика залишається скоріше недооціненою і маргінальною.

Разом з тим, величезне значення мають етнонаціональні виміри, тому що Україна – не є моноетнічною державою, а має поліетнічне суспільство. Наприклад, більшість областей, особливо прикордонних є полікультурними. Це стосується, таких регіонів як Одеська, Херсонська, Харківська області, Донецької та Луганської областей. Це ж стосується і західних областей України, зокрема Закарпатської і Чернівецької областей. І от якраз тут етнонаціональний компонент нової гуманітарної політики децентралізаційних процесів, і безпекові аспекти тісно переплітаються [86, с. 250].

Місцеве населення на таких територіях було найбільш вразливим до підбурювань, пропагандистських маніпуляцій, поширення фейкових новин та інших підливних впливів. Зокрема нагадати і такі речі як спроби проголошення тих чи інших планів, наприклад, у наполегливих намаганнях розіграти угорську карту на Закарпатті, румунську карту на території Чернівецької області, збудити антидержавні

акції в Харківській, Донецькій, Луганській, Херсонській тощо. Тут упродовж тривалого часу формувалася ілюзія «нерозрізнення» української та російської ідентичностей, що сформувалися на підґрунті багаторічного співіснування, єдиних життєвих практик у побутовій, освітній та медичній сферах, спільних векторів професійної самореалізації, а також в релігійних поглядах і світоглядних установах тощо.

Отож, у ряді випадків якраз національні меншини ставали мішенями і знаряддям розгойдування ситуацій в Україні, тієї слабкою ланкою, через яку систематично здійснюються спроби підриву системи її національної безпеки [86, с. 254]. Тому вкрай важливо, щоби нова гуманітарна політика в Україні в умовах децентралізації влади належним чином враховувала не лише демократичні, але й безпекові аспекти, а в полікультурних регіонах – насамперед етнонаціональні її виміри.

Тому тут на всіх трьох рівнях процесів децентралізації влади, трьох рівнях місцевого врядування, тобто, локальному, субрегіональному і регіональному, необхідна розробка нової гуманітарної політики, насамперед у сфері освіти, яка має враховувати полікультурний характер краю, особливо в системі громадянської освіти. Важливі акценти у сфері нової молодіжної політики, яка б передбачала перетворення нашої молоді на активного зацікавленого впливового суб'єкта локальної, субрегіональної, регіональної і в цілому загальнодержавної політики.

Отже, основними векторами та стратегічними орієнтирами гуманітарної політики України слід вважати:

- інтеграцію національного соціокультурного середовища у загальноєвропейський цивілізаційний контекст;
- забезпечення популяризації історико-культурного надбання України;
- модернізацію освітньої галузі через гарантування рівних можливостей отримання високоякісних знань, посилення соціального статусу педагога та впровадження концепції безперервного навчання;
- зміцнення науки шляхом поглиблення взаємодії науки з освітнім процесом і реальним сектором економіки, а також стимулювання інноваційної діяльності;

- впровадження ціннісно-орієнтованого підходу до культури, що базується на принципах толерантності та міжкультурного обміну;
- цифровізацію та інтенсивне впровадження новітніх технологій у гуманітарну сферу;
- розвиток національного сектору культурних індустрій.

На субрегіональному рівні, де відбувається безпосередня координація між кількома громадами, гуманітарна політика повинна зосередитися на створенні спільних ресурсних центрів, які б забезпечували доступ до публічних послуг для внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від війни. Це можуть бути центри психологічної підтримки, адаптаційні курси для дітей та дорослих, а також спільні освітні простори, молодіжні центри, обладнані необхідною технікою та матеріалами. Важливо також налагодити міжмуніципальну співпрацю для обміну досвідом та ресурсами, а також для спільного залучення міжнародної допомоги.

На регіональному рівні, де відбувається стратегічне планування та координація, необхідно розробити комплексні програми з гуманітарної політики, які б враховували специфіку кожного субрегіону. Це передбачає створення регіональних фондів для фінансування освітніх, молодіжних, ветеранських, культурних та інших ініціатив, організацію тренінгів для педагогів, які працюють з дітьми, що пережили травматичні події, а також розробку регіональних стратегій розвитку гуманітарної сфери в умовах правового режиму воєнного стану. Важливо також забезпечити координацію з центральними органами влади та міжнародними організаціями для залучення додаткових ресурсів та експертної допомоги.

Децентралізація влади в Україні стала не просто адміністративною реформою, а й потужним каталізатором реалізації гуманітарної політики. Передача повноважень та ресурсів на місця сприяла тому, що територіальні громади стали ключовими гравцями у реагуванні на гуманітарні виклики. Це особливо проявилось під час повномасштабного вторгнення росії, коли ТГ продемонстрували здатність оперативно мобілізуватися та надавати допомогу тим, хто її потребує.

Одним із ключових аспектів впливу децентралізації влади є підвищення місцевої відповідальності. ТГ, краще розуміючи потреби своїх мешканців, можуть

більш ефективно реалізовувати гуманітарну політику. Вони здатні швидко реагувати на зміни ситуації, координувати дії волонтерів та громадських організацій, а також залучати додаткові ресурси з різних джерел. Це дозволяє забезпечити адресну та своєчасну допомогу найбільш вразливим категоріям населення.

Децентралізація влади сприяла розвитку механізмів координації між різними рівнями влади. На субрегіональному та регіональному рівнях створюються платформи для обміну інформацією, координації дій та спільного планування заходів у гуманітарній сфері. Це дозволяє уникнути дублювання зусиль, оптимізувати використання ресурсів та забезпечити комплексний підхід до розв'язання гуманітарних проблем. Співпраця між ТГ, державними органами та міжнародними організаціями стає більш ефективною та результативною.

Децентралізація влади відкрила нові можливості для залучення громадськості до процесу прийняття рішень щодо гуманітарної політики. Громадяни мають змогу брати участь у формуванні місцевих гуманітарних стратегій, контролювати розподіл ресурсів та надавати зворотний зв'язок щодо ефективності програм. Це сприяє підвищенню прозорості та підзвітності, а також забезпечує врахування потреб різних груп населення.

В умовах правового режиму воєнного стану оперативність реагування на гуманітарні виклики є критично важливою. Децентралізація влади дозволила ТГ швидше реагувати на надзвичайні ситуації, надавати першу допомогу та організовувати евакуацію. Гнучкість та адаптивність органів місцевого самоврядування дозволяють їм швидко пристосовуватися до обставин та знаходити нестандартні рішення для розв'язання гуманітарних проблем.

Попри значні успіхи, реалізація гуманітарної політики в умовах децентралізації влади стикається з низкою викликів. До них належать обмеженість ресурсів, недостатня координація між різними рівнями влади, а також необхідність подальшого розвитку потенціалу ТГ. Однак, досвід, набутий під час війни, свідчить про те, що децентралізація влади є потужним інструментом для побудови ефективної та стійкої гуманітарної політики в Україні.

Використання інноваційних технологій, таких як цифрові платформи та бази даних, може значно підвищити ефективність гуманітарної політики. Вони дозволяють покращити збір та аналіз даних про потреби населення, оптимізувати логістику та розподіл ресурсів, а також забезпечити прозорість та підзвітність. Впровадження інноваційних рішень є важливим кроком на шляху до створення сучасної та ефективної гуманітарної політики.

Реалізація гуманітарної політики в умовах децентралізації влади має на меті не лише реагування на поточні виклики, але й створення стійкої системи, здатної протистояти майбутнім кризам. Це передбачає розвиток потенціалу ТГ, зміцнення механізмів координації та співпраці, а також залучення громадськості до процесу прийняття рішень. Інвестиції в розвиток місцевого самоврядування є інвестиціями в майбутнє України.

Отже, інституційний механізм реалізації гуманітарної політики в Україні на національному рівні охоплює систему державних органів, їх функції та компетенції. Ключову роль у цій сфері здійснюють ВРУ, КМУ, «Міністерство культури України», «Міністерство освіти і науки», «Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України», «Міністерство молоді та спорту України» та інші центральні та територіальні органи виконавчої влади. Важливим елементом є співпраця з неурядовими організаціями, міжнародними партнерами та громадянським суспільством, що сприяє більш ефективній реалізації завдань гуманітарної політики. Здійснений аналіз показав, що функціонування інституційного механізму має як позитивні, так і проблемні аспекти. також, визначено недоліки в координації діяльності між іншими інституціями, недостатню інтеграцію сучасних технологій у процес управління та обмеженість фінансових ресурсів. Також виникає необхідність удосконалення інституційних засад через підвищення прозорості, ефективності та інноваційності в державних органах, що сприятиме зміцненню гуманітарної політики як важливого інструменту забезпечення стабільності та розвитку суспільства.

2.3. Тенденції реалізації гуманітарної політики у територіальних громадах України

Інституційна реформа з гуманітарної політики розпочалась із впровадженням процесів децентралізації влади. Реформи децентралізації влади дозволили територіальним громадам самостійно реалізовувати гуманітарну політику на своїй території. Процес реформування місцевого самоврядування та територіальної організації та територіального устрою виступає фундаментальним елементом системних трансформацій в Україні. Численні позитивні зрушення в різних суспільних сферах стали можливими саме завдяки реформі децентралізації влади. Залучення жителів сільських, селищних та міських територій до управлінських процесів, а також делегування нових компетенцій і фінансових інструментів на локальний рівень, суттєво зміцнили суб'єктність громад, надавши їм інструментарій для самостійного визначення пріоритетів розвитку. Водночас майбутній прогрес територіальних одиниць безпосередньо залежить від успішного перетворення їхньої соціально-гуманітарної інфраструктури на якісно оновлений простір. Поточний стан цього сектору слугує об'єктивним показником наукового, технологічного, культурного та освітнього рівня держави, уособлюючи її головні здобутки у зазначених сферах.

У ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [170] визначено компетенції органів місцевого самоврядування щодо дотримання прав громадян у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, а також фізичної культури і спорту. Проте громади мають право самостійно розширювати та коригувати обсяг власних повноважень. Водночас спостерігається нерівномірність у розвитку територіальних громад, що позначається на ефективності реалізації їхніх функцій та якості надання публічних послуг. Збалансувати ці розбіжності покликана державна регіональна політика через механізми комплексного розвитку територій. Слід зазначити, що кожна громада формує індивідуальну стратегію розвитку, яка слугує підґрунтям для її бюджетного планування. Такі місцеві стратегії мають бути узгоджені як між іншими громадами, так і з загальнодержавними пріоритетами. Перспективи ж модернізації гуманітарного сектору безпосередньо залежать від рівня фінансової автономії та кадрового

забезпечення кожної територіальної громади.

Однак практична реалізація державного контролю та впливу на цей політичний вектор у межах територіальних громад залишається складною та неоднозначною. Зокрема, громади, сформовані довкола потужних адміністративних центрів із розвиненою інфраструктурною мережею, фаховим кадровим потенціалом та значною чисельністю жителів, зокрема молоді, володіють необхідним ресурсом для ефективної розбудови соціально-гуманітарного сектору. На противагу їм, малочисельні та економічно бідні громади мають значно обмеженіші можливості для фінансування гуманітарних потреб, а їхня матеріально-технічна база для надання відповідних послуг є часто недостатньою. Аналіз фінансової спроможності територіальних громад України виявляє значну диференціацію, що відображає вплив воєнних дій та регіональні особливості. Згідно з моніторингом фінансової спроможності, до групи з високим рівнем увійшла 451 територіальна громада (що становить 33,9% від загальної кількості об'єктів оцінювання). Найбільша концентрація таких громад зафіксована у Київській – 57, Полтавській – 47 та Дніпропетровській – 43. Оптимальний рівень демонструють 306 громад (23,0%), серед яких лідирують Одеська – 32, Дніпропетровська – 24, а також Миколаївська та Чернігівська області по 22 громади відповідно. До категорії із задовільним рівнем віднесено 203 громади (15,3%), зокрема 15 в Одеській та у Вінницькій і Житомирській областях становить 13 одиниць. Низький рівень спроможності виявлено у 269 територіальних громад (20,2%), при цьому найбільша їх кількість зосереджена в Закарпатській – 24, Волинській та Івано-Франківській становить 21 у кожній. До групи з критичним рівнем фінансової спроможності віднесено 102 громади (7,7%), де найбільш проблемна ситуація спостерігається у Чернівецькій – 19, Закарпатській – 17 та Рівненській – 16 областях [49] (див. Додаток Ж). Аналіз фінансової спроможності територіальних громад Чернівецької області за період 2021–2023 рр. виявив виражену динаміку адаптації місцевих бюджетів до нових економічних реалій. Стабільним лідером рейтингу визначається Чернівецька міська територіальна громада з найвищим балом – 18, тоді як Новодністровська та Вікнянська громади успішно закріпили свій статус у категорії з високим рівнем фінансового потенціалу, що

свідчить про ефективне управління внутрішніми ресурсами та стійкість до зовнішніх викликів. Позитивні зрушення зафіксовано у більшості громад, серед яких особливої уваги заслуговує Чагорська територіальна громада та Веренчанська територіальна громада, яка зуміла вийти на оптимальний рівень спроможності. Поряд із успішними кейсами, результати аналізу підкреслюють глибоку диференціацію та наявність суттєвих фінансових ризиків для окремих територій. Попри незначні позитивні коливання, Лівинецька, Кострижівська та Герцаївська громади у 2023 р. перебували у критичній зоні. Спостерігався тривожний регрес Магальської, Брусницької та Банилівської територіальних громад, які погіршили свої позиції, перейшовши на нижчі рівні спроможності. Це підкреслює глибоку диференціацію регіону, де розвиток одних територій супроводжується фінансовим занепадом інших (див. та Додаток 3) [64].

Поряд із цим, в інституційному аспекті на муніципальному рівні й надалі простежується певний владний дуалізм, зумовлений функціонуванням як місцевих органів виконавчої влади, так і структур місцевого самоврядування. Водночас актуальними залишаються окремі законодавчі неузгодженості, а також зберігається гостра необхідність у забезпеченні належного фінансового ресурсу для реалізації пріоритетних векторів розвитку громад.

Місцеві органи виконавчої влади з гуманітарних питань забезпечують втілення державних стратегій у науково-освітній галузі, сфері охорони здоров'я, культурно-мистецькому та інформаційному просторі, а також у секторах фізичної культури, спорту, сімейної та молодіжної політики. Обласні державні адміністрації – це місцеві органи виконавчої влади загальної компетенції, які також мають право приймати рішення від імені держави та представляти інтереси держави. Вони також забезпечують виконання гуманітарної політики на відповідній території.

Відповідно до показників оперативної звітності, наявний рівень фінансового забезпечення є недостатнім для формування самостійної структурної одиниці з кожного напрямку гуманітарної політики. Зокрема, фіксується тенденція до об'єднання галузевих підрозділів у межах єдиних департаментів гуманітарного розвитку, до структури таких інституцій включаються управління, що відповідають

за соціальний захист, охорону здоров'я та освіту, напрями сімейної та молодіжної політики, відділ служби у справах дітей, управління культури, фізичної культури спорту. Зазначена ситуація має неоднозначні наслідки. З одного боку, подібна консолідація здатна посилити координаційні механізми між галузевими векторами та спростити процес міжструктурної взаємодії. З іншого боку, відсутність профільного підрозділу зменшує пріоритетність конкретного напрямку, що може негативно позначитися на рівні реалізації заходів, обсягах фінансування та його кадровому забезпеченні.

Отже, реалізація повноважень місцевих органів виконавчої влади в гуманітарній сфері забезпечується діяльністю відповідних структурних підрозділів (департаментів, управлінь, відділів), до компетенції яких належать питання освіти і науки, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, а також захисту материнства і дитинства, сім'ї та молоді. У своїй діяльності департаменти/управління/відділи використовують різні форми роботи. Ефективним методом роботи є прийом громадян керівниками та працівниками департаментів, управлінь і відділів, які є відповідальними у гуманітарній сфері, щоб розв'язати проблеми кожної людини.

У процесі децентралізації влади відбувся перерозподіл основних ресурсів та повноважень, що закріпило за територіальними громадами статус ключових суб'єктів реалізації гуманітарної політики. Для формування ефективного підґрунтя цієї діяльності на місцевому рівні критично важливими є такі компоненти [256, с.75]:

- наявність розвиненої інфраструктури та сталого фінансового забезпечення;
- залучення фахових кадрів із належним рівнем кваліфікації;
- функціонування дієвих громадських інститутів;
- налагодження ефективної взаємодії між усіма суб'єктами гуманітарної сфери;
- планування з чіткими показниками результативності, а також постійний моніторинг та оцінювання процесу реалізації політики;
- регулярне звітування перед мешканцями громади про результати діяльності;
- безпосереднє залучення громадськості до розробки, впровадження та контролю за виконанням гуманітарних програм.

Очевидно, що на базовому рівні місцевого самоврядування пріоритетними напрямками є освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення. При цьому домінуючою галуззю на рівні громади виступає саме загальна середня освіта [256, с. 75]. Її визначальна роль обумовлена низкою ключових ознак:

- у структурі місцевих бюджетів видатки на утримання закладів середньої освіти мають найбільшу питому вагу, досягаючи в середньому 33,9%;
- серед усіх галузей соціально-гуманітарної сфери саме система середньої освіти характеризується найбільш деталізованими та прогнозованими галузевими нормативами;
- сфера освіти володіє найбільш адаптованим до умов децентралізації влади пакетом показників якості послуг. Ефективність навчання є вимірюваною та базується на легітимних інструментах (результатах зовнішнього незалежного оцінювання).
- на відміну від інших гуманітарних напрямів, середня освіта оперує як чіткими кількісними характеристиками (кількість випускників), так і якісними параметрами (рівень знань, верифікований через систему незалежного оцінювання) [256, с. 75].

Саме тому в контексті децентралізації влади останнє десятиліття ознаменувалося пріоритетністю освітньої реформи. Згідно з Концепцією реформування місцевого самоврядування (розпорядження КМУ від 01.04.2014 р. № 333), до ключових повноважень територіальних громад віднесено управління закладами середньої, дошкільної та позашкільної освіти. Стратегічна мета таких перетворень полягає у делегуванні відповідальності за адміністрування та фінансування освітньої мережі безпосередньо обраним органам місцевого самоврядування та закладами освіти. При цьому Міністерство освіти і науки України зберігає за собою функції розробки загальнодержавної стратегії та визначення вектра освітньої політики.

Фундаментальна реформа загальної середньої освіти, як ключовий чинник суспільних трансформацій, передбачає оновлення змісту навчання згідно з концепцією «Нова українська школа». Основна мета цього процесу – адаптація освіти

до сучасних запитів громадян та перетворення її на потужний інтелектуальний капітал держави. Впровадження НУШ поставило перед територіальними громадами низку стратегічних завдань, серед яких: формування мережі опорних шкіл, розбудова «Нового освітнього простору», забезпечення інклюзивного навчання та надання закладам реальної автономії. Крім того, на місцеву владу покладено обов'язки щодо технічного оснащення шкіл, оновлення парку шкільних автобусів та розвитку інфраструктури навколо опорних закладів.

На сучасному етапі розвитку середньої освіти в Україні результати досліджень дають змогу виокремити низку критичних проблем [256, с. 76]:

- педагогічна неспроможність частини вчителів, а також низький рівень професійності педагогів, особливо у сільській місцевості;
- недостатнє матеріально-технічне забезпечення закладів, що перешкоджає практичній апробації теоретичних знань;
- відсутність системного тестування та практичного ознайомлення учнів із професіями, що ускладнює свідомий вибір майбутнього фаху;
- хаотичне впровадження варіативних шкільних програм від різних авторів.

Для подолання цих викликів експертне середовище вказує на необхідність зміщення акцентів на прикладні навички та інноваційні форми навчання, системне підвищення кваліфікації персоналу та опанування сучасних методик. Важливими кроками мають стати посилення фінансування галузі, налагодження стійких зв'язків між освітою та роботодавцями (зокрема міжнародними), а також комплексне підвищення престижності професії педагогічного працівника.

Децентралізація влади визнана однією з найбільш результативних реформ в Україні за останнє десятиліття, що стало можливим завдяки європейським традиціям самоврядування, політичній волі та міжнародній підтримці. Попри те, що стратегія Уряду на 2022–2025 рр. зосереджена на сталому розвитку громад, повномасштабне вторгнення змусило внести корективи. Необхідність оперативної реакції на виклики російсько-української війни зумовила певне призупинення децентралізаційних процесів у деяких сферах через посилення централізованого управління.

Також варто розглянути рецентралізацію влади в Україні, яка була спричинена

російсько-українською війною. З одного боку, централізація влади може забезпечити швидке та ефективне прийняття рішень, необхідних для реагування на надзвичайні ситуації, такі як війна. Це також може допомогти забезпечити єдине командування та контроль над збройними силами та іншими силовими структурами. З іншого боку, надмірна централізація влади може призвести до зловживання владою, корупції та порушення прав людини. Це також може підірвати місцеве самоврядування та демократичні інститути.

В Україні рецентралізація влади в умовах правового режиму воєнного стану відбувалася в кілька етапів. На першому етапі, після початку російської агресії у 2014 р., посилено повноваження центральних органів влади, таких як Президент та Рада національної безпеки і оборони. Це зроблено з метою забезпечення швидкого реагування на загрози національній безпеці. На другому етапі, після початку повномасштабного вторгнення росії у 2022 р., запроваджено правовий режим воєнного стану в Україні, що ще більше посилило повноваження центральних органів влади. Це зроблено з метою забезпечення ефективного управління країною в умовах війни. Однак, навіть в умовах війни, важливо забезпечити баланс між централізацією та децентралізацією влади. Місцеве самоврядування та громадянське суспільство повинні мати можливість брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їхніх громад.

Отже, децентралізація влади стала визначальним фактором трансформації управлінських процесів у сфері гуманітарної політики. Зміцнення повноважень територіальних громад сприяє більш ефективному вирішенню місцевих гуманітарних завдань, зокрема у сферах освіти, культури, молодіжній політиці та соціальній політиці. Запровадження нових підходів до формування місцевих бюджетів дозволило громадам самостійно визначати пріоритети у використанні ресурсів, що позитивно позначилося на рівні задоволення гуманітарних потреб. Разом із тим, визначено низку викликів, які підтримують розвиток цієї сфери. Серед них – нерівномірність ресурсного забезпечення громад, недостатній рівень професійної підготовки кадрів та показ ефективних механізмів координації між місцевими та державними органами влади. Необхідним є подальше вдосконалення забезпечення

системи реалізації гуманітарної політики на місцевому рівні шляхом впровадження інноваційних технологій, підвищення кваліфікації місцевих управлінців та зміцнення фінансової автономії.

2.4. Пріоритети гуманітарної політики під час правового режиму воєнного стану в Україні

Повномасштабне вторгнення РФ 24 лютого 2022 р. стало критичним викликом для існування України. Початковим приводом став акт визнання росією «незалежності» терористичних утворень «ДНР» та «ЛНР». Проте фактичною метою агресора захоплення Києва та встановлення повного політичного контролю над країною. Лише після поразки на російський військ на київському, чернігівському та сумському напрямках пріоритети «військової операції» звужено до окупації Донбасу та південних областей для створення сухопутного коридору вздовж Чорного та Азовського морів. [48].

Перебіг бойових дій продемонстрував міцність та ефективність горизонтальних зв'язків в українському суспільстві. У той час як обласні й районні військові адміністрації та обласні ради зосереджені на питаннях збройної боротьби, істотна частина тягаря війни лягла на територіальні громади. Крім акумулювання волонтерської допомоги для ЗСУ та Сил ТрО і розселення вимушених переселенців, місцеві ради підтримують бізнес та забезпечують життєдіяльність населення. Місцеве самоврядування в його сучасному вигляді ще ніде у світі не стикалося з викликами такого масштабу. Українські громади не лише проходять через надскладні випробування, а й впроваджують на практиці принципи міжнародних документів, які доводять дієвість ідеї субсидіарності, закріпленої в «Європейській хартії місцевого самоврядування» та підтверджують доцільність поняття місцевого самоврядування у редакції «Всесвітньої декларації місцевого самоврядування» як «право й обов'язок місцевих органів влади регулювати і вести державні справи під свою особисту відповідальність і в інтересах місцевого населення»; «сміливо й рішуче беруть на себе відповідальність за створення, прямо чи опосередковано, економічного зростання».

В умовах безпрецедентних загроз світовій демократії, спричинених нападом

росії, територіальні громади в Україні доводять, що розширення компетенції місцевого самоврядування через делегування йому частини державних повноважень є виправданим і розумним кроком. Система управління правовим режимом воєнного стану забезпечила стійкість на регіональному та місцевому рівнях. Саме громади стали базовою ланкою забезпечення міцності тилу й соціальної стабільності. Новими для них стали питання допомоги ЗСУ та територіальній обороні, відновлення постраждалих територій, забезпечення потреб ВПО та релокація підприємств.

Уряду та громадянському суспільству України довелося реалізовувати унікальне за масштабами та складністю гуманітарне реагування у відповідь на виклики, руйнування та масові міграційні процеси, спричинені російським вторгненням у лютому 2022 р. Оскільки міжнародні інституції здебільшого не змогли оперативно мобілізувати ресурси чи розширити свою діяльність у країні, саме зусилля місцевих громад та волонтерських рухів сформували фундамент для першочергового надання невідкладної гуманітарної допомоги потерпілим [100].

Під час повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну відбулося порушення гуманітарних прав українських громадян на тимчасово окупованих територіях. Країна-агресор впроваджує дискримінаційну політику, мета якої цілковите витіснення української ідентичності з усіх галузей життя. Крім того, здійснюються політичні репресії проти проукраїнських активістів та представників кримськотатарського народу. Натомість країна-агресор здійснює політику тотальної пропаганди панросійської ідеології, реалізуються заходи, спрямовані на тотальну інформаційну ізоляцію та дезінформацію мешканців окупованих територій, а також проводиться незаконний призов молоді до лав збройних сил РФ. Подолання цих гуманітарних викликів та захист прав громадян на тимчасово окупованих територіях вимагає від України посилення зусиль щодо консолідації світової спільноти задля підтримки та відновлення територіальної цілісності держави.

Сучасний етап реалізації гуманітарної політики в Україні визначається критичними викликами, зумовленими російською агресією. Це спричинило вимушений перерозподіл бюджетних пріоритетів та державної уваги на користь оборонного сектору та потреб безпеки. Війна завдала нищівного удару по

гуманітарній стабільності: стрімко зросла кількість жертв серед мирного населення, мільйони громадян стали внутрішньо переміщеними особами, а численні родини опинилися розділеними. Спустошення прифронтових громад, масштабне руйнування критичної інфраструктури, лікарень та шкіл позбавило значну частину населення доступу до життєво необхідних послуг, суттєво загостривши питання індивідуальної та загальнонаціональної безпеки.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 р. спричинило хвилю внутрішнього переміщення населення. Окупація майже чверті території України призвела до різкого зростання кількості внутрішньо переміщених осіб. За даними «Міжнародної організації з міграції», чисельність внутрішньо переміщених осіб стрімко зросла з 1,5 млн у 2021 р. до 7,1 млн у квітні 2022 р. Упродовж 2023 р. цей показник скоротився до 5,4 млн завдяки поверненню частини громадян до місць постійного проживання. У 2022 р. статус ВПО мав кожен шостий мешканець України (17,5% населення), при цьому понад 60% переміщених осіб становили жінки. Станом на 1 січня 2025 р. в Україні офіційно налічується 4 622 761 зареєстрована внутрішньо переміщена особа, серед яких жінки складають 59,8%. (рис. 2.4.1.) [30].

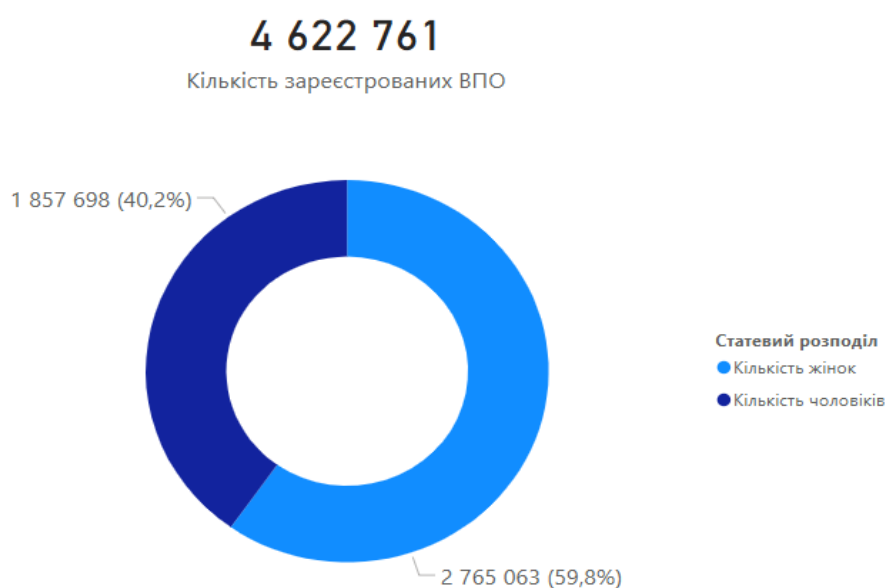

Рис. 2.4.1. Кількість внутрішньо переміщених осіб (гендерний розподіл) [30]

З початку ескалації бойових дій у лютому 2022 р. до жовтня 2024 р. зафіксовано

майже 6,8 мільйона біженців з України, причому 92% із них наразі перебувають у країнах Європи. Водночас серед внутрішньо переміщених осіб близько 888 тисяч становлять діти. (рис. 2.4.2.) [30].

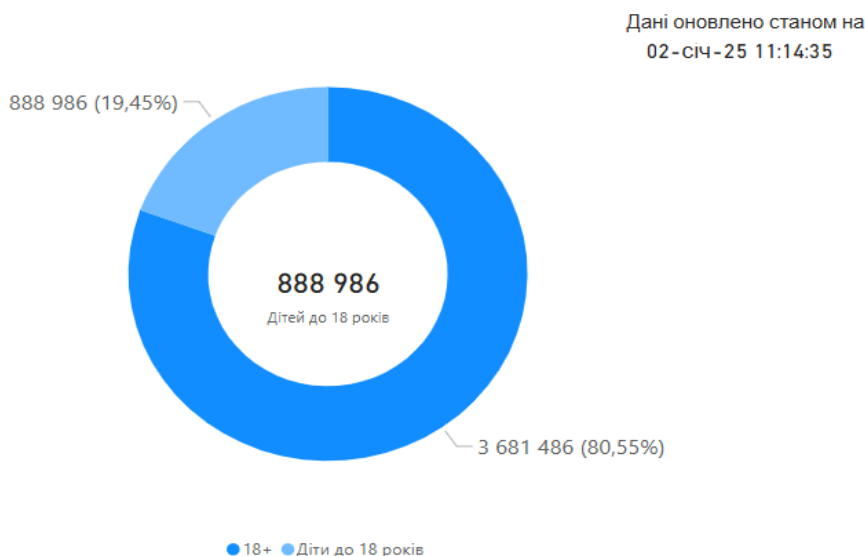

Рис. 2.4.2. Зображення статистичних даних щодо кількості внутрішньо переміщених дітей в Україні [30].

Близько 82% внутрішньо переміщених осіб, які виїхали зі своїх домівок з початку повномасштабної війни, залишаються вимушеними переселенцями. Така ситуація вказує на затяжний характер внутрішнього переміщення. Це підтверджує, що значна частина громадян, які виїхали на початку повномасштабного вторгнення, досі позбавлені можливості повернутися до своїх домівок [218, с. 22].

Масова міграція, передусім зовнішня, суттєво загострює демографічну кризу та призводить до дефіциту кваліфікованих кадрів. За прогностичними оцінками Світового банку, близько 2 мільйонів українських дітей можуть залишитися на постійне проживання в країнах Європи. Це створює загрозу незворотного «відтоку мізків» та масштабної втрати людського капіталу в довгостроковій перспективі [250, с. 63].

Молоде покоління опинилося у вкрай складних обставинах, тенденція до покращення яких наразі відсутня. Найбільш свідомі та патріотично налаштовані представники молоді активно долучилися до лав захисників України та волонтерських ініціатив на підтримку ЗСУ. Водночас значна частина молодих людей виїхала за кордон, і більшість із них не пов'язує свої найближчі плани з поверненням

для захисту чи відбудови країни. Окремої уваги заслуговує активна частка нашої «нової діаспори», яка, перебуваючи в еміграції, продовжує системно допомагати державі. Інша ж частина молоді, особливо після набуття чинності новим законом про мобілізацію, намагається уникнути призову в різний спосіб, часто залишаючись осторонь підтримки обороноздатності країни та її перемоги у війні.

Попри певні обмеження в методології збору даних, інформація від обласних державних (військових) адміністрацій свідчить про суттєві регіональні відмінності в інтенсивності притоку ВПО. Найвищі показники чисельності осіб, змушених залишити свої домівки, зафіксовані в Києві, а також у східних та північних областях України [218, с. 24].

За даними ООН, станом на лютий 2024 р. жертвами повномасштабної російської агресії стали понад 30 тисяч цивільних осіб: 10 378 загиблих та 19 632 поранених (рис. 2.4.3. та рис. 2.4.4.) [189]. Основна частина втрат серед мирного населення зосереджена саме у східних та північних регіонах. Найбільш вразливими групами в цих зонах залишаються люди похилого віку, багатодітні родини, діти, а також особи з інвалідністю та хронічними захворюваннями.

Рис. 2.4.3. Втрати цивільного населення України внаслідок війни
[створено авторкою за [189]]

Зазначені дані відображають лише ту кількість цивільних жертв, яку організація змогла офіційно верифікувати. У реальності ці показники є значно вищими, проте встановити точну цифру до моменту завершення бойових дій та деокупації територій залишається неможливим [189].

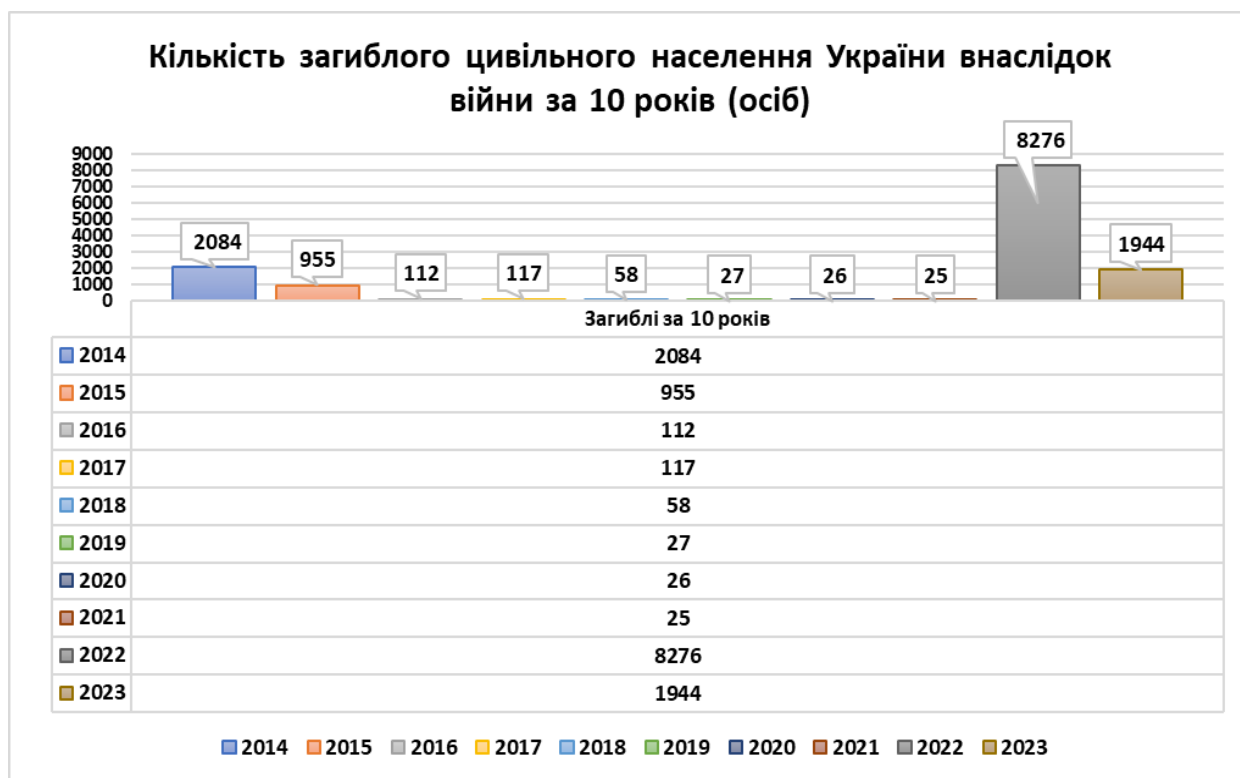

Рис. 2.4.4. Динаміка та обсяги втрат серед цивільного населення України [створено авторкою за [189]]

Починаючи з 2014 р., ключові гуманітарні виклики локалізувалися переважно на сході України, у Донецькій та Луганській областях. Постійні обстріли та нестабільна безпекова ситуація створювали прямі загрози життю мешканців. У районах поблизу лінії розмежування загострилася проблема нерівного доступу до соціальних послуг, а проблеми медичної сфери розпочалася ще до пандемії COVID-19. Відповідно до «Плану гуманітарної допомоги» на кінець 2021 р., підтримки потребували 2,9 мільйона осіб, серед яких постраждалі від конфлікту та внутрішньо переміщені особи. Найкритичнішими напрямками були: забезпечення водою та санітарно-гігієнічними засобами (2,5 млн осіб), комплексний захист від фізичних і психологічних ризиків (2,5 млн осіб), охорона здоров'я (1,5 млн осіб), а також продовольча безпека та відновлення джерел доходу (1,1 млн осіб).

Станом на 1 січня 2025 р. чисельність осіб, які потребують гуманітарної підтримки, сягнула 12,7 млн, серед яких 2 млн – діти. До цієї категорії входять 2,8 млн вимушених переселенців та 9,9 млн осіб, які зазнали найбільшого впливу війни (зокрема ті, хто повернувся до місць постійного проживання після евакуації) (рис. 2.4.5.). Територіально найбільша концентрація осіб, які потребують допомоги, зафіксована у східних, північних та південних областях України [249].

Загальна кількість людей, які потребують допомоги, та гострота потреб за районами в 2025 році

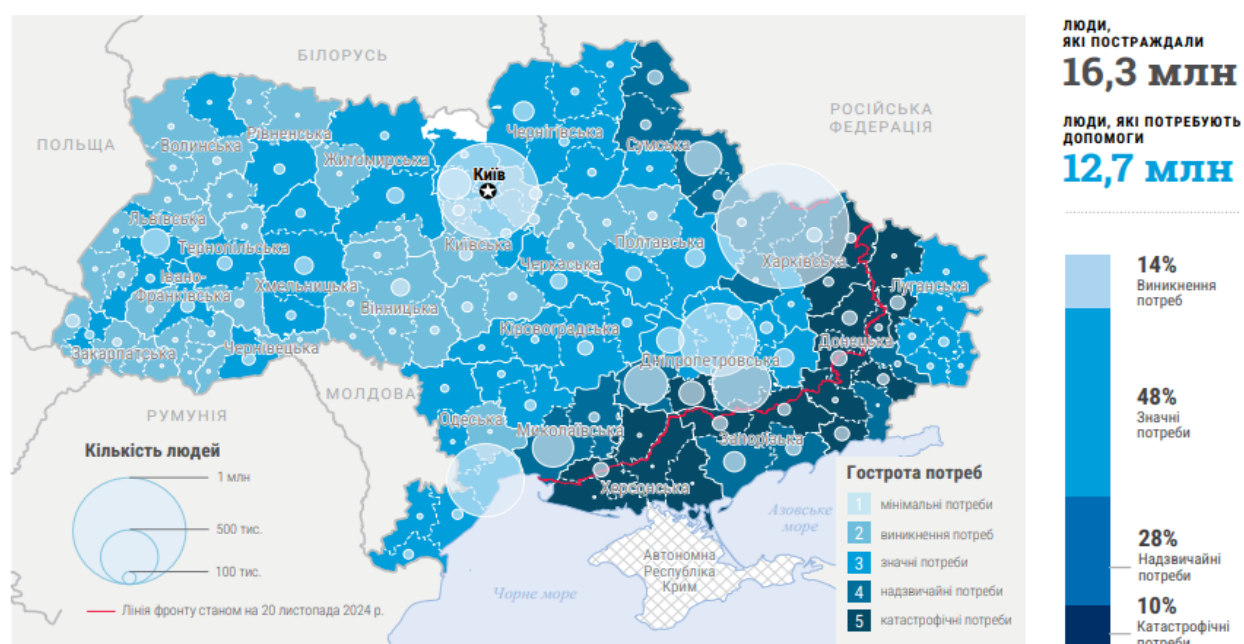

Рис. 2.4.5. Чисельність осіб, які потребують гуманітарної допомоги в Україні [249]

Збройна агресія на території України спричинила масштабні втрати серед мирного населення, що призвело до стрімкого зростання кількості поранених, осіб з інвалідністю та масового внутрішнього переміщення громадян із зон активних бойових дій. Західні області стали основними центрами приймання мільйонів українців, які рятувалися від війни. Громади, спільно з волонтерами та благодійниками, оперативно реагували на кризу, розміщуючи людей у гуртожитках, санаторіях та інших пристосованих будівлях. Це створювало додаткове навантаження на освітню інфраструктуру, а також вимагало швидких рішень. Для розв'язання житлових проблем громади співпрацювали з міжнародними організаціями, будуючи модульні містечка та використовуючи наявні, але невикористовувані будівлі. ВПО

стикалися з проблемами реєстрації, доступу до банківських послуг та житла. Попри наявність ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та запровадження єдиної інформаційної системи реєстрації ВПО, державі довелося швидко реагувати на нові виклики. Ще однією важливою проблемою стало працевлаштування ВПО. Понад половини з них втратили роботу або не отримують зарплату. Водночас громади відчують нестачу робочої сили через міграцію. Розв'язання проблем з житлом та працевлаштуванням вимагає комплексного підходу, співпрацю між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і бізнесу.

Необхідно підкреслити, що створення загальнонаціональної мережі реабілітаційних центрів для військовослужбовців та постраждалих цивільних осіб є одним із пріоритетних завдань держави. Наразі існує гостра потреба у розширенні такої інфраструктури, що спонукає владу активно залучати підтримку міжнародних партнерів. Очікується, що значна частка витрат на реабілітаційні послуги буде покрита за рахунок іноземної допомоги, а згодом – через впровадження відповідних національних програм. Частина допомоги має бути спрямована на складні хірургічні втручання та сучасне протезування, що зменшить психологічні втрати та полегшить адаптацію постраждалих до нормального життя. Окрім фізичного відновлення, важливим є забезпечення психологічної реабілітації, соціальній інтеграції та поверненню до нормального життя. У Додатку І відображено взаємодію ключових державних та громадських інституцій у сфері охорони психічного здоров'я військовослужбовців та ветеранів на різних етапах – від початку служби до повернення до цивільного життя. Основна роль у процесі переходу та адаптації покладена на «Міністерство оборони України» та «Міністерство у справах ветеранів України», які мають забезпечувати безперервний супровід захисників. Додатково залучаються «Міністерство охорони здоров'я України» та «Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України», що підкреслює міжвідомчий характер підтримки, де родина захисника виступає центральним елементом, який супроводжує ветерана на кожному етапі. Особлива увага приділяється рівню взаємодії на місцях, де територіальні громади, неурядові організації та ветеранські хаби відіграють ключову

роль у період повернення до цивільного життя. Постійна взаємодія між цими структурами є необхідною умовою для створення ефективного середовища реабілітації та інтеграції ветеранів. Такий підхід демонструє перехід від суто відомчого контролю до розгалуженої системи підтримки, де громада стає безпосереднім учасником процесу відновлення ментального здоров'я захисників та їхніх родин.

Після повернення з фронту ветерани та ветеранки стикаються з процесом адаптації до цивільного життя, де ключову роль відіграють територіальні громади. Місцева влада, як перша ланка взаємодії, відповідає за надання необхідних послуг, що сприяють їхній реінтеграції. Для полегшення цього процесу громади активно працюють над створенням ветеранської інфраструктури, використовуючи різні ресурси, включаючи гранти.

Досвід Югославії у підтримці ветеранів, попри його недоліки, може запропонувати Україні перейняти корисний досвід. Насамперед це стосується комплексного підходу до ветеранської політики, який включає не лише соціальні виплати, але й медичну, психологічну та освітню підтримку. Важливою є також активна участь ветеранів у суспільному житті, що сприяє їхній реінтеграції та запобігає соціальній ізоляції. В Югославії існувала розвинена система підтримки ветеранів, що формувалася під впливом досвіду Народно-визвольної війни. Система характеризувалася централізованим управлінням, але з елементами децентралізації влади на республіканському та місцевому рівнях. Існували численні ветеранські організації, які мали вплив на формування політики та надання послуг. Ветерани мали право на широкий спектр соціальних гарантій, включаючи пенсії, медичне обслуговування, житлові пільги та пільги на освіту. Спеціалізовані медичні установи були створені для їх обслуговування. Ветерани активно залучалися до суспільного життя через ветеранські організації та участь у політичних процесах. Ветеранські організації мали вплив на формування державної політики. В Югославії приділялася велика увага збереженню пам'яті та вшануванню ветеранів. Численні пам'ятники, музеї та меморіали були створені на їх честь. Однак, система підтримки ветеранів в Югославії мала й недоліки, такі як бюрократія, нерівність у наданні послуг та

руйнування системи після розпаду Югославії [98, с. 320].

Цільова аудиторія ветеранської політики в Україні є масштабною та багатокомпонентною, що підтверджується чисельністю записів у реєстрі УБД – 1,557 тис. осіб станом на квітень 2025 р. [247] (див. Додаток І). Віковий портрет ветеранів свідчить про те, що найбільшу вікову групу ветеранів складають особи віком від 36 до 40 років – 169 тис., що потребує фокусу на програмах професійної адаптації та працевлаштування [247]. Специфіка викликів ветеранської політики визначається великою кількістю втрат і травм: 390 тисяч поранень, причому 80% поранених лікуються в цивільних закладах, що вимагає негайної та суттєвої адаптації цивільної системи охорони здоров'я [247]. Додатковим гострим викликом є значна кількість зниклих безвісти 70 тис. осіб, що покладає на державу та громади обов'язок підтримки їхніх родин. Нарощування мобілізаційного ресурсу свідчить про постійне та значне зростання майбутньої ветеранської спільноти, що вимагає превентивного планування та подальшого масштабування реінтеграційних програм. Уряд України затвердив стратегію ветеранської політики до 2030 р. та план заходів до 2027 р. Документ передбачає, що громади повинні розробляти місцеві плани ветеранської політики, на які можна отримати субвенції для підтримки ветеранів, створення просторів та залучення фахівців. Міністерство ветеранів наголошує, що пріоритетом є не лише соціальна допомога, а й комплексний підхід до відновлення здоров'я та економічної самостійності ветеранів.

Водночас система освіти адаптується до реалій правового режиму воєнного стану, продовжуючи свою роботу. Дистанційне навчання стало загальноприйнятим стандартом майже в усіх регіонах, за винятком західних областей, де завдяки безпековій ситуації домінує очна або змішана форми. Примітно, що середня школа виявилася стійкішою до викликів війни порівняно з дошкільною освітою [134]. Ще у 2021 р. рівень охоплення освітою в Україні (від початкової до вищої) становив 79%, що поступалося середньому показнику країн ОЕСР (90%). Особливо гостро проблема стояла для підлітків старше 15 років (50,4%) та сільської місцевості, де доступ до початкової школи мали лише 40% дітей проти 71% у містах [135]. Основними бар'єрами були фінансові труднощі та логістичні проблеми. Ключовим викликом

залишалася якість освіти: попри значні бюджетні видатки (6% ВВП у 2018 р., що вище за показники США та Південної Кореї), результати тестування PISA з читання, математики та природничих наук були нижчими за середні по ОЕСР [124, с. 439]. Ситуацію додатково ускладнив перехід на «дистанційку» під час пандемії COVID-19 [29, с. 36]. На сході України через агресію РФ доступ до освіти був обмежений ще з 2014 р. – близько 229 000 дітей потребували гуманітарної підтримки в освітній сфері ще до лютого 2022 р. [136, с. 3]. Повномасштабна війна спричинила руйнування кожної сьомої школи: понад 3,5 тис. закладів пошкоджено, а близько 400 – знищено повністю. За оцінками Світового банку, на відновлення інфраструктури необхідно майже 14 млрд доларів [23, с. 81]. Згідно зі звітом МОН за 2024 р., 905 шкіл залишаються в окупації, найбільше – у Запорізькій (265), Луганській (252) та Херсонській (230) областях [220]».

Одним із ключових завдань для територіальних громад залишається облаштування шкіл укриттями. Станом на вересень 2024 р. приблизно 1800 українських шкіл все ще не мали власних укриттів, що змушує громади будувати спільні сховища для кількох закладів заради відновлення очного навчання [211]. Варто зазначити, що наприкінці 2022-2023 н.р. вже близько 75% шкіл були забезпечені укриттями, працюючи в очному або змішаному форматах [252]. Державне фінансування цього напряму демонструє стрімку динаміку: якщо у 2023 р. інвестовано 1,5 млрд грн (що дозволило підготувати 187 об'єктів), то у 2024 р. сума зросла до 7,5 млрд грн [252, 261]. У 2025 р. на модернізацію та будівництво сховищ передбачено 6,2 млрд грн [239]. Пріоритетними є військові ліцеї з контингентом понад 200 осіб та закладам, що є єдиними у громадах і які здатні забезпечити офлайн-навчання. Попри позитивну тенденцію, значна кількість шкіл досі залишається без належних укриттів, що є головним бар'єром для безпечного освітнього процесу.

Вагомим досягненням у забезпеченні освітніх прав громадян України, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, а також дієвим інструментом реінтеграції стало ухвалення у 2020 р. ВРУ (за ініціативи Президента В. Зеленського) ЗУ «Про внесення змін до ЗУ «Про вищу освіту» [152] щодо особливостей вступу до закладів вищої освіти осіб з тимчасово окупованих територій Автономної Республіки

Крим та міста Севастополя, Донецької та Луганської областей». Закон створює сприятливі умови та розширення квоти для вступу та навчання молоді з окупованих територій, що сприяє їхній інтеграції в українське суспільство та забезпечує їм можливість здобути якісну освіту. Надання можливості вступу без складання зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) є важливим кроком для забезпечення їхнього права на освіту.

Для кращого аналізу життєдіяльності громад у сучасних реаліях доцільно класифікувати територію України на зони відповідно до інтенсивності воєнних дій [75, с. 88]:

1. Громади фронтової зони: території, що безпосередньо межують із лінією бойового зіткнення;
2. Деокуповані громади: території, які перебували під окупацією або в зоні активних боїв, але наразі звільнені;
3. Тилові громади: території, де безпосередні бойові дії не ведуться.

Саме крізь призму такого розподілу розглянемо приклади спроможності та стійкості конкретних територіальних громад в умовах правового режиму воєнного стану. Це дозволить детальніше вивчити специфіку їхнього функціонування у кардинально різних безпекових умовах.

Центральний регіон. Дніпропетровська область, уникнувши окупації завдяки завчасному спорудженню оборонних рубежів, стала стратегічним опорним пунктом для всього Сходу України. Регіон трансформувався у ключовий медичний та логістичний вузол, що забезпечує стабільність прифронтових територій стала ключовим тилом для підтримки кількох оперативних напрямків. У гуманітарній сфері це виразилося в необхідності розв'язання питань, пов'язаних із внутрішньо переміщеними особами (ВПО), які масово прибували з Донецької та Харківської областей.

Соціальний захист населення, допомога ВПО та підтримка формувань ТРО стали основними напрямками роботи. У липні 2022 р. Дніпропетровська область очолила рейтинг регіонів за кількістю внутрішньо переміщених осіб, випередивши Львівську область. Чисельність переселенців в області перевищила 300 тисяч осіб,

серед яких понад 60 тисяч – діти та значна кількість людей похилого віку. Станом на 1 січня 2025 р. безпосередньо в місті Дніпрі офіційно зареєстровано 174 299 ВПО, однак фактична кількість, за оцінками, на 30-50% перевищувала офіційну. Окрім розміщення та забезпечення ВПО, область також активно займалася релокацією підприємств із зони бойових дій. До липня 2022 р. переїхало 18 підприємств, з яких дев'ять відновили роботу. Також 28 підприємств розмістили в області свої склади. Це сприяло відновленню економічної активності, яка вже за чотири місяці після початку повномасштабного вторгнення економічна та соціальна активність регіону практично відновилася, майже досягнувши показників довоєнного рівня. Таким чином, Дніпропетровська область, не маючи окупованих територій, стала потужним гуманітарним хабом, забезпечуючи підтримку на кількох напрямках фронту [75, с. 89].

Південний регіон. Окупація охопила 95% Херсонської, 60% територій Запорізької та 5% населених пунктів Миколаївської областей [75, с. 89]. Запобігання повному гуманітарному колапсу стало можливим завдяки зусиллям законної міської влади, яка навіть в умовах окупації забезпечила функціонування комунальних служб [119, с. 40]. Однак, виплата зарплат працівникам комунальних підприємств, шкіл та дитсадків стала серйозною проблемою. Україна продовжувала нараховувати зарплати та соціальні виплати на банківські картки, однак фактичне отримання готівки стало майже неможливим через цілеспрямовані дії окупантів щодо блокування української фінансової системи. Інформаційна блокада стала ще одним викликом [259]. Мобільний зв'язок переведено на російських операторів, а згодом з'явився і російський інтернет. Попри це, населення використовувало анонімайзери та VPN для обходу блокади, хоча рівень цифрової грамотності був недостатнім для ефективного використання цих інструментів, особливо серед старшого покоління та в сільській місцевості. Попри окупацію, загарбникам не вдалося швидко встановити контроль над Херсонською областю через масові проукраїнські протести населення, принциповий опір органів місцевої влади та активну діяльність партизанського руху [128]. Саботаж запровадження «рубльової зони», масова відмова педагогічних колективів від співпраці з окупаційними адміністраціями та високий рівень

самоорганізації населення для взаємодопомоги сформували вкрай несприятливе соціально-економічне середовище для загарбників [109]. Законно обрані органи місцевого самоврядування продовжували керувати життєдіяльністю громад, що значно наблизило деокупацію та сформувало необхідне підґрунтя для оперативної реінтеграції територій в єдиний український правовий, соціальний та культурний простір.

Західний регіон України, хоч і віддалені від активних бойових дій, зазнали значного впливу гуманітарних викликів, спричинених війною. Основним з них стало різке збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб. Західні області перетворилися на головні центри прийняття внутрішньо переміщених осіб уже в перші тижні повномасштабного вторгнення. Станом на 22 жовтня 2024 р. у регіоні зафіксовано значну концентрацію переселенців: Львівська область прийняла 207 893 особи, Закарпатська – 126 265, Івано-Франківська – 112 876, Чернівецька – 74 928, а Тернопільська – 67 557 осіб [30]. Це зумовило гостру потребу в оперативному розселенні ВПО, забезпеченні гідних побутових умов, а також створенні можливостей для їхнього працевлаштування та підприємницької діяльності. Таке демографічне навантаження суттєво збільшило видатки місцевих бюджетів на соціальну підтримку, харчування та проживання нових мешканців. Разом із тим, завдяки програмі релокації, станом на початок червня 2022 р. до безпечніших регіонів переміщено 601 підприємство, 390 з яких успішно відновили роботу [193]. Крім того, масовий приплив населення став стимулом для місцевої економіки: зростання попиту в сферах ритейлу, гостинності та громадського харчування забезпечило додаткові надходження до бюджетів громад. Як приклад, Закарпатська область за перше півріччя 2022 р. отримала на 282 млн грн більше до місцевих бюджетів, ніж за аналогічний період 2021 р. Показовим трендом стало стрімке подорожчання нерухомості внаслідок ажіотажного попиту, що особливо гостро проявилось у сегменті оренди житла (рис. 2.4.6.).

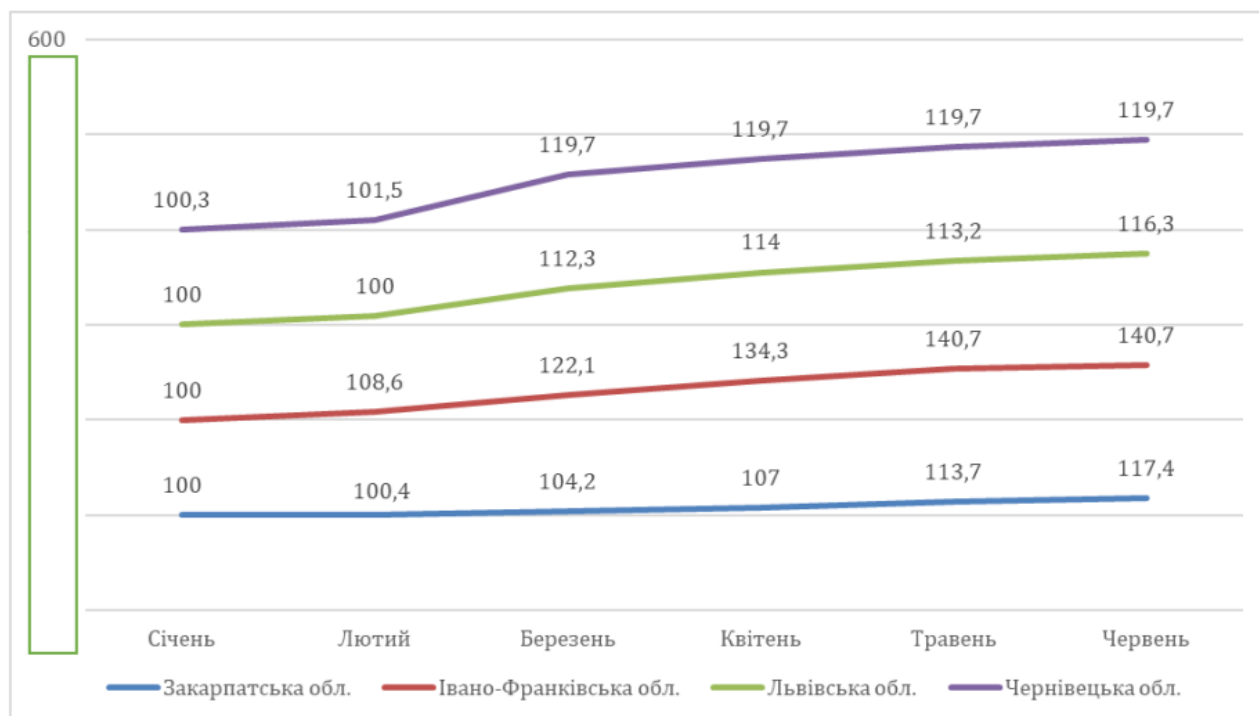

Рис. 2.4.6. Динаміка індексу цін на оренду житла в західних регіонах (I півріччя 2022 р.) [119 с. 54]

Офіційні показники, ймовірно, не відображають реального масштабу подорожчання через значну частку тіньового ринку оренди. Зокрема, за даними порталу «ЛУН», у травні 2022 р. відносно жовтня 2021 р. вартість оренди житла найстрімкіше зросла на Закарпатті (225%) та Буковині (156%), випередивши показники Івано-Франківської (128%) та Львівської (96%) областей [119, с. 54].

У 2024 р. ринок оренди житла в західних областях демонструє ознаки стабілізації, проте ціни залишаються значно вищими, ніж до початку повномасштабного вторгнення. Особливо це стосується Закарпатської області, де географія покупців нерухомості суттєво змінилася: понад половина з них – це ВПО або інвестори з інших регіонів України. Загалом, у 2024 р. вартість оренди житла в Україні найвідчутніше зросла у Чернівецькій, Івано-Франківській та Київській областях. Фактори, що впливають на ціни, залишаються незмінними: безпека регіону, попит з боку ВПО та інвесторів, а також загальна економічна ситуація в країні.

У зв'язку із високими цінами на оренду житла, і питання розселення ВПО було не розв'язане, держава знайшла шляхи для забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб. Одним із таких рішень стало розгортання мережі модульних

містечок. У Львівській області, зокрема, у Львові, збудовано три таких містечка, серед яких «Маріяполіс» у Стрийському парку, що складається з 80 модулів і забезпечує комфортні умови для проживання. Закарпатська область також активно приймала ВПО, розміщуючи їх у модульних містечках, збудованих у Мукачеві, Сваляві та селищі Середнє. Ці містечка стали тимчасовим домом переважно для жінок з дітьми, які приїхали з найбільш постраждалих регіонів України. У Чернівецькій області функціонують три модульні містечка, де проживають 235 ВПО, а також планується розширення можливостей для розміщення переселенців в інших громадах. Загалом, модульні містечка відіграли важливу роль у забезпеченні тимчасового житла для ВПО, надаючи не лише дах над головою, але й соціальну підтримку. Однак, важливо пам'ятати, що ці містечка є тимчасовим рішенням, і необхідно шукати довгострокові варіанти забезпечення житлом для ВПО. Модульні містечка, що виникли як оперативне рішення для розміщення внутрішньо переміщених осіб, зіткнулися з низкою проблем, які впливають на комфортність проживання та не бажання людей там селитися. По-перше, концепція тимчасовості, яка з часом перетворюється на постійність, створює відчуття невизначеності та негативно впливає на якість життя мешканців. Зношеність модулів, недостатність простору та проблеми з шумоізоляцією погіршують умови проживання. По-друге, проживання в ізольованих містечках сприяє соціальній ізоляції, позбавляючи людей можливості інтегруватися в нові громади. Крім того, відсутність належних укриттів під час повітряних тривог створює додаткову небезпеку, а тривале перебування в тимчасових умовах негативно впливає на психологічний стан мешканців. Недостатньо розвинена інфраструктура, віддаленість від соціальних послуг та стигматизація, пов'язана з проживанням у модульних містечках, також відіграють значну роль у небажанні людей там селитися. Ці фактори підкреслюють необхідність пошуку довгострокових рішень для забезпечення ВПО гідним житлом, яке б сприяло їхній інтеграції та відновленню нормального життя.

Загалом воєнний досвід засвідчив ефективність розширення компетенцій місцевого самоврядування через делегування державних повноважень. Громади підтвердили свою життєздатність, забезпечуючи надання послуг, підтримку армії та

стабільність у тилу. Територіальні громади стали фундаментальною ланкою національної стійкості, реалізуючи завдання з евакуації, розміщення населення, релокації бізнесу та збереження соціальної стабільності. У межах розбудови національної системи безпеки критично важливим є визначення регіональних загроз та розробка методів боротьби з ними за допомогою місцевих ресурсів [294, с. 22-37]. При цьому гуманітарний вплив війни залишається нерівномірним: потреби прифронтових громад кардинально відрізняються від запитів відносно безпечних регіонів. Аналіз діяльності органів місцевого самоврядування в умовах правового режиму воєнного стану підтверджує успішність реформи децентралізації влади. Вона стала одним із ключових факторів витривалості держави, довівши, що сильне самоврядування є основою стабільності та подальшого розвитку України.

Підбиваючи підсумки, відзначимо, що гуманітарна політика України в умовах повномасштабної війни потребує суттєвого перегляду і переосмислення. Необхідно чітко визначити пріоритети забезпечення національної безпеки, єдності суспільства, його консолідованості, стійкості, а саме головне визначити засоби згуртування українських громадян, які належать до різних етнічних груп, різних конфесій, різних політичних партій. Отже, єдиною спільною метою залишається незалежна демократична, безпечна непереможна ніким українська держава. Вимоги критично складного часу мають породжувати необхідні зміни в правовому полі нашої держави, на яке спирається наша гуманітарна політика. Для цього необхідно переглянути державні стратегії та концепції гуманітарної політики, здійснити їх глибоку системну ревізію за допомогою провідних експертів, лідерів громадянського суспільства, залучаючи до цих зусиль всі патріотичні сили та політичні партії в Україні. Тим більше потрібно зрозуміти, що ці завдання хоч і потребують уваги центральної державної влади, Президента України, Прем'єр-міністра України, Кабінету Міністрів України, профільних міністрів, але передусім, вони будуть здійснюватись і реалізовуватись на рівні територіальних громад, на рівні районів та областей.

Тому необхідні подальші кроки щодо модернізації та європеїзації гуманітарної політики у межах чітко визначених її нових цілей та завдань, спрямованої на забезпечення максимальної свободи, автономії, гнучкості та творчого підходу з боку

органів місцевого самоврядування. Зазначені вище питання повинні широко обговорюватись у фаховому середовищі, серед політичних експертів, науковців та фахівців із публічного управління та адміністрування, спираючись на допомогу наукових центрів і регіональних університетів, дослідницьких структур, аналітичних недержавних організацій. Відповідно, питання вдосконалення та реформування ТГ повинні вирішуватися невідкладно, ґрунтуючись на усвідомленні як наших здобутків і переваг, так і тих суттєвих загроз і викликів, безпрецедентних за своєю інтенсивністю і масштабами, які постали перед Українською державою і суспільством.

Висновки до розділу 2

Російська агресія проти України, що триває з 2014 р., спричинила масштабну гуманітарну кризу, яка набула критичних обсягів після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Інтенсивні бойові дії призвели до руйнації шляхів постачання базових товарів і послуг, змусивши мільйони людей шукати порятунку. Запровадження правового режиму воєнного стану зумовило необхідність гнучкої трансформації діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Першочерговим викликом стала потреба у своєчасній допомозі внутрішньо переміщеним особам (ВПО) – від екстреної підтримки на початку повномасштабної війни до подальшої адаптації та повної інтеграції в громади. Оскільки основний тягар розв’язання проблем ВПО локалізується на рівні громад, саме тут проявляються всі складнощі соціально-економічного перебування переміщених груп. Стратегічним пріоритетом гуманітарної спільноти має бути пошук довгострокових рішень, що дозволять ВПО відновити життя в безпеці та гідності. Це передбачає розбудову мереж консультаційної, юридичної та психологічної підтримки, а також ретельне планування ресурсів. Для місцевої влади критично важливо інтегрувати потреби ВПО у стратегії розвитку громад, підкріплюючи їх конкретними цільовими програмами з відповідним фінансуванням для забезпечення сталого процесу адаптації.

Окрім того, в умовах правового режиму воєнного стану особливої значущості набувається підтримка соціальної згуртованості та національної єдності. Важливими

елементами їх забезпечення стали заходи з інформаційної безпеки, протидії дезінформації та збереження української ідентичності. Важливо посилення координації між державними структурами, міжнародними організаціями та волонтерськими ініціативами для підвищення ефективності гуманітарної політики в умовах викликів правового режиму воєнного стану.

Подальший розвиток та зміцнення системи місцевого самоврядування є фундаментом для успішного відновлення країни та її сталого розвитку. Для ефективного розв'язання гуманітарних проблем необхідно врахувати наступні стратегічні рекомендації:

- розробка та затвердження Національної стратегії гуманітарного реагування, яка чітко розмежовуватиме ролі та функції між різними рівнями влади та міжнародними організаціями;
- розширення фінансової автономії громад шляхом збільшення частки місцевих податків та зборів, що залишаються в розпорядженні органів місцевого самоврядування;
- запровадження цільових субвенцій із державного бюджету для фінансування гуманітарних програм, адаптованих до специфічних потреб конкретних територіальних громад;
- активне залучення міжнародної фінансової та технічної допомоги для реалізації гуманітарних проєктів та оперативного відновлення критичної інфраструктури.

Реалізація цих кроків дозволить суттєво підвищити стійкість на місцевому рівні, покращити якість гуманітарної політики та створити міцне підґрунтя для комплексної відбудови України у післявоєнний період.

РОЗДІЛ 3

ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. Моделі децентралізації влади в державах-членах ЄС

Децентралізація влади виступає важливою умовою для демократизації влади та суспільства. Серед ключових аргументів на підтримку впровадження децентралізаційних реформ варто виокремити їхню здатність підвищувати результативність діяльності як центральних, так і місцевих органів влади, а також формувати підґрунтя для економічного розвитку. Взаємодія між органами місцевого самоврядування та державної виконавчої влади перебуває у тісному зв'язку з процесами деконцентрації та децентралізації влади. Результативність функціонування системи місцевого самоврядування визначається балансом між деконцентрацією та децентралізацією влади, а також розподілом функцій і повноважень органів влади відповідно до їхніх функціональних і галузевих характеристик [13, с. 23]. Варто зазначити, що адміністративна децентралізація влади передбачає передачу частини функцій та ресурсів від державних органів до органів місцевого самоврядування. Це сприяє посиленню прав і повноважень адміністративно-територіальних одиниць, водночас зменшуючи обсяг прав і повноважень відповідних центральних органів влади. Метою цього процесу є вдосконалення та систематизація управління суспільно значущими завданнями, а також забезпечення максимальної ефективності їх реалізації на регіональному та місцевому рівнях.

Децентралізація – це процес адміністративної децентралізації у вертикалі державної влади, в результаті якого створюється спеціальна структура місцевого самоврядування, наділена повноваженнями здійснювати адміністративні обов'язки виконавчої влади. Іноді її розглядають як форму децентралізації, а іноді – як різновид централізації, оскільки територіальні органи державної влади залишаються під контролем центральних органів влади.

У сучасному світі функціонують кілька різних моделей, які істотно розрізняються за підходами до формування органів місцевого самоврядування, специфікою їхньої взаємодії з державними установами, а також за формами співпраці між представницькими та виконавчими структурами в системі місцевого управління.

«Англо-американська (англосаксонська) модель» характеризується тим, що на всіх субнаціональних рівнях діють органи місцевого самоврядування, водночас місцеві органи виконавчої влади загальної компетенції не формуються. Ця модель зазвичай притаманна федеративним державам, що в умовах війни з росією є небажаним для України. Вона характеризується високим рівнем автономії місцевого самоврядування, виборними органами, державним управлінням та відсутністю інституту спеціального державного уповноваженого з нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування [31, с. 54].

«Континентально-європейська (романо-германська) система» базується на принципі поєднання місцевого самоврядування з державним управлінням, що є типовим для більшості держав континентальної Європи. У цій системі існує певна ієрархія управлінських структур, де місцеве самоврядування виступає як складова частина державного управління. Місцеве самоврядування має обмежену автономію, а на місцях діють спеціально уповноважені державні представники, які контролюють дії органів місцевого самоврядування. В Україні подібна система функціонує з певними особливостями. У цій моделі на окремих рівнях місцевого самоврядування виборні органи здатні здійснювати повноваження як органів муніципальної влади, так і представників державної адміністрації [31, с. 55].

«Іберійська модель» ґрунтується на тому, що управління на всіх субнаціональних рівнях здійснюють виборні органи місцевого самоврядування – ради – разом із відповідними очільниками місцевої влади (мерами, префектами, алькальдами тощо). Ці посадові особи очолюють відповідні ради і, водночас, визнаються центральним урядом через представників адміністративно-територіальних одиниць. Ця модель була реалізована в Бразилії, Португалії, Мексиці та Іспанії, але з певними особливостями. Поєднання посад голови ради та керівника

місцевої адміністрації в межах єдиної інституції гарантує їхню легітимність як з боку місцевої громади, так і з боку центральної влади [31, с. 57].

Отже, у сучасних європейських державах виокремлюють три основні моделі місцевого самоврядування: англосаксонську, континентальну та змішану [31, с. 60]. Однак навіть у межах однієї з цих моделей відносини між центральною та місцевою владою мають власні характерні риси, які визначаються не лише історичними, національними чи релігійними факторами, але й особливостями законодавчої бази. Попри різноманіття моделей місцевого самоврядування та наявність національних особливостей у розмежуванні повноважень між місцевими й центральними органами влади, можна виокремити спільні риси, що характеризують процеси децентралізації влади в європейських країнах. Сприяння демократизації через розвиток місцевого самоврядування, ефективніше розв'язання питань місцевого значення, забезпечення свободи на місцевому й регіональному рівнях, підтримка культурного, мовного та етнічного різноманіття, а також економічна конкуренція між територіальними й регіональними спільнотами [31 с. 61].

У межах нашого дослідження доцільно звернутися до аналізу європейського досвіду. Насамперед розглянемо *країни з успішною практикою децентралізації влади*, які можуть бути показовими для України, зокрема Італію та Польщу.

Італія майже завершила процес реформи децентралізації влади, створивши трирівневу адміністративну систему: регіони – провінції – муніципалітети [139, с. 685]. Регіон є найбільшою одиницею місцевого самоврядування в країні. Загалом існує 20 регіонів, які мають важливі повноваження, такі як прийняття регіональних та адміністративних законів, право ініціювати законодавство на національному рівні, право ініціювати референдуми та призначати трьох представників для участі у президентських виборах [139, с. 686]. Керівним органом регіону є регіональна рада, яка обирається шляхом загального голосування за пропорційною системою в один тур. Виконавчим органом ради є Регіональний комітет, президент якої обирається з числа членів ради. Кожен регіон має повноваження у сферах освіти, охорони здоров'я, транспортної інфраструктури, цивільної авіації, територіального планування й розвитку, а також надання адміністративних послуг для промисловості

та бізнесу. Фінансування цих галузей здійснюється за рахунок регіональних бюджетів. Крім того, регіони мають можливість брати участь у програмах та проєктах ЄС, відповідно до своїх інтересів і повноважень. Для ефективної реалізації цих ініціатив регіони отримують необхідні ресурси, які складаються з власних надходжень (зокрема, податків та інших доходів, обсяг і кількість яких визначає регіональна рада) та коштів, які вона рівномірно розподіляється з державних фондів для підтримки економічного розвитку та усунення економічних і соціальних дисбалансів [139, с. 686]. Середньою ланкою територіальної організації Італії є провінція, яких налічується 110 [139, с. 687]. До ключових управлінських повноважень провінційного рівня належать підтримка й розвиток громадського транспорту, управління інфраструктурою середньої освіти, стимулювання економічного зростання (зокрема через діяльність центрів зайнятості), надання соціальних послуг, а також розвиток культури, туризму й спорту. Одним із пріоритетних завдань провінційного рівня є сприяння розвитку співробітництва й партнерських відносин між комунами. Система управління провінцією включає президента та раду, які обираються шляхом прямих виборів за пропорційною виборчою системою строком на п'ять років. Президент має право призначати членів «уряду» (giunta) [139, с. 687]. До основних функцій комуни належать адміністрування та стягнення місцевих податків, забезпечення охорони здоров'я, початкової й середньої освіти, організація громадського транспорту, надання соціальних послуг на місцевому рівні, регулювання діяльності місцевої поліції, ліцензування торговельної діяльності, збір і утилізація відходів, розвиток місцевої транспортної інфраструктури та вуличного освітлення, а також забезпечення соціального житла. Система управління комунами передбачає наявність мера та ради, які обираються шляхом прямих виборів. Виборчий механізм залежить від чисельності населення: у комунах із кількістю мешканців до 15 000 осіб мер і рада обираються простою більшістю голосів, при цьому політична сила, що отримала найбільшу підтримку, здобуває дві третини місць у раді [107, с. 157]. В інших випадках застосовується система пропорційного представництва з другим туром голосування, якщо в першому турі голосування не вдається набрати абсолютну більшість голосів. Другий тур

голосування проводиться, якщо абсолютної більшості не було досягнуто в першому турі голосування. Строк повноважень міських голів та муніципальних рад становить п'ять років. У разі відставки мера проводяться вибори мера та відповідної ради. Мер відповідає за реєстрацію народжень, смертей, шлюбів та імміграції, підтримання громадського порядку і може видавати спеціальні розпорядження у сфері охорони здоров'я, містобудування та місцевого самоврядування в надзвичайних ситуаціях [41]. Місцеві органи влади Італії мають право встановлювати місцеві податки та збори, які є важливим джерелом фінансування для задоволення потреб територіальних громад. Італійська система місцевого оподаткування відзначається значним різноманіттям: до прямих податків належать податки на нерухоме та рухоме майно, податки на власників транспортних засобів, професійні та екологічні податки; податки на доходи, такі як прибутковий податок і податок на прибуток підприємств; податки на спадщину та дарування; непрямі податки включають податки з роздрібних продажів, податок на продаж алкогольних напоїв, податок на споживання електроенергії та газу, акцизи на бензин, тютюнові вироби та алкогольні напої; а також збори та мита. Досвід впровадження італійської адміністративної моделі виявився успішним і сприяв більш ефективному використанню бюджетних ресурсів, підвищенню якості державних послуг та зростанню економічної активності на регіональному та місцевому рівнях [41].

Найближчим до потреб України є досвід децентралізації влади в Польщі викликана широкомасштабною соціально-економічною лібералізацією через впровадження ринкових реформ. Головними цілями було забезпечити максимальну автономію кожного регіону та сформувати ефективні та прозорі політичні, економічні й громадянські інститути. Процес децентралізації влади в Польщі проходив кілька етапів. Першим із них стало створення гмін (регіональних громад), які виконували функції аналогічні повітам або воєводствам. У 1999 р. замість попередніх 49 воєводств утворено 16 нових, що призвело до перерозподілу повноважень між центральними та місцевими органами влади [41].

Після проведених реформ децентралізації влади структура виконавчої влади в Польщі має таку ієрархію: воєводство – повіт – гміна. Органом, що здійснює

виконавчу владу, є воєводське управління. Представницька влада представлена воєводським сеймиком, який обирається на чотирирічний термін. У повіті виконавчу владу здійснюють керівники повітових служб та інспекційних органів, діяльність яких організовується адміністрацією повіту під керівництвом старости. Представницьким органом повіту є рада, яка обирається на чотирирічний термін. У гмінах виконавчу владу здійснює адміністративна рада під керівництвом вуйта (село), бурмістра (селище) або мера (місто). Представницьким органом гміни є рада, яка також обирається на чотирирічний термін [41]. Адміністративно-територіальна реформа призвела до зменшення кількості публічних службовців, що, в свою чергу, спричинило зниження бюджетних витрат на управлінські потреби. У результаті близько 40% надходжень від податку на доходи фізичних осіб, майже 7% надходжень від податку на прибуток підприємств та 100% надходжень від податку на нерухоме майно формуються у місцевих бюджетах [107, с. 157].

Особливістю цієї реформи в Польщі стало те, що вона передбачала співпрацю між регіонами через створення вільних економічних зон та взаємодопомогу в умовах бюджетного профіциту і дефіциту. Окрім того, реформа забезпечила відокремлення влади від бізнесу, гарантуючи громадянам право на вільну та прибуткову підприємницьку діяльність. Вона також визначила чіткий розподіл функцій і повноважень між державними та місцевими органами влади, зосередивши ключові компетенції – регіональний економічний розвиток, управління бюджетними коштами та комунальною власністю, самостійне фінансове управління, наближення систем надання послуг до населення – та фінансові ресурси на рівні гмін. Усі ці зміни позитивно вплинули на умови життя місцевого населення та суттєво підвищили інвестиційну привабливість країни у порівнянні з іншими державами Східної Європи. [107, с. 158].

Важливо зазначити, що частка податків і дотацій розраховується автоматично за встановленою формулою. Загальна дотація фінансується за рахунок частки доходів державного бюджету та внесків заможних місцевих органів влади. Основними складовими фонду є: базова загальна дотація (що включає 4% резерву, дотацію вирівнювання та дотацію для покриття поточних витрат), освітня дотація

(розподіляється за формулою, яка застосовує 21 фактор) та дотація за покриття втрат, спричинених рішеннями центрального уряду [107, с. 159]. Інвестиційна дотація класифікується як прийнятна дотація і розподіляється кожному воєводству, як розподіляються воєводами, які, в свою чергу, розподіляють їх до гмін. Зазвичай вони компенсують до 50% інвестиційних витрат у заздалегідь узгоджених сферах. Загальна субвенція для повітів і воєводств не є фіксованою і визначається законом про бюджет і складається з трьох частин: освіта, дорожній сектор (за формулою) і на вирівнювання (отримують всі повіти та воєводства, за винятком найбагатших з кожної групи) [41].

Розглянемо *країни з подібними до України проблемами*, де можна вивчити їхні помилки та уникнути їх (Латвія, Румунія).

Децентралізація влади в Латвії здійснювалася у трьох основних сферах: юридичній, адміністративно-територіальній та фінансальній, і була завершена у 2009 р. Кожна з цих сфер змінювалась окремо, і не існувало єдиного механізму координації для їх реалізації. Юридичну реформу розпочато з прийняттям у 1994 р. ЗУ «Про місцеве самоврядування», який визначив природу місцевого самоврядування, його основні права та обов'язки, а також фінансову основу. Зміст адміністративно-територіальної реформи визначався невеликим розміром країни та нерівномірністю розвитку регіонів. Основною метою реформи було створення адміністративних територій з місцевим та територіальним самоврядуванням, здатних до економічного розвитку та надання якісних послуг населенню [280].

Основними причинами значних труднощів у здійсненні реформ у цій сфері були небажання малих громад об'єднуватися та помилки держави у встановленні чітких правил, критеріїв та процедур об'єднання, що призвело до неспроможності новостворених громад виконувати функції, покладені на них державою. У 1995-1998 рр. проведені фінансові реформи відповідно до законів «Про бюджет місцевого самоврядування» та «Про вирівнювання фінансової забезпеченості місцевого самоврядування». Внаслідок цих реформ основними джерелами доходів місцевих бюджетів Латвії стали податкові надходження, трансферти з державного бюджету, місцеві податки, взаєморозрахунки між органами місцевого самоврядування та плата

за надані послуги. Найбільшу частку в структурі доходів займають податок на доходи фізичних осіб (розподіляється між державним та місцевими бюджетами) та податок на нерухомість (розраховується на основі земельно-кадастрової вартості). Бюджетне вирівнювання запроваджене ще з 1996 р., проте повної фіскальної збалансованості вдалося досягти лише частково [234, с. 32]. Реформа адміністративно-територіального устрою в Латвії надала місцевій владі ширші повноваження для вирішення актуальних проблем та зміцнила її вплив на економічний розвиток регіонів.

Реформа децентралізації влади впроваджена в Румунії у 2005-2008 рр. і з того часу зазнала значних змін. Її головна мета залишається незмінною: забезпечити необхідні ресурси для ефективного виконання своїх повноважень і обов'язків та задоволення потреб громадян. Фіскальна децентралізація влади надає місцевим органам влади повноваження витратити кошти, прогнозувати і затверджувати місцеві бюджети та адмініструвати податки і збори. Адміністративно-територіальний устрій Румунії має дворівневу структуру: на базовому рівні місцевого самоврядування знаходяться муніципалітети, а на вищому – округи. У муніципалітетах влада представлена обраним примаром та радою, тоді як в округах функціонує рада округу під керівництвом голови. Представником держави в окрузі є префект.

Функції та повноваження органів місцевого самоврядування охоплюють надання адміністративних послуг, зокрема реєстрацію державної та приватної власності; управління регіональною інфраструктурою, включно з дорожньою мережею, об'єктами культури, системами водопостачання та водовідведення; організацію діяльності медичних закладів регіонального рівня, системи реєстрації населення та місцевого громадського транспорту; розвиток територіального та містобудівного планування; надання соціальних послуг для дітей, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та постраждалих від гендерного насильства; забезпечення вуличного освітлення, санітарного контролю та запобігання надзвичайним ситуаціям. Функції та повноваження окружних органів влади включають управління регіональними аеропортами та державним майном округу; координацію діяльності об'єктів культури, медичних закладів і спеціалізованих навчальних установ; надання

соціальної допомоги жертвам сексуального насильства, соціальних послуг для дітей, осіб похилого віку та осіб з інвалідністю; управління інфраструктурними мережами; а також забезпечення надання медичних та соціальних послуг [107, с. 158].

Для виконання своїх повноважень адміністративно-територіальні одиниці можуть створювати асоціації, спрямовані на розвиток громад. У Румунії впроваджено концепцію асиметричної децентралізації влади, що дозволяє центральним органам державного управління застосовувати диференційований підхід до місцевих органів влади з урахуванням їхньої адміністративної спроможності ефективно виконувати делеговані повноваження. У випадку, якщо центральний уряд вважає, що певний муніципальний орган не здатний виконати свої завдання, відповідні децентралізовані повноваження передаються округу на рівень ради.

Країни з оригінальними моделями децентралізації влади, які можуть запропонувати нові ідеї для реформ в Україні (Франція, Фінляндія, Німеччина).

Реформи у Франції включали, зокрема, розширення субнаціональної автономії, скорочення повноважень центрального уряду, послаблення впливу префектур і запровадження автономних регіональних рівнів. Адміністративна децентралізація влади в Румунії розпочалася в 1982 р., коли повноваження префектур були передані муніципалітетам, які делегували бізнесу право надавати населенню послуги, переважно в комунальній сфері. Того ж року прийнято закон про права і свободи громад, префектур і комун, що встановив основи функціонування місцевих громад та делегував державі певні повноваження. Закон запровадив такі нововведення: скасування наглядових функцій префекта, які були передані адміністративному суду та регіональній рахунковій палаті; надання регіону статусу повноправної територіальної громади (до цього територіальними громадами вважалися лише департаменти та комуни); передачу виконавчих повноважень від префекта голові представницької асамблеї; а в департаментах і регіонах виконавча влада від представника держави (префекта) була передана відповідним радам територіальних громад. Франція, яка раніше була однією з найбільш централізованих держав Європи, нині налічує близько 36 тисяч самоврядних одиниць (комун) і посідає п'яте місце у світі за економічним потенціалом. У 2002 р. країна ухвалила закон, що передбачає

створення агломерацій – об'єднань комун, заснованих на їхній кооперації. Цей процес адміністративно-територіального реформування розпочався у 2011 р. З одного боку, вони допомагають вирішувати проблеми району, з іншого – економлять державні ресурси, створюють умови для самодостатніх регіональних доходів і сприяють регіональному саморозвитку. Франція запровадила новий рівень адміністративно-територіального устрою — об'єднання комун із власною регіональною юрисдикцією, представницькими та виконавчими органами й окремими бюджетами. Вони поділяються на три типи: міські об'єднання (агломерації до 500 000 мешканців), міські та приміські об'єднання (понад 50 000 мешканців) та об'єднання комун для сільських територій [107, с.158]. Муніципальні об'єднання створюють орган, що представляє муніципалітети (муніципальну раду), члени якої обираються комунальною радою. Міжмуніципальна рада має важливі повноваження у сфері міського планування, громадського транспорту, збору та переробки відходів, каналізації та водопостачання, міських доріг (крім доріг у містечках), будівництва шкіл, розвитку та створення промислових зон і виділення земельних ділянок для цих цілей. Префект, який представляє державу, ініціює створення нових об'єднань комун і створює умови для обговорень, але його повноваження поступово переходять до об'єднань комун, особливо в питаннях правоохоронної діяльності.

Адміністративно-територіальний устрій Франції складається з комун, кантонів, округів, департаментів і регіонів. Кантон і округ – це територіальні одиниці, що існують без власних органів влади та здійснюють адміністративні функції в межах системи центрального управління [100, с. 196]. У країні існує трирівнева система місцевого управління: комуни, департаменти та регіони. Основним рівнем є комуна, де публічна влада представлена органами місцевого самоврядування, такими як муніципальна рада та мер. Департамент має представницький орган у вигляді генеральної ради, а державна влада на цьому рівні місцевого самоврядування здійснюється через державну адміністрацію [83, с. 197].

У Фінляндії також проведено реформу, спрямовану на зміцнення муніципального рівня, що включала добровільні об'єднання (з 450 до 320 зменшилася кількість муніципалітетів). Порівняно з іншими північними країнами, фінські

муніципалітети більші, ніж в Ісландії та Норвегії, але все ж менші, ніж у Данії (середнє населення понад 50 000) та Швеції (30 000). Середній розмір муніципалітету близько 17 000 мешканців, при цьому майже половина громад налічує менше 6 000 осіб. Така структура формування громад зумовлена місцевими особливостями та розташуванням населених пунктів. Відносно невеликий розмір багатьох населених пунктів унеможливорює виконання населеним пунктом широкого спектру функцій самотужки. Проте багато послуг у Фінляндії надаються на місцевому рівні завдяки механізмам міжмуніципального співробітництва. Наприклад, наразі існує 162 об'єднані медичні центри, які обслуговують кілька менших муніципалітетів, а спеціалізовану медичну допомогу надають медичні округи, якими керують об'єднані муніципальні ради. Співпраця також відбувається в таких сферах, як освіта, управління відходами та водопостачання. Основна модель міжмуніципального співробітництва – «муніципалітет-господар», коли один муніципалітет на договірних засадах надає послуги та освітні функції для групи інших муніципалітетів.

На муніципальному рівні у Фінляндії фінансування зосереджене на освіті (середня та професійно-технічна освіта, професійна підготовка), культурі, охороні здоров'я (первинна, спеціалізована та стоматологічна допомога, профілактика, розвиток здорового середовища), соціальному забезпеченні (для людей похилого віку та осіб з інвалідністю, догляд за дітьми) та регіональному плануванні (землекористування, водопостачання, енергетика, поводження з відходами, розвиток інфраструктури, охорона навколишнього середовища, пожежно-рятувальні служби). Участь у міжмуніципальному співробітництві визначається також чисельністю населення [107, с.158].

Німеччина – федеративна республіка, де місцеве самоврядування є ключовим елементом державного устрою та належить до компетенції федеральних земель. Правові засади функціонування місцевого самоврядування визначаються законами окремих федеральних земель, оскільки кожна федеральна земля має право визначати це питання самостійно [107, с.159].

Отже, досвід децентралізації влади в європейських країнах унікальний і відображає особливості національного розвитку кожної держави. Тож доцільно

впроваджувати реформи децентралізації влади з урахуванням загальних цілей і тенденцій розвитку у країні та специфіки її економічного і політичного розвитку, а не прямо посилатися на європейський досвід.

Отже, проаналізувавши європейський досвід, можна дійти висновку, що кожна країна має свої унікальні особливості. Для України, враховуючи її історичний контекст, політичну ситуацію та соціокультурні особливості, найбільш прийнятною моделлю є комбінація елементів континентальної та іберійської моделей.

Континентальна модель з її акцентом на поєднанні місцевого самоврядування та державного управління є близькою до української системи, тому що передбачає чітку ієрархію управлінських структур та контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування з боку держави, що є важливим для забезпечення єдності та стабільності в умовах війни.

Іберійська модель, з її виборними представницькими органами місцевого самоврядування (радами) та головами місцевого самоврядування (мерами), які очолюють відповідні ради та визнаються центральним урядом, може сприяти підвищенню легітимності місцевої влади в очах населення та зміцненню зв'язку між місцевими громадами та центральними органами влади.

Поєднання цих двох моделей дозволить створити в Україні ефективну та збалансовану систему місцевого самоврядування, яка буде враховувати як необхідність забезпечення єдності та контролю з боку держави, так і важливість забезпечення участі громадян у місцевому управлінні та підвищення відповідальності місцевої влади перед громадою.

Децентралізація влади є ключовим елементом у процесі демократизації та трансформації суспільства та сприяє переходу до системи управління, заснованої на індивідуальній та громадській ініціативі та відповідальності. Децентралізація влади призводить до змін в адміністративній, політичній, бюджетній, фінансовій та соціальній сферах, сприяючи розвитку людського потенціалу, підвищенню підзвітності влади, покращенню якості державних і місцевих послуг, соціальній інтеграції та вирішенню економічних, правових, політичних і етнічних проблем. Очікуваним результатом є створення розвиненої демократичної держави з

самодостатнім місцевим самоврядуванням, здатним ефективно вирішувати місцеві проблеми, надавати широкий спектр публічних послуг та забезпечувати ефективну взаємодію адміністративних органів усіх рівнів у сфері охорони громадського правопорядку.

3.2. Європеїзація гуманітарної політики України в умовах правового режиму воєнного стану

Нова фаза війни між росією та Україною, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., поставила Україну в вкрай складну безпекову, соціальну та політичну ситуацію. Понад 20 відсотків території держави окуповані росією, суттєво зруйнована економіка України, її діяльність переведено на переважно військові рейки та питання забезпечення безпеки стало найголовнішим для нашої держави, суспільства і громадян. У таких умовах виникає важливе з наукової та практичної точки запитання: «Якою має бути гуманітарна політика нашої держави, щоб вона була спроможна забезпечити єднання нашого суспільства, мобілізацію його матеріальних і моральних ресурсів, стійкість та переконливу перемогу над ворогом?». Виникає потреба вивчення гуманітарної політики як з точки зору тих завдань і викликів, що повстали на загальнодержавному рівні, так і пошуку відповідей на них на місцевому рівні. Дуже важливо також враховувати контекст євроінтеграційних процесів України, які перейшли на якісно новий щабель із моменту визнання нашої країни кандидатом на вступ до ЄС. Це визнання накладає на нас додаткові зобов'язання, визначає чіткі напрямки нашого руху до імплементації права і політичних практик ЄС. Разом з цим, надає Україні додаткові можливості для здійснення назрілих і невідкладних реформ у сфері державної гуманітарної політики, становить незамінний ресурс стійкості у боротьбі з російськими загарбниками. Вивчення актуальних проблем трансформації та реформування гуманітарної політики в умовах повномасштабної війни у контексті набуття Україною статусу кандидату та відкриття перемовин для вступу до ЄС науковцями ще тільки перебуває в процесі становлення. Передусім, треба відзначити, що внутрішня політика України перебуває в активному процесі сек'юритизації, коли на перше місце виходять проблеми забезпечення зовнішньої та внутрішньої безпеки,

завдання відсічі ворогу і його військовим та іншим загрозливим операціям. Це стосується широкого спектра політичних дій росії, її підривної діяльності та не тільки у вигляді використання фейкових ДНР і ЛНР і прямих агентів впливу, але і також масштабної інформаційної війни проти українського суспільства, проти українських громадян, яка покликана посіяти зневіру, паніку і відчай серед наших громадян. Тому сек'юритизація внутрішньої та зовнішньої політики України стає домінантною тенденцією. В умовах правового режиму воєнного стану відбувається помітне зменшення можливостей для повноцінного функціонування інструментів політичного плюралізму, демократії тощо. Спостерігаємо, що доступ до джерел інформації суттєво обмежується державними органами влади, при чому інколи обмежується в достатньо свавільній формі: згадаємо про випадок з діями проти «Прямого» та «П'ятого» каналів і т.д. [54]. Водночас певні жорсткі заходи із забезпечення внутрішньої згуртованості та відсічі зусиллям ворога виправдані й необхідні. Вони лише повинні бути ретельно продумані, спиратися на відповідну правову основу, зрозумілими суспільству і не виходити за межі необхідного й доцільного. Першим із чергових завдань потреба забезпечення національної консолідації українського суспільства і визначення засобів його досягнення. Як бачимо, переважна реакція українців на війну – це реакція етнонаціональної згуртованості і відповідної мобілізації. Тобто, українські символи, пісні, фольклор, героїчні постаті, героїка минулого, все це сьогодні виходить на перший план з тим, щоб надати суспільству гідні приклади, що надихають та мотивують до стійкості та переможної боротьби за власну майбутність. Разом із цим, в умовах війни можна відзначити певне, а часом і значне падіння рівня толерантності людей, тому що довготривалий стрес, фрустрація, загрози фізичного знищення, моральне приниження, які відкрили картини окупації міст Бучі, Ірпеня, Ізюма та багатьох інших тимчасово окупованих наших населених пунктів вкрай негативно впливають на психіку та настрої українців [1, 22, 66]. Триває окупація на сході та півдні України, що все разом не сприяє раціональним і виваженим реакціям з боку і окремих громадян, і суспільства в цілому на загрози війни, яка триває далі.

Ясна річ, коли вести мову про довгострокову перспективу, то необхідно розуміти і усвідомлювати, що етнонаціональні ресурси мобілізації, прояви етнічного націоналізму надзвичайно дієві та швидко активізуються. Але вони частково вже, а в тривалішій перспективі та більш суттєво можуть увійти у суперечність із потребами формування сучасної української політичної нації, де б всі громадяни, як українського походження, так і представники етнічних меншин відчували себе рівними, потрібними, шанованими в нашій державі. А їх внесок, який вони роблять у спільні справи, як фінансово-економічний, так і тим більше, і найдорожчий внесок – своїм здоров'ям і життям, перебуваючи на захисті нашої держави, був належно пошанований [125]. Тому в цій сфері гуманітарної політики також є чимало важливих питань, які потребують уважного вивчення, дискусій і наукових пропозицій до їх розв'язання.

Все більше потребують вирішення гострі соціальні питання, а саме питання турботи про мільйони переміщених осіб і наших мігрантів, частина з яких планує повернутися в Україну, а частина, напевно, можливо й ніколи. Перед Україною постали жорсткі виклики в освітній сфері: швидко міняються умови навчання, зміст освітніх програм, форми та засоби навчання в дошкільній та шкільній освіті, перед вищою освітою, вищою освітою та професійній післядипломній освіті тощо [118]. З'являються нові питання щодо адекватної культурної політики, тому що в цей час ми переживаємо глибоку, болісну і далеку від завершеності переоцінку цінностей. На перше місце виходить цінність людського життя, цінність особистої свободи і державної незалежності. І, відповідним чином, культурна політика у нашій державі також потребує суттєвих змін і всебічного її переосмислення. При цьому не можливо ігнорувати наявність певних ексцесів, коли разом з відразою до радянщини і російської шовіністичної культури, ставиться під сумнів і ті надбання, які, власне кажучи, зроблені і українцями у формуванні того культурного простору, який існував століттями на наших теренах. І особливе значення при цьому мають інформаційні аспекти гуманітарної політики, яка повинна спиратися на чіткі, прозорі та ясно сформульовані цілі, завдання, має бути забезпеченою повсякденною вертикальною і горизонтальною багаторівневою комунікацією органів влади з громадянами, з

громадськими організаціями, політичними партіями тощо [94]. А щодо цієї комунікації, її безперервності, плюралістичності, її консолідаційного потенціалу також можна спостерігати й констатувати певні проблеми. Вона виглядає доволі диспропорційно сконцентрованою на особистості Президента України В. Зеленського та окремих представників його Офісу, аніж на медійній присутності очільників ВРУ, КМУ, не кажучи вже про лідерів парламентських партій.

Отже, якщо вести мову про здобутки в політиці формування національної стійкості з початку нового періоду російсько-української війни, то необхідно відзначити провал плану бліцкригу, плану блискавичного захоплення Києва і руйнації української державності. Більш того, певний оптимізм посилюють успішні контрнаступальні дії ЗСУ. Але ці успіхи ще не означають, що ресурси нашої національної стійкості є нескінченні і вони не потребують їх постійного оновлення і потужного підживлення. А разом з тим, не варто приховувати, що державна гуманітарна політика в умовах правового режиму воєнного стану, небачених досі безпекових загроз, не є пріоритетною у провідних політиків України [226]. Тут потрібний об'єктивний аналіз наявних проблем і на його основі вироблення пропозицій щодо належного розв'язання численних питань, які виявили хід воєнних дій і суворі обставини воєнного часу.

Важливу роль відіграє безпрецедентна міжнародна підтримка України, зокрема у сфері гуманітарної політики. З березня 2022 р. 45 із 57 держав-учасниць Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), включно з Україною, застосували «московський механізм» ОБСЄ щодо російської агресії. «Московський механізм» – неофіційна процедура ОБСЄ, яка дозволяє проводити короткострокові міжнародні місії для встановлення фактів та вирішення конкретних проблем із правами людини у регіоні ОБСЄ. Назва механізму походить від міста Москви, де у 1991 р. на Нараді з безпеки та співробітництва в Європі він був ухвалений. Згідно з рішенням держав-учасниць ОБСЄ, «московський механізм» забезпечує розслідування та притягнення до відповідальності випадків агресії РФ та війни, підтримуваної Білоруссю, на території та в територіальних водах України. В межах міжнародно визнаних кордонів і територіальних вод України, агресія РФ та підтримувана нею війна, були створені

для розслідування порушень прав людини та гуманітарних наслідків війни для українського народу. Зокрема, Міжнародна група експертів має встановити факти та обставини можливих порушень зобов'язань у межах ОБСЄ, порушень і зловживань міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом, а також воєнних злочинів і злочинів проти людяності, включно з навмисними та невивірковими атаками на цивільне населення та цивільну інфраструктуру [43, с. 120].

Порушення громадянських прав і свобод у війні РФ проти України потребує якнайшвидшої правової та політичної оцінки. Для цього слід терміново позбавити РФ права вето в Раді Безпеки ООН. Стаття 24 Статуту ООН покладає на Раду Безпеки відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки, тоді як постійний член, що є державою-агресором, може накладати вето на будь-які заходи проти себе. РФ вже демонструвала це у 2008 р. (щодо Південної Осетії), у 2014 р. (щодо тимчасово окупованого Криму), у 2018 р. (щодо розслідування можливої хімічної атаки в Сирії) та у 2022 р., коли наклала вето на резолюцію Ради Безпеки, що засуджувала її дії в Україні та закликала до негайного припинення застосування сили й виведення військ. Проте відповідних кроків з боку міжнародного співтовариства досі не вжито [43, с. 122].

Процес європеїзації гуманітарної політики України в умовах правового режиму воєнного стану характеризується інтенсивною імплементацією європейських стандартів захисту прав людини та адаптацією національної системи соціального забезпечення до вимог *acquis communautaire*. Важливим правовим підґрунтям цього процесу в Європейському Союзі стало застосування Директиви 2001/55/ЄС, яка встановлює мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переселенців [76, с.121]. Знаковою подією стало 4 березня 2022 р., коли Рада ЄС ухвалила рішення про активацію механізму тимчасового захисту для українських біженців. Цей крок набув історичного значення, адже став першим випадком практичного застосування положень Директиви з моменту її створення. Цей інструмент докорінно змінив парадигму гуманітарної підтримки, замінивши тривалі процедури отримання статусу біженця механізмом негайного доступу до прав.

Правовий статус тимчасового захисту гарантує переміщеним особам з України право на проживання, безперешкодний доступ до ринку праці, медичне обслуговування та державну освіту для неповнолітніх на рівні з громадянами країн-членів ЄС [76, с.121]. Практична реалізація зазначених європейських директив на територіях держав-членів ЄС демонструє високу роль субсидіарності, де основний тягар гуманітарної відповідальності покладається на рівень територіальних громад (муніципалітетів).

Досвід держав-членів Європейського Союзу у реалізації гуманітарної політики щодо переміщених осіб з України демонструє перехід до моделі «гнучкого управління» (Agile Governance), де цифровізація та децентралізація влади стали ключовими факторами успіху. Важливим кейсом інституційної адаптації є досвід Польщі, де впроваджено юридичне визнання цифрового документа Diia.pl у межах національної екосистеми mObywatel [251]. Це дозволило не лише усунути надмірний бюрократизм при наданні державних послуг, а й інтегрувати українців у цифровий правовий простір ЄС.

Успішним кейсом цифровізації гуманітарної допомоги у Німеччині став запуск офіційного додатка Germany4Ukraine, розробленого федеральним урядом як центральний мобільний хаб для комплексної підтримки українських біженців [288]. Цей багатомовний інструмент забезпечує вільний доступ до верифікованої інформації про правила в'їзду, процедури реєстрації, медичне обслуговування та соціальний захист ще до моменту перетину кордону. Завдяки безоплатній доступності на платформах iOS та Android, застосунок став персональним цифровим супутником, який постійно розширює функціонал, інтегруючи сервіси імміграційних органів та інститутів соціального захисту для швидкої адаптації осіб у німецьких громадах [288].

Своєю чергою, Естонія продемонструвала унікальну освітню модель, створивши «Школу Свободи» (Vabaduse Kool) у Таллінні, яка поєднує мовну інтеграцію з підтримкою національної ідентичності, використовуючи при цьому гнучкі інфраструктурні рішення для оперативного розгортання освітнього процесу [116].

Координаційним взірцем став румунський кейс хабу Romexpro в Бухаресті, де реалізовано концепцію «єдиного вікна» (One Stop Shop) через синергію урядових

структур, агенцій ООН та неурядових організацій. Цей підхід забезпечив комплексне надання юридичних, фінансових та медичних послуг в одній локації, що значно підвищило ефективність гуманітарної відповіді [304].

В Україні спостерігається інтенсивна розбудова аналогічної моделі, адаптованої до потреб ветеранів щодо надання соціальних та адміністративних послуг за принципом «єдиного вікна» [58]. Пріоритетним напрямом стає створення інтегрованих сервісних центрів, які поєднують адміністративні послуги ЦНАПів із соціальним супроводом, психологічною реабілітацією та юридичною підтримкою. Еволюція вітчизняного підходу полягає у переході від фрагментарних виплат до системного кейс-менеджменту, що відображено у діяльності центрів життєстійкості та спеціалізованих ветеранських хабів. Таким чином, запровадження концепції «єдиного вікна» в Україні підвищує ефективність гуманітарної політики.

Для України європеїзація гуманітарної сфери в умовах правового режиму воєнного стану означає не лише запозичення зовнішнього досвіду, а й докорінну реформу внутрішньої системи управління. Це передбачає перехід до сервісно-орієнтованої моделі, де цифровізація соціальних послуг через мережу ЦНАП стає інструментом забезпечення прозорості та ефективності. Таким чином, адаптація української гуманітарної політики до європейських стандартів у воєнний період створює передумови для подальшої повної інтеграції в соціальний простір Європейського Союзу, де територіальна громада виступає центральним суб'єктом реалізації прав і свобод людини.

Прикладом ефективної координації є Інтернет-платформа «СпівДія», створена за ініціативою Координаційного Штабу з гуманітарних та соціальних потреб і волонтерських організацій. Вона оперативно обробляє звернення громадян, збирає дані про потреби та ресурси і надає гуманітарну та медичну допомогу населенню, волонтерам, закладам для внутрішньо переміщених осіб і шелтерам [81, с.175]. Платформа охоплює широкий спектр послуг, розділених на сім основних напрямів: «СпівДія волонтери» (об'єднує волонтерів для участі в ініціативах платформи), «СпівДія діти» (створює стаціонарні та мобільні простори для розвитку дітей віком від 5 до 12 років, де вони можуть отримати неформальну освіту та психологічну

підтримку), доставка медикаментів (організовує волонтерську доставку ліків тим, хто їх потребує), «СпівДія підприємці» (підтримує малий та середній бізнес, сприяючи його відновленню під час та після війни), «СпівДія work» (допомагає біженцям та внутрішньо переміщеним особам у працевлаштуванні та перекваліфікації), «СпівДія шелтер» (надає підтримку місцям проживання евакуйованих громадян), «СпівДія хаб» (організовує гуманітарні простори на базі молодіжних центрів, де українці можуть отримати необхідну допомогу). Платформа «СпівДія» має понад 20 хабів на регіональному рівні в Україні, зокрема багатьох областях України, особливо в тих, які постраждали від російської агресії. Географія живих консультацій у хабах: Київ, Черкаси, Дніпро, Донецьк, Суми, Запоріжжя, Чернігів, Кропивницький, Полтава, Одеса, Миколаїв, Луцьк, Тернопіль, Житомир, Івано-Франківськ, Чернівці, Львів, Ніжин, Війтівці, Кагарлик, Буча, Харків. «СпівДія» розвиває систему підтримки населення через молодіжні центри та простори, які є доступними та зрозумілими для громадян. Діяльність платформи постійно розширюється, приєднуються нові громади та області. Координація «СпівДії» здійснюється за підтримки Гуманітарного штабу Офісу Президента України, Міністерства молоді та спорту, Міністерства розвитку громад та територій, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, а також Благодійного фонду «Повір у себе» за підтримки програми «Мріємо та діємо» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), що реалізується IREX. [81, с. 176].

Життєво важливою підтримкою є допомога з боку наших міжнародних партнерів – Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Польщі, багатьох країн Європейського Союзу та НАТО, Японії, деяких інших держав. Але разом з тим, нам доводиться з гіркотою усвідомлювати, що в цій війні є і ті держави, які підтримують, на жаль, сторону агресора, знаходять для нього виправдання та намагаються відверто або не надто приховано йому сприяти, як це робить Іран, КНДР, певною мірою КНР тощо [80].

Варто зазначити, що одразу після того, як Дональд Трамп став президентом США у 2025 р., його адміністрація видала наказ про тимчасове припинення фінансування програм Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) по всьому

світу, включно з Україною, через 90-денний аудит, ініційований Державним департаментом США [235]. В Україні, де USAID активно підтримує відбудову шкіл, медичні послуги та енергетичну інфраструктуру, це рішення викликало занепокоєння. З початку повномасштабного вторгнення росії USAID надав Україні значну допомогу: 2,6 млрд доларів на гуманітарні потреби, 5 млрд доларів на розвиток та 30 млрд доларів у вигляді прямої бюджетної підтримки [2].

У таких умовах наша внутрішня єдність і стійкість є визначальною і вона формується якраз на місцевому та регіональному рівнях. Від стійких територіальних громад до дієздатних військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування на районному та обласному рівні. І в цьому відношенні можемо стверджувати, що ці ресурси, як матеріальні, так і морально-психологічні, потребують підтримки, підживлення і оновлення. Адже зберігається загроза розколів та внутрішніх конфліктів у суспільстві і тому необхідний пошук їх упередження та подолання.

Серед конкретних прикладів підтримки інституцій громадянського суспільства з боку місцевих органів влади варто відзначити участь Чернівецької міської громади у відборі для реалізації проєкту USAID «Демократичне врядування у Східній Європі» (DG East). Нова ініціатива DG East спрямована на надання технічної підтримки органам місцевого самоврядування західних областей України, які прийняли найбільшу кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та потребують допомоги в ефективному управлінні цією підтримкою. Реалізація передбачає онлайн-тренінги, що охоплюють основні принципи управління ВПО, міжнародні стандарти, кращі практики, а також практичну допомогу органам місцевого самоврядування у визначенні ключових потреб ВПО, оцінці проблем та пошуку шляхів їх подолання. У межах ініціативи підтримку отримують 12 громад Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей. Важливим аспектом реалізації завдань гуманітарної політики виступає залучення допомоги та підтримки наших закордонних партнерів, в тому числі з боку Румунії, Молдови, Польщі. Литви.

Безцінну підтримку на місцевому та регіональному рівнях, а також на загальнодержавному рівні надають країни, які увійшли у формат «Rammstein» тощо. Вони також не лишилися осторонь надання нам і систематичної гуманітарної

допомоги. Заслугує на особливу вдячність величезна робота, яку, особливо на початку повномасштабного вторгнення здійснили наші західні сусіди, насамперед Польща, Словаччина, Чехія, Румунія, Республіка Молдова, допомагаючи нашим втікачам, які залишили територію України через реальні бойові дії, загибель близьких чи її загрозу і, відповідним чином знайшли собі тимчасовий, сподіваємося, притулок на теренах цих та інших дружніх країн.

Особлива та унікальна роль належить Польській державі та суспільству, як центральній владі, так і місцевим керівникам. Зі свого боку, наша місцева влада також активно отримувала та отримують гуманітарну допомогу, в тому числі і допомогу необхідним транспортом, паливно-мастильними матеріалами, медикаментами, продовольством, одягом, власне, всім необхідним, що зовсім не зайве в умовах війни як для місцевих мешканців, так і для новоприбулих переселенців на терени наших відносно безпечніших регіонів. Дуже приємно, що традиційна транскордонна співпраця і партнерство сьогодні набувають новий зміст і значення, стають додатковим ресурсом виживання, стійкості та майбутньої перемоги України.

Підбиваючи підсумки, гуманітарна політика України в умовах повномасштабної війни потребує суттєвого перегляду і переосмислення. Потрібно чітко визначити пріоритети забезпечення національної безпеки, єдності суспільства, його консолідованості, стійкості, а саме головне засоби згуртування українських громадян, які належать до різних етнічних груп, різних конфесій, різних політичних партій. Попри все це для України єдиною спільною метою залишається незалежна демократична, безпечна і непереможна українська держава. Ці вимоги мають породжувати необхідні зміни в правовому полі на яке спирається гуманітарна політика. Необхідно створити державні стратегії та концепції гуманітарної політики, здійснити їх глибоку системну ревізію за допомогою провідних експертів, лідерів громадянського суспільства, залучаючи до цих зусиль всі патріотичні та політичні партії в Україні. Тим більше потрібно зрозуміти, що ці завдання хоч і потребують уваги центральної державної влади, але передусім, вони будуть здійснюватися і реалізовуватись на рівні територіальних громад, районів та областей.

Тому необхідні подальші кроки щодо модернізації та європеїзації гуманітарної політики в межах чітко визначених її нових цілей та завдань, спрямованої на забезпечення максимальної свободи, автономії, гнучкості та творчого підходу з боку місцевих громад, насамперед органів місцевого самоврядування. Ці питання повинні широко обговорюватись у фаховому середовищі, серед експертів із проблем публічного управління та адміністрування, державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, спираючись на допомогу наукових центрів і регіональних університетів, дослідницьких структур, аналітичних недержавних організацій.

Інтеграція до європейського гуманітарного простору стає стратегічним напрямком, який сприяє адаптації української політики до стандартів ЄС. Особливої уваги потребують європейські підходи у сфері гуманітарної політики та підтримки внутрішньо переміщених осіб. Умови війни активізували співпрацю з міжнародними партнерами, що дозволило посилити гуманітарний потенціал країни через фінансову, технічну та експертну допомогу.

Висновки до розділу 3

Інтеграція до європейського гуманітарного простору є стратегічним завданням для України, особливо в умовах сучасних викликів, зокрема російсько-української війни. Впровадження їх підходів сприяє зміцненню інституційної сприятливості держави в таких сферах, як соціальна політика, молодіжно політика, освіта та інформаційна безпека. Позитивний ефект має активна співпраця з європейськими інституціями та міжнародними організаціями.

Прийняття Європейських підходів дозволить Україні адаптувати сучасну гуманітарну політику до кризових умов, спричинених війною. Для України цей процес означає перехід до сервісно-орієнтованої державної системи, що через цифровізацію та посилення ролі місцевого самоврядування створює стійкий фундамент для повної інтеграції у європейський соціально-правовий простір. Важливою складовою є посилення інформаційної політики, спрямованої на протидію дезінформації та підтримку національності єдності.

Подальші кроки щодо європеїзації гуманітарної політики в межах чітко визначених її нових цілей та завдань мають бути спрямовані на забезпечення максимальної свободи, автономії, гнучкості та творчого підходу з боку місцевих громад, насамперед органів місцевого самоврядування. Ці питання повинні широко обговорюватись у фаховому середовищі.

Інтеграція до європейського гуманітарного простору стає стратегічним напрямком, який сприяє адаптації української політики до стандартів ЄС. Особливої уваги потребують європейські підходи у сфері гуманітарної політики. Умови війни активізували співпрацю з міжнародними партнерами, що дозволило посилити гуманітарний потенціал країни через фінансову, технічну та експертну допомогу.

Таким чином, європеїзація гуманітарної політики є нагальним завданням для України у зміцненні її соціального та культурного потенціалу, що сприяє інтеграції до європейської спільноти та створює передумови для сталого розвитку країни та її повоєнного відновлення.

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

4.1. Регіональні механізми реалізації гуманітарної політики в Чернівецькій області

Реалізація гуманітарної політики на регіональному рівні в Україні, зокрема в Чернівецькій області, ґрунтується на комплексній та розгалуженій системі законів та підзаконних нормативно-правових актів. Система створює надійне правове поле для злагодженої діяльності органів влади, громадських організацій та міжнародних партнерів у напрямку гуманітарного реагування та підтримки.

Нормативно-правові акти, що регулюють організацію гуманітарної політики, формують ієрархічну систему, яка включає декілька рівнів (див. Додаток Й). Ця система забезпечує правову основу для функціонування державної влади та місцевого самоврядування.

Реалізація національного законодавства відбувається через практичну діяльність органів місцевого самоврядування (ОМС), особливо в умовах децентралізації влади та правового режиму воєнного стану. Реалізація ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо перерозподілу фінансів та повноважень дозволяють громадам самостійно визначають розмір місцевих податків та зборів (наприклад, податок на нерухомість або туристичний збір), використовуючи ці кошти для ремонту закладів охорони здоров'я, шкіл або підтримки та створення молодіжної інфраструктури. Також громади створили Центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) у віддалених селах, щоб мешканці не їздили до районного центру. Це пряма реалізація мети децентралізації влади щодо наближення адміністративних, соціальних та комунальних послуг. Територіальні громади створили власні відділи охорони здоров'я або управління освіти, культури, молодіжної політики, ветеранської політики, перебравши на себе функції, які раніше виконувала ліквідовані районні державні адміністрації. У жовтні 2023 р. при Чернівецькій ОВА утворено Управління

з питань ветеранської політики. Це демонструє інституційну готовність області (як суб'єкта, що координує громади) взяти на себе системну реалізацію державної ветеранської політики. Наступним етапом наближення послуг до громади є створення сервісних офісів та впровадження інституту помічників ветерана безпосередньо у територіальних громадах. Ці помічники, працюючи на місцях, будуть координувати виконання регіональних та місцевих програм підтримки ветеранів (житло, реабілітація, пільги), забезпечуючи перехід від військової служби до цивільного життя. Чернівецька область наводиться як приклад регіону, що має значну динаміку у формуванні цієї політики.

Закони України «Про правовий режим воєнного стану», «Про ВПО» та Постанови КМУ (№ 509, № 76) мають пряме, критично важливе застосування на місцях, зокрема на основі Постанов КМУ ведуть облік ВПО та забезпечують призначення державної грошової допомоги на проживання. ОМС координують розселення ВПО, використовуючи комунальні приміщення. ЗУ «Про гуманітарну допомогу» застосовується територіальними громадами для спрощеного митного оформлення великих партій гуманітарних вантажів і організовують розподіл гуманітарної допомоги (продуктів, медикаментів) серед населення та ВПО.

Акти місцевих органів влади (регламенти рад, положення про структурні підрозділи тощо). На регіональному та місцевому рівнях правова база доповнюється нормативно-правовими актами, які враховують специфіку Чернівецької області та конкретизують державні норми:

- розпорядження начальника Чернівецької обласної військової адміністрації відіграють ключову роль у гуманітарній політиці, а в умовах правового режиму воєнного стану, регулюючи створення координаційних штабів, організацію місць компактного проживання (МКП) для ВПО, розподіл гуманітарної допомоги, підтримки ВПО та взаємодію з міжнародними партнерами;

- рішення Чернівецької обласної ради затверджують обласні програми у напрямках соціальної політики, сімейної та молодіжної політик, у освітній та культурній сферах тощо та виділяють кошти з обласного бюджету;

– рішення районної державної ради, рішення районних рад та органів місцевого самоврядування громад (сільських, селищних, міських рад) деталізують діяльність на локальному рівні, регламентуючи створення місцевих пунктів прийому допомоги, надання безоплатних адміністративних та соціальних послуг, затвердження місцевих цільових програм з гуманітарної політики, підтримки ВПО та функціонування консультаційних пунктів.

Отже, система нормативно-правових актів, що регулюють гуманітарну політику в Чернівецькій області, є багаторівневою та динамічною. Вона забезпечує необхідний правовий фундамент для ефективного та оперативного реагування на гуманітарні потреби населення, особливо в умовах правового режиму воєнного стану. На організаційному рівні на механізми забезпечення гуманітарної політики в регіоні впливають державні органи та дотичні суб'єкти реалізації гуманітарної політики. Структуру суб'єктів гуманітарної політики в Чернівецькій області охоплює чотири рівні: національний, регіональний, районний та локальний. На національному рівні Кабінет Міністрів України та профільні міністерства визначають стратегію та розподіляють ресурси, тоді як регіональні органи влади (ОВА та обласна рада) забезпечує оперативне управління та фінансування обласних програм. На районному рівні районні державні адміністрації здійснюють оперативну координацію, збір та узагальнення потреб громад, а також забезпечують логістичний розподіл гуманітарних ресурсів і контроль за реалізацією державних гуманітарних програм на території району. Особлива роль відведена локальному рівню, де органи місцевого самоврядування безпосередньо реалізують гуманітарні заходи, такі як реєстрація ВПО та надання соціальних послуг через мережу ЦНАП. Важливою складовою сучасної гуманітарної інфраструктури області є спеціалізовані сервіси, створені в умовах правового режиму воєнного стану, такі як Центр допомоги врятованим, Центри життєстійкості та комунальний заклад «Ветеран Хаб». Ці установи діють як міжвідомчі платформи для надання психосоціальної підтримки та допомоги особам, які пережили насильство або полон. Система доповнюється активною участю неурядових суб'єктів – міжнародних організацій (ООН, Червоний Хрест), благодійних фондів, релігійних громад та бізнес-сектору. Їхня роль полягає у наданні

фінансової, технічної та психологічної допомоги, що доповнює державні сервіси та дозволяє оперативно реагувати на потреби постраждалого від війни населення. Така взаємодія державного управління з громадським сектором та релігійними організаціями формує гнучку мережу підтримки, яка здатна забезпечувати як базові потреби людей, так і спеціалізовану юридичну чи реабілітаційну допомогу на місцях (див. Додаток К).

Для забезпечення ефективного впровадження державної політики, зокрема в гуманітарній сфері, в Чернівецькій області діє чітка ієрархічна структура органів влади. Розподіл їхніх повноважень за рівнями представлено у наступній таблиці 4.1.1.

Таблиця 4.1.1.

Організаційна структура формування та реалізації гуманітарної політики в Чернівецькій області [створено авторкою]

Рівень	Органи державної влади	Органи місцевого самоврядування
Регіональний (обласний)	Чернівецька обласна державна (військова) адміністрація	Чернівецька обласна рада
Районний	Чернівецька районна державна адміністрація	Чернівецька районна рада
	Дністровська районна державна адміністрація	Дністровська районна рада
	Вижницька районна державна адміністрація	Вижницька районна рада
Локальний	Прямі представництва держадміністрацій на цьому рівні відсутні	Територіальні громади (ТГ): міські ради, селищні ради, сільські ради, виконавчі органи рад ТГ

Ключовою управлінською ланкою в цьому процесі є спеціалізовані департаменти та управління обласних адміністрацій, а саме: «Департамент освіти і науки», «Департамент соціального захисту населення», «Управління культури», «Управління охорони здоров'я», «Управління молоді та спорту», «Служба у справах дітей» та інші. Вони не лише розподіляють завдання, а й аналізують проблеми на місцях, збирають статистичні дані та забезпечують зворотний зв'язок. Саме тому

вдосконалення їхньої роботи є пріоритетним для підвищення ефективності гуманітарної політики.

Налагодження тісного діалогу між органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством є важливою складовою гуманітарної політики. Ця взаємодія є критично важливою, оскільки інститути громадянського суспільства можуть брати на себе виконання певних державних функцій, тим самим підвищуючи ефективність управління.

Гуманітарна політика на регіональному рівні в Чернівецькій області зазнала суттєвих трансформацій, формуючись під впливом двох потужних процесів: реформ у процесі децентралізації влади, що розпочалася з 1 квітня 2014 р., та безпрецедентних викликів повномасштабного вторгнення росії, що призвело до запровадження правового режиму воєнного стану з лютого 2022 р. Процеси не просто накладалися один на одного, а взаємодіяли, створюючи унікальну динаміку та визначаючи нові шляхи регіонального гуманітарного реагування, які дозволили регіонам України і Чернівецькій області зокрема демонструвати значну стійкість та ефективність.

Реформа децентралізації влади, що активно впроваджувалася в Україні з 2014 р., передбачала передачу вагомих повноважень, фінансових ресурсів і відповідальності від центральної влади до органів місцевого самоврядування, передусім до територіальних громад (ТГ). Для Чернівецької області цей процес означав радикальне розширення можливостей громад у формуванні та реалізації власної гуманітарної політики. До децентралізації влади значна частина гуманітарних питань, наданням базових соціальних послуг, організацією культурних та освітніх заходів, перебувала у віданні районних державних адміністрацій та обласних структур. З формуванням ТГ, громади отримали безпрецедентну можливість самостійно визначати пріоритети свого розвитку та діяльності, розробляти та впроваджувати власні соціальні та гуманітарні програми, а також формувати відповідні бюджети. Це безпосередньо торкнулося таких критично важливих сфер, як первинна медична допомога, де питання фінансування та управління центрами первинної медико-санітарної допомоги перейшли на рівень громади. В освітній сфері

громади отримали повноваження щодо утримання та управління закладами дошкільної та шкільної освіти, що дозволило їм більш гнучко реагувати на місцеві освітні потреби. Децентралізація влади сприяла створенню та розвитку центрів надання соціальних послуг на рівні громади, забезпечуючи більшу доступність та адресність допомоги. Реформа децентралізації влади зумовила фундаментальну зміну управління гуманітарною сферою України, трансформувавши її з ієрархічної системи з жорсткою вертикальною залежністю у модель, що базується на автономії територіальних громад. Цей перехід дозволив відійти від централізованого розподілу ресурсів і надав органам місцевого самоврядування реальні повноваження та фінансові інструменти для самостійного формування культурної, освітньої та соціальної політик на місцях. Територіальні громади отримали можливість оперативно реагувати на потреби населення, перетворившись із пасивних виконавців державних директив на активних розробників стратегій локального розвитку. Така децентралізація влади забезпечила вищий рівень адаптивності гуманітарної інфраструктури до сучасних викликів, зокрема у сферах підтримки ветеранів та внутрішньо переміщених осіб (див. Додаток Л).

Ключовим елементом децентралізації влади стало значне зміцнення фінансової спроможності громад. За рахунок збільшення власних надходжень до місцевих бюджетів, зокрема від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), громади здобули значну фінансову автономію. Така автономія дозволила їм інвестувати у соціальну інфраструктуру, гуманітарну сферу, створювати нові соціальні послуги та розширювати спектр культурних і молодіжних заходів відповідно до визначених місцевих пріоритетів. Одним із найбільш відчутних позитивних ефектів децентралізації влади стало наближення послуг до населення. Замість необхідності поїздки до районних чи обласних центрів, громадяни отримали можливість отримувати більшість адміністративних та соціальних послуг безпосередньо у своїх громадах через Центри надання адміністративних послуг та місцеві соціальні служби. Це значно підвищило їх доступність та зручність, що є важливим аспектом гуманітарної підтримки громадян.

Реформа адміністративно-територіального устрою в Чернівецькій області, що є невід'ємною частиною процесів децентралізації влади в Україні, призвела до значних змін на субрегіональному рівні. Якщо до реформи в області існувала 271 сільська, селищна та міська рада, то в період з 2015 по 2020 рр. сформовано 52 територіальні громади: 11 міських, 7 селищних та 34 сільських [228, с. 8]. Однак найвагоміші трансформації відбулися на районному рівні, де замість 11 існуючих районів, рішенням ВРУ від 17 липня 2020 р. (Постанова № 3650) область розділена на три новоутворені райони [228, с. 8]:

Чернівецький район із адміністративним центром у місті Чернівці є найбільшим в області. До його складу увійшли території колишніх Глибоцького, Герцаївського, Заставнівського та Сторожинецького районів, більша частина Кіцманського й Новоселицького районів, а також місто Чернівці. Площа району складає 4253 км², а населення – 645,3 тис. осіб. До його складу входять 33 територіальні громади [228, с. 8].

Вижницький район (адміністративний центр – м. Вижиця) утворився внаслідок об'єднання Путильського, Вижицького та частини Кіцманського районів. Його площа – 1879,5 км², населення – 89,6 тис. осіб, а кількість територіальних громад – 9 [228, с. 8].

Дністровський район із адміністративним центром у селищі Кельменці сформовано шляхом об'єднання територій колишніх Кельменецького, Сокирянського, Хотинського та частини Новоселицького районів. Район охоплює 10 ТГ, має площу 1970,4 км² і налічує 152,5 тис. мешканців [228, с. 8].

Такий поділ викликав значну критику, в тому числі серед експертів і науковців, через свою непрозорість та створення адміністративно-територіальних диспропорцій [294, с. 32]. Чернівецький район став безумовно домінантним, об'єднавши території Глибоцького, Герцаївського, Заставнівського, Сторожинецького, переважну частину Кіцманського й Новоселицького районів разом із містом Чернівці. Така диспропорція породила відчуття нерівності та внутрішньої регіональної напруженості. Однією з найгостріших проблем стало рішення про перенесення центру Дністровського району з історичного міста Хотин до селища Кельменців, що викликало невдоволення

мешканців Хотина. Хоча його обґрунтуванням були показники досяжності та більша чисельність населення Кельменецької ТГ, історична прив'язка та зручність для багатьох мешканців були проігноровані. Включення Мамализької громади (з переважно румуномовним населенням) до Дністровського району, де більшість населення україномовна, породило не лише мовно-культурні побоювання, але й логістичні труднощі. Відстань до нового районного центру Кельменців є більшою, а неякісне автобусне сполучення ускладнює доступ до адміністративних та соціальних послуг. Ситуація в Мамалигівській громаді посилилася рішенням про створення базової школи в Мамализі та ліквідацію шкіл з румунською мовою навчання в інших селах, що призвело до судових оскаржень та відновлення статусу цих шкіл, демонструючи чутливість етнонаціональних питань для соціально-політичного розвитку краю [33, с. 34].

Конфлікти виникали і на локальному рівні, як, наприклад, ситуація з селом Коровія. Попри рішення місцевої ради про приєднання до Волоківської ТГ, село приєднано до Чернівецької міської ТГ, що викликало значне невдоволення мешканців через неврахування їхніх інтересів [33, с. 35]. Аналогічна проблема виникла із селом Круп'янське, яке, попри рішення громади про приєднання до Острицької ТГ, включено до Волоківської ТГ, спричинивши логістичні незручності для мешканців. Напруженість спостерігалась і в колишньому Сокирянському районі, де замість трьох спроможних громад створено надвелику Сокирянську громаду та дві невеликі – Вашковецьку та Новодністровську. Особливо проблемною є ситуація з містом Новодністровськом, який залишився без територій для розвитку, тоді як навколишні села, більшість мешканців яких працюють у місті Новодністровськ, були включені до Сокирянської громади, що створює постійні незручності в отриманні необхідних послуг. Загалом, окремі приклади недостатнього врахування інтересів громадян, їхньої думки та неефективна комунікація під час здійснення реформи призвели до певного зростання конфліктності та напруженості [33, с. 10].

Демографічна ситуація та новий адміністративно-територіальний устрій Чернівецької області є тими чинниками, що суттєво впливають на формування та

реалізацію регіональної гуманітарної політики, особливо в умовах децентралізації влади та правового режиму воєнного стану.

На початок 2021 р. Чернівецька область зафіксувала найнижчий показник чисельності населення серед регіонів України – 896,6 тис. осіб, що становить лише 2,2% від загальнодержавного рівня [230, с. 117]. Попри це, демографічні показники області виглядають відносно стабільними у порівнянні із загальнонаціональними тенденціями. Зокрема, темпи скорочення населення в регіоні є суттєво повільнішими: упродовж 2001–2021 рр. кількість мешканців зменшилася на 3,4%, тоді як в Україні цей показник сягнув 14,9% (без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим та м. Севастополь) [230, с. 117]. Розподіл населення всередині області має свої особливості порівняно з загальноукраїнськими даними. На одну громаду області припадає в середньому 17,2 тис. осіб, що відчутно менше за середній показник в країні (24,3 тис. осіб). Абсолютним центром концентрації населення є Чернівецька ТГ, де наприкінці 2021 р. проживало 270,6 тис. осіб (рис. 4.1.2). До переліку найбільш населених пунктів також увійшли Сторожинецька, Сокирянська, Новоселицька міські та Кельменецька селищна громади (понад 28 тис. жителів у кожній). Мінімальна чисельність населення (менше 5 тис. осіб) зафіксована у сільських громадах, зокрема у Кострижівській, Карапчівській, Вашковецькій, Селятинській та Конятинській [230, с. 117].

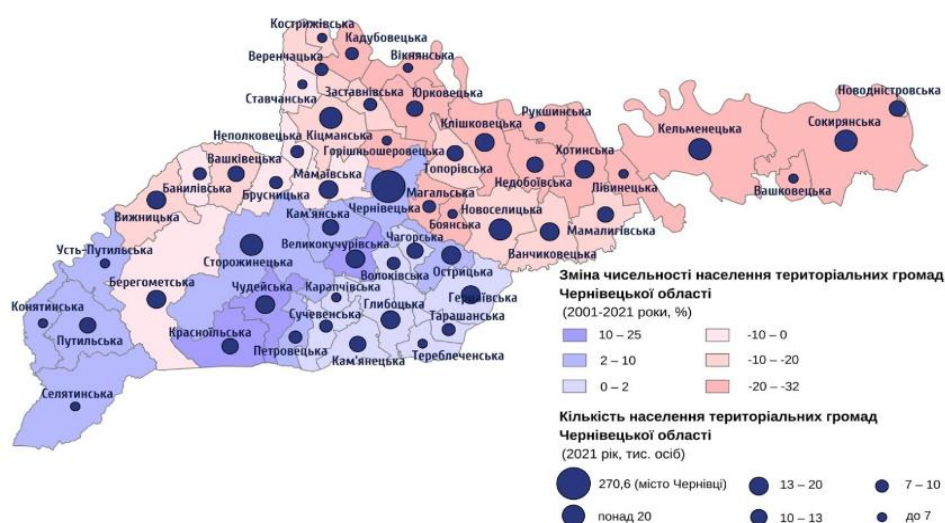

Рис. 4.1.2. Характеристика людського потенціалу ТГ Чернівецької області та інтенсивність зміни чисельності населення за 20 років [230, с. 116].

Попри поступове скорочення постійного населення (до 887,4 тис. на початок 2022 р.), чисельність наявного населення області у 2023 році зросла до 908,2 тис. осіб [191, с. 10]. Такий приріст зумовлений повномасштабною війною: область прийняла понад 108 тис. ВПО, що становить понад 10% від загальної кількості населення [191, с. 12].

Характерною рисою регіону є переважання сільського населення (60,4% або 548 470 осіб) над міським (39,6% або 359 704 особи), що значно відрізняється від загальноукраїнських показників (69,41% міського та 30,59% сільського населення). Це створює специфічні виклики для забезпечення доступності публічних послуг, в тому числі у гуманітарній сфері, адже доступність у сільській місцевості потребує значних ресурсів на утримання інфраструктури та логістику.

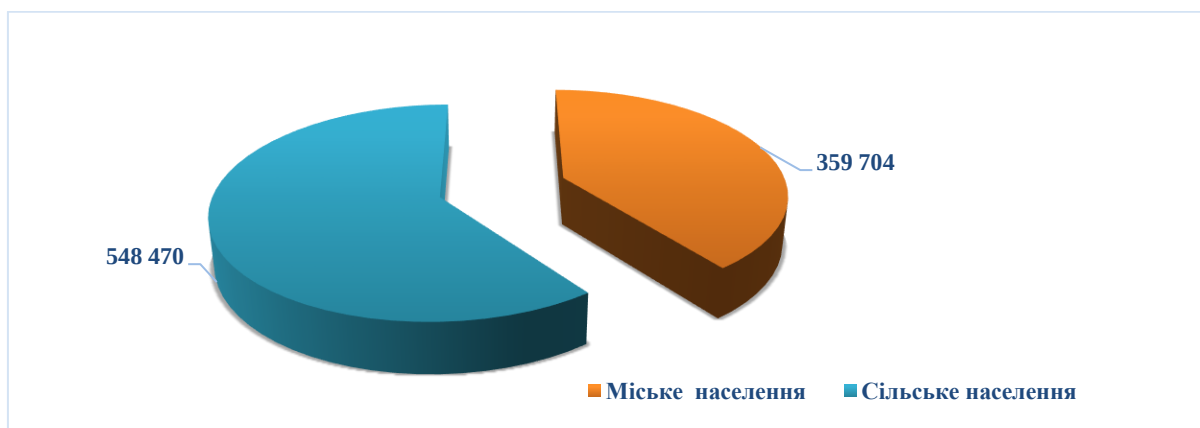

Рис. 4.1.3. Розподіл населення Чернівецької області за місцем проживання [191]

Додатковим фактором є проживання близько 40 тисяч осіб (4,7% населення) у гірських населених пунктах, що охоплюють 1304,8 км² (16,1% території області), де доступ до послуг ще більш ускладнений.

Демографічна ситуація області містить ряд ризиків для її майбутнього розвитку. Існує незбалансованість у співвідношенні статей: жіноче населення на 7,6% перевищує чоловіче як у міських, так і у сільських поселеннях, особливо вона помітна у віковій групі 60-80 років.

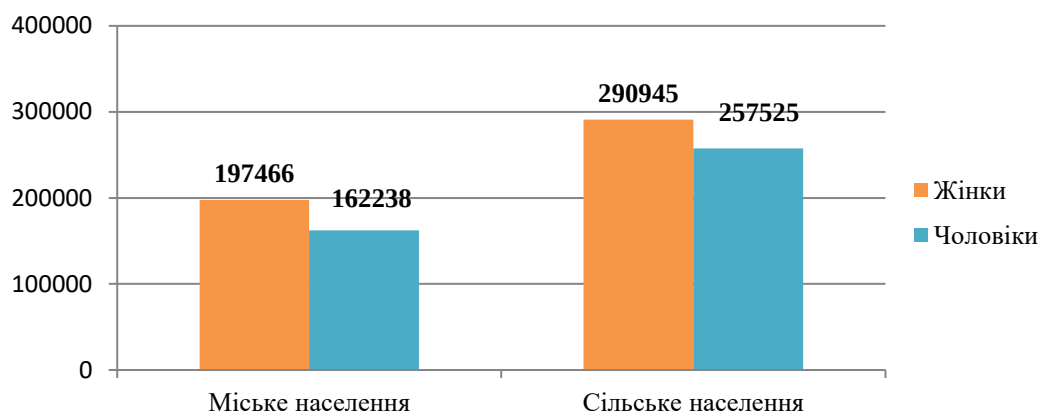

Рис. 4.1.4. Гендерний розподіл населення Чернівецької області [191].

Вікова диспропорція також є стримуючим фактором для відтворення населення. Частка осіб працездатного віку складає лише 31,5% (286 282 особи). При цьому кількість офіційно працевлаштованих становить лише 83 219 осіб (29% від працездатного населення), тоді як 1 967 осіб зареєстровані як безробітні (0,69%). Це означає, що майже 30% працездатного населення офіційно не зайняте, що свідчить про проблему прихованого безробіття або зайнятості у неформальному секторі. Така ситуація знижує податкові надходження до місцевих бюджетів, обмежуючи їхню спроможність у реалізації гуманітарних програм, які розглянуті у підрозділі 4.2.

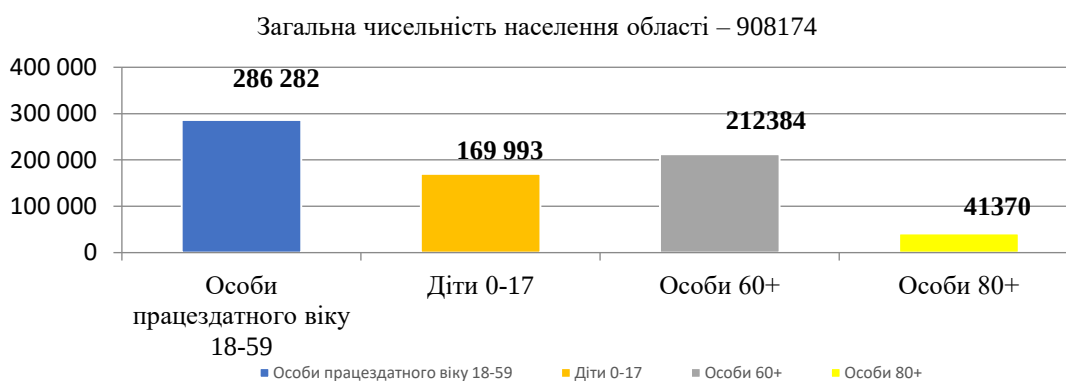

Рис. 4.1.5. Розподіл населення Чернівецької області за віком [191].

У структурі загальної чисельності населення Чернівецької області частка дитячого населення (0-17 років) становить 18,7% (169 993 особи), з них 83 433 дівчат та 86 560 хлопців. Примітно, що більшість дітей (95 403 особи) проживають у сільській місцевості, тоді як у міській – 74 590 осіб. Цей розподіл впливає на

планування освітньої та соціокультурної мережі, потребу в шкільних автобусах та доступність медичних послуг для дітей у громадах, які знаходяться у сільській місцевості [191].

Рис. 4.1.6. Дані щодо місцевості проживання дітей у Чернівецькій області [191].

Розглянуті демографічні та адміністративні особливості мають значний вплив на регіональну гуманітарну політику. Децентралізація влади, передавши повноваження та відповідальність на рівень ТГ, вимагає від громад глибокого розуміння локальної демографічної ситуації та її динаміки. У громадах, де більшість населення проживає в селах, існують труднощі з наданням якісних освітніх, медичних і соціальних послуг. Це пов'язано з тим, що такі громади займають значні території, що вимагає додаткових зусиль та коштів для організації перевезень і забезпечення доступу до необхідної інфраструктури. Диспропорції у розмірах районів та громад по Чернівецькому району створюють значне навантаження на його управлінські структури та призводять до нерівномірного розподілу ресурсів і послуг між громадами всередині району.

Триваюча російсько-українська війна та правовий режим воєнного стану посилюють ці виклики. Збільшення кількості ВПО, які також мають свою специфічну демографічну структуру (наприклад, переважання жінок та дітей), створює додаткове навантаження на вже існуючу диспропорційну мережу надання послуг. Необхідність забезпечення житлом, медичною допомогою, освітою та соціальною адаптацією ВПО у сільських громадах, вимагає гнучкості та значних ресурсів. Гендерний дисбаланс та зростаюча частка літнього населення, особливо жінок, потребує посилення соціальних послуг з догляду та психологічної підтримки.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в лютому 2022 р. кардинально змінило гуманітарну політику як в Україні в цілому, так і в Чернівецькій області. Децентралізація влади, яка до цього моменту була двигуном розвитку та реформ, виявилася надзвичайно важливою для забезпечення стійкості та ефективності гуманітарного реагування в умовах нового етапу російсько-української війни. Чернівецька область, будучи тиловим регіоном відносно зони бойових дій, розташованим поблизу кордону з ЄС, стала одним із перших і найбільших хабів для прийому внутрішньо переміщених осіб (ВПО). За короткий проміжок часу регіон прийняв сотні тисяч ВПО, що вимагало негайної, безпрецедентної адаптації всієї його гуманітарної інфраструктури та механізмів.

Варто зазначити, що до повномасштабного вторгнення росії в Україну Чернівецька область належала до числа тих, де зареєстровано найменшу кількість переселенців, у 2021 р. 2399 осіб [33, с. 12]. Станом на 2025 р. в області зареєстровано 75 тис. внутрішньо переміщених осіб [241]. Після найбільшої хвилі евакуації у 2022 р. відбулося поступове зменшення кількості зареєстрованих ВПО. Люди або повернулися додому, або переїхали до інших регіонів України, або виїхали за кордон. Інформацію про місця для розміщення вимушених переселенців можна знайти кількома шляхами. Загальний перелік закладів, таких як прихистки, а також приміщення від релігійних чи благодійних організацій, доступний на інтерактивній карті arcgis.com. На цьому ресурсі вказано не лише місце розташування прихистку, але й кількість місць, форма власності приміщення та контактні дані відповідальної особи. Окрім того, знайти безоплатне житло від приватних власників можна за допомогою спеціалізованих онлайн-проектів: сайтів «Прихисток» та Doromagai.org, які слугують платформами для пошуку та пропозиції житла [241].

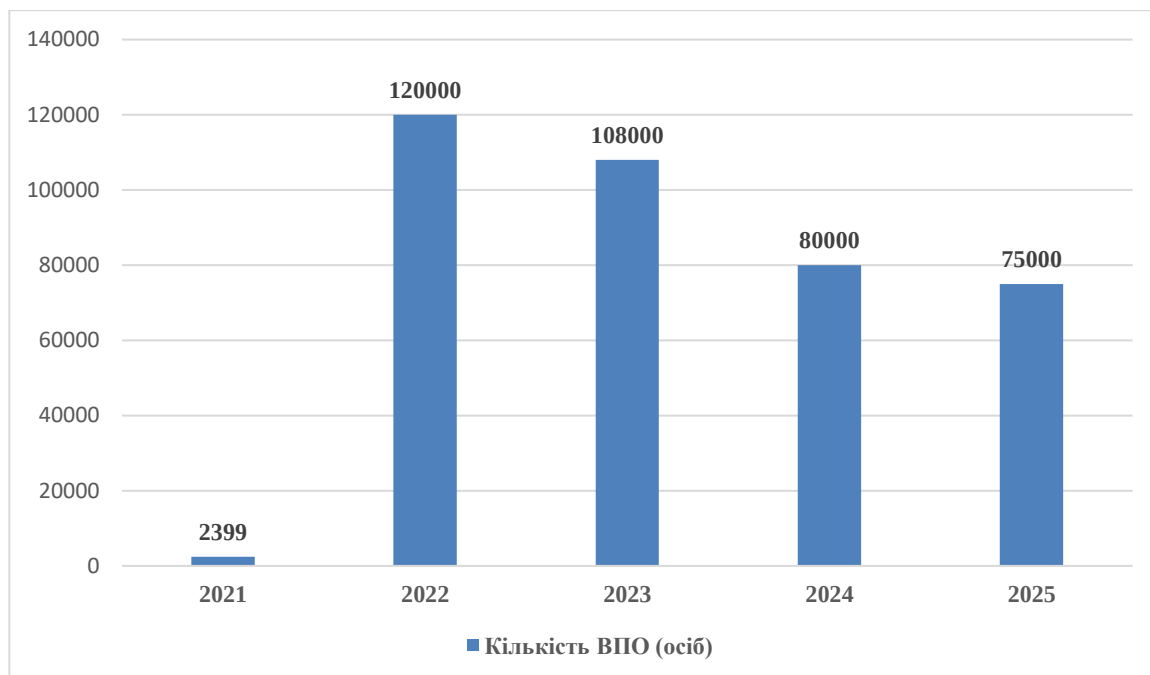

Рис. 4.1.7. Динаміка кількості офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб у Чернівецькій області [складено авторкою за [241], [219], [33, с. 9].

Реалізується комплекс заходів для гарантування якісного соціального захисту та всебічної підтримки ВПО. Викликом для краю стала адаптація та соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб у місцеві громади. Завдяки вже наявним повноваженням і ресурсам, громади змогли оперативно розгорнути місця компактного проживання у школах, садочках, будинках культури та інших комунальних приміщеннях. Децентралізація влади дозволила місцевим органам влади швидко ухвалювати рішення щодо використання комунального майна, а також мобілізувати місцеві ресурси (комунальні служби, медичний персонал, педагогічних працівників). При цьому, замість використання централізованої моделі, гуманітарна допомога почала надходити безпосередньо до громад та розподілятися на місцях. Це стало можливим завдяки фінансовій автономії та організаційній спроможності ТГ, які вже мали налагоджені прямі контакти з міжнародними організаціями та волонтерськими центрами. Чернівецька обласна військова адміністрація (ОВА) взяла на себе координацію гуманітарної допомоги, але основне навантаження з прийому та первинної допомоги покладено саме на громади, які продемонстрували високий рівень самоорганізації.

З введенням правового режиму воєнного стану, обласні державні адміністрації були трансформовані в обласні військові адміністрації з розширеними повноваженнями та вертикальною субординацією [186]. Їхня роль у гуманітарній політиці кардинально змінилася. ОВА стала єдиним центром координації всіх гуманітарних зусиль на рівні області. Це забезпечило життєво важливу взаємодію між центральними органами влади, міжнародними організаціями, місцевим самоврядуванням та потужним волонтерським рухом, що було критично важливим для уникнення соціального хаосу та дублювання управлінських зусиль. Окрім того, цілі та завдання гуманітарної політики тісно інтегрувалися з безпековим компонентом регіональної політики. ОВА забезпечувала безпеку гуманітарних коридорів, пунктів прийому, а також координувала евакуаційні заходи. ОВА також стала головною точкою контакту для міжнародних гуманітарних місій, фондів та урядів, проводячи переговори, представляючи потреби регіону та координуючи надходження та розподіл масштабної міжнародної допомоги, що надходила від таких партнерів, як ПРООН, УВКБ ООН тощо.

Правовий режим воєнного стану спричинив активізацію волонтерської діяльності. У Чернівецькій області сформувалися сотні волонтерських ініціатив, які стали невід'ємною частиною гуманітарної політики. На відміну від мирного часу, коли взаємодія між владою та волонтерами могла бути фрагментованою, в умовах правового режиму воєнного стану відбулося посилення партнерства щодо надання гуманітарної допомоги. ОВА та місцеві органи влади почали активно залучати волонтерів до роботи координаційних центрів, до прикладу таких як комунальна установа «Молодіжний центр Чернівців «Резиденція молоді», логістичних хабів, пунктів видачі допомоги. Волонтери продемонстрували високу гнучкість та оперативність у реагуванні на потреби, особливо у наданні адресної допомоги та вирішенні нестандартних ситуацій.

Соціальна сфера також зазнала трансформацій, переорієнтувавшись на потреби ВПО. Центри соціальних служб, уже створені у межах процесів децентралізації влади, адаптували свою роботу для надання консультацій, психологічної підтримки, допомоги з оформленням документів та інтеграції переселенців. Розвиток мобільних

бригад соціально-психологічної допомоги став важливою інновацією у забезпеченні швидкої та адресної підтримки. Окрім того, завдяки своєму прикордонному розташуванню, Чернівецька область активно розширила співпрацю з сусідніми країнами (Румунією та Молдовою, насамперед) та європейськими містами-побратимами. На рівні територіальних громад кількість угод про побратимство зросла до 62 [263]. Це дозволило залучати значні обсяги гуманітарної допомоги безпосередньо від іноземних партнерів, використовуючи вже налагоджені зв'язки органів місцевого самоврядування.

Військова агресія російської федерації та її багатовимірні важкі наслідки для України, включаючи втрату людського потенціалу та масштабні економічні втрати, зумовлюють нагальну потребу в переосмисленні та пошуку нових шляхів розвитку для регіонів, зокрема для Чернівецької області. І тому гуманітарна політика є невід'ємною частиною національної безпеки, оскільки вона формує свідомість і цінності суспільства, становить важливий ресурс його національної консолідації. Упродовж тривалого часу гуманітарні питання у сфері безпеки часто не вважалися пріоритетними. Така неувага призвела до гуманітарної експансії з боку росії. Тривалий час у ключових документах, і Законі України про національну безпеку, гуманітарна проблематика представлена недостатньо, що створило хибне уявлення про гуманітарну сферу як про другорядну, або пов'язану лише з гуманітарною допомогою. Наприклад, у Стратегії національної безпеки України від 2015 р. хоча й згадується «нова якість гуманітарного розвитку», але не надається конкретного визначення чи переліку національних інтересів у цій сфері. Тому в сучасних умовах і на місцевому рівні необхідно забезпечити ефективне управління гуманітарною безпекою. Гуманітарна безпека має бути стратегічним пріоритетом регіональної політики. Її ключові елементи, такі як мова, освіта, наука та культура, мають виняткове значення для формування цінностей і зміцнення національної ідентичності. Головна мета в цій сфері – виявлення, подолання та попередження загроз, щоб забезпечити консолідацію та єдність України. Це означає, що влада на місцях має здійснювати скоординовані дії та заходи, спрямовані на захист життєво важливих інтересів суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз. Ці заходи мають

бути частиною загальної стратегії безпеки країни, що включає розробку та реалізацію цілеспрямованих рішень для гуманітарного розвитку.

Важливим кроком у безпековому вимірі гуманітарної політики є також прийняття Регіональної програми утвердження української національної та громадянської ідентичності на 2025 р. Вона охоплює національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання, громадянську освіту, формування кадрової системи, роботу з ветеранами, а також підготовку кадрів для роботи з населенням, яке перебувало на тимчасово окупованих територіях. Це свідчить про стратегічне бачення регіональної політики щодо зміцнення єдності та стійкості суспільства.

Таким чином, гуманітарна політика стає не просто набором окремих ініціатив, а механізмом стратегічного управління, що забезпечує стабільність і розвиток суспільства. У відповідь на ці та інші виклики, Стратегія розвитку Чернівецької області до 2027 р. була оновлена у 2025 р., інтегруючи не лише загальнодержавні засади регіональної політики, прав людини та сталого розвитку, але й нові виклики, пов'язані з наслідками воєнної агресії, потребами оборони та стійкості, статусом України як кандидата в члени ЄС, а також її міжнародними зобов'язаннями. Важливо, що процес оновлення Стратегії об'єднав зусилля обласних та районних військових адміністрацій, рад усіх рівнів, територіальних громад, закладів вищої освіти, бізнесу та громадських організацій, що є запорукою її легітимності та релевантності. Аналіз оновленої Стратегії та супутніх звітів дозволяє виділити ключові напрями гуманітарної політики, які є особливо важливими для регіону в сучасних умовах.

Освіта визначена як один із фундаментальних напрямків, що вимагає підвищення якості та розвитку науки. З 2014 р. у сфері освіти Чернівецької області активно діяли та продовжують розвиватися комплексні програми, що адаптуються до загальнонаціональних реформ, таких як децентралізація влади та «Нова українська школа» (НУШ), а також до викликів, спричинених повномасштабною війною. Ці ініціативи реалізуються Департаментом освіти і науки обласної держадміністрації за участі органів місцевого самоврядування та міжнародних партнерів. Довгострокові Програми розвитку освіти області охоплюють усі її ланки: від розширення мережі дошкільних закладів та забезпечення доступності, до впровадження державних

стандартів у загальній середній освіті, зокрема концепції НУШ з 2016 р. Також приділяється увага розвитку позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти, модернізації освітнього процесу, оновленню матеріально-технічної бази та підвищенню кваліфікації педагогів. Водночас активно розвивається інклюзивна освіта (з 2016 р.), що передбачає створення інклюзивних класів, розвиток інклюзивно-ресурсних центрів, підготовку фахівців та забезпечення безбар'єрності освітнього простору. Тенденції цифровізації та розвитку STEM-освіти посилюються з 2020 р., відповідаючи на виклики дистанційного навчання та необхідність облаштування освітнього процесу в укриттях. Окрім того, тривають програми забезпечення енергоефективності та модернізації освітньої інфраструктури, що покращують умови перебування в закладах. Найбільш важливим питанням із початку введення правового режиму воєнного стану є забезпечення безпечного простору для організації освітнього процесу, зокрема забезпечення закладів освіти укриттями. Наявність 544 укриттів у 337 закладах загальної середньої освіти Чернівецької області (дані на вересень 2025 р.) свідчить про створення необхідних умов для безпечного перебігу освітнього процесу [123].

Рис. 4.1.8. Динаміка кількості укриттів у закладах загальної середньої освіти у Чернівецькій області [створено авторкою за [123]]

Незважаючи на це, деякі сховища все ще потребують ремонту або добудови. Заклади, які не мають укриттів, переведені на дистанційну або змішану форму навчання. Узагальнюючи, освітня політика Чернівецької області характеризується динамічною адаптацією та комплексним підходом. Вона спрямована на забезпечення якісної, доступної та безпечної освіти для всіх мешканців, незалежно від їхнього статусу, створюючи сучасну освітню систему, здатну відповідати на кризові виклики.

У сфері культури пріоритетом є підтримка національно-культурних товариств, охорона та збереження багатой культурної спадщини Чернівецької області. Проведення різноманітних культурних заходів спрямоване на розвиток толерантності та міжкультурного діалогу, що є особливо важливим для поліетнічного регіону в умовах зростання соціальної напруги та посилення внутрішніх міграцій. Регіональна програма підтримки інститутів громадянського суспільства етнічного спрямована на взаємозбагачення культур та збереження ідентичності національних громад. Етнонаціональні фактори мають значний вплив на децентралізацію влади в полікультурній Чернівецькій області. Історичні зміни етнічного складу та різні моделі етнополітики сформували унікальну культурну самобутність регіону [198, с. 25-45]. Тому ігнорування інтересів різних етнічних груп, які потребують підтримки для збереження своєї культури, може призвести до дестабілізації, що є особливо небезпечним в умовах триваючої повномасштабної російсько-української війни. Ці виклики підкреслюють, що успіх децентралізації влади та формування ефективної гуманітарної політики на регіональному рівні залежить не лише від перерозподілу повноважень та фінансів, але й від глибокого розуміння місцевої специфіки, врахування інтересів усіх верств населення.

З 2014 р. молодіжна політика Чернівецької області також зазнала суттєвої еволюції, адаптуючись до національних пріоритетів, розвитку громадянського суспільства та євроінтеграції, а також до кардинальних викликів, спричинених російською збройною агресією. За реалізацію програм з молодіжної політики відповідає управління молоді та спорту обласної військової адміністрації у співпраці з органами місцевого самоврядування. Основою для планування є середньострокові регіональні програми розвитку молодіжної політики. Вони охоплюють широкий

спектр напрямків: від національно-патріотичного виховання (значно посиленого з 2014 р., а особливо з 2022 р.), до підтримки молодіжних ініціатив, сприяння працевлаштуванню та підприємницькій діяльності, пропаганди здорового способу життя, національно-культурного відродження та забезпечення участі молоді у прийнятті рішень через Молодіжні ради. Повномасштабна війна додала нові, критично важливі акценти. З лютого 2022 р. активно реалізуються напрямки підтримки внутрішньо переміщеної молоді, що зосереджені на соціальній та психологічній адаптації, залученні молоді з-поміж ВПО до громадського життя регіону, наданні інформаційної допомоги та розвитку молодіжного волонтерства, часто у співпраці з міжнародними партнерами. Реформа децентралізації влади суттєво посилила роль громад, стимулюючи створення Молодіжних рад на місцевому рівні, розвиток молодіжних центрів та просторів, а також впровадження власних, адаптованих до локальних потреб молодіжних проєктів. Нарешті, як прикордонний регіон, Чернівецька область активно долучається до програм міжнародної співпраці та євроінтеграції, включаючи молодіжні академічні обміни (ERASMUS+), проєкти з розвитку молодіжних лідерів та залучення грантових коштів, що сприяє міжкультурному діалогу та інтеграції до європейського простору. Отже, комплексна молодіжна політика в області трансформувалася від базових програм розвитку до багатовекторних ініціатив, що включають потужний компонент патріотичного виховання, адаптації молоді в умовах війни, інтеграції молоді з-поміж ВПО, а також посиленої ролі місцевих громад та міжнародної співпраці.

Охорона здоров'я зосереджена на підвищенні спроможності мережі закладів для надання якісних та доступних медичних послуг. Стратегічною ціллю є також охорона психічного здоров'я та психосоціальна підтримка населення, включаючи аудит потреб громадян у відповідних послугах. До прикладу це створення медичних центрів психічного здоров'я за Програмою Національної служби здоров'я України, (НСЗУ), які створені на базі міських поліклінік у співпраці з українсько-швейцарським проєктом «Психічне здоров'я для України» (МН4U).

Проводяться заходи для запобігання дитячій бездоглядності та розвитку сімейних форм виховання, на що у 2022-2024 рр. виділено 1415,1 тис. грн [191, с. 31].

Це включає фінансування святкових заходів, функціонування «гарячої лінії» та навчання працівників соціальної сфери. Розвиток сімейних форм виховання є пріоритетом у регіональній гуманітарній політиці. Розвиток патронатних сімей, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу активно підтримується місцевою владою. Ключовим пріоритетом є мінімізація інституційного догляду за дітьми та розвиток сімейних форм виховання як фундаментальної альтернативи інтернатній системі. Це включає пошук та підготовку потенційних батьків-вихователів, психологічний супровід і фінансову підтримку. Військова агресія призвела до евакуації дітей з зон бойових дій та закладів інституційного догляду. Чернівецька область прийняла значну кількість таких дітей, забезпечуючи їм тимчасовий притулок, соціальну та психологічну підтримку, доступ до освіти та медичних послуг. Це вимагає значних організаційних зусиль та співпраці з іншими регіонами. Внаслідок безпекових викликів до Чернівецької області релоковано 7 інституційних закладів із цілодобовим режимом роботи, а також 10 сімейних форм виховання: 6 ДБСТ та 4 прийомні сім'ї (див. Додаток М) [191, с. 33].

Питання забезпечення соціальної підтримки та сприяння поверненню до мирного життя ветеранів набули значної актуальності через масштабну агресію росії проти України. До 2014 р. кількість ветеранів бойових дій була відносно невеликою, що дозволяло державі справлятися з їхніми потребами. Проте після 2014 р., а особливо після повномасштабного вторгнення, їхня кількість зросла в рази, що створило величезне навантаження на соціальну систему держави та регіону. Так, «Регіональна програма соціальної підтримки Захисників і Захисниць та членів їхніх сімей на 2024 р». з обсягом фінансування 9250,0 тис. грн охоплює фінансову допомогу, зубопротезування, соціальну адаптацію, санаторно-курортне лікування та відпочинок для дітей загиблих. Розширюється також мережа спеціальних сервісів підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства, що є відповіддю на зростаючу соціальну проблему. У Чернівецькій області відбувається активний розвиток інституту фахівців із супроводу ветеранів, впровадженого за програмою Міністерства у справах ветеранів. Зосереджується увага на створенні комплексної та безбар'єрної системи надання послуг, що має на меті мінімізувати бюрократичні

труднощі та забезпечити зручну послідовність отримання допомоги. Зокрема, у громадах області вже відкрито 15 ветеранських просторів [28, с. 7]. Ці комунальні установи функціонують як багатофункціональні центри, де ветерани та члени їхніх родин можуть отримати повний спектр підтримки – від юридичних консультацій та допомоги в оформленні документів до необхідної психологічної підтримки. Додатково, для інтеграції лікування та соціального супроводу, за підтримки фонду «Повернись живим», у трьох закладах охорони здоров'я відкрито простори турботи про ветерана. У цих центрах фахівці супроводжують військових безпосередньо під час їхньої реабілітації та лікування в медичному закладі. Адміністративний сервіс також був значно спрощений: у 52 ЦНАП області облаштовано «єдине вікно» – робочі місця адміністраторів, які діють як адмінсервіс «Ветеран». Завдяки цьому рішення, ветерани мають прямий доступ до необхідних довідок і документів, без потреби здійснювати поїздки до обласних центрів. Загалом у територіальних підрозділах та віддалених робочих місцях ЦНАП функціонує 76 таких точок доступу [28, с. 8]. Система охорони здоров'я Чернівецької області забезпечує ветеранам комплексну медичну допомогу за програмою медичних гарантій. Загалом 70 медичних закладів в області надають екстрену та амбулаторну допомогу цій категорії громадян. Первинна медична та психологічна допомога доступна у 45 комунальних і 19 приватних закладах. Важливим елементом є фізична реабілітація: вона проводиться в 10 спеціалізованих закладах. З липня 2024 р. в області активно впроваджується інноваційний проєкт «Мандротерапія», орієнтований на активне відновлення ветеранів. Ця програма поєднує терапевтичний ефект з фізичною активністю та культурологічним компонентом, пропонуючи учасникам походи, сплави, екскурсії та знайомство з природними й культурними пам'ятками Буковини. З моменту запуску «Мандротерапії» вже проведено понад 20 заходів, у яких взяли участь понад 300 військових і ветеранів [28, с. 8]. В області функціонує координаційний штаб із захисту військовополонених, основним завданням якого є забезпечення ефективної взаємодії між правоохоронними органами, спеціальними службами та родинами полонених. Для підтримки родин створено механізм, який дозволяє їм оперативно отримувати необхідну інформацію щодо своїх близьких, реєструвати «кабінет родини» та

здійснювати відстеження стану справ у конкретній ситуації. Таким чином, штаб виступає централізованою платформою, що уніфікує комунікацію та мінімізує інформаційні прогалини для сімей, які зіткнулися з проблемою полону.

У межах програми ветеранського спорту реалізується проєкт «Сила духу». Цей проєкт передбачає регулярні тренування із семи видів спорту, організацію турнірів та активного відпочинку. Для забезпечення психологічної стійкості на всіх заходах обов'язково присутній психолог. Проєкт ґрунтується на меморандумах про співпрацю з ключовими спортивними організаціями, зокрема Чернівецькою федерацією карате, обласним осередком Федерації боксу України та спортивним клубом «Колізей». Окрім того, тренування проводяться у доступному форматі «Активних парків» [28, с. 8].

Ветерани війни активно залучаються до патріотичного виховання молоді як інструктори на спеціалізованих вишколах. Така діяльність є високоефективною: лише за перше півріччя 2025 р. проведено 6 навчальних вишколів, що включали тактику стрілецького бою, тактичну медицину та використання БПЛА [28, с. 8]. Заняття проводяться в умовах, максимально наближених до бойових. Крім того, військовослужбовці та ветерани беруть участь у зустрічах зі студентами, де у межах відкритого діалогу діляться своїми історіями з фронту, обговорюючи як важкі моменти, так і здобуті перемоги.

Гуманітарна політика в Чернівецькій області демонструє значну адаптивність до сучасних викликів, зумовлених війною та децентралізацією влади. Оновлена Стратегія розвитку регіону та численні цільові програми відображають комплексний підхід до підтримки людського потенціалу, соціального захисту вразливих груп (ВПО, ветеранів, дітей), розвитку освіти, культури та охорони здоров'я. Особливу важливість набувають питання збереження та підтримки психічного здоров'я, реінтеграції ветеранів, запобігання домашньому насильству та утвердження національної ідентичності. Проте, для подальшого підвищення ефективності гуманітарної політики регіону органам вдали необхідно посилити моніторинг реалізації та аналіз впливу програм, забезпечити більш активну участь територіальних громад у проєктах та програмах, а також знайти додаткові джерела їх

фінансування. Успішна реалізація цих програм є запорукою стійкості регіону та здатності до відновлення у довгостроковій перспективі.

Реалізація регіональних програм у Чернівецькій області стикається з низкою суттєвих викликів, посилених російською агресією. Основними з них є недостатнє фінансування, коли близько 60% місцевих бюджетів мають брак власних коштів, та кадрові питання, пов'язані з дефіцитом кваліфікованих фахівців та відтоком кадрів. Критичною є також потреба у швидкій адаптації програм до умов правового режиму воєнного стану, що вимагає переорієнтації на першочергові потреби ВПО, реабілітацію ветеранів [191, с. 30].

Перспективи розвитку регіональних програм тісно пов'язані з подальшою децентралізацією влади, яка надала громадам більше повноважень. Це стимулюватиме їх до розробки власних комплексних місцевих програм, активного залучення інвестицій та міжнародної допомоги, посилення громадської участі у формуванні та контролі за реалізацією програм, а також впровадження цифрових інструментів для їх ефективного управління. Загалом, ефективність цих динамічних інструментів гуманітарної політики залежить від постійного аналізу, адаптації та здатності регіональної та місцевої влад, та громадянського суспільства до ефективної взаємодії, що є ключовим для соціальної стабільності та добробуту мешканців області.

Гуманітарна політика Чернівецької області реалізується як багатокомпонентна система, що об'єднує зусилля різних суб'єктів у відповідь на виклики війни та роль регіону як прикордонної транзитної території для внутрішньо переміщених осіб. Потужну роль у гуманітарному політики відіграють громадські та благодійні організації, а також волонтерські рухи. Вони доповнюють, а часом і замінюють державні зусилля, надаючи спеціалізовані послуги (психологічну, юридичну), сприяючи соціальній інтеграції ВПО та здійснюючи адвокацію їхніх інтересів.

Гуманітарна політика в Україні, особливо в умовах повномасштабної війни, набула виняткового значення, ставши опорою національної безпеки та соціальної стабільності. Чернівецька область, як прикордонний регіон, що межує з ЄС і є великим хабом для ВПО, розробила унікальну та багатокомпонентну систему

гуманітарного реагування. Ця система ґрунтується на оновленій Стратегії розвитку області до 2027 р., яка враховує наслідки військової агресії, статус України як кандидата в члени ЄС та зобов'язання виконання Цілей сталого розвитку ООН. Реалізація політики здійснюється завдяки злагодженій взаємодії Чернівецької обласної військової адміністрації як головного координатора, профільних департаментів (освіти, культури, охорони здоров'я, молоді та спорту), Чернівецької обласної ради, районних військових адміністрацій, та, що особливо важливо в умовах децентралізації влади, безпосередньо територіальних громад. Кожен із цих суб'єктів виконує спеціалізовані функції – від забезпечення умов для надання медичної допомоги до розвитку освіти, культури, молодіжної політики та підтримки ветеранів та забезпечення базових потреб ВПО.

Гуманітарна політика Чернівецької області вирізняється кількома ключовими особливостями. Її прикордонне розташування дозволило розвивати ефективну регіональну дипломатію та налагоджувати прямі зв'язки з іноземними партнерами. Розташування у тилловому регіоні відносно зони бойових дій дозволив перейти від кризового реагування до системної інтеграції ВПО, зосередившись на їхній соціальній адаптації, працевлаштуванні та забезпеченні якісних послуг. Історична мультикультурність регіону сприяє толерантному ставленню до новоприбулих та залученню потенціалу національних меншин. Реформа децентралізації влади значно посилила спроможність територіальних громад, надавши їм ресурси та повноваження для оперативного та цільового гуманітарного реагування на місцях. Важливою рушійною силою є також активний волонтерський та громадський сектор, який гнучко доповнює державні зусилля, надає адресну допомогу та спеціалізовані послуги.

Перспективи розвитку гуманітарної політики в регіоні є значними. Поглиблення децентралізації влади надає громадам ще більше повноважень для розробки власних комплексних програм, залучення інвестицій та міжнародної допомоги. Посилення громадської участі та впровадження цифрових інструментів сприятимуть підвищенню ефективності та прозорості. Отже, гуманітарна політика Чернівецької області є динамічним, адаптивним механізмом гуманітарної політики

який, попри виклики, послідовно працює на забезпечення соціальної стабільності, розвиток людського потенціалу та покращення добробуту мешканців в умовах триваючої війни та забезпечення післявоєнного відновлення.

4.2. Секторальні інструменти реалізації гуманітарної політики у територіальних громадах регіону

Секторальні інструменти реалізації гуманітарної політики у територіальних громадах – це спеціалізовані засоби та програми, які застосовуються в окремих, чітко визначених гуманітарних секторах для досягнення цілей цієї політики. Зміст цих інструментів полягає у практичному впровадженні заходів у таких ключових секторах, як: освіта (наприклад, створення опорних закладів, забезпечення інклюзії), культура (наприклад, підтримка етнонаціональних спільнот) та соціальний захист (наприклад, надання допомоги ВПО чи ветеранам), молодіжна політика (наприклад, створення молодіжних рад та молодіжний центрів). Вони є мостом між загальними стратегічними цілями гуманітарної політики та конкретними діями в межах громади.

Насамперед, розглянемо основні тенденції розвитку місцевої демократії. З одного боку, процеси децентралізації влади відкрили надзвичайно широкий спектр можливостей для розвитку форм та інструментів місцевої демократії. Відбулось досить помітне оновлення локальних і регіональних еліт, як політичних, так і управлінських. Здійснюється залучення населення територіальних громад до впливу на регіональну політику, на процес прийняття публічних рішень чи то органами місцевого самоврядування, чи органами державної виконавчої влади на місцях. Розроблені та затверджені нові статuti громад, які відкривають набагато більше можливостей, аніж до 2014 р. для механізмів та інструментів прямої демократії і участі громадян у процесах управління на місцях.

З'явилися і поширюються нові для України інструменти як електронні петиції, які стосуються і органів місцевого самоврядування, і центральних органів виконавчої влади. Стають поширеними на місцях бюджети участі, які особливо успішно приживаються у великих містах. Причому, чим більш велике місто, тим більше

ресурсів воно виділяє на бюджет участі, і як правило, тим ефективніше діє цей інструмент. Однак у період дії правового режиму воєнного стану у багатьох територіальних громадах призупинено виділення коштів на бюджети участі. З меншою успішністю працюють інструменти консультацій з громадськістю, проведення громадських слухань з важливих для місцевих громад питань. Тривалий час працює такий інструмент громадянської участі як діяльність різних консультативно-дорадчих органів. Зокрема громадських рад при органах місцевого самоврядування, тобто сільських, селищних, міських радах і при органах виконавчої влади на місцях, а також створення молодіжних рад як інструменту залучення молоді до управлінських рішень. Зокрема, «Молодіжна рада – це інструмент молодіжного «голосу», який дає можливість почути молодих людей, це консультативно-дорадчий орган, який утворюється при органах місцевого самоврядування із представників молоді для консультування, розробки та реалізації молодіжної політики на місцях» [121]. У Чернівецькій області функціонує 30 молодіжних рад на рівні територіальних громад [5].

Отже, ефективним інструментом для посилення інституційної та соціальної спроможності є реалізація програм громадянської участі. Це включає такі ініціативи, як електронні петиції, бюджет участі, створення дорадчих органів та залучення молоді й представників громадянського суспільства до процесу ухвалення рішень. Такий підхід не тільки активізує громаду, але й допомагає сформувати довіру до місцевої влади, підвищує ефективність рішень та посилює соціальну згуртованість. В умовах правового режиму воєнного стану та післявоєнного відновлення надзвичайно важливо, щоб у формуванні місцевих політик брали участь представники вразливих груп: внутрішньо переміщені особи, ветерани та люди з інвалідністю. До прикладу Чернівецька міська територіальна громада виявила високий ступінь адаптивності до викликів правового режиму воєнного стану, ставши першим муніципалітетом у західних регіонах України, де створено Координаційну раду з питань внутрішньо переміщених осіб одразу після 24 лютого 2022 р. [244]. Діяльність цього дорадчого органу зосереджена на комплексному забезпеченні прав ВПО, що включає питання житлової політики, соціальної інтеграції, релокації підприємств та стимулювання

зайнятості. Вагомим результатом роботи ради стало ініціювання змін до «Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. в Чернівецькій області» та створення спеціалізованої служби – «Центру підтримки ВПО при міському центрі соціальних служб», що наразі забезпечує практичну реалізацію соціальних послуг для ВПО [264].

У січні 2023 р. в м. Чернівці розпочав роботу Центр допомоги врятованим – унікальний для України сервіс, створений для оперативного реагування на виклики війни, зокрема травми та різні форми насильства. Цей Центр був заснований Фондом ООН у галузі народонаселення (UNFPA) за ініціативи «Офісу Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції» та за сприяння «Урядової Уповноваженої з питань гендерної політики». Його поява була зумовлена нагальною необхідністю надання комплексної підтримки постраждалим громадянам. На національному рівні ця мережа підтримки включає 11 стаціонарних та 3 мобільні Центри, які спільно працюють над наданням допомоги. Центр допомоги врятованим надає послуги широкому колу осіб, які постраждали від наслідків війни, незалежно від їхнього статусу, причому допомога доступна мешканцям усієї Чернівецької області. Основними цільовими категоріями є: внутрішньо переміщені особи та місцеве населення, яке зазнало впливу конфлікту. Окрім того, Центр спеціалізується на підтримці осіб, що постраждали від гендерно зумовленого насильства, включаючи випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Окрема увага приділяється військовим і цивільним особам, які були у полоні, ветеранам та членам їхніх родин, а також сім'ям зниклих безвісти за особливих обставин [68, с. 45].

Активно розбудовується мережа Центрів життєстійкості – відкритих просторів у громадах, створених для надання психологічної допомоги та соціального супроводу всім мешканцям. Ці Центри є ключовим інструментом для подолання стресу та психологічних викликів, оскільки їхні фахівці навчають громадян механізмам відновлення після кризових подій та сприяють їхньому поверненню до активного соціального життя. Станом на 2025 р. в області функціонує дев'ять таких Центрів. Вони розміщені у таких територіальних громадах: Чернівецькій, Новоселицькій,

Вижницькій, Хотинській, Сокирянській, Кіцманській, Мамаївській, Усть-Путильській та Кадубовецькій [243, с. 16].

Таким чином, успіх Чернівецької міської територіальної громади у швидкому реагуванні на виклики, пов'язані з ВПО та воєнних викликів, демонструє, як розширення власних повноважень у сфері гуманітарної політики залежить від місцевого самоврядування. У Законі України про місцеве самоврядування передбачені повноваження: «у забезпеченні прав громадян у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту. Але місцеві громади можуть вносити доповнення, коригуючи власні (самоврядні) повноваження». «До того ж, нерівномірний розвиток уже створених територіальних громад впливає на здатність органів місцевого самоврядування реалізовувати власні повноваження і надавати публічні послуги. виправити цей дисбаланс може комплексний розвиток територій, на який і повинна бути спрямована державна регіональна політика. Однак кожна громада складає свої стратегію та програми розвитку відповідно до програмно-цільового методу, на якій базується її бюджет. Ці програми мають бути належним чином пов'язані з програмами інших громад і держави загалом. Як розвиватиметься гуманітарна сфера в програмах – залежить від фінансової та кадрової спроможності кожної територіальної громади». Фінансовий потенціал територіальних громад є одним із найбільш вразливих аспектів, оскільки війна підірвала базу місцевих бюджетів і дестабілізувала фінансові потоки. Водночас громади мають нові можливості для залучення ресурсів через міжнародні донорські програми та гранти. Ефективне управління такими ресурсами потребує прозорості органів місцевого самоврядування. Необхідно використовувати інструменти, які створять нову, якісну модель розвитку громад. Ця модель має бути орієнтована на стійкість, ефективність та інклюзивність. Для посилення потенціалу громад потрібно впроваджувати практики стратегічного управління, активно залучати громадян, налагоджувати партнерські відносини з міжнародними партнерами та інтегрувати локальний рівень у національні та міжнародні програми. Одним із ключових інструментів для розвитку громад є стратегічне планування, яке має ґрунтуватися на ретельному аналізі наявних ресурсів, потреб і ризиків. Це включає оцінку безпекової, демографічної ситуації,

стану інфраструктури та соціальних змін. Розробка оновлених стратегій розвитку громад, згідно із ЗУ «Про засади державної регіональної політики», створює основу для визначення пріоритетів, залучення фінансування та прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Успішні громади вже затвердили стратегії, які містять конкретні цілі: розвиток галузей освіти та охорони здоров'я, системи соціальної політики, молодіжної політики, культури, фізичної культури та спорту, забезпечення житлом ВПО, реабілітація ветеранів, ветеранської політики тощо. Варто відзначити, що у більшості ТГ, 42 територіальні громади з 52 громад Чернівецької області станом на 2025 р. розробили стратегії розвитку. Наявність стратегій розвитку в територіальних громадах є ключовим індикатором спроможності місцевого самоврядування до довгострокового планування. Переважна більшість громад Чернівецької області (85,4%) вже розробили та затвердили стратегічні документи, що свідчить про високий рівень інституційної готовності та розуміння необхідності програмно-цільового підходу до управління територіями. Наявність таких стратегій дозволяє громадам не лише чітко визначати пріоритети економічного та соціального розвитку, а й ефективно залучати зовнішні інвестиції та міжнародну технічну допомогу. Водночас аналіз виявляє певний сегмент громад (14,6%), де процес стратегічного планування перебуває на стадії розробки або актуалізації. Така ситуація може бути зумовлена як браком фахових кадрів на місцях, так і необхідністю перегляду попередніх планів у зв'язку з викликами правового режиму воєнного стану та зміною демографічної ситуації. Загалом, представлені дані у Додатку Н підтверджують позитивну тенденцію у Чернівецькій області, де стратегічний документ стає обов'язковим інструментом для забезпечення фінансової стійкості та сталого розвитку громади в сучасних умовах. Серед ефективних інструментів також варто виокремити залучення інвестицій, що відкриває можливості для мобілізації додаткових ресурсів, технологій, нових управлінських підходів та фінансових ресурсів. Таким чином, переважна більшість ТГ розробили свій інвестиційний паспорт для залучення коштів на розвиток гуманітарної сфери, зокрема охорони здоров'я, освітньої сфери, культури, молодіжної інфраструктури та спорту, підтримки ветеранів та членів їх сімей, реабілітація ветеранів, підтримка ВПО. Згідно

з даними Додатком П, виявлено інвестиційну пасивність значної частини територіальних громад у Чернівецькій області, що становить 17 територіальних громад, які не мають сформованих інвестиційних паспортів. Відсутність цього інструменту в таких громадах, як Боянська ТГ, Вікнянська ТГ та Глибоцька ТГ, а також повна відсутність стратегічного планування у Кіцманській ТГ та Тарашанській ТГ, створюють серйозні перешкоди для залучення донорських коштів. Це формує передумови для тривалої економічної стагнації та зниження конкурентоспроможності відповідних територій.

Фінансова спроможність територіальних громад Чернівецької області, розподіляються на групу лідерів із високими показниками, яку очолюють Чернівецька (546), Сокирянська (516) та Новодністровська (497) міські територіальні громади, чий фінансовий стан дозволяє забезпечувати сталий розвиток та ефективне надання послуг. Переважна більшість громад перебуває в середній зоні, тоді як п'ять громад – Конятинська, Брусницька, Сучевенська, Чудейська та Красноільська територіальні громади мають критично низькі показники, що вказує на їхню високу дотаційність та обмежені можливості для самостійного фінансування гуманітарних потреб (див. Додаток Р).

Чернівецька область демонструє значну диференціацію серед територіальних громад за рівнем якості та доступності послуг. До лідируючої групи з високими показниками увійшли Вижницька, Хотинська, Новодністровська, Чернівецька та Топорівська громади, причому Вижницька міська громада посідає перше місце в рейтингу. Високі позиції цих громад свідчать про ефективну організацію сервісної інфраструктури та збалансованість послуг, що забезпечує належний рівень задоволення потреб місцевого населення. Водночас є громади, де рівень надання послуг оцінюється як низький, зокрема Сучевенська, Горішньошировецька, Терблеченська, Карапчівська та Ставчанська громади. Найнижчий показник зафіксовано у Ставчанській громаді, що майже у два з половиною рази менше за результат лідера рейтингу. Такі показники підкреслюють наявність системних проблем у доступності базових послуг на периферійних територіях, що потребує

посиленої уваги до вирівнювання якості сервісів у межах усієї області (див. Додатку С та Додатку Т).

Аналіз гуманітарної політики Чернівецької області свідчить про трансформацію гуманітарної політики від стабільного розвитку до кризового управління у двох часових межах 2014–2022 рр. та 2022–2025 рр. У довоєнний період основними здобутками були стабільність освітньої мережі, успішне впровадження освітніх та медичних реформ, зокрема реформи НУШ, первинної медичної ланки та зміцнення фінансової спроможності громад завдяки децентралізації влади. Водночас виявлено суттєві вразливості, як-от ігнорування підготовки укриттів, відсутність системної політики реінтеграції ветеранів та недостатня цифровізація, що особливо гостро проявилось під час пандемії COVID-19 (див. Додаток У). З початком повномасштабного вторгнення область продемонструвала високу оперативність, перетворившись на стратегічний логістичний хаб та забезпечивши швидку інтеграцію тисяч внутрішньо переміщених осіб. Основними векторами розвитку стали розбудова реабілітаційної медицини, створення мережі ветеранських просторів та активне залучення міжнародних грантів та соціальних проєктів. Проте актуальними залишаються виклики, пов'язані з перевантаженням критичне перевантаження освітньої та медичної інфраструктури, дефіцитом кваліфікованих кадрів (психологів, вузьких спеціалістів) та значну залежність місцевих бюджетів від міжнародної допомоги й цільових субвенцій. Головними викликами залишаються дефіцит соціального житла, ризик відтоку активної молоді та необхідність тотальної безбар'єрності середовища.

Більша частка видатків місцевих бюджетів традиційно припадає на гуманітарний сектор, що охоплює освітню галузь, охорону здоров'я, систему соціального захисту, культуру, а також фізичну культуру і спорт. При цьому на рівні територіальних громад домінуюче становище посідає освітня сфера, зокрема забезпечення функціонування закладів загальної середньої освіти. Ключовими ознаками, які формують її домінуючий вплив на рівні громади, є такі:

- найбільша частка видатків у кошторисах місцевих бюджетів спрямовується саме на утримання закладів загальної середньої освіти (33,9%);

- порівняно з іншими галузями соціально-гуманітарного блоку, середня освіта має найбільш деталізовані та прогнозовані галузеві нормативи;
- система освіти має найбільш підготовлений до впровадження засад децентралізації влади пакет моніторингових показників якості надання послуг, тобто якість надання освітніх послуг є вимірюваною та ґрунтується на моніторингових показниках (сертифікат зовнішнього незалежного оцінювання);
- система середньої освіти, на відміну від інших складових гуманітарної сфери, характеризується наявністю як кількісних, так і якісних показників: основний кількісний показник – кількість випускників шкіл; якісний показник – рівень знань випускників, який визначається через систему незалежного оцінювання знань.

У контексті децентралізації влади освітня реформа виступає ключовим інструментом гуманітарної політики. Згідно з «Концепцією реформування місцевого самоврядування» (Розпорядження КМУ № 333 від 01.04.2014 р.), «органи місцевого самоврядування наділені повноваженнями щодо управління закладами загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти». Стратегічна мета цих перетворень полягає у переході до моделі спільного управління: громади отримують фінансову та адміністративну відповідальність за заклади на місцях, тоді як Міністерство освіти і науки України зберігає за собою право визначати загальнодержавну стратегію та вектори розвитку галузі. «Фундаментальна реформа загальної середньої освіти в Україні як необхідний чинник суспільних перетворень, регламентує необхідність трансформації змісту освіти згідно Концепції «Нова українська школа» та створення умов для постійного її оновлення відповідно до нових вимог та потреб громадян, і як результат має перетворити освіту в потужний інтелектуальний капітал розвитку гуманітарного потенціалу територіальних громад Чернівецької області. Впровадження Нової української школи (НУШ) поставило перед ТГ декілька основних блоків завдань. Це розбудова мережі опорних шкіл, з одночасною розбудовою Нового освітнього простору та інклюзивне навчання. Серед важливих завдань також забезпечення шкіл новим обладнанням, автобусами, будівництво інфраструктури навколо опорних шкіл тощо».

Здобуття освіти відбувається у різних закладах освіти, що відповідають віковій

категорії осіб, які навчаються, та їхнім освітнім потребам. Система дошкільної освіти Чернівецької області налічує 389 закладів дошкільної освіти (248 ЗДО, 141 структурних дошкільних підрозділів у ЗЗСО). Дошкільними закладами охоплено всього – 24 450 тис. дітей дошкільного віку. За оперативними даними станом на 2024 р. 2 796 дітей дошкільного віку перебувають тимчасово за межами України. Дітей віком від 3-х до 6 років охоплено – 20 681, що становить 84 % [191].

Що стосується загальної середньої освіти, то в області функціонує 341 заклад, де навчається понад 106 тисяч учнів. Також наявні 5 приватних закладів освіти, що розширює можливості для отримання середньої освіти. Ці дані демонструють, що освітня система Чернівецької області продовжує функціонувати, незважаючи на виклики, пов'язані з триваючою війною. Проте, важливим завданням залишається все ще забезпечити підтримку для дітей, які перебувають за кордоном, та адаптувати освітні послуги до їхніх потреб.

Найбільшу кількість ЗЗСО мають 4 ТГ: Чернівецька – 55, Сокирянська – 22, Кельменецька – 20, Сторожинецька – 21. При цьому найменше закладів у Боянській, Карапчівській, Кам'янецькій, Магальській, Кострижівській, Неполоковецькій, Новодністровській громадах [112, с. 84].

Для забезпечення безпеки під час навчання в закладах освіти Чернівецької області підготовлено 1069 захисних об'єктів (зокрема сховища, протирадіаційні та найпростіші укриття, а також споруди, що використовуються на основі угод), з них: 230 протирадіаційних сховищ та 839 об'єктів, що класифікуються як найпростіші укриття [228, с. 8].

За період 2016-2025 рр. у територіальних громадах Чернівецької області створено 68 опорних закладів, з 72 філіями (Вижницький район – 17; Дністровський – 21; Чернівецький – 30) [191]. Опорні заклади освіти створюються в територіальних громадах як центри, що консолідують ресурси (сучасне обладнання, кваліфіковані кадри) для підвищення якості освітніх послуг, створюючи при цьому свої філії у менших населених пунктах громади та забезпечуючи підвезення учнів шкільними автобусами. Така оптимізація мережі закладів загальної середньої освіти дозволяє більш раціонально використовувати бюджетні кошти громади, гарантуючи рівний

доступ до кращих умов навчання. Збільшення кількості опорних закладів свідчить про процес оптимізації та модернізації освітньої мережі. Це показує, як організовано доступ до освіти в різних частинах області, особливо в сільській місцевості. Також свідчить про намагання гарантувати кожній дитині рівні можливості у здобутті якісної освіти, незалежно від її місця проживання.

Понад 13 тисяч учнів користуються організованим підвезенням, що здійснюється за допомогою 108 шкільних автобусів, понад 33 % учнів підвозяться іншим транспортом. Згідно з оперативними даними, потреба територіальних громад у шкільних автобусах наразі становить 88 одиниць. Слід зазначити, що від моменту початку повномасштабної агресії для забезпечення потреб ЗСУ передано понад 100 одиниць спеціалізованого транспорту, що раніше обслуговував заклади освіти [191]. У 2024 р. Урядом здійснено розподіл фінансових асигнувань на придбання шкільних автобусів, згідно якого Чернівецька область отримала понад 49 млн 777 тис. гривень з державного бюджету для поповнення шкільного автопарку [191]. Забезпечення доступу до освіти для учнів сільської місцевості є важливим завданням, яке в територіальних громадах вирішується через організацію підвезення до опорних закладів. Більшість територіальних громад, а саме 44, забезпечують підвезення, використовуючи наявні шкільні автобуси. Окрім того, 9 громад мають спеціалізований транспорт для дітей з інвалідністю, що свідчить про увагу до потреб усіх категорій учнів. Зазначений підхід сприяє реалізації права на рівний доступ до якісних освітніх послуг для всіх категорій здобувачів освіти, незалежно від їхнього місця проживання чи територіальної віддаленості закладів.

Рис. 4.2.1. Наявність шкільних автобусів у ТГ Чернівецької області [191]

Значна увага приділяється організації гарячого харчування в закладах загальної середньої освіти. Більшість закладів загальної середньої освіти, а саме 337, (149 у міських ТГ, 188 у сільських), забезпечують гаряче харчування для учнів, що є важливим фактором для їхнього здоров'я та успішного навчання. Особливо важливо, що діти з вразливих груп населення отримують безоплатне харчування, забезпечуючи таким чином однакові умови для їхнього розвитку. Загалом, понад 62 тисячі учнів забезпечені гарячим харчуванням, що становить значну частину від загальної кількості учнів у регіоні. При цьому, у сільських територіальних громадах кількість учнів (43155 осіб), які отримують гаряче харчування, значно перевищує кількість учнів у міських громадах (19338 осіб) [191]. Спостерігається більша залежність сільських територій від організованого харчування, оскільки логістика та наявність інших продовольчих джерел там можуть бути суттєво обмежені.

Щороку збільшується кількість дітей, які перебувають на інклюзивному навчанні. Відповідно до вимог нормативно-правових актів у Чернівецькій області функціонує 19 інклюзивно-ресурсних центрів [69] [191]. Чернівецька область є одним із лідерів в Україні за темпами впровадження інклюзивної освіти, яку розпочато ще у 2011 році з охоплення 35 учнів у 18 закладах [195]. Упродовж 2023/2024 н.р. освітній

процес за інклюзивною формою забезпечено для 1485 дітей з особливими освітніми потребами. Навчання зазначеної категорії учнів організовано на базі 269 закладів загальної середньої освіти, де для цього сформовано 1199 інклюзивних класів. За період з 2011 до 2024 р. кількість дітей, охоплених інклюзією, зросла більш ніж у 43 рази (з 35 до 1485), що підтверджує, що область є одним із лідерів України за темпами впровадження цієї моделі. Критично важливою складовою успіху є кадрове забезпечення: якщо на початку впровадження відчувався брак фахівців, то наразі у закладах освіти працюють 1177 асистенти вчителя, що покриває 98% від загальної потреби [191]. Таким чином, регіон успішно забезпечив особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу, практично повністю заклавши потребу в асистентах.

У 2023/2024 навчальному році інклюзивне виховання забезпечено у 158 закладах дошкільної освіти області, де виховується 510 дітей з особливими освітніми потребами (ООП). На рівні професійної (професійно-технічної) освіти інклюзивне навчання впроваджено в одному закладі, де у 2 спеціалізованих групах освіти здобувають 3 особи з ООП. Крім того, у 25 закладах позашкільної освіти організовано навчання для 127 дітей цієї категорії. Для кожної дитини з ООП, яка перебуває на інклюзивній формі навчання, обов'язково створюється команда психолого-педагогічного супроводу. Варто відзначити реалізацію пілотного проєкту із застосування методики М. Монтесорі у 28 закладах освіти, що дозволяє надавати якісні корекційно-розвиткові та психологічні послуги. Важливим кроком стало введення 14 посад асистентів учня у закладах загальної середньої освіти семи територіальних громад: Вижницької, Чагорської, Волоківської, Мамаївської, Кам'янської, Недобоївської та Чернівецької [191]. Спеціально обладнані автобуси закуплено до Вашковецької, Вікнянської, Боянської, Великокучурівської, Веренчанської та Кам'янської територіальних громад. Загалом 169 учнів з особливими освітніми потребами користуються послугами перевезення до закладів освіти шкільними автобусами, спеціально обладнаними для перевезення маломобільних груп населення [191]. Сім територіальних громад Чернівецької області долучилися до важливого проєкту під назвою «Забезпечення та зміцнення

послуг для кращого догляду дітей з інвалідністю». Метою цієї ініціативи є посилення спроможності місцевих органів влади надавати якісний та комплексний догляд дітям з інвалідністю та їхнім родинам. До числа учасників проєкту увійшли: Вижицька, Кельменецька, Мамаївська, Новоселицька, Сокирянська, Хотинська та Чернівецька територіальні громади [210, с. 16].

Динаміка інклюзивної освіти демонструє інтенсивне зростання, не лише значно збільшує кількість охоплених дітей у ЗДО та ЗЗСО, але й розширює сферу інклюзії на ПТО та позашкільну освіту, паралельно інвестуючи у якість (команди супроводу, інноваційні методики Монтессорі). Це свідчить про перехід від початкового етапу впровадження до комплексної, багатовекторної моделі, що охоплює всі ланки життя дитини з ООП.

Упродовж 2025-2026 рр. продовжує реалізовуватись Національний проєкт з адвокації у п'яти територіальних громадах, обраних з-поміж 11 кандидатів. До числа переможців увійшли: Вашківська, Вижицька, Новодністровська (міські ТГ), Недобойська та Волоківська (сільські ТГ). Цей проєкт є прямим продовженням ініціативи «Фасилітація деінституціалізації в Чернівецькій області», яку впродовж 2024-2025 рр. здійснювали у Чернівецькій, Хотинській, Сторожинецькій, Новоселицькій міських та Великокучурівській сільській територіальних громадах. Основна мета цих програм – посилити спроможність територіальних громад у реалізації заходів, спрямованих на забезпечення права дитини на зростання в сімейному оточенні та впровадження мінімального пакету соціальних послуг для сімей з дітьми.

Гуманітарна політика в умовах децентралізації влади належним чином має враховувати не лише демократичні, але й безпекові аспекти, а в полікультурних регіонах – насамперед етнонаціональні її виміри. Доцільно відзначити успішний досвід реалізації децентралізації влади в територіальних громадах Чернівецької області, де врахування поліетнічного складу населення та багатомовності стало ключовим чинником забезпечення прав національних спільнот і зміцнення соціальної згуртованості на місцевому рівні. Зокрема, це стосується Мамалигівської громади, що розташована на перетині кордонів трьох держав: України, Румунії та Молдови [240, с. 16], [9, с. 68]. Серед 12 тис. мешканців громади лише 2400 осіб є українцями, тоді

як решта – румуномовні молдовани [9, с. 68]. У структурі громади з шести сільських рад лише одна є українською, всі інші – молдавські, де населення спілкується переважно румунською мовою [9, с. 68]. Водночас сесії сільських рад проводяться виключно українською мовою, яку місцеві молдовани розуміють на належному рівні. У повсякденній комунікації українська та румунська мови перетинаються настільки тісно, що мешканці часто переходять з однієї мови на іншу. Крім того, заступник голови громади В. Антончук наголошував, що «громада утворилася не за етнічним, а за економічним принципом: із Мамалигою, згідно з перспективним планом, просто об'єдналися більшість довколишніх населених пунктів. І ми налаштовані саме на економічний розвиток. Коли ті чи інші іноземні політичні сили захочуть влаштовувати провокації у місцях компактного проживання національних меншин, їм буде байдуже, якою є адміністративно-територіальна структура країни» [9, с. 69]. Отже, етнонаціональний фактор не стає перешкодою для ефективного розвитку та згуртованості територіальних громад.

Етнонаціональні відносини мають виняткове значення для територіальних громад Чернівецької області з огляду на її поліетнічність і полікультурність, що є історично сформованою та визначальною особливістю регіону. Ця особливість є результатом перебування краю у складі різних держав упродовж історії (особливо у ХХ ст.). Поліетнічність підтверджується даними Всеукраїнського перепису 2001 р.: тут проживають представники майже 70 національностей, з яких найбільші групи (окрім українців, які становлять 75%) – румуни (12,5%) та молдавани (7,3%) [33, с. 17]. Важливість етнічного фактора підкреслює і те, що Чернівецька область, як прикордонний регіон, належить до етнорегіонів – територій, які вимагають окремого підходу в державній етнонаціональній політиці. Історично сформований феномен «буковинізму» – толерантного ставлення до іншого дозволив уникнути відкритих міжетнічних конфронтацій [33, с. 19]. Регіональна гуманітарна політика територіальних громад Чернівецької області зосереджує свою увагу на етнонаціональному факторі, головним чином через систему освіти, яка, водночас, є найбільш чутливою до зовнішніх впливів і потенційно конфліктогенною. Сучасна освітня стратегія має подвійну мету: збереження та розвиток мов і культур

національних меншин і забезпечення високого рівня володіння українською мовою як державною для успішної інтеграції. Фактично, це враховується через розгалужену мережу закладів освіти з мовами меншин, зокрема 57 шкіл з румунською мовою навчання, що охоплює понад 12% учнів та наявність румуномовних відділень у вищій освіті [33, с. 21]. Проте, місцева політика постійно стикається із суперечностями, що виникли між необхідністю зміцнення позицій української мови, особливо після 2014 р. та занепокоєнням національних меншин щодо можливого звуження їхніх мовних прав після ухвалення ЗУ «Про освіту» (2017) та «Про функціонування української мови як державної» (2019) [33, с. 22]. Загальний підхід місцевої влади спрямований на досягнення гармонійного балансу між державною мовою та мовами меншин. Таким чином, етнонаціональний фактор залишається центральним викликом та ресурсом для територіальних громад, вимагаючи від місцевої влади постійного суспільного діалогу та зважених рішень для виконання міжнародних та національних зобов'язань. Питання етнічності чи мови не є конфліктогенними в територіальних громадах. Етнонаціональний чи мовний чинники не виступають джерелом конфліктів у територіальних громадах, а поліетнічність, навпаки, стала дієвим інструментом для налагодження успішної транскордонної співпраці та ефективної реалізації міжнародних проєктів [9, с. 71]. Окрім того, з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, етнонаціональний фактор посилив допомогу з боку Румунії та Республіки Молдова через наявність значної спільноти етнічних румунів та молдованів в Україні, особливо на прикордонних територіях, що спричинило моральну солідарність та стало основою для організації гуманітарних коридорів для біженців, надання їм житла, медичних послуг, забезпечення права на працю та можливості навчатися в румунських та молдавських школах. Ця близькість, а також усвідомлення спільної регіональної загрози з боку росії, спонукали обидві країни до широкої політичної, військової та гуманітарної підтримки України, розглядаючи її оборону як частину забезпечення власної безпеки та захисту європейського простору. Важливу роль відіграла також допомога румунської сторони в налагодженні транспортних потоків через логістичні хаби надання гуманітарної допомоги Україні.

Як один із прикладів тіснішої співпраці в умовах нових викликів, можна

навести створення гуманітарно-координаційного центру на початку березня 2022 р. для приймання та розподілу гуманітарної допомоги при Чернівецькій міській раді, за ініціативи місцевої влади та у партнерстві з волонтерськими бізнес-проектами, створено Логістичний хаб «Help Ukraine Romania» з осередками в Сіреті (Румунія) та Чернівцях. Ця структура забезпечила безперебійне транспортування вантажів із різних країн світу через румунсько-український кордон [289]. Команда хабу об'єднала понад 100 фахівців – від логістів та координаторів до сортувальників і вантажників. Результативність діяльності хабу вражає: лише упродовж березня 2022 р. 89 автомобілів доставили понад 700 тонн допомоги до 56 міст України [289]. Загалом за рік роботи (лютий 2022 – лютий 2023 рр.) відправлено 2341 тону гуманітарних та медичних вантажів до 119 громад у всіх регіонах України (за винятком АР Крим). Допомогу отримали понад 200 медичних установ у 75 громадах. У структурі поставок 77% становили продукти харчування, 14% – медикаменти та обладнання, 5% – одяг і 4% – засоби гігієни. Окрім того, через транзитний центр у Сіреті пройшло понад 5 тис. тонн вантажів. Хаб став одним із перших, хто надав допомогу деокупованому Херсону, а волонтери організації доставляли медичні вантажі навіть до окупованих Олешок. Наразі хаб розвиває співпрацю з міжнародними партнерами: «Save the Children», «Direct Relief, AmeriCares», «Action Contre La Faim», «Medicos del Mundo», а також із лідером української логістики – «Новою Поштою» [289].

Окрему роль у процесі реалізації гуманітарної політики відіграють грантові інструменти та міжнародна допомога. Громади активно залучають ресурси через донорські програми, гранти та участь у проектах таких організацій, як ЄС, ООН, Світовий банк, GIZ та USAID. Окрім гуманітарної допомоги, війна прискорила процес укладання міжнародних угод, меморандумів та розширення партнерської мережі. Це свідчить про перехід від ситуативної допомоги до стратегічного співробітництва. З початку повномасштабного вторгнення Чернівецька область уклала 27 угод про співпрацю з 15 країнами, серед яких Румунія, Польща, Німеччина, Канада та Хорватія [263]. Ці угоди охоплюють не лише гуманітарну сферу, а й економіку та екологію. Це дозволяє їм реалізовувати проекти з енергоефективності,

цифрової трансформації та відновлення та розвитку соціально-гуманітарної інфраструктури. Щоб успішно працювати з такими програмами, громади повинні мати відповідну управлінську спроможність, кваліфікованих спеціалістів та надійні навички проєктного менеджменту. Усе це сприяє розвитку інституційно-організаційного потенціалу громад.

Розглянемо декілька успішних прикладів та рівні ТГ. Проєкт «Об'єднання громад – задля сталого економічного зростання (ConCom4EG)» успішно продемонстрував вагомі результати у зміцненні спроможності 13 територіальних громад Чернівецької області, фінансування якого забезпечував Європейський Союз у межах Ініціативи «Мери за економічне зростання». Головні цілі проєкту полягають у комплексному посиленні потенціалу територіальних громад через матеріально-технічні передумови для забезпечення професійного зростання молоді та стимулювання молодіжного підприємництва безпосередньо в територіальних громадах. До проєкту долучилися Великокучурівська, Глибоцька, Сторожинецька, Рукшинська, Кам'янська, Клішківська, Конятинська, Красноільська, Мамаївська, Мамалигівська, Новоселицька, Терембачанська та Усть-Путильська громади. Ключовим досягненням стала передача обладнання та облаштування на базі закладів загальної середньої освіти швейних та столярно-слюсарних майстерень у всіх громадах. Крім того, у Мамалигівській, Глибоцькій та Новоселицькій громадах додатково обладнали кухні, а в Лужанах та Клішківцях відкрили два ІТ-класи [242, с. 14].

Хотинська територіальна громада отримала значну гуманітарну допомогу від свого німецького партнера – міста Ален. Переданий вантаж був цільовим і охоплював як медичну, так і соціально-освітню сферу. Для Хотинської багатопрофільної лікарні німецькі партнери надали критично важливе обладнання, включаючи спеціалізовані бокси з інструментами для хірургічного та травматологічного відділень. Медична частина допомоги також містила комфортні багатофункціональні медичні ліжка, спеціальні матраци, а також ліки, аптечки та медичні засоби. Крім забезпечення медичних закладів, передано предмети для соціального та освітнього напрямку: дитячі іграшки, столи і стільці, призначені для гурткової роботи [260, с. 20].

Глибоцька територіальна громада офіційно підписали меморандум про співпрацю з румунською комуною Грамешть у Сучавському повіті з метою налагодження партнерських зв'язків, що відкриває нові перспективи для розвитку освіти, культури та спорту в обох регіонах. У межах меморандуму заплановано активний обмін делегаціями, спільна участь у проєктах і програмах, а також розвиток молодіжного сектору по обидва боки кордону [35, с.16]. Також існують додаткові інструменти, такі як побратимства міст, що сприяють встановленню довготривалих партнерських відносин між громадами. На рівні територіальних громад кількість угод про побратимство зросла до 62 [263]. За час повномасштабної російсько-української війни найбільш динамічно мережа нових міст побратимів розширювалася у Чернівці та Києва – кожне з міст отримало по 3 нових партнери. Зокрема, Чернівці офіційно розпочали співпрацю з Дюссельдорфом, Мангаймом (Німеччина) та Мецом (Франція), тоді як м. Київ зміцнив зв'язки з Гамбургом, Мадридом та Парижем. [47]. Наприклад, місто Хотин підписало тристоронню угоду з містами Дорохой (Румунія) і Дондушень (Молдова), що є прикладом міжмуніципального співробітництва, спрямованого на спільний розвиток. Реалізація цих ініціатив забезпечує територіальним громадам не лише доступ до фінансових ресурсів, а й стратегічну можливість інтеграції у європейські та глобальні мережі обміну досвідом. Практичне застосування зазначених інструментів підтверджує їхню високу ефективність у нарощуванні локального потенціалу та повноцінному входженні громад у міжнародний гуманітарний простір. Договори про побратимство є важливим інструментом для побудови довготривалих партнерств між громадами. Вони сприяють обміну культурними, освітніми, економічними та соціальними ресурсами, що допомагає зміцнювати міжнародні зв'язки та отримувати додаткові можливості на місцевому рівні.

До прикладу міста-побратими Чернівці (Україна) та Дюссельдорф (Німеччина) у 2025 р. розпочали спільний проєкт у межах програми Накора («Сталий муніципальний розвиток через партнерські проєкти»), спрямований на покращення надання якісних та інклюзивних адміністративних послуг мешканцям, включаючи внутрішньо переміщених осіб. Ця співпраця стала можливою завдяки грантовій

підтримці від німецького товариства Engagement Global/SKEW, яке щороку фінансує подібні ініціативи. Завдяки цій співпраці жителі Чернівецької міської територіальної громади отримають належні умови для стабільного, якісного та доступного обслуговування населення. Серед ключових заходів проєкту – адаптація приміщення ЦНАП під потреби людей з інвалідністю та маломобільних груп населення шляхом встановлення спеціального підйомника для сходових прольотів. Окрім цього, партнери закуплять та передадуть нове обладнання та меблі для ЦНАП, а також спеціально облаштований автомобіль для надання виїзних адміністративних послуг мешканцям віддалених мікрорайонів, де недостатньо розвинений громадський транспорт. Додатково, фахівці ЦНАП Чернівецької міської ради матимуть змогу обмінятися досвідом з німецькими колегами з Дюссельдорфа щодо надання адміністративних послуг як онлайн, так і під час навчального візиту до Німеччини [266, с. 20].

Варто зазначити, що важливим інструментом є прозорість прийняття рішень, завдяки якому підвищується рівень довіри громадян до діяльності органів місцевого самоврядування. Результати «Рейтингу прозорості міст під час повномасштабної війни», презентовані програмою «Прозорі міста» від «Transparency International Ukraine», засвідчили лідерство Чернівців серед 100 оцінюваних муніципалітетів із 21 області України. Аналітики, спираючись на 70 критеріїв, визначили м. Чернівці переможцем із показником 84,5 бала зі 100 можливих. Такий результат став можливим завдяки рекордному прогресу міста, яке за рік покращило свій результат на 27,1 відсоткових пунктів. Другу та третю сходинки рейтингу посіли Вінниця (81 бал) та Луцьк (76 балів) відповідно [265, с. 19].

Територіальним громадам, особливу увагу слід приділити інструментам, що допомагають налагодити транскордонне співробітництво та міжнародне партнерство. Європейський Союз пропонує широкий спектр програм та ініціатив для посилення транскордонного співробітництва, серед яких найпоширенішими є Транскордонні програми Interreg, що реалізуються у межах Політики згуртованості Європейського Союзу, і є важливими інструментами збалансованого та інтегрованого територіального розвитку. Чернівецька область бере участь у програмах

трансграничного співробітництва «Interreg NEXT Румунія-Україна» та «Interreg NEXT Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна». Однією з ключових переваг програми Interreg є її здатність адаптуватися до конкретних потреб територіальних громад шляхом фінансування локальних ініціатив, що водночас мають вагомий транснаціональний вплив. Отже, на основі аналізу секторальних інструментів реалізації гуманітарної політики територіальних громад Чернівецької області можна зробити низку ключових висновків. Процеси децентралізації влади суттєво розширили можливості для розвитку місцевої демократії та громадянської участі, про що свідчить впровадження таких інструментів, як електронні петиції, бюджети участі, а також створення консультативно-дорадчих органів, зокрема молодіжних рад та координаційних рад з питань ВПО. Домінантним інструментом гуманітарної політики є реформування системи освіти на місцевому рівні, яка традиційно отримує найбільшу частку видатків місцевих бюджетів. Впровадження Концепції «Нова українська школа» передбачає розбудову мережі опорних шкіл та інклюзивного навчання. Попри виклики російсько-української війни, освітня система регіону продовжує функціонувати.

Фінансова спроможність громад залишається вразливим аспектом через війну, але громади активно залучають додаткові ресурси завдяки міжнародним донорським програмам та грантам. Більшість територіальних громад розробили стратегії розвитку та інвестиційні паспорти, що є необхідною умовою для залучення коштів на розвиток гуманітарної сфери. Однак існує дисбаланс у фінансовій самодостатності між великими та малими громадами. Впровадження практик стратегічного управління та налагодження партнерських відносин є критично важливими для посилення потенціалу громад та їх інтеграції в міжнародні програми в цілому та в гуманітарній сфері зокрема.

Вивчення досвіду Чернівецької області показує, що поліетнічність не є конфліктогенним фактором, а навпаки, сприяє трансграничній співпраці та ефективній реалізації міжнародних проєктів, особливо з Румунією та Молдовою. З початку повномасштабного вторгнення Чернівецька область значно посилила міжнародну співпрацю. Отже, територіальні громади мають і використовують на

практиці низку важливих інструментів для їхньої життєстійкості та тривалого розвитку. Це набуває критичного значення в контексті подолання наслідків сучасних локальних криз, насамперед зумовлених повномасштабною збройною агресією РФ проти України. Усе зазначене вище свідчить, що гуманітарна політика територіальних громад Чернівецької області реалізується за допомогою багатовекторних інструментів, які дозволяють залучати населення до управління, модернізувати ключові галузі та активно інтегруватися в міжнародний простір для залучення ресурсів і досвіду, що є життєво необхідним в умовах правового режиму воєнного часу та післявоєнного відновлення.

Висновок до 4 розділу

У четвертому розділі дисертації здійснено детальний аналіз механізмів та інструментів реалізації гуманітарної політики територіальними громадами (ТГ) на прикладі Чернівецької області, що розглядається як прикордонний регіон з унікальною динамікою розвитку в умовах тривалих реформ та викликів правового режиму воєнного стану. Доведено, що гуманітарна політика в області формувалася під впливом двох потужних процесів: реформи децентралізації влади та повномасштабного вторгнення з 2022 р., причому децентралізація влади стала ключовим фактором стійкості, значно зміцнивши фінансову спроможність громад та передавши їм повноваження щодо самостійного формування бюджетів та програм у гуманітарних сферах. Порівняльний аналіз показав ефективність ТГ як суб'єктів політики, оскільки після реформи вони оперативно стали основними хабами для прийому та соціальної адаптації понад 108 тис. внутрішньо переміщених осіб, що стало можливим завдяки наближенню адміністративних та соціальних послуг до населення.

Дослідження також підтвердило, що поліетнічність Чернівецької області не є конфліктогенним фактором, а навпаки, сприяє активному транскордонному співробітництву та ефективній реалізації міжнародних проєктів, особливо з Румунією та Молдовою. На регіональному рівні завершено формування інституційних

механізмів: створено багаторівневу систему законодавчих актів та спеціалізовані інституції (наприклад, Управління з питань ветеранської політики), які забезпечують системну реалізацію гуманітарної політики, а важливим механізмом є тісний діалог та взаємодія органів місцевого самоврядування з громадським та волонтерським сектором. Незважаючи на ці успіхи, виявлено низку системних проблем: адміністративно-територіальні диспропорції, спричинені реформою 2020 р., які викликали внутрішньорегіональну напруженість та ускладнили логістику і доступ до послуг для мешканців деяких громад, а також демографічні ризики, що обмежує податкові надходження та спроможність ТГ у реалізації гуманітарних програм.

Отже, для забезпечення стійкого розвитку гуманітарної сфери територіальним громадам Чернівецької області необхідно удосконалювати практики стратегічного управління, підвищувати фінансову самодостатність та налагоджувати партнерські відносини, створювати відповідну інфраструктуру в сільських та гірських громадах для забезпечення рівного доступу до якісних гуманітарних послуг, а також на системну інтеграцію ветеранів та ВПО у всі сфери життєдіяльності громади.

ВИСНОВКИ

Процеси децентралізації влади в Україні суттєво змінила підходи до реалізації гуманітарної політики. Передача повноважень у гуманітарній сфері до територіальних громад надала їм автономії у вирішенні питань місцевого значення, що сприяє оперативному регулюванню потреб населення. Теоретичним підґрунтям стали концепції децентралізації влади, соціальної інтеграції, суспільної згуртованості та сталого розвитку. Доведено, що для ефективного впровадження гуманітарної політики громади мають використовувати принципи прозорості, інклюзивності, міжсекторального співробітництва.

Ефективна реалізація гуманітарної політики визначається розмежуванням компетенцій між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також від налагодження діалогу з інститутами громадянського суспільства. Важливими аспектами є прозорість процесів прийняття рішень, інклюзивний підхід у розробці політики та залучення громадськості. Також необхідно вдосконалювати механізми координації дій між органами влади та громадським суспільством, впроваджувати цифрові технології для забезпечення зворотного зв'язку та підвищувати рівень довіри громадян до діяльності органів влади у сфері гуманітарної політики.

Здійснено аналіз вітчизняного й міжнародного досвіду, що дозволило оцінити можливості адаптації європейських моделей реалізації гуманітарної сфери до українського контексту, наголошено на важливості інтеграції кризового менеджменту та механізмів підтримки вразливих груп населення під час правового режиму воєнного стану.

Основними проблемами, з якими стикаються територіальні громади в умовах правового режиму воєнного стану, є:

- обмеженість фінансових ресурсів і нерівномірність їх розподілу;
- недостатнє фінансування гуманітарних програм, особливо на місцевому рівні;

- відтік кадрів та брак підготовлених кадрів, здатних ефективно керувати гуманітарною політикою та реалізовувати її цілі та завдання в умовах правового режиму воєнного стану;
- відсутність єдиної державної стратегії у сфері гуманітарної політики.

Гуманітарна політика територіальних громад в умовах децентралізації влади та війни є одним з ключових інструментів забезпечення стабільності, соціальної єдності та згуртованості та відновлення життєдіяльності громад.

Правовий режим воєнного стану посилює необхідність в ефективній координації зусиль різних рівнів влади та громадських організацій у сфері гуманітарної політики. Війна спричиняє значні руйнування інфраструктури, вимушену міграцію населення, що вимагає від громад розробки спеціальних програм гуманітарної політики. Важливим аспектом гуманітарної політики є забезпечення психологічної підтримки населення, особливо ветеранів, дітей та внутрішньо переміщених осіб.

Демографічна ситуація як в Україні, так і в Чернівецькій області характеризується тенденцією до скорочення населення, що пов'язано зі зменшенням природного приросту, міграцією та диспропорцією вікових груп, старінням населення. Низька зайнятість працездатного населення є серйозною проблемою, що потребує вирішення. Гендерна диспропорція також може мати негативні соціально-економічні наслідки.

Система гуманітарної політики в Чернівецькій області стикається зі значними викликами, пов'язаними з великою кількістю ВПО, потребами учасників АТО/ООС/УБД, ветеранів та їх сімей, Захисників та Захисниць України, підтримкою багатодітних сімей та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Регіональні цільові програми є невід'ємною частиною як загальнонаціональної, так і регіональної гуманітарної політики. Україна накопичила значний досвід у розробці таких програм, проте незначна кількість ТГ бере участь у різних проєктах/програмах щодо розвитку гуманітарної сфери, у тому числі міжнародних, що може негативно впливати на розвиток гуманітарної політики в ТГ.

Отримані результати дослідження дозволяють запропонувати наступні науково-практичні рекомендації. Рекомендації структуровані за рівнями управління та охоплюють ключові аспекти гуманітарної політики, які мають бути вдосконалені для забезпечення сталості та ефективності:

1. Загальнодержавний рівень (Кабінет Міністрів України, Міністерства):

1.1. Створити єдину цифрову платформу для ветеранів з повною історією послуг, медичних даних та соціальних виплат;

1.2. Запровадити обов'язкові квоти для працевлаштування ветеранів у державному та приватному секторах;

1.3. Забезпечити довгострокове стабільне фінансування житлових субвенцій та механізмів пільгового кредитування;

1.4. Переглянути політику щодо ВПО, змістивши фокус з тимчасового забезпечення на довгострокову економічну інтеграцію, отримання пільгових кредитів на бізнес та житло;

1.5. Розробити програму стимулювання бізнесу ВПО у відносно безпечних регіонах, пропонуючи державну підтримку;

1.6. Запровадити державні субсидії для власників житла, які надають довгострокову оренду ВПО за фіксованою соціальною ціною;

1.7. Інтегрувати в освітні програми обов'язкові модулі з психологічної стійкості, медіаграмотності, громадянської освіти та цивільного захисту;

1.8. Розробити гнучкі та швидкі програми перекваліфікації для ветеранів та ВПО;

1.9. Забезпечити фінансування будівництва та облаштування сучасних укріплень, що можуть використовуватися як повноцінні навчальні приміщення;

1.10. Запровадити стажування молоді у державних органах (міністерствах) та державних підприємствах для забезпечення передачі досвіду та залучення молодих фахівців;

1.11. Запровадити спеціальну програму мікрогрантів для молоді віком 18-35 років, які започатковують бізнес.

2. Регіональний рівень (обласні державні (військові) адміністрації ОДА/ОВА):

2.1. Створити постійно діючі координаційні ради з ветеранської політики та з питань ВПО за участі представників ветеранських організацій, НУО, бізнесу та соціальних служб для узгодження зусиль;

2.2. Створити мапування послуг та регулярно оновлювати інтерактивну мапу соціальних, медичних та освітніх послуг для ветеранів і ВПО в межах області;

2.3. Запустити обласні програми менторства, де успішні ветерани виступають наставниками для молоді та демобілізованих;

2.4. Забезпечити обов'язкове навчання всіх працівників соціальної, освітньої та адміністративної сфер основам роботи з травмою та спілкування з ветеранами;

2.5. Запровадити обласні цільові програми з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки населення;

2.6. Затвердити цільові програми з ветеранської політики та з питань підтримки ВПО;

2.7. Проводити спеціалізовані ярмарки вакансій для ВПО, узгоджуючи потреби місцевого бізнесу з професійним досвідом переміщених осіб;

2.8. Створити на базі закладів вищої освіти освітні центри, які пропонують безоплатні курси підвищення кваліфікації або перекваліфікації для дорослих ВПО та ветеранів;

2.9. Створити платформи на базі ОВА для налагодження прямої співпраці між молодіжними лідерами та ветеранськими організаціями, забезпечуючи передачу досвіду та спільну реалізацію соціальних проєктів;

2.10. Провести аудит стану та потреб усіх молодіжних центрів області, забезпечуючи їхнє переоснащення під вимоги безпеки та багатофункціональності (коворкінги, психологічна підтримка, волонтерство).

3. Локальний рівень (територіальні громади):

3.1. Забезпечити впровадження інституту помічника ветерана з максимальною інтеграцією його роботи в соціальні служби громади;

3.2. Створювати мережу ветеранських просторів (хабів) на базі ЦНАПів чи бібліотек тощо;

3.3. Запровадити місцеві програми підтримки ветеранів та членів їх сімей, зокрема з передбачуваними пільгам на комунальні послуги для родин загиблих;

3.4. Залучати ветеранів до закладів освіти як менторів, викладачів допризовної підготовки, популяризуючи їхній досвід лідерства;

3.5. Проводити заходів, спрямовані на створення безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю;

3.6. Налагоджувати ефективну співпрацю між соціальними службами, медичними закладами та освітніми установами ТГ для забезпечення комплексного підходу до надання послуг;

3.7. Забезпечити безперешкодний доступ дітей ВПО до закладів дошкільної та загальної середньої освіти, надаючи додаткову психологічну підтримку в освітньому середовищі;

3.8. Налагодити співпрацю з місцевими роботодавцями та створити базу резюме кваліфікованих ВПО;

3.9. Підтримувати проєкти, спрямовані на знайомство ВПО з культурними особливостями та традиціями місцевого населення для зміцнення соціальної згуртованості;

3.10. Сприяти участі ВПО в робочих групах, комісіях та громадських радах ТГ, залучаючи їх до прийняття рішень, що їх стосуються;

3.11. Налагодити постійну співпрацю між закладами освіти та місцевими ветеранськими організаціями для проведення спільних патріотичних та профорієнтаційних заходів;

3.12. Запровадити стажування молоді у органах місцевого самоврядування;

3.13. Залучати молодь до волонтерських та відбудовчих робіт у громаді, визнаючи та заохочуючи їхній внесок через систему місцевих сертифікатів або премій;

3.14. Облаштувати безпечні молодіжні простори з укриттями, де молодь може збиратися для навчання та спілкування, проведення заходів.

Реалізація цих рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності гуманітарної політики територіальних громад в умовах децентралізації влади, забезпечить належний рівень соціального захисту населення та створить умови для сталого розвитку територіальних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. AP відтворило 3D-модель подій у Бучі під час окупації (відео розслідування). *TEXTY.ORG.UA*. 2022. URL: <http://surl.li/ecgnr> (дата звернення: 22.08.2023).
2. USAID: В Україні призупинені всі проєкти без винятків. *Суспільне Новини*. 2025. URL: <https://suspilne.media/934475-usaid-v-ukraini-zupineni-vsi-proekti-bez-vinatktiv/> (дата звернення: 08.02.2025).
3. Агентства ООН в Україні. *Організація Об'єднаних Націй*. URL: <https://ukraine.un.org/uk/about/un-entities-in-country> (дата звернення: 08.02.2025).
4. Адаптація законодавства України до аспис Європейського Союзу: підсумки п'ятирічного шляху. *Міністерство юстиції України*. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1702 (дата звернення: 11.06.2023).
5. Аналіз утворення молодіжних рад в Україні станом на грудень 2024 року. *Міністерство молоді та спорту*. 2025. URL: <https://surl.lt/sczxvc> (дата звернення: 22.11.2025).
6. Асланов С. Невизнані квазідержавні утворення як фактор етнополітичної нестабільності в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса*. 2015. №1. С. 207-216. URL: https://chromeextension://efaidnbmninnibpcjpcglclefindmkaj/https://ipien.d.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/aslanov_nevyznani.pdf (дата звернення: 08.10.2024).
7. Бабін Д. Дегтярьова О. Захист прав молоді в умовах окупації та переміщення. *LexInform (Юридичні новини України)*. 2024. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/zahyst-prav-molodi-v-umovah-okupatsiyi-ta-peremishhennya/> (дата звернення: 08.07.2024).
8. Баюк М.І. Гуманітарна складова політики державної безпеки: поняття, принципи. *Університетські наукові записки*. 2018. № 1. С. 186-199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2018_1_18 (дата звернення: 08.10.2024).
9. Бевз Т. Специфіка здійснення реформи децентралізації в регіонах України: здобутки і прорахунки. *Народна творчість та етнологія*. 2019. Вип. 3. С. 65-75. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16185/Bevz_Spetsyfika_z_diisnennia_reformy.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 22.11.2025).
10. Близько 1800 українських шкіл без укриття – МОН. *Суспільні новини*. URL: <https://suspilne.media/827083-blizko-1800-ukrainskih-skil-bez-ukritta-mon/> (дата звернення: 09.09.2024).
11. Бодрова І.І. Концептуальні підходи визначення поняття територіальної громади. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Харків.: Право, 2004. Вип. 7. С. 62-73.
12. Боклаг В. А., Павленко А. О. Громадський контроль у контексті об'єднання територіальних громад та децентралізації в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. №1. С. 60-65. URL: <https://surl.li/wgmcty> (дата

- звернення: 09.09.2024).
- 13.Борденюк В. Децентралізація державної влади і місцеве самоврядування: поняття, суть та форми (види). *Право України*. 2010. № 1. С. 21-25.
 - 14.Бородін Є., Острікова А. Сучасні механізми формування молодіжних структур в органах місцевого самоврядування територіальних громад. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9. №. 6. С. 5-11.
 - 15.Булатова О., Федоров Е. Виклики, загрози та ризики формування національної економічної безпеки: глобальний та національний рівень. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2022. № 33. С. 4–11. URL: <http://surl.li/gfvmoi> (дата звернення: 20.06.2023).
 - 16.Бульба В. Г., Меляков А. В. Громадські гуманітарні ради як інструмент вдосконалення державної гуманітарної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=262> (дата звернення: 09.06.2023).
 - 17.Бульба В. Г., Поступна О. В., Степанко О. В. Державна гуманітарна політика України щодо розвитку освіти: механізми реалізації. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр.* Харків. 2023. Вип. 1 (76). С. 69-86.
 - 18.Бурдяк В. Політико-психологічний компонент медіаграмотності vs маніпулювання ЗМІ суспільною свідомістю. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2022. Т. 10. С. 43-63. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2022.10.43-63> (дата звернення: 09.06.2023).
 - 19.Бурдяк В. Порушення прав людини Росією в тимчасово анексованому українському Криму. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2023. Т. 13. С. 79-96. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.79-96> (дата звернення: 09.08.2024).
 - 20.Бурдяк В. Правове регулювання політики: законодавство держав Європи та України про територіальне самоврядування. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2024. Вип. 49. С. 174-185. URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/index.php/issues/article/download/415/330> (дата звернення: 09.08.2024).
 - 21.Бусленко В. Політика Словаччини щодо підтримки України в умовах військової агресії росії. *Політичне життя*. 2024. С. 19-25.
 - 22.В Ізюмі продовжують ексгумацію тіл жертв російської окупації. *LB.ua* URL: https://lb.ua/society/2022/09/17/529705_izyumi_prodozhuyut_eksghumatsiyu_til.html (дата звернення: 09.06.2023).
 - 23.В Україні внаслідок війни повністю зруйновані 400 закладів освіти. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3832111-v-ukraini-vnaslidok-vijni-povnistu-zrujnovani-400-zakladiv-osviti.html> (дата звернення: 09.06.2024).
 - 24.Верховна Рада України ухвалила Закон про міжнародне територіальне співробітництво: нові можливості для регіонального розвитку. *Консультант*. 2024. URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/3556> (дата звернення: 24.06.2024).

25. Ветеранська політика в громадах: як це працює та які можливості може використати місцева влада. *Децентралізація*. URL: <https://decentralization.gov.ua/en/news/19068> (дата звернення: 09.07.2024).
26. Взаємодія на старті: Уряд разом з партнерами створює Єдину онлайн-платформу для взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vzayemodiya-na-starti-uryad-razom-z-partnerami-stvoryuye-yedinu-onlajn-platformu-dlya-vzayemodiyi-organiv-vladi-ta-institutiv-gromadyanskogo-suspilstva> (дата звернення: 22.06.2024).
27. Використання інструментів місцевої демократії під час дії воєнного стану. *Офіс ради Європи України*. 2023. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/use-of-local-democracy-tools-under-martial-law> (дата звернення: 09.09.2024).
28. Вівчарук В. Реалізація ветеранської політики у Чернівецькій області. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. 2025. Вип. 3. С.7-8.
29. Війна та освіта. Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи. *Cedos*. 2023. 140 с. URL: <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua-saved-overview-report-2022-web.pdf>. (дата звернення: 09.09.2024).
30. Внутрішньо переміщені особи. *ІОЦ Мінсоцполітики України*. 2025. URL: <https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo> (дата звернення: 22.01.2025).
31. Войтенко Ю. У пошуках оптимальної моделі децентралізації для України. *iPress.ua*. URL: https://blogs.ipress.ua/blogs/svitova_praktyka_detsentralizatsii_ta_variandy_dlya_ukrainy_122823.html (дата звернення: 25.05.2023).
32. Гаєвська Л., Шульга Н. Досвід Європейського Союзу щодо формування й реалізації освітньої політики як головного важеля соціально-економічного розвитку країн. *Bulletin of Postgraduate education: collection of scientific papers. Management and Administration Series*. 2017. № 4 (33/34). С. 9-22.
33. Гакман С. М., Круглашов А. Н., Нечаєва-Юрійчук Н. В. Конфліктний потенціал Чернівецької області в умовах адміністративно-територіальної реформи та соціально-економічної кризи. Аналітична доповідь. Чернівці: Технодрук. 2021. 52 с. (дата звернення: 24.11.2025).
34. Гаркавий Ю., Чумак, О. Стратегічні комунікації як інструмент реалізації державної гуманітарної політики. *Політологічний вісник*. 2024. Вип. 92. С. 322-330. URL: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2024.92.322-330> (дата звернення: 25.01.2025).
35. Глибоцька громада підписала меморандум про співпрацю з комуною Грамешть (Сучавський повіт, Румунія). *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. 2025. Вип. 3. С.16. (дата звернення: 22.11.2025).
36. Горбатюк С. Є. Концептуалізація моделі гуманітарної політики в Україні на сучасному етапі реформ. *Ефективність державного управління*. 2018. № 55. С. 80-90.
37. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга): аналіт. доп. Сінайко О. О. (кер. авт. кол.), Тищенко Ю. А., Каплан Ю. Б., Михайлова

- О. Ю., Валевський О. Л. та ін.; за заг. ред. Ю. Б. Каплан, Ю.А. Тищенко. Київ: НІСД, 2020. С.136.
38. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період: монографія /за ред. С. І. Здіорука. Київ: НІСД, 2006. С. 403.
 39. Два роки Законів «Про основні засади молодіжної політики» – що змінилося?». *Укрінформ*. 2023. URL: <http://surl.li/aegsdj> (дата звернення: 22.01.2024).
 40. Дем'яненко Н. «Громадівський соціалізм» М. П. Драгоманова: витоки, сутність, еволюція змісту. *Педагогічні науки*. 2013. Вип. 1. С. 96-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2013_1_16 (дата звернення: 21.04.2024).
 41. Децентралізація влади на основі кращих іноземних практик та українських законодавчих ініціатив. *Український інститут міжнародної політики*. URL: <http://www.uiip.org.ua/wp-content/uploads/2015>. (дата звернення: 21.04.2024).
 42. Дирів А. Децентралізація: основні теоретичні підходи до поняття. *Публічне урядування*. 2018. № 2. С. 117-127. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/522> (дата звернення: 22.03.2024).
 43. Діденко Н.Г. Порухення прав і свобод громадян у війні росії проти України. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 15-28 квітня 2022 р., Київ: ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. Т.2, С. 119-123. URL: <https://cutt.ly/wVo81u9> (дата звернення: 22.03.2023).
 44. Для вступників з окупованих територій відкрилися центри «Донбас-Україна» й «Крим-України» – там можна вступити без ЗНО, паспорта та атестата. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dlya-vstupnikiv-z-okupovanih-teritorij-vidkrilisya-centri-donbas-ukrayina-j-krim-ukrayini-tam-mozhna-vstupiti-bez-zno-pasporta-ta-atestata> (дата звернення: 22.04.2024).
 45. Дніпропетровщина прийняла понад 300 тисяч переселенців. *Суспільне Дніпро*. URL: <https://suspihne.media/dnipro/287180-dnipropetrovsina-prijnala-ponad-300-tisac-pereselenciv/> (дата звернення: 22.06.2024).
 46. Дорослішання під час війни. Молодіжна робота в Україні сьогодні як європейська молодіжна політика може адаптуватися? *Європейський молодіжний центр у Страсбурзі*. 2024. URL: [1680b0f83e \(coe.int\)](https://1680b0f83e.coe.int) (дата звернення: 22.07.2024).
 47. Друг пізнається у війні: скільки побратимів з'явилося в українських міст після 24 лютого 2022. *Прозорі міста*. URL: <https://transparentcities.in.ua/articles/druh-piznaietsia-u-viini-skilky-pobratymiv-ziavylosia-v-ukrainskykh-mist-pislia-24-liutoho> (дата звернення: 22.11.2025).
 48. Екзистенціальний вимір російсько-української війни. *Центр Разумкова*. URL: <https://cutt.ly/P2D53n4> (дата звернення: 22.07.2024).
 49. Експертна оцінка фінансової спроможності громад у розрізі областей за 9 місяців 2025 року. *Децентралізація..* URL: <https://decentralization.ua/news/20215> (дата звернення: 18.01.2026).

- 50.Енциклопедичний словник з державного управління/уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
- 51.Енциклопедія державного управління/наук. ред. Ю.В. Ковбасюк, В.М. Князєв, І.В. Розпутенко та ін. Київ: НАДУ, 2011. Т. 1: Теорія державного управління. 748 с.
- 52.Енциклопедія державного управління/наук. ред. Ю.В. Ковбасюк, М.М. Іжа, В.Г. Бодров та ін. Київ: НАДУ, 2011. Т. 4: Галузеве управління. 648 с.
- 53.Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі /Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2009. 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Maastrichtsky_dogovir (дата звернення: 22.07.2024).
- 54.Еспресо, Прямий та 5 канал вимкнули у цифрі. *Детектор медія*. 2022. URL: <http://surl.li/echag>.
- 55.Європейська конвенція з прав людини. *Council of Europe*. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr (дата звернення: 21.06.2024).
- 56.Європейська політика згуртованості. *Представництво Європейського Союзу в Україні*. URL: <https://surl.li/mmmzvx> (дата звернення: 21.09.2024).
- 57.Європейська хартія участі молоді в суспільному житті на місцевому і регіональному рівні. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/168071b58f> (дата звернення: 21.08.2024).
- 58.Єдине вікно у ЦНАП – зручний доступ до державних послуг для ветеранів та ветеранок. *Міністерство у справах ветеранів України*. 2025. URL: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/edine-vikno-u-tsnap--zruchniy-dostup-do-derzhavnih-poslug-dlya-veteraniv-ta-veteranok> (дата звернення: 08.02.2026).
- 59.Єрмоленко І. Молодіжна політика: сутність та основні моделі реалізації: *науково-теоретичний альманах Грані*. 2023. Т. 26. №. 4. С. 51-56.
- 60.Загроза з Білорусі залишається: в ДПСУ назвали причину та описали ситуацію. *ТСН*. 2024. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/zagroza-z-bilorusi-zalishayetsya-v-dpsu-nazvali-prichinu-ta-opisali-situaciyu-2645943.html> (дата звернення: 23.08.2024).
- 61.Звіт про виконання у 2022 році Стратегії реформування державного управління України. *Реформа державного управління*. 2022. URL: https://api.par.in.ua/uploads/progress_report/file_uk/39/PAR_Report_2022_ukr.pdf. (дата звернення: 03.02.2022).
62. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. *МОМ ООН Міграція*. 2022. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/iom_ukraine-displacement-report_r3_ukr.pdf (дата звернення: 03.02.2023).
- 63.Здіорук, С.І., Степико М.Т. Пріоритети і перспективи гуманітарної політики української держави. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 2. С. 37-48.
- 64.Зміна рівня фінансової спроможності територіальних громад Чернівецької області за підсумками 2023 року в порівнянні з 2021 роком: аналіт. звіт. *Децентралізація*. URL:

- https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/1432/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0_2.pdf (дата звернення: 18.01.2026).
- 65.Зубченко С.О. Гуманітарна політика як мультиплікатор соціального капіталу української держави: аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/900/>. (дата звернення: 10.11.2023).
 - 66.Зустрічі у форматі «Рамштайн». *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <http://surl.li/ecggb>. (дата звернення: 16.02.2025).
 67. Іванов А.В. Соціальна і гуманітарна політика в Україні в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*, 2023. С. 61-65. URL: [10.pdf \(vernadskyjournals.in.ua\)](http://10.pdf.vernadskyjournals.in.ua) (дата звернення: 16.02.2024).
 - 68.Ігнатієва А. Центр допомоги врятованим надає низку безкоштовних послуг внутрішньо переміщеним особам та місцевим мешканцям. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. 2025. Вип. 1. С.45. (дата звернення: 22.11.2025).
 - 69.Ізбаш В.М., Кушнірук В.С. Створення та впровадження політики для молоді на рівні громад. *Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти*. 2023. С. 2-3.
 - 70.Ільницька У.В. Гуманітарна політика та механізм цивільного захисту у безпекових стратегіях Європейського Союзу: український вимір в умовах російсько-української війни. *Politicus*. 2024. Вип. 5. С. 159-164. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-5.22> (дата звернення: 16.07.2024).
 - 71.Ільницька У.В. Гуманітарні стратегії зовнішньої політики Європейського Союзу: актуалізація у контексті безпекових викликів та загроз. *Politicus*. 2024. Вип. 4. С. 161-168. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.24> (дата звернення: 16.07.2024).
 - 72.Ільницька У.В., Коваль Д.В. Злочини проти людства як виклик міжнародній стабільності й безпеці: інституційно-правові механізми боротьби та протидії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Історія. Політологія»*. Збірник наукових праць. 2020. Вип. 28-29. С. 200-211. DOI: 10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-200-211. (дата звернення: 16.07.2023).
 - 73.Інформаційна система управління освітою. *Чернівецька область. ІСУО*. URL: <https://cv.isuo.org/authorities/irc-list/id/196> (дата звернення: 24.11.2025).
 - 74.Інформаційно-аналітична довідка про бюджетне фінансування предметів відання Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики Верховної Ради України. *Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики ВРУ*. 2026. URL: <https://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/35516.pdf> (дата звернення: 16.01.2026).
 - 75.Камардіна Ю. В., Чінчін К. І. Розвиток територіальних громад в умовах воєнного стану. *Серія: Право*. 2023. № 25. С. 85-93. URL: <https://visnyk.mu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/46/45> (дата звернення: 16.07.2024).

76. Канєнберг-Сандул О. К. Особливості практичного застосування Директиви 2001/55/ЄС про тимчасовий захист в умовах сучасної міграційної кризи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. Вип. 107. С. 104–112. DOI: <https://doi.org/10.32782/apdp.v107.2025.15> (дата звернення: 08.02.2026).
77. Українці в Польщі можуть отримати офіційну цифрову посвідку на проживання Diia.pl у застосунку mObywatel. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ukraintsi-v-polshchi-mozhut-otrimati-ofitsiynu-tsifrovu-posvidku-na-prozhivannya-diiapl-u-zastosunku-mobywatel> (дата звернення: 08.02.2026).
78. Кіреєва О. Б., Хміль, Т. В., Голубчик, Г. Д. Пріоритети публічного управління у сфері соціального і гуманітарного розвитку. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2017. № 2. С. 57-70
79. Климчук Ю. В. Система принципів міжнародного гуманітарного права. Doctoral dissertation. Харків, 2003. 19 с. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbisnbuv/cgiirbis64.exe> (дата звернення: 16.07.2023).
80. КНДР, Китай, Іран: у ГУР розповіли, до кого рф зверталася за допомогою зі зброєю. *Фокус*. 2022. URL: <http://surl.li/echab> (дата звернення: 16.07.2023).
81. Ковальчук С., Пивовар М. Напрямки реформування громадянського суспільства та органів публічної влади в умовах війни в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. Т.1. С.173-178. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/259521> (дата звернення 11.04.2023).
82. Козицька А. Молодіжна політика в умовах війни: програма для посилення громад. *Портал ГУРТ*. 2024. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/98065/> (дата звернення 11.04.2024)
83. Колодій О.М. Досвід децентралізації у Франції. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. Т. 29(68). № 1. С. 195-199.
84. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 11.05.2024)
85. Концепція гуманітарної стратегії України: проєкт. *Український інститут політики*. URL: https://uiamp.org/sites/default/files/202202/2019.12.06_brochure_8_print_0.pdf (дата звернення 11.06.2024)
86. Кривицька О. Регіональні модифікації полікультурних відмінностей України. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України. 2006. Вип. 30 (1). С. 248-264.
87. Круглашов А. М., Сабадаш Н. В. Молодіжна політика в територіальних громадах в умовах російсько-української війни. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2024. Вип. 166 (2). С. 3-13. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2024-2-1> (дата звернення 11.12.2024).
88. Круглашов А. М., Сабадаш Н. В. Публічне управління сферою молодіжної політики у процесі утворення об'єднаних територіальних громад. *Влада та управління: зб. наук. пр.* 2019. Вип. 6. С. 70-83.

89. Круглашов А. М., Сабадаш Н. В. Реформування молодіжної політики України у контексті європейської інтеграції. *Політологічні та соціологічні студії*: зб. наук. пр. 2019. Т. XVI. С. 156-176.
90. Круглашов А., Сабадаш Н. Соціально-гуманітарні виміри діяльності новостворених об'єднаних територіальних громад у Чернівецькій області. *Влада та управління*: зб. наук. праць. 2020. Вип. 7. С. 234-255.
91. Круглашов А.М., Сабадаш Н.В. Гуманітарна політика: основні поняття. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. Том. 15. С. 205-227.
92. Круглашов А.М., Сабадаш Н.В. Транскордонне співробітництво в умовах повномасштабної війни в Україні: гуманітарні та безпекові виміри. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. Том 14. С. 35-58.
93. Кубальський О.Н. Роль науки у становленні комунікативної парадигми гуманітарної політики в Україні. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2022. Вип. 2. С. 82-92. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/36697/1/10.pdf> (дата звернення 11.06.2023)
94. Культурний фронт під час війни. VoxUkraine. 2022. URL: <http://surl.li/echbd>.
95. Купрійчук В. М. Гуманітарна політика українських урядів у добу національної революції (1917–1920 рр.): монографія. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2014. 378 с.
96. Купрійчук, В.М., Градівський, В.М. Розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в управлінні гуманітарним розвитком. Science and education: problems, prospects and innovations materials of the 11-th International scientific and practical conference (Kyoto, Japan, 2021) Kyoto: CPN Publishing Group,. 2021. С. 222-230. URL: <https://card-file.ontu.edu.ua/bitstreams/0f5ad639-6b89-46b8-a1c1-133e75a5fad6/download> (дата звернення 11.06.2023)
97. Кучеров С. І., Радиш Я. Ф. Теоретичні засади дослідження системи публічного управління у сфері громадського здоров'я України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. С. 13-14. С. 110-116.
98. Лапшин А. Е. Розпад Югославії: міжнародний аспект. *Записки історичного факультету Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова*. 1999. Вип. 8. С. 319-325.
99. Латинін М. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки України. *Галузеве управління*. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/galuz/05lmaseu.pdf> (дата звернення 11.06.2023).
100. [Локалізація інтернаціоналізації гуманітарного реагування в Україні. Звіт Ніколас Ное. 2022. URL:https://d3jwam0i5codb7.cloudfront.net/wp-content/uploads/2022/09/LocalizingtheInternationalHumanitarianResponseinUkraine-UkrainianTranslationFINAL.pdf](https://d3jwam0i5codb7.cloudfront.net/wp-content/uploads/2022/09/LocalizingtheInternationalHumanitarianResponseinUkraine-UkrainianTranslationFINAL.pdf) (дата звернення 11.06.2023).
101. [Любченко О. О. Суперечливість правових позицій конституційного суду України \(на прикладі справи про додержання процедури внесення змін до Конституції України\). *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 45-49.](#)
102. Малиновський В. Концептуальні засади трансформації територіальної

- організації влади в умовах децентралізації. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2022. № 2. С. 78-90. DOI: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2022-02-78-90> (дата звернення 11.06.2024).
103. Малиновський В. Я. Реформа децентралізації у Волинській області: монографія. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2021. 346 с. URL: <https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/202302/%D0%9E%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BD%D1%82.pdf> (дата звернення 20.06.2024).
104. Малиновський В.Я. Концептуальні засади трансформації територіальної організації влади України: регіональний та місцевий рівні: дис. докт. політ. наук: 23.00.02 – політичні інститути та процеси/наук. консультант Головатий М. Ф.; Волинський державний університет імені Лесі Українки. Луцьк. 2011. 445 с.
105. Малиновський В.Я. Наукові засади процесу формування державної соціальної політики. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2023. Вип. 159. ч. 1. С. 17-22. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-1-3> (дата звернення 20.06.2024).
106. Мединська Г. Проблеми та пріоритети гуманітарної політики України. *Європейський вимір публічного управління*. 2019. С. 82. URL: https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/tezy_2019.pdf#page=82 (дата звернення 20.06.2024).
107. Мельник Я.В. Іноземні моделі та досвід децентралізації публічного управління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2020. Т. 31(70). С.155-163. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/29.pdf (дата звернення 20.02.2024).
108. Меляков А. В. Концептуальні підвалини гуманітарної політики України: до історії формування. *Актуальні проблеми державного управління*: зб. наук. пр. ХРІДУ НАДУ. 2013. № 2. С. 280-289. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apdy_2013_2_40.pdf (дата звернення 20.02.2023).
109. Мер Херсона прогнозує безлад від спроб запровадити в регіоні «рубльову зону». *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3474785-mer-hersona-prognozue-bezlad-vid-sprob-zaprovaditi-v-regioni-rublovu-zonu.html> (дата звернення 20.02.2024).
110. Методичні рекомендації щодо розроблення Статуту територіальної громади. *Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України*. 2019. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/391/Recommend.pdf>. (дата звернення 20.08.2024).
111. Механізм цивільного захисту Союзу: *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_3059 (дата

- звернення: 21.08.2024).
112. Миронюк С. Територіальні особливості розвитку освітнього комплексу Чернівецької області в умовах децентралізації. *Реалії, проблеми та перспективи розвитку географії в Україні*: матеріали XXV наук. студент. конф. (м. Львів, 2024 р.). Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2024. С. 132–135. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/12/2024_Stud-konf25-Realiyi-persp-1.pdf (дата звернення: 22.11.2025).
 113. Міжнародний комітет порятунку (IRC) в Україні. *The IRC*. 2025. URL: <https://www.rescue.org/resource/mizhnarodniy-komitet-poryatunku-irc-v-ukraini> (дата звернення: 08.02.2026).
 114. Міжнародний рух. *Red Cross*. URL: <https://redcross.org.ua/about-urcs/movement> (дата звернення: 08.02.2025).
 115. Міністерство молоді та спорту України презентувало молодіжні програми та проєкти на форумі «Об'єднані Мирополісом – United by Myropolis». *Міністерство молоді та спорту України*. 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/224620.html> (дата звернення 20.02.2024).
 116. Міністерство освіти і науки Естонії заснувало школу для українських дітей. *Міністерство освіти і науки Естонії*. 2022. URL: <https://www.hm.ee/en/news/estonian-ministry-education-and-research-founded-school-ukrainian-children> (дата звернення: 08.02.2026).
 117. Міністерство соціальної політики змінює назву та розширює сферу відповідальності. *Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України*. 2025. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/ministerstvo-sotsialnoyi-polityky-zminyuye-nazvu-ta-rozshyryuye-sferu-vidpovidalnosti>. (дата звернення: 24.11.2025).
 118. Міносвіти представило моделі навчання школярів під час війни. *LB.UA*. 2022. URL: https://lb.ua/society/2022/08/18/526633_minosviti_predstavilo_modeli.html
 119. Місцеве самоврядування як чинник стійкості тилу: аналіт. доп. В. Г. Потапенко, В. О. Баранник, Н. В. Бахур та ін. за ред. В. Г. Потапенка. Київ: НІСД, 2023. 54 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.02> (дата звернення 20.04.2024).
 120. Мойсіяха А. Інституціональний складник механізмів реалізації державної політики у соціогуманітарній сфері. *Публічне управління та адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 17. С. 73-79. URL: https://web.archive.org/web/20200829180859id_/http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2020/17-2020/15.pdf. (дата звернення 20.05.2024).
 121. Молодіжна рада. *Молодіжна рада*. URL: <https://youthcouncil.com.ua/management>. (дата звернення: 22.11.2025).
 122. Молодь та спорт. *Uareforms*. URL: <https://uareforms.org/pages/new-page-656> (дата звернення 20.04.2024).
 123. На Буковині один ліцей може розпочати навчальний рік дистанційно через відсутність укриття: що про це відомо. *Суспільне Чернівці*. 2025. URL: <https://suspilne.media/chernivtsi/1079947-ucni-odnogo-liceu-na-bukovini-mozut-navcatis-distancijno-cerez-vidsutnist-ukritta/> (дата звернення: 22.11.2025).

124. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / М. Мазорчук, Т. Вакуленко, В. Терещенко та ін. *Український центр оцінювання якості освіти*. Київ: УЦОЯО, 2019. 439 с. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/12/PISA_2018_Report_UKR.pdf (дата звернення: 20.04.2024).
125. Національні спільноти України на війні проти Росії. *Ukrainer*. 2022. URL: <https://ukrainer.net/natsspilnoty-na-viyni/> (дата звернення 20.04.2024).
126. Негуляєва І.М. Війна 2022: нові виклики щодо правового статусу, реєстрації та захисту внутрішньо переміщених осіб. *Право та державне управління*. 2022. №1. С. 226-231. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2022/33.pdf (дата звернення 20.04.2023).
127. Негуляєва І.М. Соціальна та гуманітарна політика. *Право та державне управління* 2022. URL: [33.pdf \(kpu.zp.ua\)](http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2022/33.pdf) (дата звернення 20.04.2023).
128. Нескорений народ: Херсонщина вийшла на мітинги проти російських окупантів. *ТСН*. 2022. URL: https://tsn.ua/ato/neskoreniy-narod-hersonschina-vihodit-na-mitingi-proti-rosiyskih-okupantiv-video_2002771.html. (дата звернення 20.09.2023).
129. Огляд демократичних інститутів України під час війни: проміжний звіт. *Democracy Reporting International (DRI)*. 2024. URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/Oglyad-demokratychnyh-instytutiv-Ukrayiny-pid-chas-vijny.pdf>. (дата звернення: 08.03.2024).
130. Окуньовська Ю. Транскордонне співробітництво з Україною в умовах війни. *Вісник ДонНУ імені Василя Стуса, Серія «Політичні науки»*. 2022. С. 70-74. URL: <http://surl.li/mvjtt>. (дата звернення 20.09.2023).
131. Олифіренко Ю., Сидоренко Г. Напрями адаптації логістичної діяльності торговельних підприємств до умов воєнного стану. Проблеми і перспективи економіки та управління № 4 (36). 2023. С.133-144.
132. Опанасюк Т. А. Гуманітарна складова національної безпеки України: монографія. Держ. ун-т «Житомирська політехніка». Житомир, 2023. 289 с.
133. Орловська Ю. В., Кірюхін Р. О. Методологічні засади теорії децентралізації: ретроспективний аналіз. *Економічний простір*. 2021. С. 13-18. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-2>.
134. Освітній процес в умовах війни: тенденції та висновки. *Освіта.UA*. 2023. URL: <https://osvita.ua/school/88943/> (дата звернення 20.09.2024).
135. Оцінка впливу війни на людей. *ІМПАСТ Initiatives*. 2023. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/undp-ua-hia-ukr-2.pdf>. (дата звернення: 21.08.2024).
136. Оцінка потреб та очікувань від майбутнього внутрішньо переміщених осіб та біженців: аналітичний звіт №1. *Міжнародний фонд «Відродження»*. 2022. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/5405827066454ea9e845958.62494752.pdf> (дата звернення 20.09.2024).
137. Павлятенко О. В. Умови та фактори поширення сепаратистських настроїв в Україні: етнонаціональний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2017. № 1/2 (33/34). С. 64-68. URL:

- [https://chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/file:///C:/Users/Admin/Downloads/141453-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-303256-1-10-20180903%20\(1\).pdf](https://chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/file:///C:/Users/Admin/Downloads/141453-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-303256-1-10-20180903%20(1).pdf) (дата звернення 20.09.2024).
138. Петровський П., Радченко О. Гуманітарна парадигма як теоретико-методологічна модель демократичного врядування. *Ефективність державного управління: збірник наукових праць*. 2011. №26. С. 13-22.
 139. Пігуль Н.Г., Люта О.В. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 9. С. 684-688.
 140. Підтримка регіонального діалогу в реформі освіти в Одеській, Чернівецькій та Закарпатській областях. *Центр суспільних проєктів*. URL: <http://www.ngocsp.org/page21.html>. (дата звернення 20.09.2024).
 141. Подорожний В. Транскордонне та між територіальне співробітництво: нереалізовані потенціал і можливості. *Інститут громадянського суспільства*. 2023. URL: <http://surl.li/ugxvjm>. (дата звернення 20.09.2024).
 142. Політичні підсумки 2022 року: оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (вересень 2024 р.). *Центр Разумкова*. 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r> (дата звернення 05.02.2025).
 143. Понад 170 тисяч переселенців у Дніпрі: соціальна допомога та можливості для інтеграції. *Наше місто. Дніпро*. 2025. URL: <https://nashemisto.dp.ua/2025/01/20/ponad-170-tysiach-pereselentsiv-u-dnipri-sotsialna-dopomoha-ta-mozhlyvosti-dlia-intehratsii/> (дата звернення 05.02.2025).
 144. Присяжнюк С.В. Гуманітарна політика України як стримувальний фактор гібридної агресії росії. *Політологічний вісник*. 2023. № 91. С. 229-237. URL: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2023.91.229-237> (дата звернення: 21.07.2024).
 145. Присяжнюк С.В. Особливості реалізації гуманітарної політики у секторі безпеки і оборони України. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2023. № 8. С. 83-88. URL: <https://jvestnik-politology.donnu.edu.ua/article/view/14321> (дата звернення: 21.07.2024).
 146. Присяжнюк С.В. Функціонал гуманітарної політики як чинника протидії інформаційній агресії. *Політичне життя*. 2024. № 3. С. 61-66. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/16381> (дата звернення: 21.07.2024).
 147. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003р. № 638-IV станом на 09.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>. (дата звернення: 23.01.2025).
 148. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL:

- <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>. (дата звернення: 21.07.2024).
149. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII: станом на 01.01.2025р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. (дата звернення: 23.01.2025).
 150. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28.12.2014 р. № 79-VIII: станом на 01.01.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19#Text> (дата звернення: 03.05.2024).
 151. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11.04.2024 р. № 3633-IX: станом на 11.04.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-IX#Text>. (дата звернення: 09.06.2024).
 152. Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту»: Закон України від 03.07.2020р. № 744-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/744-20#n2> (дата звернення: 23.06.2025).
 153. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): Проект Закону України від 27.12.2019р. № 2598 URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644 (дата звернення: 09.06.2024).
 154. Про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади: Проект Закону України від 15.07.2015 р. № 2217а URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812 (дата звернення: 09.06.2024).
 155. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28.12.2014 р. № 71-VIII: станом на 01.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text> (дата звернення: 17.05.2023).
 156. Про Громадську гуманітарну раду: Указ Президента України від 02.04.2010 р. № 469/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/2010#Text> (дата звернення: 11.07.2024).
 157. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 25.12.2015 р. № 925-VIII: станом на 25.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/925-19#n2> (дата звернення: 17.05.2024).
 158. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI станом на 08.10.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 23.10.2024).
 159. Про дошкільну освіту: Закон України від 06.06.2024 р. № 3788-IX: станом на 01.01.2025р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#n714> (дата звернення: 23.10.2024).
 160. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04 2019 р. № 2704-VIII: станом на 15.11.24 р. URL:

- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
161. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2849-IX: станом на 13.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 23.10.2024).
162. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 р. №156-VIII станом на 01.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 02.01.2025).
163. Про затвердження Плану заходів на 2020 рік щодо реалізації Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8.08.2020 р. № 839-р.: станом на 08.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/839-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.12.2023).
164. Про затвердження Положення про Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою: Наказ Міністерства освіти України від 13.12.1999 р. № 417. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS221> (дата звернення: 09.12.2023).
165. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2011 р. № 1049. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-%D0%BF> (дата звернення: 09.06.2024).
166. Про затвердження Програми молодіжної політики Чернівецької міської територіальної громади «Успішна молодь» на 2024-2025 роки: рішення сесії Чернівецької міської ради VIII скликання від 31.08.2023 р. № 1383. *Чернівецька міська рада*. 2023. URL: <https://www.city.cv.ua/mt/programi-mista/programi-departamentu-pratsi-ta-sotsialnogo-zakhistu-naselennya-87> (дата звернення: 09.06.2024).
167. Про затвердження Регіональної програми утвердження української національної та громадянської ідентичності в Чернівецькій області на 2025 рік: Розпорядження Чернівецької обласної державної адміністрації (військової) адміністрації від 08.10.2024 р. № 1086-р. URL: <https://bukoda.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-rehionalnoi-prohramy-utverdzhennia-ukrainskoi-natsionalnoi-ta-hromadianskoi-identychnosti-v-chernivetskii-oblasti-na-2025-rik> (дата звернення: 21.11.2024).
168. Про ліквідацію деяких консультативно-дорадчих органів, утворених Президентом України: Указ Президента України від 28.04.2015 р. № 246/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246/2015#Text> (дата звернення: 12.01.2025).
169. Про ліквідацію деяких консультативно-дорадчих органів, утворених Президентом України: Указ Президента України від 28.04.2015 р.

- № 246/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246/2015#Text> (дата звернення: 21.07.2024).
170. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.06.2025).
171. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: Указ Президента України від 12.03.2021 р. №94/2021: станом на 12.03.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text> (дата звернення: 09.07.2024).
172. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серп. 2015 р. № 501/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015#Text>. (дата звернення: 18.01.2025).
173. Про оптимізацію органів центральної влади: Постанова Кабінету міністрів України від 2.09.2019 р. № 829. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-%D0%BF> (дата звернення: 09.06.2024).
174. Про освіту: Закон України від 5.09.2017 р. № 2145-VIII: станом на 01.01.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 03.02.2025).
175. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII: станом на 28.06.2024р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 23.10.2024).
176. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX: станом на 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 09.07.2024).
177. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX: станом на 17.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 23.11.2024).
178. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000 р. № 1841-III: станом на 15.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text> (дата звернення: 02.11.2024).
179. Про проєкт Концепції розвитку гуманітарної сфери України. Постанова Президія національної академії наук України від 29.03.2000 р. № 79: станом на 29.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0079550-00/print> (дата звернення: 09.07.2024).
180. Про результати моніторингу показників соціально-економічного розвитку громад за I півріччя 2025 року. Поточний архів Департаменту регіонального розвитку Чернівецької обласної державної (військової) адміністрації. Презентаційні матеріали надіслані через систему електронного врядування «ДОК ПРОФ». 2025. URL:

<https://drive.google.com/drive/u/0/folders/14mbvSxFtwayW2J0WRg7Y0v2WKPVatT->.

181. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 11.06.2024).
182. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави»: Указ Президента України від 19.03.2022 р. № 151/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151/2022#Text>. (дата звернення: 11.06.2024).
183. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 р. №1508-VII станом на 04.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення: 23.06.2024).
184. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.04.2014 р. № 333-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/247190087> (дата звернення: 23.06.2024).
185. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04 2014 р. № 333-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/247190087>. (дата звернення: 09.12.2024).
186. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24.02.2022р.№68/2022.URL:<https://www.president.gov.ua/documents/682022-4.1445> (дата звернення: 07.02.2025).
187. Програми департаменту соціальної політики. *Чернівецька міська рада*. URL: <https://www.city.cv.ua/mt/programi-mista/programi-departamentu-pratsi-ta-sotsialnogo-zakhistu-naselennya-87> (дата звернення: 21.08.2024).
188. Проект Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. *Управління охорони здоров'я Чернігівської обласної державної адміністрації*. URL: <https://uoz.cn.ua/koncgymroz.doc>. (дата звернення: 09.07.2023).
189. Реальні цифри набагато вищі: втрати серед цивільного населення України за даними ООН. *Слово і діло: аналітичний портал*. 2024. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/02/20/infografika/suspilstvo/realni-cyfyry-nabahato-vyshhi-vtraty-sered-cyvilnoho-naselennya-ukrayiny-danymy-oon>. (дата звернення: 09.12.2024).
190. Регіональна програма реалізації державної молодіжної політики у Чернівецькій області на 2021-2025 роки. *Чернівецька обласна державна адміністрація*. URL: <https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/uploaded-files/mol.pdf> (дата звернення: 21.08.2024).
191. Регіональний план заходів Чернівецької області на 2024-2028 роки з реалізації Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на

- зростання в сімейному оточенні. *Чернівецька обласна державна адміністрація*. 2024. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1NUhIoT6mGUtz2XxCf4_D2v9xRwib3p (дата звернення: 22.11.2025).
192. Резнік О. Ставлення українців до влади під час повномасштабної війни. *Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва*. 2023. URL: <https://dif.org.ua/article/stavlennya-ukraintsiv-do-vladi-pid-chas-povnomasshtabnoi-viyni>. (дата звернення: 21.08.2024).
193. Релокацію завершило 601 підприємство, 390 відновили роботу. *INSHE.TV*. 2022. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/835582.html>.
194. Робоча сила України у 2021 році. *Державна служба статистики України*. 2022. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/z_b_RS_2021.pdf.
195. Розвиток інклюзивної освіти у Чернівецькій області. *Департамент освіти та науки Чернівецької обласної державної адміністрації*. 2020. URL: <https://doncv.gov.ua/?p=1220> (дата звернення: 24.11.2025).
196. Росія спрямувала інтернет-трафік на окупованій Херсонщині через свої сервери. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/3/7343624/>. (дата звернення: 09.12.2024).
197. Ротар Н. Особливості реалізації політики декомунізації символічного простору в локальних макроспільнотах України. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2021. Т. 9. С. 207-231. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2021.9.207-232> (дата звернення: 09.12.2024).
198. Ротар Н.Ю. Виклики етнополітичної стабільності в Чернівецькій області: у пошуках ефективного інструментарію управління регіональними етнополітичними процесами. Сучасні аспекти публічного управління в Чернівецькій області. *Інформаційно-аналітичний збірник*. 2016. С. 25-45.
199. Ротар Н.Ю. Інституціоналізація національного спротиву громадян України в умовах російсько-української війни. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2024. DOI: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-02-259-287> (дата звернення: 12.12.2024).
200. Рубан Д. Розвиток місцевої демократії в системі реформування публічного управління. *Вісник Економіки*. 2023. № 1. С. 153-165. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.01.153> (дата звернення: 12.08.2024).
201. Румунія залишатиметься поруч з Україною та підтримуватиме у складний період російської агресії. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <http://surl.li/ecgzd> (дата звернення: 12.12.2023).
202. Сабадаш Н. Взаємодія органів влади з громадськістю в розробці і реалізації гуманітарної політики. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: зб. матеріалів доп. учасн. X Міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці: Технодрук, 2020. С. 202-207.
203. Сабадаш Н. Зміни пріоритетів гуманітарної політики під час воєнного стану:

- локальний та регіональний вимір. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Чернівці/Технодрук. Чернівці, 2022. С. 239-243.
204. Сабадаш Н. Індекс благополуччя молоді як індикатор транскордонної співпраці м. Чернівці. *Транскордонна співпраця – випробування кризами: пошуки ефективності та результативності*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. семінару. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2022. С. 66-68.
205. Сабадаш Н. Локалізація національної гуманітарної політики в умовах повномасштабної війни в Україні. *Влада та управління*: зб. наук. праць. Чернівці: Букрек, 2023. Вип. 9. С. 95-105.
206. Сабадаш Наталія. Публічне управління у сфері молодіжної політики в умовах децентралізації та євроінтеграції України. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: зб. матеріалів доп. учасн. IX Міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці: Технодрук, 2020. С. 144-147.
207. Сабадаш Ю. С. Гуманізм як феномен італійської культури: монографія. Київ: ДАККіМ, 2008. 361 с. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/247/1/sabadash_gumanizm.pdf.
208. Санченко О. Два роки Законів «Про основні засади молодіжної політики» – що змінилося?». *Укрінформ*. 2023. URL: <http://surl.li/aegsdj> (дата звернення: 12.02.2024).
209. Сергієнко Л. В. Гуманітарна політика України: ідентифікація складових, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів. *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 2(88). С. 162–173. [https://doi.org/10.26642/jen-2019-2\(88\)-162-173](https://doi.org/10.26642/jen-2019-2(88)-162-173) (дата звернення: 12.12.2023).
210. Сім територіальних громад Чернівецької області долучилися до проєкту «Забезпечення та зміцнення послуг для кращого догляду дітей з інвалідністю». *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. 2025. Вип. 3. С.16.
211. Скільки шкіл в Україні досі не мають укриттів? Розповіли у МОН. *Українська правда*. 2024. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/blizko-1800-shkil-v-ukrajini-ne-mayut-ukrittiv-mon-303498/> (дата звернення: 12.12.2024).
212. Скільки шкіл наразі в окупації: статистика МОН. *Media Освіторія*. URL: https://osvitoria.media/news/skilky_zakladiv_osvity_narazi_v_ocupatsii_statystyka. (дата звернення: 12.12.2024).
213. Слобожан О. Зміни до бюджетного та податкового законодавства щодо бюджетної децентралізації Ініціатива захисту прав та представлення інтересів місцевого самоврядування в Україні (проєкт «Діалог»). *Асоціація міст України*. 2014. URL: <http://auc.org.ua> (дата звернення: 12.02.2024).
214. Сморід радянського тліну. Як живе окупований Херсон. *Українська правда*. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/06/27/249250/> (дата звернення: 12.12.2023).
215. Сотник І. М., Ус Я. О. Бюджет участі: досвід застосування та перспективи вдосконалення в містах України. *Економіка та суспільство*: електрон. наук. фах. вид. 2018. № 15. С. 605–611. URL:

- <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/68791/1/Sotnyk.pdf> (дата звернення: 12.12.2024).
216. Соціальна вразливість населення Карпатського регіону України: стан, виклики, сценарії послаблення: електронне науково-аналітичне видання/ за ред. ден., проф. Т. Г. Васильціва. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2023. С. 109. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20230035b.pdf>. (дата звернення: 12.12.2024).
217. Соціальна робота в територіальних громадах з внутрішньо переміщеними особами. URL: <http://surl.li/ekton>. (дата звернення: 15.09.2022).
218. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. *Центр Разумкова*. 2022. С. 277. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_Gum.pdf. (дата звернення: 12.12.2023).
219. Стало відомо, скільки переселенців офіційно зареєстровано на Буковині. *Молодий Буковинець*. 2024. URL: https://molbuk.ua/chernivtsi_news/307204-stalo-vidomo-skilky-pereselenciv-oficiino-zareiistrovano-na-bukovyni.html. (дата звернення: 24.11.2025).
220. Статистика МОН. *Освіторя*. 2023. URL: https://osvitoria.media/news/skilky_zakladiv_osvity_narazi_v_ocupatsii_statystyka. (дата звернення: 12.12.2023).
221. Стельмащук Ю. І. Державне регулювання розвитку соціально-гуманітарної сфери: термінологічний інструментарій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. С. 93-97. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2016/22.pdf (дата звернення: 12.12.2024).
222. Степанко О. В. Нормативно-правове забезпечення функціонування та розвитку гуманітарної сфери в Україні. URL: [http://chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/file:///C:/Users/Admin/Downloads/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F_21%20\(1\)%20\(3\).pdf](http://chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/file:///C:/Users/Admin/Downloads/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F_21%20(1)%20(3).pdf). (дата звернення: 12.12.2024).
223. Степанко О.В. Сутність, мета, завдання та складові гуманітарної сфери. URL: <http://29yjmo6.257.cz/bitstream/1234567>. (дата звернення: 12.10.2024).
224. Степико М. Сучасні виклики українській національній ідентичності. *VIRTUS*, 2020. 15 с.
225. Стратегічне планування на місцевому рівні. Поточний архів Департаменту регіонального розвитку Чернівецької обласної державної (військової) адміністрації. 2025. URL: <https://drive.google.com/drive/u/0/folders/1jnK2qUiGyCtrWed-VND9fgDhHoqXXwaU>.
226. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2022. URL: <http://surl.li/ecgzt>. (дата звернення: 12.12.2024).
227. Стратегія національної безпеки України: інформаційна захищеність серед основних пріоритетів. *Центр демократії та верховенства права*. URL: <https://cedem.org.ua/news/strategiya-natsionalnoyi-bezpeky/>. (дата звернення: 12.12.2024).

228. Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2027 року (оновлена редакція). *Чернівецька обласна державна (військова) адміністрація*. 2024. 129 с. URL: <https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/uploaded-files/onovlenoi-strategii-1-1.pdf>. (дата звернення: 22.11.2025).
229. Субвенція на укриття у школах у 2025 році. *DECIDE*. URL: <https://decide.in.ua/subvencziya-na-ukryttya-u-shkolah-u-2025-roczl/>. (дата звернення: 12.01.2025).
230. Телешман В., Трусій О. Демографічні особливості Чернівецької області: на зламі війни. *Економічна та соціальна географія*. 2025. Вип. 93. С. 110-130. URL: <https://www.bulletin-esgeograph.org.ua/esg/article/view/93-teleshman-et-al-110-130/117>. (дата звернення: 22.11.2025).
231. Територіальні громади. *Децентралізація*. URL: <https://decentralization.ua/newgromada> (дата звернення: 12.10.2024).
232. Тіньовий звіт з дослідження невидимої ветеранської політики за 2014–2022 роки. *Лабораторія законодавчих ініціатив*. 2025. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/ali_shadowreport_veterans.pdf. (дата звернення: 18.01.2026).
233. Ткач Д. Сучасна Угорщина – шлях від демократії до авторитаризму: історична ретроспектива. *Problems of World History*. 2024. № 25. С. 86-103.
234. Ткачук А.Ф. Латвія: довга дорога реформ: робочі записки. Київ: Легальний статус, 2015. 56 с.
235. Трамп призупинив зовнішню допомогу США на 90 днів для перегляду програм. *Європейська правда*. 2025. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/01/21/7202989/> (дата звернення: 08.02.2025).
236. Третьяк А.В Громадівська теорія місцевого самоврядування як ефективна модель здійснення екологічної політики України на місцях: за та проти. *Юридичний часопис: електрон. наук. фах. вид.* 2020. № 2. Ч. 2. С. 15-19. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_2/6.pdf. (дата звернення: 21.04.2024).
237. Туренко В.Е. Ключові фактори функціонування гуманітарної політики в контексті повномасштабної війни Росії проти України. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2024. С. 35-39. DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2024.9.5> (дата звернення: 24.11.2025).
238. Турченко Ф. Г., Турченко, Г. Проєкт «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. *НАН України, Ін-т історії України*. 2015. 165 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0004242>.
239. У 2025 році громади отримають понад 14 млрд грн на освіту – інфографіка. *Децентралізація*. URL: <https://decentralization.ua/news/19079>. (дата звернення: 12.01.2025).
240. У п'яти територіальних громадах області реалізовуватимуть національний проєкт з адвокації. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. 2025. Вип. 3. С.16.

241. У Чернівецькій області для переселенців є понад 200 вільних місць. *Суспільне Чернівці*. 2025. URL: <https://surl.lt/ngrxob> (дата звернення: 24.11.2025).
242. У Чернівецькій області створили мережу центрів професійного та креативного розвитку. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. 2025. Вип. 2. С.14.
243. У Чернівецькій області функціонує дев'ять центрів життєстійкості. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. 2025. Вип. 3. С.16.
244. У Чернівцях створили першу з 24 лютого Раду ВПО. БФ «Стабілізування Суппорт Сервісез». 2022. URL: <https://sss-ua.org/news/v-chernivczyah-stvoryly-pershu-z-24-lyutogo-radu-vpo/> (дата звернення: 22.11.2025).
245. Україна – ЄС: що ми маємо зробити у статусі кандидата і коли можливий вступ в Євросоюз. *Суспільне Новини*. URL: <http://surl.li/ecgzm>. (дата звернення: 12.01.2025).
246. Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. 29-30 квітня 2016 р., м. Дніпропетровськ. Частина II./Наук. ред. О.Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ: Роял Принт, 2016. 326 с.
247. Український досвід ветеранської політики: аналітичне дослідження. ГО «Рестарт Україна». 2025. 100 с. URL: https://restartukraine.com.ua/wp-content/uploads/2025/07/Doslidzhennya_Ukrayinskyj-dosvid_vetpolityky-1313.pdf (дата звернення: 14.02.2026).
248. Україна та ЄС підписали п'ять угод, які наближають її до вступу в Євросоюз. *Армія*. URL: <https://cutt.ly/yVo4Mgr> (дата звернення: 21.07.2024).
249. Україна. План гуманітарних потреб і реагування. ОCHA. 2025. URL: <https://www.unocha.org/attachments/dbc47c86-1b74-43c6-9e6f-2c0b67d299c7/Ukraine%20HNRP%202025%20Humanitarian%20Needs%20and%20Response%20Plan%20UA.pdf> (дата звернення: 21.01.2025)
250. Україна. Швидка оцінка завданої шкоди та потреби відновлення. *Світовий Банк, Уряд України, Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй*. 164 с. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062823034041908/pdf/P18017401fe8430010af21016afb4ebc8c4.pdf>. (дата звернення: 21.07.2024).
251. Українці в Польщі можуть отримати офіційну цифрову посвідку на проживання Diia.pl у застосунку mObywatel. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ukraintsi-v-polshchi-mozhut-otrimati-ofitsiynu-tsifrovu-posvidku-na-prozhivannya-diiapl-u-zastosunku-mobywatel> (дата звернення: 08.02.2026).
252. Укриття мають уже 75% шкіл в Україні – Міносвіти. *Інтерфакс-Україна*. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/916311.html>. (дата звернення: 21.07.2024).
253. Уряд перейменував Міністерство культури і стратегічних комунікацій на Міністерство культури України. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-pereimenuvav-ministerstvo-kultury-i>

- [stratehichnykh-komunikatsii-na-ministerstvo-kultury-ukrainy](#). (дата звернення: 24.11.2025).
254. Успішне транскордонне співробітництво з ЄС – основні поради українським громадам. *Децентралізація*. 2024. URL: <http://surl.li/uhvpus>. (дата звернення: 21.08.2024).
255. Фінансова допомога від міжнародних партнерів: скільки Україна отримала на 1 серпня. *Економічна правда*. 2022. URL: <http://surl.li/ecgzq>. (дата звернення: 21.05.2024).
256. Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації: щорічна доповідь Президентів України, Верховій Раді України, Кабінету Міністрів України. *Міністерство во молоді та спорту України*. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/shorichni_dopovidi/derjavna-dopovid-za-pidsymkami-2016-roky.pdf (дата звернення: 21.05.2024).
257. Харечко Д. О. Особливості державної гуманітарної політики у період сучасних викликів та загроз для формування феномену соціального благополуччя громадян. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2024. № 2. С. 6-11. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/2_2024/4.pdf (дата звернення: 21.08.2024).
258. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/16806b93be> (дата звернення: 21.08.2024).
259. Херсонщина залишилась без зв'язку: не працюють телефони та інтернет. *Суспільне Херсон*. URL: <https://suspihne.media/kherson/244911-hersonsinazalisilas-bez-zvazku-ne-pracuut-telefoni-ta-internet/> (дата звернення: 21.07.2024).
260. Хотинська громада отримала гуманітарну допомогу від німецького міста Ален. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. 2025. Вип. 3. С.20.
261. Центральні органи виконавчої влади: що, коли й навіщо? *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3864127-centralni-organi-vikonavcoi-vladi-so-koli-j-naviso.html>. (дата звернення: 21.07.2024).
262. Цілі сталого розвитку ООН. *ООН*. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення: 21.04.2024).
263. Чернівецька область підбила підсумки міжнародної діяльності за час повномасштабного вторгнення. 2024. *Конгрес місцевих та регіональних влад при президентів України*. URL: <https://www.congress.gov.ua/chernivetska-oblast-pidbyla-pidsumky-mizhnarodnoi-diialnosti-za-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia/> (дата звернення: 22.11.2025).
264. Чернівецький міський центр соціальних служб. *Чернівецька міська рада*. URL: <https://city.cv.ua/city/enterprise/chernivetskij-miskij-tsentr-sotsialnikh-sluzhb> (дата звернення: 22.11.2025).
265. Чернівці посіли перше місце в рейтингу прозорості міст. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. 2025. Вип. 2. С.19.

266. Чернівці та Дюссельдорф реалізують спільний проєкт. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. 2025. Вип. 2. С.20.
267. Чечель О. М. Поняття і зміст механізмів державного управління в гуманітарній сфері. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. №3 (22). С. 137-157. URL: http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2019/3/3_2019.pdf#page=137 (дата звернення: 21.07.2023).
268. Чукут С. А., Яценко В. О. Комунікаційні стратегії в публічному управлінні та адмініструванні: зарубіжний та український досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 12. С. 72-79.
269. Чупрій Л. В. Політика національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері: концептуально-інституційний аналіз: монографія. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 432 с.
270. Шевченко А. Гуманітарна політика. *Український політолог*. URL: <http://www.politolog.net.ua/2023/07/17/gumanitarnaya-politika/> (дата звернення: 21.07.2023).
271. Щербанюк О. В. Міграційні процеси та подолання кордонів: діапазони переміщення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Т. 2. № 73. URL: <http://visnykpravo.uzhnu.edu.ua/article/view/269005>. (дата звернення: 21.07.2023).
272. Що важливого відбулося в освіті за 2024 рік – думки експертів. *НУШ*. 2024. URL: <https://nus.org.ua/2024/12/25/shho-vazhlyvogo-vidbulosya-v-osviti-za-2024-rik-dumky-ekspertiv/> (дата звернення: 21.01.2025).
273. Щодо громадського обговорення проєкту Концепції гуманітарного розвитку України: Доручення Президента України від 25.05.2012 р. №1-1/1319. URL: <http://www.president.gov.ua/content/pubinfo0512.html> (дата звернення: 21.07.2023).
274. Щодо обговорення Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р.: Лист МОНмолодьспорт від 20.08.12 р. № 1/9-584. URL: <http://osvita.ua/legislation> (дата звернення: 21.07.2023).
275. Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012-2021 років) «Реформування молодіжної політики відповідно до сучасних запитів молоді та держави». *Міністерство молоді та спорту України*. 2021. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/dopovid-molod-2012-2021-pdf.pdf (дата звернення: 21.07.2024).
276. Юрійчук Є. Транскордонне співробітництво між Україною та Румунією: легітимувальні можливості інтернет-комунікації. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*: зб. наук. праць. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. 2022. Т. 10. С. 143-162. <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2022.10.143-162> (дата звернення: 21.04.2024).
277. Юрійчук Є., Гринишин Є. Місцевий референдум в Україні: демократія vs. маніпулювання (case-study Чернівецької громади). *Історико-політичні*

- проблеми сучасного світу*. 2023. № 47. С. 279-288. DOI:10.31861/mhpi2023.47.279-288 (дата звернення: 21.07.2024).
278. Юрійчук Є., Фесенко О. Цифровізація виборів і референдумів в Україні: європейські стандарти та українські реалії. *ЄС – Східне партнерство в умовах геополітичних змін і безпекових викликів: можливості та нові формати співпраці*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 6–7 червня 2024 р.). Київ: Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції, 2024. С. 42-46. URL: https://aprei.com.ua/wp-content/uploads/2024/07/Zbirnyk-materialiv-mizhnarodnoyi-konferenczii-YES-Shidne-Partnerstvo-v-umovah-geopolitychnyh-zmin_6-7.06.2024-roku.pdf (дата звернення 10.02. 2025).
279. Як змінилася Україна за 10 років війни. *Ukrainer*. 2024. URL: <https://www.ukrainer.net/ukraina-10-rokiv> (дата звернення: 21.09.2024).
280. Як провели реформу адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування у Латвії. *Інститут громадянського суспільства*. 2015. URL: <http://www.csi.org.ua/?p=4802> (дата звернення: 21.09.2024).
281. Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи. Війна та освіта. *Cedos*. 2023. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua-saved_overview-report-2022-web.pdf (дата звернення: 09.11.2024).
282. Ясьмо О. Молодь як рушійна сила повоєнної відбудови України. *СД Платформа*. 2023. URL: <https://sdplatform.org.ua/blogs/youthrecovery>. (дата звернення: 21.08.2024).
283. Bernard M. Decentralization: A Bottom-up Path Toward Functioning Institutions and Economic Prosperity. *VoxUkraine*. 2015. URL: voxukraine.org/en/smart-decentralization-a-bottom-up-path-toward-functioning-institutions-and-economic-prosperity. (accessed 28.08. 2019).
284. Black Sea Basin Programme 2021-2027. *Interreg Next Black Sea Basin*. 2024. URL: <https://www.blacksea-cbc.net/>.(accessed: 09.06.2024).
285. Decent Work Country Programme 2022-2024. *International Labour Organization*.2020.URL:https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40europe/%40ro-geneva/%40sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_774455.pdf.(accessed:10.06.2023)
286. Drapushko R., Gorinov P., Filyk N. Формування молодіжної політики в умовах демографічних викликів сучасної України. *Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal «Air and Space Law»*. 2022. Т. 1. №. 62. С. 27-34.
287. European Consensus On Humanitarian Aid. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/echo/files/media/publications/consensus_en.pdf (accessed: 12.01.2024).
288. Germany4Ukraine: app for Ukrainians in Germany. *Germany4Ukraine: website*. URL: https://www.germany4ukraine.de/EN/online-services/germany4ukraine-app/seite_node.html (accessed: 08.02.2026).
289. Help Ukraine Romania. 2024. URL: <https://helpukraineromania.org/> (accessed: 22.11.2025).

290. History of the European Union. URL: <https://humanidades.com/en/history-of-the-european-union/> (accessed: 06.05.2024).
291. Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine (HUSKROUA) NEXT Programme 2021-2027. 2024. URL: [Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENI CBC Programme 2014-2020 | HUSKROUA ENI CBC \(huskroua-cbc.eu\)](https://hungary-slovakia-romania-ukraine-eni-cbc-programme-2014-2020-huskroua-eni-cbc-huskroua-cbc.eu) (accessed: 02.04.2024).
292. Interreg NEXT Romania-Ukraine 2021-2027. 2024. URL: [Home \(ro-ua.net\)](https://home.ro-ua.net). (accessed: 09.05.2024).
293. Karvatska S., Yuriychuk Y., Chepel O. The Peculiarities of the Reform of Local Self-Government: Examples of Ukraine, Latvia, and Poland. *Studia Regionalne i Lokalne*. 2023. Nr 2(92). p. 7-22. ISSN 1509-4995 E-ISSN 2719-8049. URL: <https://www.scopus.com/sourceid/21100244940?origin=resultslist> (accessed: 24.11.2025).
294. Kruglashov A., Sabadash N. Decentralisation Processes in Ukraine: Dilemmas of Democratisation and National Security. *Public policy and administration*. 2022. T 21. Vol. 21. Nr. 1. p. 22-37. URL: <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/6926>. (accessed: 22.11.2025).
295. Kruglasov Anatolii and Sabadash Natalia. Decentralizarea Ucrainei: inspirată din Europa unită și determinată de amenințările din partea Rusiei. *Strategia Securității Uniunii Europene în contextul Metamorfozelor Relațiilor Internationale*. 2021. Vol.1. Pag.10-24.
296. Mercy Corps в Україні. *Mercy Corps*. 2025. URL: <https://www.mercycorps.org/ukraine-response> (accessed: 08.02.2026).
297. Rotar N. Decommunization of Symbolic Urban Space of Ukraine's Megalopolises: Effective Local Government Capacity Building. *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*. 2020. №24(1). P. 205-237. <https://www.scimagojr.com/journalsearch.php?q=21100267937&tip=sid&clean=0> (accessed: 09.06.2023).
298. Rotar N. How Ukrainian Society is Mobilizing and Uniting in the Light of the Russia's Unprovoked Invasion of Ukraine. *European Journal of Transformation Studies*. 2022. Vol. 10. №. 2. P. 265-267 (accessed: 24.11.2025).
299. Sabadash N. Prospects of post-war regional development in Ukraine: humanitarian aspects. The legitimacy of new regionalism in the european integration process. Jean Monnet International Conference. Oreda Romania. 2023. P. 56-57.
300. Sabadash Natalia. Prospects of post-war regional development in Ukraine: humanitarian aspects. The legitimacy of new regionalism in the european integration process. *Jean Monnet International Conference*. Oreda Romania. 2023. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/247/1/sabadash_gumanizm.pdf. (accessed: 09.07.2023).
301. Save the Children. *Українська мережа за права дитини*. URL: <https://childrights.org.ua/members/save-the-children/> (accessed: 08.02.2026).
302. Ukraine Humanitarian Needs Overview. OCHA. 2022. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2022-february-2022-enuk>. (accessed: 17.06.2024).

303. Ukraine Internal Displacement Report: General Population Survey. Round 12. IOM.2023.URL:https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R12_IDP_FINAL_0.pdf. (accessed: 09.05.2024).
304. UNHCR Romania: Ukraine Refugee Situation Update, Weekly Update #159, 11 August 2025. *ReliefWeb*. 2025. URL: <https://reliefweb.int/report/romania/unhcr-romania-ukraine-refugee-situation-update-weekly-update-159-11-august-2025> (accessed: 08.02.2026).

Визначення основних понять пов'язаних з гуманітарною політикою
[50, 51, 52]

Поняття	Підхід до визначення сутності
1	2
Гуманітарна політика	система цілеспрямованої, регулюючої, організуючої, координуючої діяльності суб'єктів, спрямована на забезпечення оптимального функціонування та розвитку гуманітарної сфери життєдіяльності суспільства, соціального, духовного життя, соціальних та духовних відносин
	система принципів, цілей, механізмів, послідовних заходів, що мають на меті створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціальної, інтелектуально-духовної безпеки людини й суспільства, реалізацію її соціальних, духовних потреб, формування і збагачення творчого потенціалу особи, всебічну самореалізацію її сутнісних сил, соціодинаміку освіти, науки, культури тощо
	система діяльності, що має на меті всебічне сприяння створенню, розвитку та збереженню духовних (як загальнолюдських, загальноцивілізаційних, так і національних) цінностей
	сукупність різноманітних заходів, дій, форм діяльності спрямованих на «олюднення» суспільного буття, створення умов для самореалізації соціального, духовного потенціалу людини, особистості
	це система цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що має за мету духовний розвиток суспільства – освіти, науки, культури, релігійного життя тощо, задоволення духовних потреб людини
Гуманітарна криза (катастрофа)	порушення усталеного життя великої групи людей (верстви, громади чи навіть нації), коли різко обмежується нормальне забезпечення їх продовольством, житлом, одягом, скорочується санітарне обслуговування тощо. Може виникнути в результаті соціальних заворушень, воєнних дій, стихійного лиха, техногенної катастрофи, внаслідок чого великі маси людей бувають змушені лишати місця постійного проживання, руйнується інфраструктура

	життєзабезпечення, загострюється проблема дотримання порядку, суспільної безпеки й управління
Гуманітарна парадигма	система цілеспрямованої, регулюючої, організуючої, координуючої діяльності суб'єктів, яка спрямована на забезпечення оптимального функціонування та розвитку гуманітарної сфери життєдіяльності населення, його соціального і духовного життя та взаємовідносин. Природна властивість людей нести іншим користь виявляється за двох умов: 1) цьому не будуть перешкоджати та 2) штучно не позбавлятимуть можливості робити все відповідно до розуму й честі
Безпека гуманітарна	захищеність цілей, ідеалів, цінностей і традицій, способу життя і культури людини, соціальних груп, суспільства в цілому, за якої забезпечується їх нормальна життєдіяльність, стійке функціонування, зокрема дотримання прав, свобод незалежно від раси і статі, етнічної належності, мови і релігії
Державне управління гуманітарною безпекою	це здійснюваний органами державної влади безпосередній вплив на процеси гуманітарного розвитку, комплекс засобів, скоординованих дій і заходів з боку держави, що здійснюються з метою розробки та реалізації стратегії гуманітарної безпеки та цілеспрямованих рішень щодо захисту життєво важливих інтересів соціуму від внутрішніх і зовнішніх загроз

Додаток Б

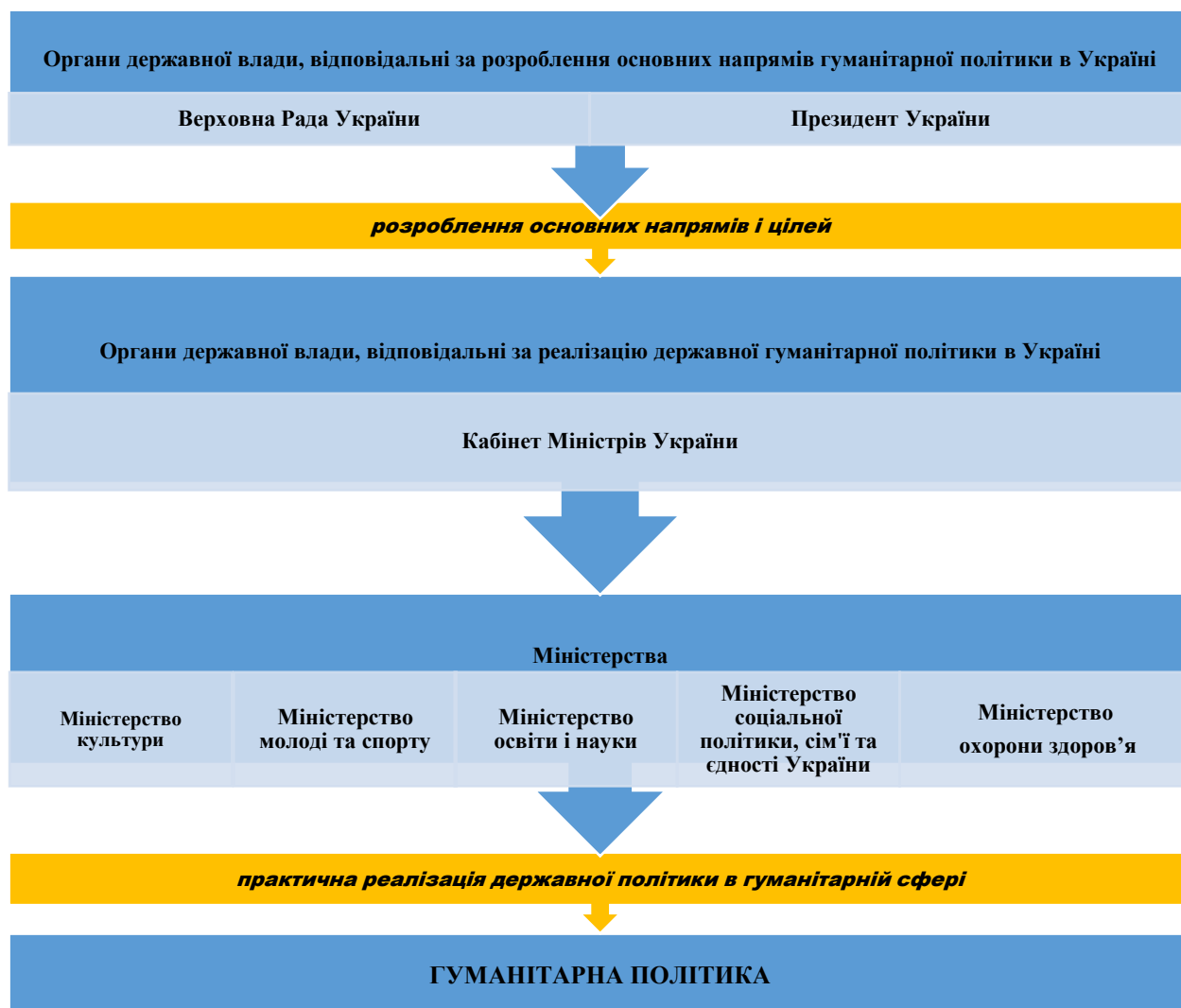
Основні напрями гуманітарної політики України в контексті Цілей сталого розвитку (ЦСР) [262]

ЦСР	Напрямок гуманітарної політики	Основні завдання
ЦСР 1, 2	Подолання бідності та голоду	Програми соціальної підтримки, забезпечення продовольчої безпеки, відновлення інфраструктури, створення робочих місць
ЦСР 4	Забезпечення якісної освіти	Відновлення шкіл, забезпечення доступу до освіти для всіх дітей, підтримка вчителів
ЦСР 3	Охорона здоров'я	Відновлення медичної інфраструктури, забезпечення доступу до медичної допомоги, підтримка медичних працівників
ЦСР 5	Гендерна рівність	Програми з підтримки жінок та дівчат, боротьба з гендерним насильством, забезпечення рівних прав та можливостей
ЦСР 8	Стале економічне зростання та гідна праця	Відновлення економіки, створення робочих місць, підтримка бізнесу, забезпечення гідних умов праці
ЦСР 16	Мир, справедливість та сильні інститути	Зміцнення правопорядку, боротьба з корупцією, забезпечення прав людини та верховенства права

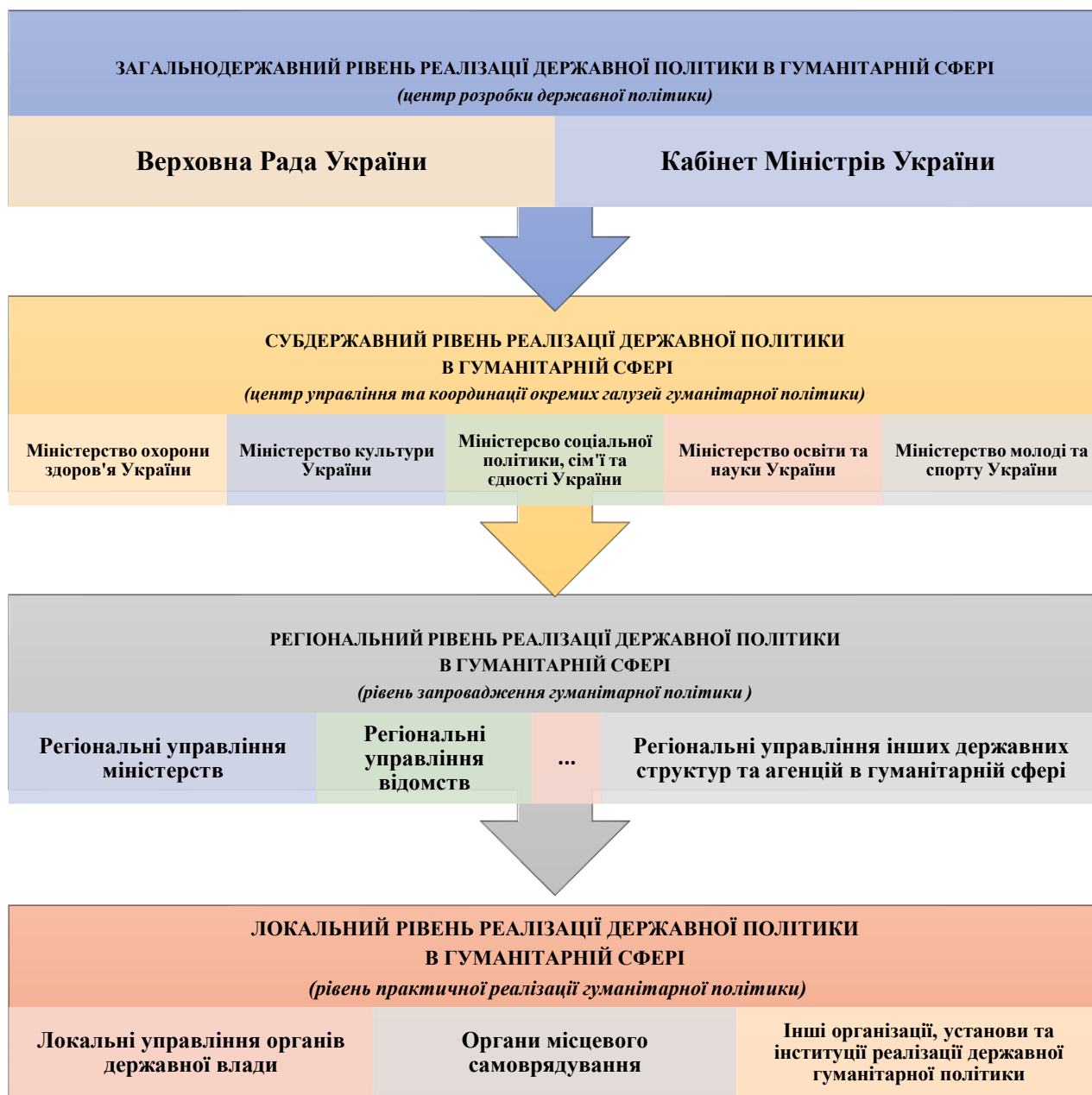
Формування гуманістичного світогляду на трьох основних рівнях [85]

Держава	• Розвиток людиноцентричного підходу в державній політиці з безумовною повагою до прав і свобод людини й громадянина. • Пропагування ідей демократії, толерантності, мультикультуралізму (зокрема, до представників усіх мовних, етнічних, та релігійних груп) в українському суспільстві, поваги до Конституційних принципів, захисту національного суверенітету та територіальної цілісності. • Формування принципів та напрямів сервісноорієнтованої державної політики та її реалізація всіма органами публічної влади та управління - орієнтація на соціальний запит. • Підтримка (в т. ч. проєктна) роботи громадських організацій та профспілок замість фінансування політичних партій. • Встановлення нових параметрів якості освіти, програмна підтримка підготовки та подальшого соціального забезпечення молодих кадрів. • Розвиток загальноукраїнського телерадіомовлення із позицій збалансованої та якісної подачі інформації. • Демілітаризація публічного дискурсу (в тому числі і шляхом посилення відповідальності за «мову ворожнечі»). • Активна протидія усім формам дискримінації, расизму, антисемітизму, нетолерантності, підтримка культурного різноманіття та поваги до меншин.
Суспільство	• Всебічний гуманітарний розвиток регіонів з урахуванням їх особливостей. • Сприяння громадським організаціям, що займаються розвитком ідей прав людини, демократії та толерантності. • Залучення активної молоді до роботи в експертних групах громадських рад, дорадчих органах виконавчої влади та місцевого самоврядування з подальшим її залученням до спроектованих і підтриманих за попередньо узгодженою і унормованою формою ініціатив.
Громадянин	• Залучення громадян до позитивних практик децентралізації та впровадження проєктів розвитку. • Культивування звички брати участь у громадському житті. • Підтримка формування демократичного ціннісного світогляду громадян.

Інституційне забезпечення реалізації гуманітарної політики в Україні [267]

Інституціональне забезпечення державної політики в гуманітарній сфері [120]

Ключові складові гуманітарної політики відповідно до об'єктів, суб'єктів та пріоритетів політики [120]

<i>Політики</i>	<i>Суб'єкти формування та реалізації державної політики</i>	<i>Об'єкти державної політики</i>	<i>Сучасні пріоритети державної політики</i>
<i>Політика у сфері мови</i>	Міністерство культури	- українська мова; - групи мов, виділені за різними ознаками; - групи носіїв мови (існуючих та потенційних); - мовні відносини	- реалізація прийнятого «мовного закону» (не лише на законодавчому рівні, а і у суспільстві), що визначатиме статус державної мови та регулюватиме її використання у сферах суспільного життя; - підвищення престижності та пропаганда державної мови; - популяризація української мови на радіо, ЗМІ та телебаченні; - популяризація використання державної мови у повсякденному житті (заклади харчування, реклама, книги, україномовні веб-сайти тощо); - мораторій на публічне використання російськомовних культурних продуктів; - зміцнення мовної ідентифікації та мовної практики українців тощо
	Міністерство освіти і науки		
<i>Освітня політика</i>	- Міністерство освіти і науки; - інші центральні	- дошкільна освіта; - відносини у сфері дошкільної освіти;	- забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку, формування у неї моральних норм та набуття соціального досвіду;

	органи виконавчої влади; - обласні, міські, районні державні адміністрації та підпорядковані їм відповідні органи управління; - органи місцевого самоврядування	- стейкхолдери дошкільної освіти (бенефіціари та цільова група)	- запровадження електронної черги для запису в дошкільні заклади освіти задля забезпечення рівності доступу громадян до них; - збільшення відповідальності працівників освіти за спроби фінансового та психологічного тиску на споживачів послуг; - розширення прав та можливостей приватних закладів дошкільної освіти; - створення додаткових місць у закладах дошкільної освіти тощо
		- повна загальна середня освіта; - відносини у сфері повної загальної середньої освіти; - стейкхолдери повної загальної середньої освіти (бенефіціари та цільова група)	- запровадження державних стандартів, освітніх програм, навчальних планів; - підвищення якості надання освітніх послуг; - забезпечення сертифікації педагогічних працівників; - реалізація концепції «Нова українська школа»; - утворення опорних шкіл та модернізація існуючих; - концентрація на вивченні іноземних мов (забезпечення безкоштовними онлайн-сервісами та формування мовних таборів); - підвищення якості та рівня забезпечення підручниками, навчальними посібниками та іншими навчальними матеріалами; - розвиток українських шкіл за кордоном тощо
		- вища освіта; - професійно-технічна освіта; - відносини у сфері вищої та професійно-	- впровадження системи дуальної освіти у закладах вищої освіти та професійно-технічних закладах; - узгодження обсягів державного замовлення;

Науково-технічна		технічної освіти; - стейкхолдери вищої та професійно-технічної освіти (бенефіціари та цільова група	- підвищення кваліфікації педагогічних працівників; - розвиток державно-приватного партнерства задля підвищення якості професійної підготовки кадрів, залучення додаткових ресурсів для розвитку професійної освіти та її орієнтації на сучасні технічні й технологічні умови; - розвиток міжнародної співпраці, міжнародних освітніх проєктів; - використання дистанційної форми освіти тощо
	Міністерство освіти і науки; - інші центральні органи виконавчої влади; - обласні, міські, районні державні адміністрації та підпорядковані їм відповідні органи управління; - органи місцевого самоврядування	- позашкільна освіта	- створення умов для здобуття позашкільної освіти; - збереження та розвиток мережі закладів позашкільної освіти; - координацію діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян та сім'ї на подальше становлення і розвиток позашкільної освіти
		- інклюзія; - відносини у сфері інклюзії; - група індивідів з особливими освітніми потребами та інші заінтересовані особи	- розвиток інклюзивного навчання; - створення та забезпечення умов для участі дітей з особливими освітніми потребами у навчанні, культурних заходах і житті громади, та зменшення їх виключення в освіті та освітньому процесі.
	Міністерство освіти і науки	- наука; - наукова діяльність	- інтеграція української науки до європейського науково-дослідницького простору, у тому числі

		- відносини у сфері науки; - групи стейкхолдерів наукової діяльності (існуючі та потенційні)	- шляхом посилення міжнародної співпраці (реалізація проєктів, програм, отримання/надання грантів тощо); - посилення вимог щодо атестації кадрів вищої кваліфікації та державної атестації наукових установ; - забезпечення ведення реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання та наукових установ, яким надається підтримка держави; - створення умов для підтримки видатних діячів науки; - розвиток громадських об'єднань у сфері науки; - розвиток та підтримка передових напрямів української науки тощо.
	Міністерство освіти і науки	- інновації; - відносини у сфері інновацій; - групи стейкхолдерів інноваційних процесів (існуючі та потенційні)	- розробка та реалізація державних інвестиційних проєктів; - забезпечення ведення реєстру інноваційних проєктів та технологій; - актуалізація реалізації проєктів у межах програми «EUREKA»; - створення, забезпечення розвитку та підтримки наукових та технологічних парків тощо.
	Міністерство економіки України		- актуалізація інноваційної діяльності як складової інвестиційної політики; - забезпечення розвитку державно-приватного партнерства; - створення та забезпечення функціонування індустріальних парків тощо.

- Міністерство культури - державні культурні інституції;
- інші центральні органи виконавчої влади;
- обласні, міські, районні державні адміністрації та підпорядковані їм відповідні органи управління;
- органи місцевого самоврядування

- культурне середовище;
- інституції та заклади сфери культури;
- відносини у сфері культури;
- групи стейкхолдерів культурної політики

- посилення інституційної спроможності, реформування закладів та інституцій культури;
- створення інституцій нового типу,
- забезпечення функціонування культурно-просвітницьких центрів;
- залучення до формування та реалізації державної культурної політики експертне середовище та громадянське суспільство;
- забезпечення умов для формування та функціонування системи креативної індустрії;
- підвищення якості надання культурних послуг в умовах децентралізації;
- посилення заходів щодо збереження та розвитку культурної спадщини (музейна сфера, культурні цінності України закордоном тощо), відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;
- створення умов для підтримки видатних діячів культури, а також реалізація заходів щодо підтримки та розвитку народних художніх промислів;
- відродження кіновиробництва, впровадження європейських інструментів підтримки кінематографії;
- включення до освітнього законодавства положень щодо мистецької освіти;
- реалізація програм, націлених на формування

Політика у сфері духовного розвитку			національної мовно-культурної ідентичності, патріотизму військовослужбовців, жителів території проведення бойових дій та деокупованих територій та внутрішньо переміщених осіб тощо
	Міністерство культури	- духовна середовище громадян; - система духовних цінностей; - духовна безпека;	- ініціювання освітніх проєктів, спрямованих на національно-патріотичне виховання; - створення умов щодо підвищення культурного виховання, творчого розвитку громадян;
	Міністерство освіти і науки	- відносини у сфері духовного розвитку;	- проведення інформаційно-просвітницької роботи серед молоді;
	Міністерство молоді та спорту	- групи стейкхолдерів політики у сфері духовного розвитку	- формування ціннісних орієнтирів і громадянської свідомості; - формування та популяризація високих моральних засад, національних та загальнолюдських цінностей; - збереження і примноження історико-культурних надбань; - протидія розповсюдження неправдивої інформації, використання інструментів маніпуляції свідомістю; - зміцнення єдності та виховання толерантного українського суспільства; - популяризація українського продукту, мови, кінематографу, україномовних видань, ЗМІ тощо;

			- підтримка діяльності та популяризація бібліотек, музеїв, театрів, опер тощо.
<i>Політика у сфері релігій та державно-конфесійних відносин</i>	Міністерство культури	- релігійне середовище; - державно-конфесійні відносини; - групи представників релігійного середовища та інші групи стейкхолдерів	- проведення заходів (круглі столи, конференції тощо) у сфері державно-конфесійних відносин; - забезпечення протидії маніпуляціям, ідеологічним війнам, упередженості у державно-конфесійних відносинах та релігійному середовищі; - забезпечення формування законодавчих ініціатив, активізація громадянського суспільства та запобігання порушення прав релігійних спільнот; - створення умов для формування толерантного суспільства та налагодження соціального діалогу між представниками різних релігійних груп, конфесій тощо
<i>Етнонаціональна політика</i>	Міністерство культури	- етнічні групи, національні меншини; - відносини у етнонаціональній сфері; - групи стейкхолдерів етнонаціональної політики	- активізація співпраці із провідними міжнародними організаціями: ООН (комітет з ліквідації расової дискримінації), ОБСЄ (офіс Верховного комісара у справах національних меншин, Європейський центр з питань національних менших тощо), Ради Європи, Європейської комісії та іншими щодо залучення технічної допомоги, обміну досвідом та проведення відповідних заходів з етнічних питань, впровадження ефективних інструментів регулювання етнонаціональних проблем.

Міністерство
культури

- інформаційний простір;
- інформаційна безпека;
- державні комунікації;
- інші відносини у інформаційному просторі;
- групи стейкхолдерів інформаційної політики;
- суспільство в цілому

- розвиток інформаційного простору України;
- створення умов щодо захисту свободи слова, права на професію журналіста, медіа-освіти та підвищення рівня медіаграмотності суспільства;
- здійснення заходів щодо протидії гібридній війні (інформаційна складова), інформаційним загрозам, фейковим новинам та онлайн-дезінформації суспільства, кібератакам, репутаційним ризикам тощо;
- проведення діяльності націленої на повноцінну інформаційну європейську інтеграцію;
- побудова системи державних комунікацій (урядових та стратегічних комунікацій);
- верифікація сторінок органів державної влади, державних інституцій та їх посадових осіб у соціальних мережах;
- забезпечення комунікаційної підтримки процесу реалізації реформ;
- проведення соціальних інформаційних кампаній, у т.ч. розміщення соціальних роликів у мережі Інтернет та на українських телеканалах;
- підтримка суспільного телебачення та розвиток національного радіомовлення;
- проведення заходів щодо інформаційної реінтеграції тимчасово окупованої території (АР Крим, м.

Політика у сфері охорони здоров'я			Севастополь, Донецької та Луганської та інших областей); - створення умов щодо популяризації України у світі (у т.ч. українського кінематографу), формування її позитивного іміджу; - налагодження міжнародного діалогу, проведення міжнародних зустрічей, комунікаційних кампаній за кордоном; - здійснення патріотичного виховання тощо
	Міністерство охорони здоров'я	- система охорони здоров'я; - санітарна, епідеміологічна безпека; - лікарські засоби, медичні препарати та вироби, наркотичні засоби, психотропні речовини (в т.ч. аналоги), а також їх обіг та контроль якості; - відносини у сфері охорони здоров'я (у т.ч. відносини із основними бенефеціарами); - групи стейкхолдерів політики у сфері охорони здоров'я;	- охорона здоров'я та поліпшення якості життя населення; - забезпечення рівного доступу до якісних медичних послуг; - вдосконалення електронної системи охорони здоров'я e-Health (декларація із лікарем; електронна медична картка, електронне направлення, електронний рецепт тощо); - автономізація постачальників медичної допомоги по принципу «гроші ідуть за пацієнтом»; - реконструкція, ремонт, модернізація приміщень закладів охорони здоров'я, оновлення обладнання; - розбудова мережі кардіоцентрів; - реалізація урядових програм, націлених на підвищення якості надання медичних послуг та системи охорони здоров'я в цілому (урядова програма «Доступні ліки»,
	Національна служба здоров'я України		

		- суспільство в цілому; - медичні заклади та інші заклади сфери охорони здоров'я; - інформаційні продукти у сфері охорони здоров'я	- створення лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів; - захист населення від інфекційних хвороб та їх протидія; - епідеміологічний нагляд та спостереження; - виробництво лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів; - підвищення якості медичної освіти (підвищення порогової межі із профільних предметів вступників до медичних закладів вищої освіти).
	Міністерство охорони здоров'я		- протидія ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням
	Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів		- забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.
	Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками		- контроль якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів; - регулювання обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; - протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

Міністерство молоді та спорту	- середовище фізичної культури та спорту; - інституції та заклади сфери фізичної культури та спорту; - групи стейкхолдерів сфери фізичної культури та спорту (існуючі та потенційні) за різними ознаками; - команди та окремі спортсмени (за видами спорту та статусом тощо); - відносини у сфері фізичної культури та спорту	Удосконалення нормативно-правової бази, реалізація політики та популяризація сфери фізичної культури та спорту за основними напрямками: - спорт вищих досягнень (організація та забезпечення участі національних збірних команд, окремих членів таких команд, інших осіб у спортивних змаганнях, навчально-тренувальних зборах, інших спортивних заходах, які проводяться в Україні та за кордоном); - мотивація шляхом призначення стипендій та премій призерам і учасникам спортивних змагань з різних видів спорту; -організація та проведення міжнародних спортивних змагань; -здійснення антидопінгової діяльності; -ведення реєстрів визнаних видів спорту в Україні, спортивних рекордів з визнаних видів спорту, списків спортсменів України з олімпійських видів спорту, єдиної спортивної класифікації, рейтингу видів спорту, визначення пріоритетності видів спорту; -надання спортивним федераціям статусу національної та позбавлення такого статусу; -присвоєння спортивних звань; -забезпечення організації та функціонування
-------------------------------	---	---

національних збірних команд тощо);

- масовий спорт (систематичне проведення всеукраїнських фізкультурно-оздоровчих масових заходів; постійна реалізація соціальних проектів та здійснення соціальних кампаній щодо популяризації фізичної культури та спорту серед населення;

-активізація населення шляхом проведення корпоративних всеукраїнським змагань;

-розвиток та підтримка спорту ветеранів; реалізація програм розвитку фізичної культури і спорту;

-щорічне оцінювання фізичної підготовленості населення України тощо);

- інваспорт (популяризація інваспорту в Україні;

-ведення єдиного календарного плану спортивних заходів серед інвалідів, єдиної спортивної класифікації України з видів спорту інвалідів, списків збірних команд України серед спортсменів-інвалідів;

-проведення реабілітаційно-спортивних заходів серед інвалідів;

-забезпечення функціонування реабілітаційно-спортивних центрів параолімпійської та дефлімпійської підготовки;

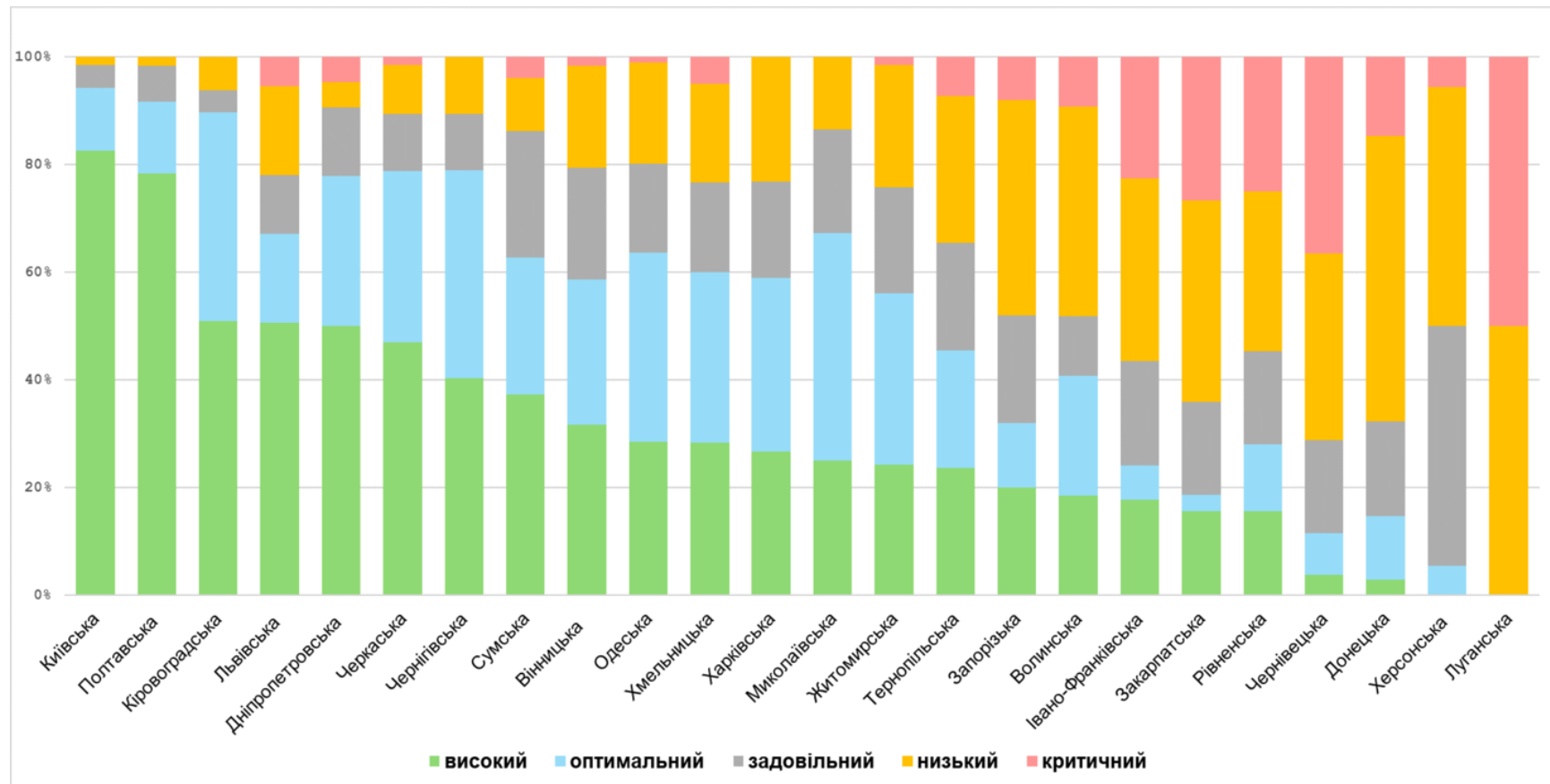
-організація та розвиток функціонування дитячо-

Молодіжна політика			юнацьких спортивних шкіл інвалідів; - проведення спартакіад серед дітей-інвалідів, соціальних кампаній та соціальних проєктів; - забезпечення організації та підтримка участі в Дефлімпійських, Параолімпійських іграх тощо).
	Міністерство молоді та спорту	- молодіжне середовище; - молодь в цілому та групи молоді, виділені за різними ознаками; - інші стейкхолдери молодіжної політики; - відносини у сфері молодіжної політики - молодіжні осередки, центри та інші заклади розвитку молоді тощо	Удосконалення нормативно-правової бази та реалізація молодіжної політики за наступними напрямками: - створення умов для працевлаштування та забезпечення професійної орієнтації молоді (створення та розвиток молодіжних центрів (центрів праці), забезпечення умов щодо державного гарантування першого робочого місця для молоді, створення та забезпечення функціонування молодіжних трудових загонів з метою забезпечення вторинної зайнятості молоді у вільний від навчання час); - підтримка талановитої молоді (Всеукраїнські конкурси, чемпіонати, фестивалі, клуби; преміювання молоді за особливі заслуги; гранти Президента України для обдарованої молоді тощо); - активізація національно-патріотичного виховання молоді (конкурси, соціальні заходи та проєкти,
	Міністерство молоді та спорту; Міністерство економіки України		

			активізація громадських організацій тощо); - протидія торгівлі людьми; - реалізація молодіжних заходів, а також Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021-2025 роки); - реалізація програм обміну та взаємодії української молоді із представниками європейської молоді тощо. - підтримка молодих підприємців.
--	--	--	--

Додаток Ж

Розподіл громад в залежності від рівня фінансової спроможності в розрізі областей за 9 місяців 2025 року
(у відсотках від загальної кількості громад області) [61]

Додаток 3

Зміна рівня фінансової спроможності територіальних громад Чернівецької області за підсумками 2023 року в порівнянні з 2021 роком* [61]

Назва територіальної громади	2021 рік (сума балів)	2021 рік (рівень фінансової спроможності)	2023 рік (сума балів)	2023 рік (рівень фінансової спроможності)	Зміна (+/-)
Чагорська	-5	критичний	4	задовільний	9
Тереблеченська	-8	критичний	0	низький	8
Горішньошеровецька	-7	критичний	1	задовільний	8
Веренчанська	-2	низький	5	оптимальний	7
Вижницька	2	задовільний	8	оптимальний	6
Вікнянська	6	оптимальний	12	високий	6
Новодністровська	9	оптимальний	15	високий	6
Берегометська	-1	низький	5	оптимальний	6
Сторожинецька	-1	низький	4	задовільний	5
Кадубовецька	-4	низький	1	задовільний	5
Кельменецька	-1	низький	3	задовільний	4
Лівинецька	-10	критичний	-6	критичний	4
Топорівська	-7	критичний	-3	низький	4
Великокучурівська	-1	низький	2	задовільний	3
Мамаївська	1	задовільний	4	задовільний	3
Заставнівська	2	задовільний	5	оптимальний	3
Ванчиковецька	-7	критичний	-4	низький	3
Чернівецька	15	високий	18	високий	3
Недобоївська	-2	низький	0	низький	2
Кострижівська	-7	критичний	-5	критичний	2
Новоселицька	-1	низький	1	задовільний	2
Герцаївська	-7	критичний	-5	критичний	2
Карапчівська	-6	критичний	-4	низький	2
Петровецька	-6	критичний	-4	низький	2
Клішківська	-6	критичний	-5	критичний	1
Мамалигівська	-4	низький	-3	низький	1
Сокирянська	4	задовільний	5	оптимальний	1
Вашківецька	-4	низький	-3	низький	1
Хотинська	7	оптимальний	8	оптимальний	1

Рукшинська	-6	критичний	-6	критичний	0
Юрковецька	-1	низький	-1	низький	0
Сучевенська	-5	критичний	-5	критичний	0
Кам'янська	-3	низький	-3	низький	0
Тарашанська	-8	критичний	-8	критичний	0
Глибоцька	5	оптимальний	4	задовільний	-1
Усть-Путильська	-5	критичний	-6	критичний	-1
Красноїльська	-6	критичний	-7	критичний	-1
Чудейська	-5	критичний	-6	критичний	-1
Кіцманська	3	задовільний	2	задовільний	-1
Ставчанська	-5	критичний	-6	критичний	-1
Боянська	-6	критичний	-7	критичний	-1
Кам'янецька	-5	критичний	-6	критичний	-1
Вашковецька	-3	низький	-5	критичний	-2
Конятинська	-4	низький	-6	критичний	-2
Неполоковецька	-1	низький	-3	низький	-2
Путильська	1	задовільний	-1	низький	-2
Волоківська	0	низький	-3	низький	-3
Селятинська	-1	низький	-4	низький	-3
Острицька	-4	низький	-7	критичний	-3
Банилівська	-3	низький	-6	критичний	-3
Брусницька	-2	низький	-6	критичний	-4
Магальська	7	оптимальний	2	задовільний	-5

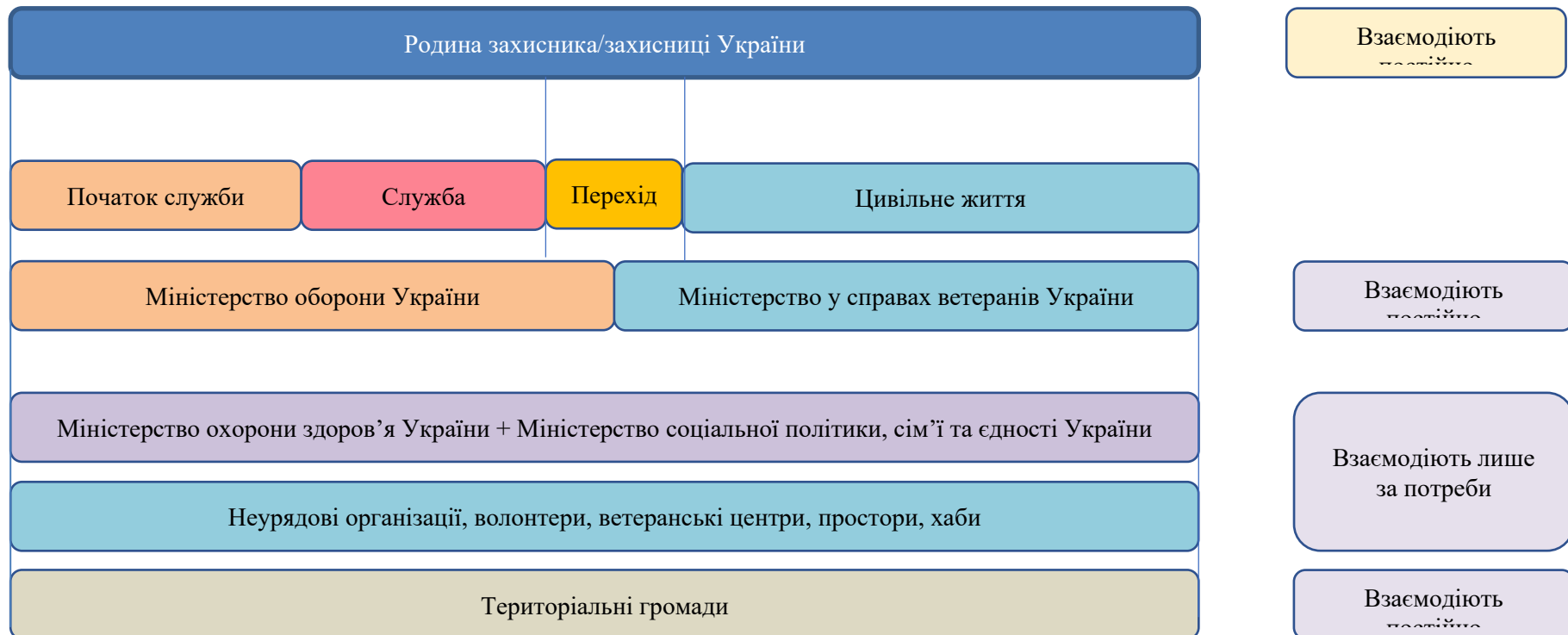
***Примітка:** Вибір цих років обумовлений ключовими етапами розвитку громад:

2021 рік – Базовий етап (післяреформений період): це перший повний рік роботи громад у нових адміністративно-територіальних межах після завершення основного етапу децентралізації (вибори жовтня 2020 року). Показники цього року відображають стартові можливості громад та реальний ресурсний потенціал нових територіальних одиниць.

2023 рік – Етап адаптації до умов правового режиму воєнного стану: цей рік є репрезентативним для аналізу стійкості місцевих фінансів в умовах повномасштабного вторгнення. Він демонструє, як громади змогли пристосувати свої бюджети до нових викликів: релокації бізнесу, зміни податкових надходжень (зокрема, вплив «військового» ПДФО, який у 2023 році ще частково залишався в громадах) та необхідності фінансування оборонних потреб і внутрішньо переміщених осіб.

Додаток І

**ПОВНОВАЖЕННЯ МІНОБОРОНИ І МІНВETERАНІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ/ВETERАНА [створено авторкою]**

Обсяг та специфіка цільової аудиторії ветеранської політики України
(портрет ветеранів) [247]

	1 557 тис.	Записи у Реєстрі УБД (станом на 01.04.2025)
	3 млн	Члени родин ветеранів
	70 тис	Жінки в силах оборони України
	з них	
	9 тисяч	Жінок на передовій
	45 100 тис.	Безповоротні втрати (вбитими) Сил оборони України
	390 тис.	Поранень
	70 тис.	Зниклі безвісти (військових та цивільних)
	200 тис.	Мобілізовних у 2024 р., за даними Головнокомандувача ЗСУ О. Сирського (середні темпи мобілізації у місяць 16-17 тис.)

**Нормативно-правова база регулювання
гуманітарної політики в Україні [створено авторкою]**

Рівень регулювання	Категорія документів	Приклади основних документів	Сфера регулювання
Міжнародний	Міжнародне Гуманітарне Право	Женевські конвенції 1949 р. та Додаткові Протоколи до них (I, II, III).	Правила ведення війни, захист жертв збройних конфліктів (військовополонені, поранені, цивільне населення).
	Міжнародне Право Прав Людини	Загальна декларація прав людини (1948). Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966). Конвенція ООН про статус біженців (1951).	Основні права та свободи людини, захист незалежно від обставин, статус біженців та внутрішньо переміщених осіб.
	Право Міжнародного Кримінального Суду	Римський статут Міжнародного кримінального суду.	Визначення та покарання за найтяжчі міжнародні злочини: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочини агресії.
Європейський	Система Ради Європи	Європейська конвенція з прав людини (1950) та Протоколи до неї.	Захист основних прав і свобод людини, діяльність Європейського суду з прав людини
	Право ЄС (для країн-членів/кандидатів)	Хартія Європейського Союзу про основні права. Регламенти та Директиви ЄС щодо притулку та міграції (наприклад, Директива про тимчасовий захист).	Гуманітарна допомога, захист біженців, координація політики притулку, боротьба з дискримінацією.
Національний (Україна)	Конституційні Основи	Конституція України (Розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»).	Визнання і гарантування прав і свобод людини, верховенство права.
	Спеціальне Законодавство	Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Закон України «Про гуманітарну допомогу», Закон	Регулювання статусу, соціального забезпечення та прав ВПО, ветеранів, порядок надання та контролю за гуманітарною допомогою.

		України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»	
	Кримінальне Законодавство	Кримінальний кодекс України (наприклад, розділи про злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку).	Встановлення відповідальності за порушення законів та звичаїв війни, міжнародного гуманітарного права.
Регіональний	Обласна державна (військова) адміністрації (ОВА/ОДА)	Розпорядження начальника ОВА (наприклад, Чернівецької ОВА).	Оперативне управління в умовах правового режиму воєнного стану: створення координаційних штабів, організація місць компактного проживання (МКП), розподіл гуманітарної допомоги, взаємодія з міжнародними партнерами.
	Обласна рада	Рішення обласної ради (наприклад, Чернівецької обласної ради).	Затвердження обласних програм соціального захисту, освіти, охорони здоров'я. Виділення коштів з обласного бюджету на ці програми.
Районний	Районні державні адміністрації (РДА) (Чернівецька, Дністровська, Вижницька)	Розпорядження голови РДА.	Контроль за діяльністю ОМС у частині виконання делегованих державних повноважень. Проміжне управління ресурсами та процесами.
	Районні ради	Рішення районної ради (наприклад Чернівецької районної ради).	Представлення спільних інтересів громад району.
Локальний	Органи місцевого самоврядування	Рішення районних рад, сільських, селищних, міських рад (ТГ) та їхніх виконавчих комітетів.	Формування місцевого бюджету, затвердження місцевих програм та стратегій. Безпосереднє надання послуг: організація пунктів прийому допомоги, створення МКП (місць компактного проживання) для ВПО, надання соціальних та адміністративних послуг населенню та ВПО, ветеранам та членам їх сімей

Додаток К

**Структура суб'єктів гуманітарної політики
(на прикладі Чернівецької області) [створено авторкою]**

Рівень	Основний орган впровадження	Функція та роль
Органи гуманітарної політики		
Національний (Центральний)	Кабінет Міністрів України (КМУ), Міністерства Міністерство культури, Міністерство молоді та спорту, Міністерство науки і освіти, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство розвитку громад та територій, Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України, Міністерство у справах ветеранів. Держагентства, підпорядковані міністерствам: Держінспекція культурної спадщини, Держслужба охорони культурної спадщини, Держслужба з етнополітики та свободи совісті, Український інститут національної пам'яті, Нацкомісія зі стандартів держмови, Держслужба якості освіти, Національна соціальна сервісна служба та Пенсійний фонд, представники Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.	Визначення загальної стратегії, прийняття законів, постанов, розподіл державних субвенцій, централізована координація потоків ВПО та великих партій гуманітарної допомоги.
Регіональний (Обласний)	Чернівецька обласна державна (військова) адміністрація (ОВА),	Оперативне керівництво в умовах воєнного стану,

	зокрема структурні підрозділи: Департамент соціального захисту населення, Управління у справах ветеранів, Управління молоді та спорту, управління культури, управління охорони здоров'я.	створення Координаційного Штабу для ВПО та гуманітарної допомоги. Управління обласними ресурсами (лікарні, заклади освіти.
	Чернівецька обласна рада	Фінансова підтримка: Затвердження обласних цільових програм та виділення коштів.
Районний	Районні державні адміністрації (РДА) (Чернівецька, Дністровська, Вижницька)	Забезпечення реалізації державної політики на рівні району; моніторинг законності рішень ОМС та координація взаємодії громад.
	Сільські, селищні, міські ради.	Представництво інтересів громади, ухвалення нормативно-правових актів місцевого значення, затвердження бюджету та програм розвитку.
Локальний	Органи місцевого самоврядування (ОМС) територіальних громад Виконавчі комітети та профільні відділи/управління ОМС	Безпосередня реалізація гуманітарних заходів (реєстрація ВПО, адміністрування МКП, надання соціальних та адміністративних послуг через ЦНАП).
Державні установи та сервіси, створені в Україні в умовах правового режиму воєнного стану на локальному рівні		
Локальний	Центр допомоги врятованим (у Чернівецькій області створений один такий	Міжвідомча комплексна платформа, створена для надання

	центр у Чернівецькій міській територіальній громаді)	комплексної, конфіденційної та безоплатної допомоги особам, які пережили насильство (зокрема, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом – СНПК) та/або перебування в полоні. Координатор Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України у співпраці з UNFPA.
	Центр життєстійкості (Центри життєстійкості діють в Чернівецькій, Новоселицькій, Вижницькій, Хотинській Сокирянській, Кіцманській, Мамаївській, Усть – Путильській та Кадубовецькій територіальних громадах)	Нова мережа соціальних сервісів, що створюється на базі існуючих або нових закладів у громадах. Їхня мета – стати первинною ланкою психосоціальної підтримки для всіх мешканців громади. Координатор: Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України, у межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?».
	Ветеран Хаб (Veteran Hub) Комунальний заклад (КЗ) «Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги Захисникам та Захисницям України «Ветеран Хаб».	Всеукраїнська мережа, яка базується на наданні послуг «рівний-рівному»: більшість співробітників та консультантів хабів є ветеранами, що забезпечує довіру та

	Простори турботи про ветерана. Мають три локації – Чернівецький обласний госпіталь ветеранів війни, Чернівецька обласна клінічна лікарня, Чернівецька лікарня швидкої медичної допомоги. Ветеранські простори та центри, до прикладу Центр підтримки ветеранів «Місце сили» у Чернівецькій міській	ефективність комунікації. Комунальний заклад, створений Чернівецькою обласною радою та підпорядкований Чернівецькій ОВА (зокрема, її Управлінню з питань ветеранської політики). Тобто, на відміну від однойменної громадської організації «Veteran Hub», це державний (комунальний) сервіс, який є частиною системи гуманітарної політики області. Міністерство у справах ветеранів України спільно з МОЗ запровадили інститут фахівця із супроводу, який допомагає захисникам та їхнім родинам адаптуватися до цивільного життя. Головне завдання такого спеціаліста – персональна підтримка ветеранів та детальне інформування про доступні їм соціальні послуги, пільги й програми допомоги
--	--	--

	територіальній громаді	Центр підтримки ветеранів «Місце сили» – це простір, що надає безоплатні соціальні, психологічні та юридичні послуги захисникам, їхнім родинам та сім'ям загиблих/безвісти зниклих військових, допомагаючи в адаптації та вирішенні різноманітних проблем, пов'язаних з війною.
Неурядові суб'єкти гуманітарної політики		
Міжнародні гуманітарні та благодійні організації	ООН зокрема, Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA), Агентство ООН у справах біженців (UNHCR), Міжнародна організація з міграції (MOM), Doctors for Human Rights ETS (MEDU) Асоціація «Лікарі за права людини, Товариство Чернівецька обласна організація Товариства Червоного Хреста України, та інші міжнародні організації СОС Дитячі Містечка Чернівці, Save the Children, ACTED), Handicap International (також відома як Humanity & Inclusion – HI), World Vision, Convictus International, Remar S.O.S. ,	Надання фінансової, матеріальної та технічної допомоги. Реалізація проєктів із підтримки ВПО та для постраждалого від війни населення.

Національні/місцеві громадські організації (ГО) та благодійні фонди	Волонтерські хаби, благодійні фонди (благодійний фонд «Рокада», благодійний фонд «Право на захист», ВБО «КОНВІКТУС Україна»), громадські організації, які спеціалізуються на ВПО або ветеранах, громадська організація «Ми поруч», ГО «Посмішка ЮА», ГО «Skill Hub», ГО «Сталь» та ін.	Збір і розподіл пожертв, надання психологічної та юридичної допомоги, моніторинг потреб
Релігійні організації	Єпархіальні управління, релігійні місії та благодійні відділи, до прикладу Caritas (Карітас Чернівецької Єпархії)	Організація пунктів харчування, надання тимчасового притулку, психологічна допомога.
Бізнес-сектор	Місцеві підприємства, які надають допомогу ОВА/ОМС або волонтерам.	Надання фінансової допомоги, безоплатних товарів, робочих місць для ВПО, логістична підтримка.

**Порівняння реалізації напрямків гуманітарної політики в Україні
до та після реформи децентралізації влади [створено авторкою]**

Напрямок гуманітарної політики	До реформи децентралізації влади (до 2014 року)	Після реформи децентралізації влади
Освіта	Залежність від районних та обласних відділів освіти. Фінансування йшло з центру через районні бюджети. Обмежені можливості для розвитку матеріально-технічної бази.	Фінансування шкіл та дитсадків перейшло до місцевих бюджетів. Громади отримали повноваження щодо управління освітньою мережею, закриття/оптимізації шкіл, будівництва та ремонту. Самостійне призначення директорів.
Охорона здоров'я	Фінансування первинної ланки (амбулаторії, ФАПі) відбувалося через районні бюджети. Громади не мали повноважень для розвитку медичної інфраструктури.	Первинна ланка медичної допомоги (сімейні лікарі) перейшла під контроль громад. Громади отримали можливість фінансувати розвиток амбулаторій, закуповувати обладнання та надавати стимули для медиків
Культура	Клуби, бібліотеки, будинки культури фінансувалися за залишковим принципом, їхній стан часто був незадовільним. Відсутність фінансових ресурсів для проведення масових заходів.	Громади отримали повноваження щодо фінансування та розвитку культурної інфраструктури. Можливість самостійно проводити культурні заходи, підтримувати творчі колективи.
Соціальний захист	Соціальні послуги надавалися через державні структури та районні відділи соцзахисту. Громади не могли самостійно створювати та фінансувати соціальні програми.	Громади отримали повноваження з надання широкого спектра соціальних послуг. Можливість створювати соціальні центри, програми підтримки незахищених верств населення та ветеранів.
Молодіжна політика	Управління здійснювалося переважно на рівні районів і	Громади отримали повноваження щодо

	міст обласного значення. Молодіжні програми та ініціативи були обмеженими та фінансувалися здебільшого централізовано.	формування та реалізації власної молодіжної політики. Це дозволило створювати молодіжні центри, молодіжні ради, фінансувати локальні проєкти та підтримувати молодіжні громадські організації
Місцевий розвиток	Відсутність стратегій розвитку на місцевому рівні та інвестиційних паспортів. Залежність від централізованих програм.	Громади отримали можливість розробляти та реалізовувати власні стратегії розвитку та створювати власний інвестиційний паспорт. Це дозволило враховувати унікальні потреби та особливості своєї території.
Ветеранська політика	-	Після реформи децентралізації ветеранська політика значно змістилася на місцевий рівень: територіальні громади (ТГ) отримали повноваження та ресурси для створення та впровадження власних місцевих програм підтримки ветеранів, що дозволило наблизити соціальні, реабілітаційні та адаптаційні послуги безпосередньо до місця їхнього проживання. Це сприяло більш персоналізованому та комплексному підходу, включаючи фінансування з місцевих бюджетів на житло, лікування та інтеграцію.
Внутрішнє переміщення особи	-	Територіальні громади (ТГ) взяли на себе ключову роль у веденні обліку, первинному розміщенні та соціальній адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що стало можливим завдяки фінансовій спроможності та прямій відповідальності, наданій реформою. Це дозволило органам місцевого самоврядування (ОМС)

		оперативно управляти потребами ВПО, інтегруючи їх у місцеві освітні, медичні та соціальні системи, а також координувати міжнародну та гуманітарну допомогу на рівні конкретної громади.
--	--	---

Евакуйовані заклади до Чернівецької області [191]

Тип закладу/сім'ї	Назва закладу/кількість сімей	Кількість дітей
Заклади з цілодобовим перебуванням	Київський міський будинок дитини ім. М.М. Городецького	10
	КУ «Дружківський дитячий будинок-інтернат»	30
	КНП «Краматорський будинок дитини «Антошка»	53
	КНП «Миколаївський обласний Будинок дитини»	20
	КНП «Міський спеціалізований будинок дитини № 1»	21
	КНП «Спеціалізований психоневрологічний будинок дитини № 3 «Сонечко»	15
	Харківський обласний центр соціальної підтримки дітей та сімей «Гармонія»	48
Дитячі будинки сімейного типу	6	49
Прийомні сім'ї	4	8
Опікуни/піклувальники	27	35

Наявність стратегій розвитку територіальних громад [225]

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

В процесі роботи

9 територіальних громад

Заставнівська	Острицька
Горішньошировецька	Тарашанська
Лівинецька	Неполоковецька
Ставчанська	Кіцманська
Сучевенська	

Не розпочала роботу

1 територіальна громада

- Вашковецька

Територіальні громади у яких відсутні стратегії розвитку та інвестиційний паспорт [180, с. 10]

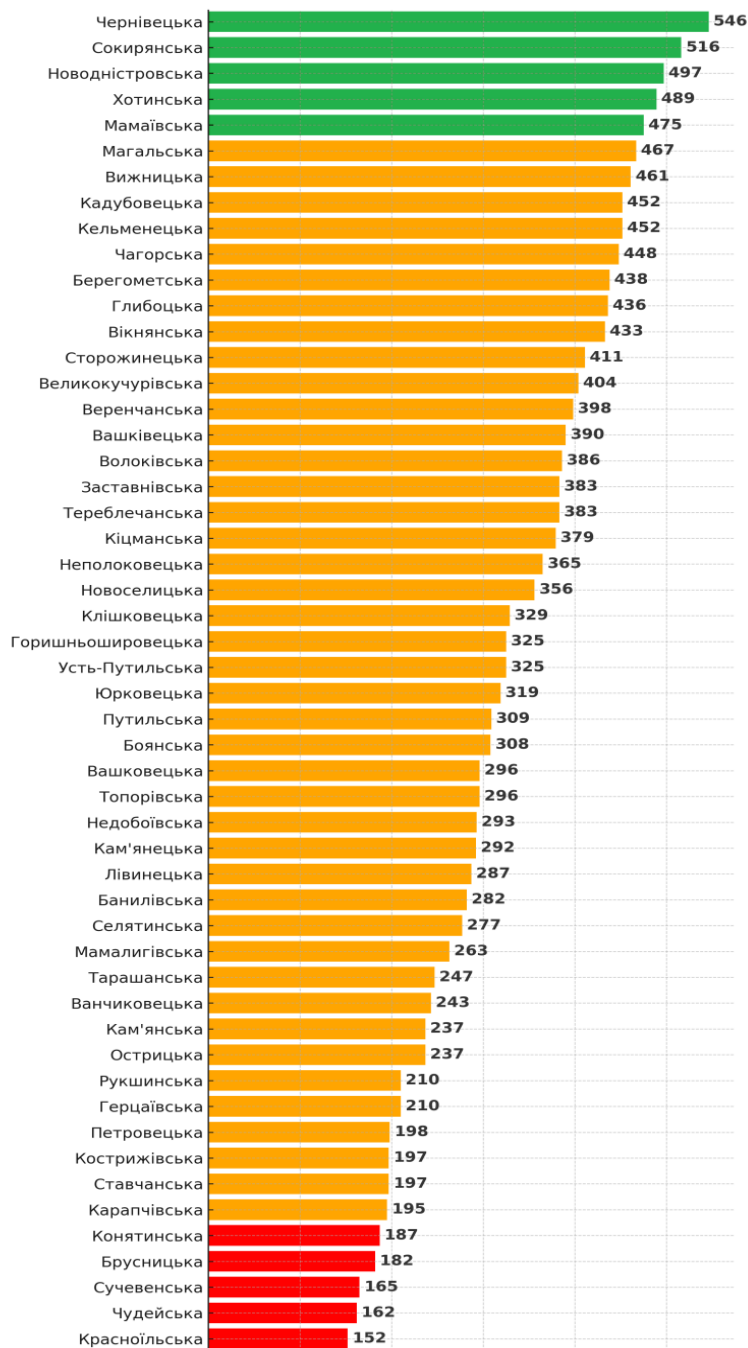
Відсутність Стратегій розвитку у 9 ТГ

- Вашковецька
- Заставнівська
- Кіцманська
- Лівинецька
- Неполоковецька
- Острицька
- Ставчанська
- Сучевенська
- Тарашанська

Відсутність інвестиційного паспорта у 17 ТГ

▪ Боянська	▪ Красноїльська
▪ Вашковецька	▪ Кіцманська
▪ Вікнянська	▪ Тарашанська
▪ Великокучурівська	▪ Топорівська
▪ Горішньошировецька	▪ Терблеченська
▪ Глибоцька	▪ Путильська
▪ Магальська	▪ Усть-Путильська
▪ Заставнівська	▪ Чудейська
▪ Селятинська	

Фінансова спроможність територіальних громад [180, с.8]

5 громад з високими показниками

Чернівецька міська

Сокирянська міська

Новодністровська міська

Хотинська міська

Мамаївська сільська

5 громад з низькими показниками

Конятинська сільська

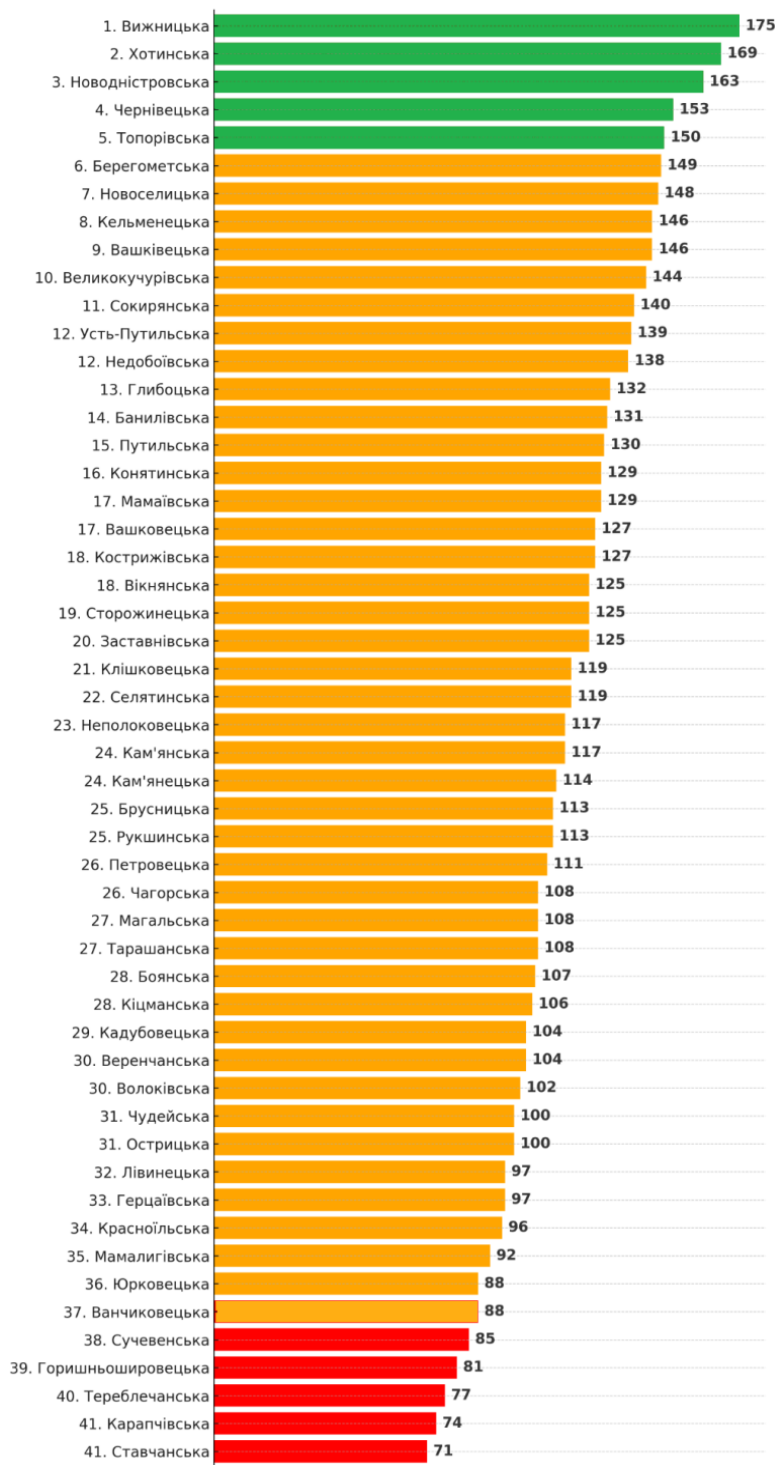
Брусницька сільська

Сучевенська сільська

Чудейська сільська

Красноїльська селищна

Якість та доступність послуг у територіальних громадах Чернівецької області [180, с. 13]

5 громад з високими показниками

Вижницька міська

Хотинська міська

Новодністровська міська

Чернівецька міська

Топорівська сільська

5 громад з низькими показниками

Сучевенська сільська

Горішньошировецька сільська

Тереблеченська сільська

Карапчівська сільська

Ставчанська сільська

Додаток Т

Якість та доступність послуг [180]

НОМЕР ГРОМАДИ	ГРОМАДИ	К-ТЬ СІМЕЙ ОХОПЛЕНИХ СОЦПОСЛУГАМИ, ОДИНИЦЬ		СЕРЕДНЯ НАПОВНОВАНІСТЬ КЛАСИВ ЗАГАЛЬНОСТІ ТИХ ШКІЛ ГРОМАДИ, ОСТЕ		ЧАСТКА ДІТЕЙ, ОХОПЛЕНИХ ПОЗАШКОЛЬНОЮ ОСВІТЮ, %		ЧАСТКА ДІТЕЙ, ОХОПЛЕНИХ ДНЗ, %		ЧАСТКА ДІТЕЙ ЗАБЕЗПЕЧЕНИХ СПОРТАМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ, %		КІЛЬКІСТЬ ЛІКАРІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ - СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ НА 1000 ОСТЕ НАВІСНОГО НАСЕЛЕННЯ		К-ТЬ НАДАНИХ ПОСЛУГ ЦНАП НА 1000 НАСЕЛЕННЯ, ОДИНИЦЬ		К-ТЬ УКЛАДЕНИХ ДОГОВОРІВ ПРО СПІВРОБІТНИ ЦІТВО ТІЗ НАРОСТАЮЧИМ ПІДСУМКОМ, ОДИНИЦЬ		ЧАСТКА ЗАРЕЄСТРОВАН ИХ ВІНО ВІД НАВІСНОГО НАСЕЛЕННЯ, %		К-ТЬ ОБЛАГОТОВА- НИХ МІСЦЬ У КОМУНАЛЬ- НИХ ЗАКЛАДАХ ГРОМАДИ ДЛЯ РОЗМІЩЕННЯ ВІНО, ОДИНИЦЬ		ЧАСТКА ДІТЕЙ, ОХОПЛЕНИХ ЗАЯТКАМИ В МІСТЕЦЬКИХ ШКОЛАХ, %		ЧАСТКА ДІТЕЙ, ОХОПЛЕНИХ СПОРТУ В ГРОМАДИ, %		К-ТЬ МОЛОДІЖНИХ РАДІОТРЕПІВ РОСТОРІВ, ОДИНИЦЬ		ІНТЕГРА- ЛЬНИЙ ПОКАЗ- НИК ЕФЕКТИВНОСТІ
		ФАКТ	БАЛН	ФАКТ	БАЛН	ФАКТ	БАЛН	ФАКТ	БАЛН	ФАКТ	БАЛН	ФАКТ	БАЛН	ФАКТ	БАЛН	ФАКТ	БАЛН	ФАКТ	БАЛН	ФАКТ	БАЛН	ФАКТ	БАЛН	СУМА БАЛІВ				
11	Вижницька	104	42	20,0	43	29,1	34	93,2	45	97,0	48	0,80	49	536,9	38	3,0	49	13,1	51	33	45	11,9	46	41,5	43	2,0	50	175
48	Хотинська	416	50	15,3	11	32,4	42	97,5	49	100,0	52	0,80	49	629,1	45	4,0	50	8,3	47	55	49	15,8	51	23,9	18	3,0	51	169
33	Новодністровська	36	26	24,1	51	28,8	33	97,7	50	100,0	52	0,50	46	672,3	46	1,0	47	9,8	49	29	43	6,4	27	28,8	24	1,0	49	163
50	Чернівецька	811	51	27,6	52	29,7	37	99,0	52	79,0	38	0,20	43	256,7	26	0,0	0	15,1	52	248	52	4,9	20	38,7	36	2,0	50	153
46	Топорівська	148	43	19,2	38	18,2	22	99,0	52	96,0	48	0,70	48	594,7	43	2,0	48	3,4	27	63	50	9,1	35	44,5	47	0,0	0	150
2	Берегометська	151	44	19,2	37	31,2	39	85,3	34	96,0	48	0,50	46	421,6	35	1,0	47	10,9	50	0	0	5,8	24	41,5	43	2,0	50	149
34	Новоселицька	294	49	17,5	24	21,3	24	71,4	19	95,0	47	0,70	48	289,0	29	1,0	47	5,1	34	32	44	7,1	31	44,5	47	3,0	51	148
22	Кельменецька	283	48	14,3	7	58,5	52	94,2	46	100,0	52	0,40	45	294,9	30	1,0	47	5,8	39	0	0	10,9	43	31,9	27	4,0	52	146
7	Вашківська	36	26	19,4	40	12,0	10	75,5	22	94,0	46	0,60	47	694,6	49	1,0	47	4,6	32	10	38	6,6	29	49	52	2,0	50	146
9	Великокучурівська	22	22	21,9	50	9,4	8	58,7	10	99,0	51	0,40	45	940,0	52	1,0	47	7,8	45	11	39	6,8	30	35,3	32	2,0	50	144
40	Сокирянська	2095	52	18,0	27	29,5	36	92,1	43	97,0	49	0,80	49	352,9	32	2,0	48	6,4	41	0	0	6,2	25	21	14	2,0	50	140
47	Усть-Путільська	30	25	15,6	14	38,1	48	69,2	15	89,0	42	0,80	49	242,0	24	1,0	47	8,0	46	0	0	15,9	52	45	50	2,0	50	139
31	Недобойська	69	38	15,7	15	13,7	15	88,8	39	100,0	52	0,70	48	458,0	37	6,0	52	7,0	44	0	0	7,2	32	39,8	37	2,0	50	138
14	Глибочка	48	32	19,1	35	35,1	45	64,2	13	80,0	39	0,60	47	593,1	42	0,0	0	5,5	37	42	47	5,2	21	35,1	31	2,0	50	132
1	Банилівська	11	19	18,4	30	38,6	49	92,4	44	94,0	46	0,30	44	79,2	5	1,0	47	5,5	37	0	0	10,4	41	31,9	27	1,0	49	131
37	Путільська	269	47	19,1	36	43,8	50	70,1	18	95,0	47	0,70	48	628,2	44	1,0	47	5,4	36	0	0	7,5	33	31,9	27	0,0	0	130
24	Копачинська	27	24	14,7	9	30,4	38	86,9	36	89,0	42	0,90	50	716,8	50	1,0	47	3,5	28	0	0	3,3	15	41,3	42	2,0	50	129
29	Мамайська	91	41	19,7	41	32,8	43	81,6	28	99,0	51	0,60	47	195,5	14	0,0	0	6,3	40	51	48	6,6	28	44,8	48	0,0	0	129
8	Вашковецька	52	35	20,7	45	14,5	18	89,6	40	100,0	52	0,80	49	146,6	10	1,0	47	5,8	39	0	0	0,0	0	40,4	40	1,0	49	127
25	Кострижівська	45	30	17,4	23	12,6	12	95,9	48	100,0	52	0,80	49	234,4	23	2,0	48	6,8	43	20	41	9,9	40	22,7	15	0,0	0	127
5	Вікнянська	163	45	14,2	6	14,5	17	84,3	33	100,0	52	0,70	48	211,2	16	1,0	47	5,6	38	35	46	14,3	47	25	21	0,0	0	125
42	Сторожинецька	41	28	17,9	26	18,5	23	81,2	27	94,0	46	0,60	47	282,1	28	1,0	47	5,4	36	65	51	4,6	18	40,3	39	0,0	0	125
16	Заставнівська	44	29	21,2	46	6,3	4	79,4	26	100,0	52	0,60	47	148,0	11	1,0	47	6,6	42	25	42	15,5	50	24	19	0,0	0	125
23	Клишківська	82	39	20,0	42	29,2	35	76,6	24	100,0	52	0,70	48	197,4	15	6,0	52	3,8	29	0	0	5,5	23	39,9	38	0,0	0	119
39	Селятинська	85	40	16,4	21	36,7	47	86,8	35	99,0	51	0,80	49	582,4	41	2,0	48	4,0	30	0	0	0,0	0	36,2	33	0,0	0	119
32	Неполюховецька	14	20	20,4	44	14,3	16	82,1	29	100,0	52	0,70	48	218,7	18	0,0	0	2,0	19	0	0	14,6	48	43,8	46	2,0	50	117
20	Кам'янська	60	36	18,8	32	26,2	28	60,3	11	87,0	41	0,70	48	694,2	48	1,0	47	6,6	42	0	0	0,0	0	11	8	1,0	49	117
19	Кам'янецька	6	16	21,9	49	12,6	13	67,3	14	82,0	40	0,80	49	557,3	39	1,0	47	4,9	33	0	0	4,8	19	14,4	11	1,0	49	114
4	Брусніцька	7	17	16,3	20	35,5	46	83,8	32	100,0	52	0,50	46	444,2	36	0,0	0	4,1	31	0	0	5,3	22	31,9	27	1,0	49	113
38	Рукшинська	6	16	15,8	17	27,4	30	69,5	16	100,0	52	0,90	50	420,3	34	2,0	48	5,1	34	0	0	0,0	0	32	28	2,0	50	113
36	Петровецька	41	28	18,8	31	25,0	27	43,8	6	100,0	52	0,60	47	66,2	2	1,0	47	2,0	19	10	38	0,0	0	28,1	23	1,0	49	111
49	Чагорівська	3	13	21,8	48	28,2	32	56,4	9	91,0	44	0,90	50	674,4	47	0,0	0	8,9	48	0	0	0,0	0	24,9	20	2,0	50	108
28	Магальська	6	16	21,7	47	18,0	21	79,0	25	100,0	52	0,60	47	229,7	22	0,0	0	3,5	28	18	40	0,0	0	14,5	12	2,0	50	108
44	Тарашанська	10	18	18,9	34	8,1	7	73,9	21	100,0	52	0,50	46	568,0	40	1,0	47	3,1	24	20	41	3,9	16	20,7	13	0,0	0	108
3	Боянська	0	0	15,5	12	27,3	29	87,5	38	100,0	52	0,70	48	400,0	33	0,0	0	2,9	22	0	0	11,5	45	32,4	29	1,0	49	107
17	Кіцманська	20	21	18,1	28	7,7	6	95,8	47	90,0	43	0,90	50	228,8	21	0,0	0	6,4	41	0	0	11,2	44	45,1	51	0,0	0	106
18	Кадубовецька	6	16	15,5	13	0,0	0	82,5	30	92,0	45	0,60	47	134,7	9	5,0	51	3,5	28	25	42	6,2	26	41,1	41	0,0	0	104
10	Верещанська	51	34	18,3	29	0,0	0	91,7	42	97,0	48	0,90	50	211,9	17	1,0	47	3,4	27	0	0	9,5	37	23	16	0,0	0	104
12	Волоківська	5	15	15,8	16	9,9	9	83,0	31	100,0	52	0,70	48	748,3	51	0,0	0	5,8	39	0	0	0,0	0	34,7	30	2,0	50	102
51	Чудейська	24	23	19,3	39	27,7	31	56,3	8	92,0	45	0,50	46	104,4	8	0,0	0	3,3	26	0	0	7,6	34	29,9	25	1,0	49	100
35	Острицька	68	37	17,6	25	31,6	40	87,1	37	97,0	49	0,70	48	256,5	25	0,0	0	3,2	25	0	0	9,6	38	13,2	9	0,0	0	100
27	Львинецька	223	46	10,6	1	16,3	19	91,1	41	1																		

**Порівняльний аналіз сильних та слабких сторін гуманітарної політики
Чернівецької області [створено авторкою]**

Сектор гуманітарної політики	Період 1: 2014 – 2022 рр. (до повномасштабного вторгнення)		Період 2: 2022 – 2025 рр. (період повномасштабного вторгнення)	
	Сильні Сторони (S)	Слабкі Сторони (W)	Сильні Сторони (S)	Слабкі Сторони (W)
Освіта	Стабільність: відносно стабільний кадровий склад та освітня мережа. Впровадження реформ в освітній сфері: створення опорних закладів та НУШ, реалізація програм «Шкільний автобус» та «Спроможна школа», створення ІРЦ тощо. Адаптація: впровадження дистанційного навчання пов'язаного з COVID-19, досвід інтеграції невеликої кількості дітей ВПО з 2014 р.	Безпека: Питання укриттів не було пріоритетним. Модернізація: обмежені фінансові ресурси на оновлення матеріально-технічної бази. Не готовність забезпечення комп'ютерної техніки та покриттям мережею Інтернет, особливо у гірських територіях при запровадженні карантину, пов'язаного з COVID-19	Швидке включення: оперативне зарахування тисяч дітей ВПО. Створення прихистків на базі закладів освіти. Онлайн-досвід: розвиток змішаного та дистанційного навчання.	Перевантаження: критичне перенаповнення класів. Укриття: гостра потреба у добудові та капітальному ремонті укриттів.
Медицина	Впровадження реформи: завершення первинної ланки медичної реформи (ПМСД). Доступність ПМД: стабільний доступ населення до сімейних лікарів.	Стан інфраструктури: потреба у капітальній модернізації обладнання вторинної/третинної ланки. Дефіцит кадрів: нестача вузькопрофільних спеціалістів у сільських ТГ. Виклики пов'язані з COVID-19	Доступ ВПО: безперешкодний доступ ВПО до первинної медичної допомоги за місцем проживання. Розвиток реабілітації: активне розгортання та посилення реабілітаційного напрямку.	Перевантаження: високе навантаження на спеціалізовані медичні заклади. Вигорання персоналу: високе професійне вигорання медичного персоналу.

Культура	Збереження спадщини: фокус на збереженні унікальної буковинської культурної спадщини. Проведення культурних фестивалів: «Маланка Фест», міжнародний фолк-фестиваль «Вашківецька Маланка (Переберія)», Міжнародний поетичний фестиваль «Meridian Czernowitz міжнародний фестиваль «Буковинські зустрічі» та ін. Розвиток туризму: використання культурних об'єктів для розвитку туристичної галузі.	Фінансування: нестача коштів на реставрацію пам'яток. Адаптація: Культура майже не використовувалася як засіб соціальної адаптації.	Інтеграційна роль: використання мистецтва як інструменту психосоціальної підтримки та згуртування ВПО. Міжнародні Гранти: успішне залучення зовнішньої допомоги для культурних проєктів.	Фінансовий дефіцит: різке скорочення місцевого фінансування культурних програм. Перевантаження інфраструктури: використання культурних закладів як МКП або гуманітарних складів.
Соціальна політика	Децентралізація: поступове збільшення фінансової та управлінської спроможності ТГ. Стабільність: передбачуваний місцевий бюджет та відносно стабільне надходження податків.	Бюрократія: інерція старих структур. Обмеження: обмежена фінансова база для капітальних інвестицій.	Оперативність: висока швидкість надання первинної допомоги та фінансових виплат. Цільові дотації: Значний обсяг цільових дотацій та субвенцій від центрального бюджету.	Соціальна напруга: ризик виникнення конфліктів через нерівномірність розподілу допомоги. Переорієнтація Витрат: зменшення витрат на розвиток на користь соціальної допомоги.
Молодіжна політика	Студентська активність: розвиток студентського самоврядування (зокрема, при ЧНУ). Міжнародні обміни: участь у	Нерівномірний розвиток: слабка інфраструктура для неформальної освіти поза обласним центром. Фінансування: залишковий	Волонтерський Рух: надзвичайна мобілізація та організація молодіжного волонтерського руху. Згуртованість: програми інтеграції місцевої та молоді з-	Ризик відтоку: високий ризик еміграції активної молоді. Обмеженість ресурсів: недостатність фінансування для якісного дозвілля в малих ТГ.

	програмах ЄС та міжнародних фондів. Покращення молодіжної інфраструктури: створення мережі молодіжних центрів та просторів. Залучення молоді до прийняття управлінських рішень: створення молодіжних рад.	принцип фінансування молодіжних програм.	поміж ВПО. Створення молодіжного інтеграційного центру для молоді з-поміж ВПО.	
Ветеранська політика	Започаткування: формування перших ветеранських громадських організацій. Пільги: надання базових державних соціальних пільг для учасників АТО та ООС	Відсутність системи: Фрагментарний підхід, відсутність системної політики реінтеграції. Інфраструктура: відсутність спеціалізованих центрів (реабілітації, підтримки).	Інституціоналізація: створення Центрів ветеранського розвитку та мережі «ветеранських просторів» та «ветеран хабів» у ТГ. Спеціалізовані програми: активне запровадження програм підтримки Захисників та Захисниць України та членів їх сімей	Дефіцит фахівців: гостра нестача кваліфікованих психологів для роботи з ПТСР. Бар'єри: потреба у повній безбар'єрності міського та сільського середовища.
Політика щодо ВПО	Накопичений досвід: наявність механізмів реєстрації, соціальних служб та виплат з першої хвилі 2014 року. Адаптація: ТГ мали час на адаптацію інфраструктури під потреби ВПО.	Обмежена кількість: невеликий потік ВПО, що не стимулювало створення системних довгострокових програм. Житло: фокус на компенсації, а не на створенні фонду.	Логістичний Хаб: Швидке перетворення на ефективний транзитний та гуманітарний коридор. Міжнародна Підтримка: Максимальне залучення коштів на реконструкцію МКП. Залучення ВПО до прийняття управлінських рішень: Створення координаційних рад при міських та сільських радах з питань ВПО.	Критичний дефіцит житла: гостра нестача соціального житла та висока вартість оренди. Обмеженість працевлаштування: місцевий ринок праці не може масово абсорбувати всі кваліфіковані кадри. Низька заробітна плата порівняно з центральними та східними областями.
Спроможність ТГ	Децентралізація: поступове збільшення	Бюрократія: інерція старих радянських	Оперативність: висока швидкість прийняття рішень на	Переорієнтація витрат: зменшення витрат на розвиток,

	фінансової та управлінської спроможності ТГ. Стабільність: передбачуваний місцевий бюджет та відносно стабільне надходження податків.	структур та необхідність навчання персоналу. Залежність: обмежена фінансова база для капітальних інвестицій.	рівні ТГ у кризовій ситуації. Міжнародна співпраця: прямий вихід ТГ на міжнародних донорів.	збільшення витрат на користь оборони та соціальної допомоги. Залежність: критична залежність від міжнародної фінансової допомоги.
--	--	---	--	--

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Одноосібний розділ у колективній монографії:

1. Сабадаш Н. Гуманітарна політика в територіальних громадах в умовах воєнного стану/Політичні інститути та процеси в Україні в кінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія/за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: В. Бортніков, В. Бурдяк, М. Готра, В. Дудінський, І. Дудінська, М. Зан, Н. Кононенко, А. Круглашов, В. Лебедюк, Ю. Остапець, М. Палінчак, Н. Ротар, Н. Сабадаш, Д. Стебляк, І. Тодоров, М. Токар, Т. Федорчак, К. Червеняк, М. Шелемба]; Каф. політ. і держупр.; Каф. соціології та соц. роб.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2025. С. 459-480.

*Наукова праця у періодичному науковому виданні,
проіндексованому у наукометричній базі даних Scopus:*

1. Kruglashov A., Sabadash N. Decentralisation Processes in Ukraine: Dilemmas of Democratisation and National Security. *Public policy and administration*. 2022. Т. 21, Nr. 1. Р. 22–37. ISSN 1648-2603. (Внесок авторів: Круглашов А.: розробка концепції взаємозв'язку між процесами децентралізації влади та викликами національній безпеці; Внесок Сабадаш Н.: аналіз практичних аспектів реалізації реформи децентралізації влади, виявлення суперечностей між локальною демократією та необхідністю централізації управлінських рішень для гарантування безпеки на регіональному рівні).

***Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових
видань України:***

1. Круглашов А., Сабадаш Н. Молодіжна політика в територіальних громадах в умовах російсько-української війни. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2024. Вип. 2 (166). С. 3–14. (Внесок авторів: Круглашов А. М.: концептуалізація стратегічних пріоритетів державної молодіжної політики в контексті національної стійкості; Внесок Сабадаш Н. В.: виявлення особливостей трансформації молодіжної роботи на рівні територіальних громад, дослідження нових форм активності молоді та механізмів адаптації молодіжної інфраструктури до викликів правового режиму воєнного часу).
2. Круглашов А., Сабадаш Н. Транскордонне співробітництво в умовах повномасштабної війни в Україні: гуманітарні та безпекові виміри. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. Т. 14. С. 35–58. (Внесок авторів: Круглашов А. М.: обґрунтування безпекових аспектів та політичних ризиків транскордонної співпраці в умовах правового режиму воєнного стану; Внесок Сабадаш Н. В.: аналіз гуманітарної складової транскордонної взаємодії, дослідження ролі регіональних та місцевих органів влади у забезпеченні логістики гуманітарної допомоги та підтримки внутрішньо переміщених осіб у прикордонних регіонах).
3. Круглашов А., Сабадаш Н. Гуманітарна політика: основні поняття. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2024. Т. 15. С. 205–227. (Внесок авторів: Круглашов А. М.: наукове редагування та розробка теоретико-методологічних засад дослідження гуманітарної політики; Внесок Сабадаш Н. В.: здійснення понятійного аналізу терміна «гуманітарна політика», визначення її структури, функцій та ключових напрямів реалізації в умовах сучасних викликів).
4. Сабадаш Н. Інституційні засади реалізації гуманітарної політики в Україні в умовах російсько-української війни. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2025. Вип. 58. С. 392–404.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Сабадаш Н. Індекс благополуччя молоді як індикатор транскордонної співпраці м. Чернівці. *Транскордонна співпраця – випробування кризами: пошуки ефективності та результативності*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. семінару. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. 2022. С. 66–68.

2. Сабадаш Н. Взаємодія органів влади з громадськістю в розробці і реалізації гуманітарної політики. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: зб. матеріалів доп. учасн. X Міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці: Технодрук. 2020. С. 202–207.

3. Сабадаш Н. Зміни пріоритетів гуманітарної політики під час воєнного стану: локальний та регіональний вимір. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Чернівці: Технодрук. 2022. С. 239–243.

4. Сабадаш Н. Публічне управління у сфері молодіжної політики в умовах децентралізації та євроінтеграції України. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: зб. матеріалів доп. учасн. IX Міжнар. наук.-практ. конф. Чернівці: Технодрук. 2020. С. 144–150.

5. Sabadash N. Prospects of post-war regional development in Ukraine: humanitarian aspects. The legitimacy of new regionalism in the european integration process. *Jean Monnet International Conference*. Oredea Romania. 2023. P. 56–57.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Сабадаш Н. Локалізація національної гуманітарної політики в умовах повномасштабної війни в Україні. *Влада та управління*: зб. наук. праць. Вип. 9. Чернівці: Букрек. 2023. Вип. 9. С. 95–104.

2. Круглашов А., Сабадаш Н. Соціально-гуманітарні виміри діяльності новостворених об'єднаних територіальних громад у Чернівецькій

області. *Влада та управління*: зб. наук. праць. Вип. 7. Чернівці: Букрек. 2020. Вип. 7. С. 234–255. (Внесок авторів: Круглашов А. М.: теоретичне обґрунтування соціально-гуманітарної спрямованості реформи децентралізації влади; Внесок Сабадаш Н. В.: проведення емпіричного аналізу діяльності ОТГ Чернівецької області, систематизація даних щодо реалізації гуманітарних проєктів на місцевому рівні та оцінка ефективності соціального управління в умовах об'єднання громад).

3. Круглашов А., Сабадаш Н. Публічне управління сферою молодіжної політики у процесі утворення об'єднаних територіальних громад. *Влада та управління*: зб. наук. пр. 2019. Вип. 6. С. 70–82. (Внесок авторів: Круглашов А. М.: розробка концептуальних основ публічного управління молодіжною сферою в контексті адміністративно-територіальної реформи; Внесок Сабадаш Н. В.: дослідження практичних аспектів реалізації молодіжної політики на рівні новостворених громад, аналіз організаційно-правових механізмів передачі повноважень у молодіжній сфері від районного до місцевого рівня).

4. Круглашов А., Сабадаш Н.В. Реформування молодіжної політики України у контексті європейської інтеграції. *Політологічні та соціологічні студії*: зб. наук. пр. 2019. Т. XVI. С. 156–175. (Внесок авторів: Круглашов А. М.: обґрунтування стратегічних напрямів адаптації державної молодіжної політики до стандартів Європейського Союзу; Внесок Сабадаш Н. В.: здійснення порівняльного аналізу українського та європейського молодіжного законодавства, виявлення ключових викликів та перспектив імплементації європейських практик молодіжної роботи в національну систему управління).

Відомості про апробацію результатів дисертації

1. IX Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи», (м. Чернівці, 25 жовтня 2020 р.), форма участі – очна з публікацією тез;
2. X Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи», (м. Чернівці, 14 жовтня 2020 р.), форма участі – очна з публікацією тез;
3. Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи», (м. Чернівці, 28 червня 2022 р.), форма участі – очна з публікацією тез;
4. Міжнародний науково-практичний семінар: «Транскордонна співпраця – випробування кризами: пошуки ефективності та результативності» (м. Чернівці, 25 травня 2022), форма участі –
5. Jean Monnet International Conference (Oredea, Romania, May 4-5, 2023 p.), форма участі – дистанційно з публікацією тез.

Додаток X

Довідка про практичне впровадження результатів дослідження при розробці Програми з реалізації сімейної, гендерної політики, запобігання домашньому насильству та протидії торгівлі людьми на 2024-2025 роки

УКРАЇНА
Чернівецька міська рада
Департамент соціальної політики
(Департамент СП Чернівецької МР)

вул. Героїв Майдану, 176, м. Чернівці, 58029, тел. (0372) 51-70-14, тел. факс 52-13-99,
 E-mail: depsocspolecy@gmail.com, сайт: www.dsp.city.cv.ua, код ЄДРПОУ 44161525

ПАПЕРОВА КОПІЯ
ЕЛЕКТРОННОГО
ДОКУМЕНТА

Довідка
про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Гуманітарна політика територіальних громад в умовах децентралізації
влади в Україні» Сабадаш Наталії Володимирівни
на здобуття наукового ступеня доктора філософії з політології
за спеціальністю 052 – Політологія
галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Результати дисертаційного дослідження Сабадаш Наталії Володимирівни на тему: «Гуманітарна політика територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні» були використані при розробці Програми з реалізації сімейної, гендерної політики, запобігання домашньому насильству та протидії торгівлі людьми Чернівецької міської територіальної громади на 2024-2025 рр., затвердженої рішенням Чернівецької міської ради від VIII скликання від 28.09.2023 р. № 1434.

Директор департаменту
соціальної політики міської ради

Наталія ФРУНЗЕ

АСУД "ДОК ПРОФ 3"
 ЧЕРНІВЕЦЬКА МІСЬКА РАДА
 Департамент соціальної політики
 21.02-15/2430 від 27.02.2025
 Підписавши: ФЕП Фрунзе Наталія Ігорівна
 Сертифікат
 3FAA92B835AECD003040000000923337004792BF00
 Мтка часу: 27.02.2025 9:52:19

21.02-15/2430 від 27.02.2025

ПОСІДНО З ОРИГІНАЛОМ

ДЛЯ Заступника міського голови та заступника міського голови

ДОКУМЕНТ № 2025/02/001 до департаменту соціальної політики

Чернівецької міської ради

20 25 року

Катерина ЛАКУСТА

Довідка про практичне впровадження результатів дослідження при розробці Програми молодіжної політики Чернівецької міської територіальної громади «Успішна молодь» на 2024-2025 роки

УКРАЇНА
Чернівецька міська рада
Департамент соціальної політики
(Департамент СП Чернівецької МР)

вул. Героїв Майдану, 176, м. Чернівці, 58029, тел. (0372) 51-70-14, тел./факс 52-13-99,
E-mail: depsoepolev@gmail.com, сайт: www.dsp.city.cv.ua, код ЄДРПОУ 44161525

ПАПЕРОВА КОПІЯ
ЕЛЕКТРОННОГО
ДОКУМЕНТА

Довідка
про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Гуманітарна політика територіальних громад в умовах децентралізації
влади в Україні» Сабадаш Наталії Володимирівни
на здобуття наукового ступеня доктора філософії з політології
за спеціальністю 052 – Політологія
галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Результати дисертаційного дослідження Сабадаш Наталії Володимирівни на тему: «Гуманітарна політика територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні» були використані при розробці Програми молодіжної політики Чернівецької міської територіальної громади «Успішна молодь» на 2024-2025 рр., затвердженої рішенням Чернівецької міської ради VIII скликання від 31.08.2023 р. № 1383.

Директор департаменту
соціальної політики міської ради

Наталія ФРУНЗЕ

АСУД "ДОК ПРОФ 3"
ЧЕРНІВЕЦЬКА МІСЬКА РАДА
Департамент соціальної політики
21.02.15/2431 від 27.02.2025
Підписання КЕП Фрунзе Наталія Стефанівна
Сертифікат
3FAA928B359EC0030400000092337004292BF00
Мітка часу 27.02.2025 8:53:01

21.02.15/2431 від 27.02.2025

ВІДНО З ОРИГІНАЛОМ
Заступник начальника відділу документів та зв'язків
з громадськістю департаменту соціальної політики
Чернівецької міської ради

02 2025 року
Катерина ЛАКУСТА

**Довідка про практичне впровадження результатів дослідження при
розробці Програми молоді житлом у Чернівецькій міській територіальній
громаді на 2023-2027 роки**

УКРАЇНА

Чернівецька міська рада

**Департамент соціальної політики
(Департамент СП Чернівецької МР)**

вул. Героїв Майдану, 176, м. Чернівці, 58029, тел. (0372) 51-70-14, тел./факс 52-13-99,
E-mail: depsocpolcv@gmail.com, сайт: www.dsp.city.cv.ua, код ЄДРПОУ 44161525

ПАПЕРОВА КОПІЯ
ЕЛЕКТРОННОГО
ДОКУМЕНТА

Довідка

**про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Гуманітарна політика територіальних громад в умовах децентралізації
влади в Україні» Сабадаш Наталії Володимирівни
на здобуття наукового ступеня доктора філософії з політології
за спеціальністю 052 – Політологія
галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки**

Результати дисертаційного дослідження Сабадаш Наталії Володимирівни на тему: «Гуманітарна політика територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні» були використані при розробці Програми забезпечення молоді житлом у Чернівецькій міській територіальній громаді на 2023-2027 рр., затвердженої рішенням Чернівецької міської ради VIII скликання від 25.05.2023 р. № 1245.

**Директор департаменту
соціальної політики міської ради**

Наталія ФРУНЗЕ

З ОРИГІНАЛОМ
з відділу діловодства та зв'язів
з громадськістю департаменту соціальної політики
Чернівецької міської ради
2025 року
Ольга ДРУК

АСУД "ДОК ПРОФ 3"
ЧЕРНІВЕЦЬКА МІСЬКА РАДА
Департамент соціальної політики
21/02-15/2429 від 27.02.2025
Підписання КЕП Фрунзе Наталія Стефанівна
Сертифікат
3FAA9288358EC00304000000923337004292BF0C
Мітка часу: 27.02.2025 8:52:06

ЧЕРНІВЕЦЬКА МІСЬКА РАДА
Департамент соціальної політики
21/02-15/2429 від 27.02.2025

Додаток Ш

Довідка про практичне впровадження результатів дослідження при розробці Програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді Чернівецької міської територіальної громади на 2024-2025 роки

УКРАЇНА
Чернівецька міська рада

Департамент соціальної політики
(Департамент СП Чернівецької МР)

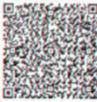
вул. Героїв Майдану, 35, м. Чернівці 59000, тел: (0372) 51 70 14, факс: 52 13 99
E-mail: depsocpolcv@gmail.com, сайт: www.dsp.city.cv.ua, код ЄДРПОУ 44161525

Довідка
про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Гуманітарна політика територіальних громад в умовах децентралізації
влади в Україні» Сабадаш Наталії Володимирівни
на здобуття наукового ступеня доктора філософії з політології
за спеціальністю 052 – Політологія
галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Результати дисертаційного дослідження Сабадаш Наталії Володимирівни на тему: «Гуманітарна політика територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні» були використані при розробці Програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді Чернівецької міської територіальної громади на 2024-2025 рр., затвердженої рішенням Чернівецької міської ради VIII скликання від 25.01.2024 р. № 1601.

Директор департаменту
соціальної політики міської ради

Наталія ФРУНЗЕ

АСУД "ДОК ПРОФ З"
ЧЕРНІВЕЦЬКА МІСЬКА РАДА
Департамент соціальної політики
21/02-15/2428 від 27.02.2025
Підписання КЕП Фрунзе Наталія Стефанівна
Сертифікат
3FAA9288358EC0030400000062337004292BFC
Мітка часу: 27.02.2025 8:51:58

ЧЕРНІВЕЦЬКА МІСЬКА РАДА
Департамент соціальної політики
21/02-15/2428 від 27.02.2025

Оригіналом
Наказу про призначення та звільнення
з громадської ради департаменту соціальної політики
Чернівецької міської ради
2025 року
Ольга ДРУК